

การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน : กรณีศึกษาประเพณีกินข้าวห่อ
ของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี

โดย

นางสาววรัญญา สารศาลิน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
วารสารศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสื่อสารมวลชน
คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2559
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน : กรณีศึกษาประเพณีกินข้าวห่อ
ของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี

โดย

นางสาววรัญญา สารศาลิน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
วารสารศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสื่อสารมวลชน
คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2559
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

FUNCTIONAL ANALYSIS OF FOLK MEDIA: THE FEAST OF EATING
WRAPPED RICE BY THE KAREN PEOPLE IN SUAN PHUENG
DISTRICT, RATCHABURI PROVINCE

BY

MISS WARATTAYA SARASALIN

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
PROGRAM IN MASS COMMUNICATION
FACULTY OF JOURNALISM AND MASS COMMUNICATION
THAMMASAT UNIVERSITY
ACADEMIC YEAR 2016
COPYRIGHT OF THAMMASAT UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน

วิทยานิพนธ์

ของ

นางสาวรัฐธยา สารศาลิน

เรื่อง

การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน : กรณีศึกษาประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง
อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
วารสารศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน)

เมื่อ วันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2559

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(รองศาสตราจารย์กิติมา สุรสანი)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นิธิดา แสงสิงแก้ว)

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ ดร. สมสุข หินวิมาน)

กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ดวงพร คำนูณวัฒน์)

คณบดี

(รองศาสตราจารย์พรทิพย์ สัมปัตตะวนิช)

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน : กรณีศึกษา
ประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง
จังหวัดราชบุรี

ชื่อผู้เขียน

นางสาววรัญญา สารศาลิน

ชื่อปริญญา

วารสารศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชา/คณะ/มหาวิทยาลัย

สื่อสารมวลชน

วารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิธิดา แสงสิงแก้ว

ปีการศึกษา

2559

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน : กรณีศึกษาประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ศึกษาสื่อพื้นบ้าน ประเภทสื่อพิธีกรรม โดยเน้นประเด็นบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมเรียกขวัญ ในประเพณีกินข้าวห่อ ที่มีผลต่อระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว และระดับชุมชน ในมิติของความต่อเนื่องและความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ การศึกษาถึงบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมเรียกขวัญ ในประเพณีกินข้าวห่อ ในครั้งอดีตเปรียบเทียบกับบทบาทหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ในปัจจุบัน โดยแบ่งออกเป็นบทบาทหน้าที่ในอดีตที่คงอยู่จนถึงปัจจุบัน บทบาทหน้าที่ที่สูญหาย และบทบาทหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ ตามแนวคิดของสื่อพื้นบ้าน (Folk Media) ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) และแนวคิดของสื่อพิธีกรรม และใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participatory Observation) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมเรียกขวัญ ในประเพณีกินข้าวห่อซึ่งถือเป็นแก่นแท้ของสื่อพื้นบ้าน ยังคงมีสุขภาพที่แข็งแรงดี มีบทบาทหน้าที่ในอดีตที่คงอยู่จนถึงปัจจุบันทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว และระดับชุมชน กล่าวคือ บทบาทหน้าที่ในระดับปัจเจกบุคคล ได้แก่ หน้าที่ในการเป็นอัตลักษณ์หน้าที่เยียวยาและให้รากอดีต หน้าที่อธิบายปรากฏการณ์ และหน้าที่การเสริมขวัญและกำลังใจ ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ที่ถือเป็นแก่นแท้ของพิธีกรรมเรียกขวัญ ที่มีอายุยืนยาวมากกว่า 100 ปี จนกลายเป็นประเพณีที่จัดขึ้นทุกปีในปัจจุบัน

สำหรับบทบาทหน้าที่ในอดีตที่คงอยู่จนถึงปัจจุบันในระดับครอบครัว ได้แก่ หน้าที่ในการเป็นอัตลักษณ์ หน้าที่ให้การสื่อสาร หน้าที่เป็นที่พึ่งในยามวิกฤต หน้าที่ขัดเกลาทางสังคมหน้าที่เสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีของสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ หน้าที่เชื่อมโยงคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ หน้าที่เป็นพื้นที่นำเสนออาหารพื้นบ้านของกะเหรี่ยง

ส่วนในระดับชุมชนนั้นพิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อ ยังคงมีหน้าที่รับใช้ชุมชน ได้แก่ หน้าที่ในการเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน หน้าที่ในการสร้างความสามัคคี และหน้าที่คลี่คลายความขัดแย้ง ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ที่ช่วยเสริมให้หน้าที่ในการสร้างความสามัคคีมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ถือเป็นบทบาทหน้าที่ที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

ในด้านของบทบาทหน้าที่ที่สูญหายไปประเพณีกินข้าวห่อนั้น คือ การเกี่ยวพาราสี เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงไปของยุคสมัย ความสะดวกสบายทั้งด้านเทคโนโลยี และคมนาคม ทำให้การเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงมิได้ทำหน้าที่นี้อีกแล้ว

ส่วนบทบาทหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ในระดับปัจเจกบุคคล คือ การสร้างรายได้ เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยอีกเช่นเดียวกันที่ทำให้ประเพณีกินข้าวห่อมิได้เป็นเพียงเรื่องของชาวกะเหรี่ยงเท่านั้น แต่ทว่าคนไทยในชุมชนตลอดจนชุมชนใกล้เคียงได้เข้ามามีส่วนร่วมในวัฒนธรรมเดียวกัน การรับจ้างทำข้าวห่อจึงกำเนิดขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการมีส่วนร่วมของวัฒนธรรมดังกล่าว

บทบาทหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ของประเพณีกินข้าวห่อในระดับชุมชนนั้น คือ บทบาทในการสร้างเครือข่ายเยาวชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ โดยการจัดแข่งขันฟุตบอลประเพณีขึ้นเป็นประจำทุกปี ซึ่งเป็นการแข่งขันฟุตบอลของเยาวชนชายระหว่างหมู่บ้าน เพื่อสร้างความสามัคคีกลมเกลียวกันในหมู่คณะ และเป็นการสร้างมิตรภาพระหว่างคนในแต่ละชุมชนอีกด้วย

จากผลการวิจัยซึ่งแสดงถึงบทบาทหน้าที่มากมายหลายประการของประเพณีกินข้าวห่อดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาได้ดังนี้

ประการแรก คือ บทบาทหน้าที่ในการเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนกะเหรี่ยง ซึ่งมีรากมาตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล และครอบครัว จนกระทั่งในระดับชุมชนที่แสดงออกได้ชัดเจน เป็นหลักฐานแสดงตัวตนว่าชุมชนนี้เป็นชาวกะเหรี่ยง กลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในประเทศไทยที่มีความสำคัญกับผืนแผ่นดินไทย และรับใช้ประเทศด้วยการปกป้องไทยให้พ้นอริราชศัตรูมาอย่างยาวนาน

ประการที่สอง คือ บทบาทหน้าที่เพื่อหนุนเสริมการดำรงรักษาสืบบ้านของกะเหรี่ยงสวนฝั่ง ได้แก่ พลังหลักในการดึงคนไกลบ้านให้กลับบ้าน การเข้าร่วมพิธีกรรมตลอดจนกิจกรรมต่างๆ ในประเพณีกินข้าวห่อที่ทำให้เกิดความสุขทางใจ และจิตวิญญาณ

ประการสุดท้าย คือ ความเปลี่ยนแปลงที่กระทบต่อบทบาทหน้าที่ในกาลเก่าที่หายไป และเพิ่มใหม่ในยุค 2559 หมายความว่า แม้ว่าความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยจะทำให้การเกี่ยวพาราสี

ของหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงหายไป และมีการว่าจ้างทำข้าวห่อเกิดขึ้นมาในชุมชน แต่บทบาทหน้าที่ในการสร้างเครือข่ายเยาวชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ จากการแข่งขันฟุตบอลประเพณีก็เป็นหนึ่งในกิจกรรมของประเพณีกินข้าวห่อที่สร้างประโยชน์แก่ชุมชน ช่วยเพิ่มหนทางในการรวมกลุ่มออกกำลังกายและความสมัครสมานสามัคคีของคนในชุมชนได้อีกทางหนึ่ง

คำสำคัญ: สื่อพื้นบ้าน, บทบาทหน้าที่, ประเพณีกินข้าวห่อ, ชาวกะเหรี่ยง, ราชบุรี

Thesis Title	FUNCTIONAL ANALYSIS OF FOLK MEDIA: THE FEAST OF EATING WRAPPED RICE BY THE KAREN PEOPLE IN SUAN PHUENG DISTRICT, RATCHABURI PROVINCE
Author	Miss Warattaya Sarasalin
Degree	Master of Arts
Major Field/Faculty/University	Mass Communication Journalism and Mass Communication Thammasat University
Thesis Advisor	Assistant Professor Nitida Sangsingkeo, Ph.D.
Academic Year	2016

ABSTRACT

Qualitative research was used to study the feast of eating wrapped rice (Ang Mi Thong), an ethnic tradition practiced by the Pwo Karen, or Karen people, in Suan Phueng, a district in the western part of Ratchaburi Province, western Thailand. Folk media and ritual were examined in how the feast morally affects individuals, families, and communities.

Results were that the feast continues to play a pronounced role in enhancing individual moral identity, while strengthening family ties among traditional Karen participants. By promoting happiness and longevity, the feast also supports community togetherness. Whereas in the past, the feast was used as a form of courtship, it is more lately on an individual level about profit and a community level about creating a network promoting health among younger people. The identity of the Karen community is clearly rooted at the individual, family, and community levels. The feast supports the maintenance of folk media, including the motivation for people to leave their homes to home to participate in the feast. While courtship associations have disappeared, a network of health promotion benefits the community.

Keywords: Folk media, Functional, Wrapped Rice Feast, Karen, Ratchaburi

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะสำเร็จลงมิได้หากปราศจากความเสียสละ ความอนุเคราะห์ และความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อจากบุคคลที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิธิดา แสงสิงแก้ว อาจารย์ที่ปรึกษา ที่มีความกรุณา และเล็งเห็นถึงความตั้งใจจริงในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ของผู้วิจัย นอกจากคำปรึกษา คำแนะนำ ประสพการณ์ ที่เป็นประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์แล้ว อาจารย์ยังได้ให้ทั้งกำลังใจ และความเป็นกันเองต่อผู้วิจัย ด้วยความกรุณาเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ช่วยลดทอนความเครียดของผู้วิจัยลงได้อย่างมาก และเป็นแรงใจที่ทำให้ผู้วิจัยสามารถเขียนงานออกมาได้จนสำเร็จ ผู้วิจัยรู้สึกโชคดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้มาเป็นลูกศิษย์ของอาจารย์ และในโอกาสเดียวกันนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ กิติมา สุรสนธิ รองศาสตราจารย์ ดร.สมสุข หินวิมาน และ รองศาสตราจารย์ ดวงพร คำณวนวัฒน์ ที่สละเวลามาให้คำแนะนำ และชี้แนะแนวทางสว่างให้กับผู้วิจัยได้ปรับปรุงแก้ไขทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน และสังคมต่อไป

ขอขอบคุณกลุ่มตัวอย่างทุกๆ ท่าน ตั้งแต่ผู้เฒ่าผู้แก่ จนถึงเยาวชน ทุกเพศ ทุกวัย ในหมู่บ้านบ้านบ่อ ตำบลสวนผึ้ง และหมู่บ้านใกล้เคียงที่ผู้วิจัยเข้าไปสัมภาษณ์ ตลอดจนนักวิชาการ ท้องถิ่นที่ยินดีให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยด้วยความเมตตา กรุณา อีกทั้งยังช่วยแนะนำให้ข้อมูลในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องแก่ผู้วิจัยอย่างจริงใจ ซึ่งผู้วิจัยสามารถสัมผัสได้ถึงความรัก ความห่วงใยของกลุ่มตัวอย่างทุกคนกับผู้วิจัยเสมือนกับเป็นบุคคลในครอบครัว โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใดๆ ต่อผู้วิจัยเลยแม้แต่น้อย ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้ง และบังเกิดความอดทน และไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคใดๆ ก็ด้วยสำนึกในความกรุณาของคนในชุมชนที่คอยให้กำลังใจและรอคอยให้วิทยานิพนธ์ของผู้วิจัยสำเร็จไปได้ด้วยดี

นอกจากนี้ที่ขาดไม่ได้เลย คือ คุณพ่อ คุณแม่ คุณตา คุณยาย และเพื่อนๆ ที่น่ารัก ของผู้วิจัยที่ช่วยให้กำลังใจ อธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ของประเพณีกินข้าวห่อที่เป็นประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์อย่างละเอียด ทำให้วิทยานิพนธ์สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี และมีความหมายเป็นอย่างยิ่งต่อผู้วิจัย ในอันที่ทำให้เกิดความรัก ความผูกพัน ต่อชุมชนบ้านเกิด และสามารถรับรู้ได้ถึงความรักปรารถนาดีของทุกคนในชุมชนที่มีต่อผู้วิจัย ช่วยสร้างแรงบันดาลใจแก่ผู้วิจัยในการทำวิทยานิพนธ์ให้ออกมาอย่างสมบูรณ์ที่สุด

อย่างไรก็ตามการทำงานต่างๆ ย่อมเกิดข้อผิดพลาดได้ แม้ว่าผู้วิจัยจะมีความตั้งใจ และต้องการให้วิทยานิพนธ์ออกมาสมบูรณ์สักเท่าใด ซึ่งผู้วิจัยตระหนักดีถึงความจริงในข้อนี้ หากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีข้อผิดพลาดประการใด ผู้วิจัยน้อมรับไว้แต่เพียงผู้เดียว

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณความดีและกุศลที่พึงบังเกิดจากการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้แก่ บิดา มารดา คณาจารย์ทั้งหลาย ทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน ผู้ซึ่งมอบความรัก ความเมตตากรุณาให้แก่ ผู้วิจัยเสมอมา ตลอดจนบุคคลสำคัญที่คอยอยู่เบื้องหลังตั้งแต่วันแรกของการเข้าเรียนปริญญาโท จนกระทั่งถึงวันนี้ หากไม่มีแรงใจ แรงผลักดัน และการสนับสนุนเป็นอย่างดี สิ่งดีๆ เหล่านี้ก็คงจะไม่ เกิดขึ้นกับผู้วิจัย กิตติกรรมประกาศนี้ผู้วิจัยเขียนด้วยความระลึกถึงคุณความดีของบุคคลทุกฝ่ายที่อยู่ เบื้องหลังการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้จากใจจริงของผู้วิจัย ซึ่งหวังว่าทุกท่านจะรับรู้ด้วยใจ และ วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีได้เป็นเพียงการศึกษาตามระบบเท่านั้น หากแต่เป็นภาคภูมิใจ และความรู้สึกที่ดี ของทุกคนในหมู่บ้านบ้านบ่อที่ยังคงดำรงรักษาประเพณีกินข้าวห่อไฉ้นลูกสืบหลาน ผู้วิจัย ขอขอบพระคุณทุกๆ ท่านจากใจจริงอีกครั้งหนึ่ง ขอขอบคุณจริงๆ ค่ะ

นางสาวรัฐธยา สารศาลิน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(4)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญตาราง	(10)
สารบัญภาพ	(11)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 ปัญหานำวิจัย	15
1.3 วัตถุประสงค์	15
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	16
1.5 ขอบเขตการวิจัย	16
1.6 วิธีดำเนินการวิจัย	17
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ	17
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	20
2.1 แนวคิดโครงสร้างหน้าที่นิยม	20
2.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสื่อความหมาย	30
2.2.1 ทฤษฎีสัญญะวิทยา (Semiological Analysis)	30
2.2.2 ทฤษฎีระบบสัญลักษณ์ (Symbolic Theory)	30
2.3 แนวคิดของสื่อพื้นบ้าน	31
2.4 แนวคิดของสื่อพิธีกรรม	35

	(8)
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	49
2.5.1 กลุ่มงานวิจัยเกี่ยวกับสื่อพิธีกรรม	49
2.5.2 กลุ่มงานวิจัยที่เกี่ยวกับประเพณีกินข้าวห่อ	50
2.5.3 กลุ่มงานวิจัยที่เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน	50
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	54
3.1 พื้นที่ศึกษาและกลุ่มเป้าหมาย	54
3.1.1 กลุ่มผู้ส่งสาร (Sender)	54
3.1.2 กลุ่มผู้รับสาร (Receiver)	55
3.1.3 นักวิชาการ	55
3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล	56
3.2.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data)	56
3.2.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้แก่	56
3.3 การวิเคราะห์และแปลความข้อมูล	57
3.4 การนำเสนอข้อมูล	57
บทที่ 4 ผลการศึกษา	59
4.1 ที่มาและความสำคัญของชาติพันธุ์กะเหรี่ยง	59
4.2 ความเป็นมาของประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง	64
4.3 บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัวและชุมชน	82
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	126
5.1 สรุปผลการวิจัย	126
5.1.1 การศึกษาประวัติความเป็นมา และองค์ประกอบของการสื่อสารในประเพณี กินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี	126
5.1.1.1 ประวัติความเป็นมาของสื่อพื้นบ้าน ประเพณีกินข้าวห่อของ ชาวกะเหรี่ยง	126

5.1.1.2 รูปแบบ และองค์ประกอบของการสื่อสารในประเพณีกินข้าวห่อ ของชาวกะเหรี่ยงอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี	128
5.1.2 บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน	129
5.1.2.1 บทบาทหน้าที่ของประเพณีกินข้าวห่อที่มีมาแต่อดีตและคงอยู่ จนถึงปัจจุบัน	129
5.1.2.2 บทบาทหน้าที่ในประเพณีกินข้าวห่อที่สูญหาย	133
5.1.2.3 บทบาทหน้าที่ในประเพณีกินข้าวห่อที่เพิ่มใหม่	133
5.2 อภิปรายผล	134
5.2.1 สื่อพิธีกรรมการแสดงอัตลักษณ์ของชุมชนกะเหรี่ยงสวนผึ้ง	134
5.2.2 บทบาทหน้าที่เพื่อหนุนเสริมการดำรงรักษาสื่อพื้นบ้านกะเหรี่ยงสวนผึ้ง	137
5.2.3 ความเปลี่ยนแปลงที่กระทบต่อบทบาทหน้าที่ในกาลเก่าที่หายไป และเพิ่มใหม่ในยุค 2559	140
5.3 ข้อเสนอแนะ	143
รายการอ้างอิง	144
ประวัติผู้เขียน	147

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1.1 แสดงส่วนประกอบของเครื่องเซ็นไหว้ทั้งหมดในพิธีกรรมเรียกขวัญ ในประเพณี กินข้าวห่อ	7
1.2 แสดงช่วงเวลาต่างๆ ในประเพณีกินข้าวห่อแบ่งเป็น ช่วงเตรียมงาน ช่วงพิธีกรรม และช่วงหลังพิธีกรรม	11
2.1 แสดงการเปรียบเทียบระหว่างข้อเด่นของสื่อพื้นบ้าน และสื่อมวลชน	34
4.1 เครื่องเซ็นไหว้ในพิธีกรรมเรียกขวัญและความหมาย ช่วงพลบค่ำ	70
4.2 เครื่องเซ็นไหว้ในพิธีกรรมเรียกขวัญและความหมาย ช่วงย่ำรุ่ง	71
4.3 เครื่องเซ็นไหว้ในพิธีกรรมเรียกขวัญและความหมาย ในการเรียกขวัญโดยใช้ เครื่องเซ็นไหว้ 5 อย่าง	73
4.4 แสดงเวลาของประเพณีกินข้าวห่อ	78
4.5 แสดงบทบาทหน้าที่ในอดีตที่คงอยู่จนถึงปัจจุบัน หน้าที่ที่ สูญหาย และหน้าที่ ที่เพิ่มใหม่ในประเพณี กินข้าวห่อ ระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน	96

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1.1 บ้านของชาวกะเหรี่ยง	1
1.2 การตากยาสูบ	2
1.3 การแต่งกายของชาวกะเหรี่ยงโพล่งอำเภอสวนผึ้ง	3
1.4 ชาวกะเหรี่ยงช่วยกันห่อข้าวห่อ	5
1.5 ชาวกะเหรี่ยงจะต้มข้าวห่อกับพื้น โดยใช้ปีบหรือกะละมังใหญ่ และใช้ใบตองปิดด้านบน	5
1.6 เครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมเรียกขวัญช่วงพลบค่ำ	6
1.7 ผู้ที่อาวุโสที่สุดในครอบครัว (เจ้าพิธี) กำลังประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญด้วยการนำไม้พายตักข้าวเคาะเรียกขวัญบริเวณหน้าบ้าน	8
1.8 เครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมเรียกขวัญช่วงย่ำรุ่ง	8
1.9 เครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมเรียกขวัญที่เรียกว่า “ดื้อย”	9
1.10 เจ้าพิธีกำลังผูกแขนเรียกขวัญให้แก่คนในครอบครัว	10
1.11 กรอบแนวคิดการวิจัย	19
2.1 แนวความคิดเรื่องความหมายของวัฒนธรรมของ M. Real	32
4.1 นายท่องเที่ยว ชาวกะเหรี่ยงโพล่งที่ได้รับบรรดาศักดิ์จากราชการที่ 5 แต่งตั้งให้เป็นหลวงพิทักษ์ศิริมัตย์ ดูแลด่านจ้าวเขว้า (อำเภอสวนผึ้งในปัจจุบัน)	61
4.2 คนในครอบครัวมาช่วยกันเตรียมข้าวห่อ	64
4.3 เมื่อห่อข้าวห่อเสร็จแล้วต้องแช่น้ำไว้ 1 คืนก่อนต้ม	66
4.4 ข้าวห่อตัวผู้	67
4.5 ข้าวห่อตัวเมีย	67
4.6 ข้าวห่อครอบครัว ประกอบด้วยตัวผู้ ตัวเมีย แม่ตั่งครรภ์ ลูกเล็ก และแม่ลูกอ่อน	68
4.7 น้ำจิ้มข้าวห่อที่ปรุงเสร็จแล้ว	69
4.8 เครื่องเซ่นไหว้ในช่วงที่ 1 (พลบค่ำ)	69
4.9 เครื่องเซ่นไหว้ในช่วงที่ 2 (ย่ำรุ่ง)	71
4.10 เครื่องเซ่นไหว้ในช่วงที่ 3 (หลังจากผูกแขนด้วยด้ายแดง)	72
4.11 การตีเกราะ เคาะไม้เรียกขวัญในช่วงพลบค่ำ	73
4.12 การจุดประทัดและการเคาะเรียกขวัญในช่วงย่ำรุ่ง	74
4.13 พิธีกรรมเรียกขวัญ ในประเพณีกินข้าวห่อ	75

4.14 ผู้ที่อาวุโสที่สุดในครอบครัวกำลังใช้ข้าวห่อพวงเรียกขวัญให้กับผู้ที่มีอายุน้อยที่สุดในครอบครัว	76
4.15 การเรียกขวัญโดยใช้เครื่องเซ่นไหว้ 5 อย่าง และเก็บไว้ที่หัวนอนของแต่ละคน ภาษากะเหรี่ยงเรียกว่า “ดี๊ย”	77
4.16 การจัดสำหรับข้าวห่อไว้รับแขก	79
4.17 ขั้นตอนการตำข้าวแดงหรือภาษากะเหรี่ยงเรียกว่า “หมี่ลี”	80
4.18 ขั้นตอนการคลึงข้าวแดงทำให้บางเพื่อหั่นเป็นชิ้นพอคำ	80
4.19 ข้าวแดงพร้อมรับประทาน	81
4.20 การแข่งขันฟุตบอลประเพณี	82
4.21 เทียนไขที่ทำจากขี้ผึ้งตามธรรมชาติ ซึ่งมีกลิ่นที่หอมมาก	86
4.22 ข้าวห่อพวงที่จะต้องทำอย่างประณีตให้มีความเท่าเทียมกันทุกอัน	86
4.23 รวมญาติในวันกินข้าวห่อ	87
4.24 แกงซี่เฟลียะค่าง	111
4.25 แกงข้าวคั่วหน่อไม้ดองใส่ไก่บ้าน	111
4.26 แกงข้าวคั่วขนุนอ่อนใส่ไก่บ้าน	112
4.27 แกงข้าวคั่วบุกใส่ไก่บ้าน	112
4.28 แกงข้าวคั่วฝักอ่อนใส่ไก่บ้าน	113
4.29 แกงป่าไก่บ้านใส่กล้วยอ่อน	113
4.30 น้ำพริกปลาร้าสับ	114
4.31 ผัดเผ็ดหมูใส่ใบขมิ้น	115
4.32 แกงผักทองใส่หมูและเห็ดโคน	116
4.33 ยำเห็ดโคน	116
4.34 เห็ดโคนสด	117
4.35 แกงปลาใส่ใบส้มป่อย	117
4.36 แกงดอกบอน	118
4.37 ดอกบอนสด	118

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

รู้จักกะเหรี่ยงสวนผึ้ง

กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีจำนวนมากที่สุดในประเทศไทย ประมาณ 400,000 คน กะเหรี่ยงในประเทศไทย จำแนกได้ 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่ม “ปกาเกอญอ” หรือ “จกอ” และ กลุ่ม “โพล่ง” หรือ “โป” ชุมชนกะเหรี่ยงแต่ละแห่งมีความเก่าแก่ไม่เท่ากัน บางแห่งอาจสืบไปได้ไกลถึง 1,200 ปี แต่ส่วนใหญ่คนในชุมชนจะไม่สามารถระบุได้เกิน 400 ปี ชาวกะเหรี่ยงโพล่งมีถิ่นอาศัยอยู่ตามแนวชายแดนไทย-พม่า ด้านตะวันตกของไทย ซึ่งจังหวัดราชบุรีอาศัยอยู่รวมกันมาก ในอำเภอสวนผึ้ง ในสมัยบรรพบุรุษนั้น ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม บางครั้งต้องเข้าป่าล่าสัตว์ เก็บของป่า เช่น น้ำผึ้ง หรือสัตว์บางชนิด อาทิ ค่าง เลียงผา กวาง เก้ง เพื่อนำมาประกอบอาหารเลี้ยงดูคนในครอบครัว ชาวกะเหรี่ยงสมัยก่อนยังไม่ได้นับถือพุทธ แต่นับถือผี มีการใช้ไสยศาสตร์และสมุนไพรในการรักษาโรคต่างๆ ปัจจุบันผู้เฒ่ากะเหรี่ยงในอำเภอสวนผึ้งที่มีความรู้เรื่องยาสมุนไพรและ การใช้ไสยศาสตร์ในการรักษาโรคได้ล้มหายตายจากไปหมดแล้ว ลูกหลานที่เหลืออยู่ก็ได้สืบทอดคงเหลือไว้แต่เพียงเรื่องเล่าเท่านั้น (รุ่งตะวัน อ่วมอินทร์, 2558, น. 5)

ภาพที่ 1.1 บ้านของชาวกะเหรี่ยง. จาก รวมบทความกะเหรี่ยงราชบุรี (น. 15), โดย อาภรณ์ สุนทรวาท, 2551, ราชบุรี: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง.

วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวกะเหรี่ยงในสมัยก่อนจะมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เพราะอุปนิสัยของชาวกะเหรี่ยงอ่อนโยน รักสงบ สมถะ เรียบง่าย มีน้ำใจ การเข้าป่าล่าสัตว์ทำเพียงเพื่อดำรงชีวิต มิได้เพื่อการจำหน่าย บ้านของชาวกะเหรี่ยงอยู่อาศัยกันง่ายๆ วัสดุหลักเป็นไม้ไผ่ ที่เป็นทั้งโครงสร้างและตัวเรือน ตัวเรือนของบ้านจะใช้ไม้ไผ่เหลาเป็นซี่เล็กๆ แล้วสานเป็นลำแพนนำมาใช้แทนผนังบ้าน หลังคามุงด้วยใบไผ่ ใบแฝก หรือใบตองตึงอย่างใดอย่างหนึ่ง ต่อก่อมาจากตัวบ้านเป็นปีกนก บริเวณจั่วบ้านมักมุงด้วยใบค้อเป็นส่วนใหญ่และไม้ป่านลมายื่นไขว้กันคล้ายกับเขาควย บ้านของชาวกะเหรี่ยงจะมีลานกว้างอยู่หน้าบ้าน บริเวณหน้าบ้านใกล้บันไดทางขึ้นไว้สำหรับตากข้าว ตากยาสูบ ในคราวที่ต้องเข้าไร่เข้านา จะใช้วิธีไล่แมลงไม่ให้มาตอมตามใบหน้าด้วยการสูบบุหรี่ เพราะกลิ่นและควันของยาสูบทำให้แมลงต่างๆ จะไม่มาตอมใบหน้า วิธีนี้เป็นที่นิยมของทั้งหญิงและชาย

ภาพที่ 1.2 การตากยาสูบ

จาก <http://student.st.ac.th/tirawatzaaaa/Templates/Yasup.htm>

ชาวกะเหรี่ยงจะปลูกยาสูบกันเองในบริเวณบ้านเพราะหิบบใช้สอยสะดวก ทำให้บ้านของชาวกะเหรี่ยงจะมีอุปกรณ์เกี่ยวกับยาสูบอยู่ใต้ถุนบ้าน อาทิ เครื่องหั่นยาสูบ มีดสำหรับหั่นยาสูบที่ตากใบยาสูบ และกิจกรรมที่ลูกๆ หลานต้องช่วยทำคือ การหั่นยาสูบที่ใต้ถุนบ้าน หรือลานบ้านด้านบน ปัจจุบันเครื่องมือที่เกี่ยวข้องกับการทำยาสูบหาไม่ได้แล้วในหมู่บ้านบ้านบ่อ คงเหลือไว้แต่คำบอกเล่าจากผู้เฒ่าผู้แก่เท่านั้น บ้านของชาวกะเหรี่ยงออกแบบให้มีพื้นที่ทั้งบริเวณใต้ถุนบ้านและบนบ้าน ไว้สำหรับทำกิจกรรมกลางแจ้งอื่นๆ เพื่อความสะดวกไม่ต้องลงไปยังใต้ถุนบ้านในเวลา

กลางคืน บ้านไต่บ้านสามารถดิงเก็บได้ในยามค่ำคืน เพื่อป้องกันสัตว์ร้าย แต่เมื่อถึงวันเรียกขวัญในประเพณี กินข้าวห่อบ้านไต่บ้านจะไม่ถูกเก็บขึ้นในเวลากลางคืน และหน้าต่างก็จะเปิดไว้ เพราะชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่า ขวัญจะกลับเข้าบ้านทางนี้

การปลูกพืชในบริเวณบ้าน ชาวกะเหรี่ยงนิยมปลูกพืชจำพวก ดอกหงอนไก่ ดอกดาวเรือง ซึ่งนิยมใช้ในการบูชาพระ ให้อายุยืนยาวดีสิริมงคล และนำไปประกอบพิธีกรรมต่างๆ นอกจากนี้ ยังปลูกพืชสมุนไพรเช่น กะเพรา ตะไคร้ โหระพา แมงลัก ขมิ้น โดยจะปลูกรอบนอก เพื่อให้กลิ่นของสมุนไพรต่างๆ ช่วยขับไล่แมลงศัตรูพืช อีกทั้งยังสมุนไพรเหล่านี้ เป็นวัตถุดิบสำคัญในการประกอบอาหาร เพราะตะไคร้ คือ สมุนไพรหลักของพริกแกงกะเหรี่ยงที่ใช้ทำแกงรับประทานกันในชีวิตประจำวัน

ภาพที่ 1.3 การแต่งกายของชาวกะเหรี่ยงโพล่งอำเภอสวนผึ้ง

จาก <http://www.arts.chula.ac.th/~ling/Karen/?p=6&s=6113>

สำหรับการแต่งกายของชาวกะเหรี่ยง สมัยก่อนจะทอผ้าใส่กันเอง เด็กหญิงชาวกะเหรี่ยง ที่อายุไปเกิน 15 ปี จะสวมชุดสีขาว เมื่อโตเป็นสาวก็จะสวมเหมือนผู้ใหญ่ที่จะใช้ผ้าสีพื้นเป็นสีน้ำเงิน กรมท่า ส่วนลายใช้เส้นด้ายเพียง 4 สีเท่านั้น คือ ขาว แดง เหลือง เขียว ส่วนผู้ชายจะสวมเสื้อ กะเหรี่ยงแขนยาวไม่ปกปลาย และนุ่งโจงกระเบน ทรงผมของหญิงกะเหรี่ยงนิยมไว้ผมยาว เวลาอยู่บ้าน มักจะมัดเป็นมวยด้วยผ้าเช็ดหน้าผืนเล็กไว้ด้านหลัง ส่วนเวลาออกไปไร่หรือนานิยมมีผ้าขนหนูหรือ ผ้าขาวม้าโพกศีรษะ ลักษณะการโพกศีรษะแบบนี้ได้กลายมาเป็นลักษณะของการห่อข้าวห่อ ที่ต้องห่อ

เป็นสามเหลี่ยมด้านเท่าเหมือนการปักผ้าของหญิงกะเหรี่ยงนั่นเอง ส่วนทรงผมของฝ่ายชายจะปักผ้าพันเป็นยอดแหลม ยาวออกมาตรงหน้าผากคล้ายวงช้าง (อาภรณ์ สุนทรวาท, 2551, น. 11-23) ปัจจุบันชาวกะเหรี่ยงน้อยคนนักที่จะปักผ้าได้ตามลวดลายดั้งเดิม จึงทำให้ชุดกะเหรี่ยงมีราคาแพงมาก คนรุ่นใหม่ในชุมชนก็ยังมีความต้องการที่จะมีชุดกะเหรี่ยงไว้ในครอบครอง กลุ่มแม่บ้านในอำเภอสวนผึ้งบางกลุ่มจึงจัดตั้งกลุ่มเรียนรู้การปักผ้ากะเหรี่ยงเพื่อสร้างรายได้เสริม

ความเป็นมาของประเพณีกินข้าวห่อ

ประเพณีกินข้าวห่อเป็นประเพณีของชาวกะเหรี่ยงโพลงในจังหวัดราชบุรี ที่ประกอบไปด้วยพิธีกรรมสำคัญซึ่งถือเป็นหัวใจของประเพณีกินข้าวห่อ นั่นก็คือ “พิธีกรรมเรียกขวัญ” ที่จะจัดขึ้นในเดือนเก้าของทุกปี ตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ภาษากะเหรี่ยงเรียกเดือนเก้าว่า “หล่าคอก” “หล่า” แปลว่าเดือน “คอก” แปลว่าตะกวด มีความหมายว่าเดือนตะกวด ในช่วงฤดูฝนตะกวดจะจำศีลตามโพรงไม้ ไม่ออกมาหาอาหาร สันนิษฐานได้ว่าที่ชาวกะเหรี่ยงเรียกเดือนเก้าว่า “เดือนตะกวด” นั้นเป็นเพราะใช้วิธีการสังเกตสิ่งแวดล้อมรอบตัว สมัยก่อนยังไม่รู้วันรู้เดือน ไม่มีปฏิทิน เมื่อไม่เห็นตะกวดออกมาหาอาหารตามปกติ จึงเรียกเดือนเก้าว่าเดือนตะกวดนั่นเอง

ตามความเชื่อโบราณเชื่อกันว่า เดือนเก้าเป็นเดือนที่ไม่ดี ภูตผี ในป่าในดงจะออกมาหากิน และสิ่งที่ภูตผีเหล่านั้นกินคือ “ขวัญ” ของมนุษย์ หากสังเกตตามภูมิศาสตร์ทั่วไป เดือนเก้าเป็นเดือนที่ฝนตกชุก อากาศเย็น เวลาออกไปไร่นา หรือหาของป่าอาจจะทำให้มีอาการเป็นไข้ ครั่นเนื้อครั่นตัว หรืออาจจะนำไปสู่ไข้ป่าหรือไข้จับสั่นได้ แต่ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใดชาวกะเหรี่ยงได้ถือปฏิบัติพิธีกรรมเรียกขวัญเดือนเก้า มาตั้งแต่บรรพบุรุษ ที่เชื่อว่าการเรียกขวัญจะสามารถป้องกันโรคร้ายต่างๆ นำพาให้ลูกหลานโชคดี มีแรง เป็นสิริมงคลกับครอบครัว ประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงโพลงจัดในเดือนเก้าของทุกปี แต่ละหมู่บ้านจะนัดหมายไม่ใช่ว่าตรงกัน เหตุผลคือ เพื่อให้ลูกหลาน และญาติพี่น้องได้มีโอกาสไปมาหาสู่กันระหว่างหมู่บ้านนั่นเอง

ประเพณีกินข้าวห่อ หรือภาษากะเหรี่ยงว่า “อั้งหมี่ถ่อง” “อั้ง” แปลว่า กิน “หมี่ถ่อง” แปลว่า ข้าวห่อ ประเพณีนี้เกิดจากพิธีกรรมหลักคือ “พิธีกรรมเรียกขวัญ” ตามความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงที่เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีขวัญประจำตัวซึ่งเป็นสิริมงคลแก่ตัว หากใครที่ขวัญหายไม่อยู่กับตัว อาจทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บได้ ดังนั้นทุกปี ชาวกะเหรี่ยงจึงจัดพิธีกรรมเรียกขวัญ เพื่อเป็นการป้องกันโรคร้ายไข้เจ็บ และเสริมขวัญกำลังใจให้กับครอบครัว นอกจากพิธีกรรมเรียกขวัญแล้ว ในประเพณีกินข้าวห่อในอดีตย้อนไปประมาณ 60-100 ปีที่แล้ว จะประกอบไปด้วย การเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยง ที่จะมาร้องรำทำเพลง และป้อนข้าวห่อระหว่างหญิงในหมู่บ้าน กับชายต่างหมู่บ้าน ซึ่งในปัจจุบันความเปลี่ยนแปลงของเวลา (Time) และพื้นที่ (Space) ได้ทำให้การเกี่ยวพาราสีนั้นหายไป แต่มีสิ่งใหม่เข้ามาแทนที่ คือ การแข่งขันฟุตบอลประเพณีที่แข่งขันกันระหว่างหมู่บ้านในช่วงประเพณีกินข้าวห่อของทุกปี

ภาพที่ 1.4 ชาวกะเหรี่ยงช่วยกันห่อข้าวห่อ

ในประเพณีกินข้าวห่อจะใช้ระยะเวลาทั้งสิ้น 3 วัน ชาวกะเหรี่ยงจะทราบกันดีว่าจะต้องเตรียมข้าวห่อพร้อมเครื่องเช่นไห้ต่างๆ ให้เสร็จ ภายใน 2 วันแรกก่อนพลบค่ำ เนื่องจากการประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญจะต้องทำถึง 2 ครั้ง กล่าวคือ ช่วงพลบค่ำของวันที่ 2 และรุ่งอรุณของวันที่ 3 ในส่วนของการกำหนดวันที่ในประเพณีกินข้าวห่อนั้น จะมีการประชุมประจำเดือนกรกฎาคม กำหนดและชาวบ้านจะมาประชุมหารือเพื่อกำหนดวันของประเพณีกินข้าวห่อ โดยจะกำหนดวันประกอบพิธีกรรมให้ตรงกับวันเสาร์และอาทิตย์ เพื่อความสะดวกของลูกหลานในการกลับบ้าน ดังนั้นชาวบ้านจะเตรียมงานกันตั้งแต่วันศุกร์ ในการเตรียมงานในวันแรกนี้ ชาวกะเหรี่ยงจะต้องเตรียมอุปกรณ์ เช่น ใบตอง ดอก ข้าวเหนียว มะพร้าว น้ำตาลปีบ ให้พร้อมและห่อข้าวห่อให้เสร็จ ลูกหลานที่อยู่ที่บ้านหรือมาจากต่างที่ต่างถิ่นจะต้องช่วยกันเตรียมของ สิ่งสำคัญในวันนี้คือ จะต้องห่อข้าวห่อให้เสร็จเพื่อที่จะแช่น้ำทิ้งไว้ 1 คืน ก่อนจะนำไปต้มในวันถัดไป

ภาพที่ 1.5 ชาวกะเหรี่ยงจะต้มข้าวห่อกับพื้น โดยใช้ปืบหรือกะละมังใหญ่ และใช้ใบตองปิดด้านบน

ในวันที่ 2 จะตรงกับวันเสาร์ ซึ่งในวันนี้ สิ่งสำคัญคือ จะต้องต้มข้าวห่อทั้งหมดให้เสร็จ รวมทั้งการนําน้ำจิ้มด้วย ทุกคนในบ้านจะต้องช่วยกันเตรียมเครื่องเช่นไหว้ให้พร้อมก่อนช่วงหั่วค้ำ เพราะในช่วงหั่วค้ำเวลา 19.00 น. โดยประมาณจะมีการเรียกขวัญกัน 1 รอบ ก่อนที่จะทำอีกครั้งก่อน ย่ำรุ่งของวันถัดไป

ภาพที่ 1.6 เครื่องเช่นไหว้ในพิธีกรรมเรียกขวัญช่วงพลบค่ำ

เครื่องเช่นไหว้ในพิธีกรรมเรียกขวัญ

ในพิธีกรรมเรียกขวัญซึ่งเป็นส่วนสำคัญในประเพณีกินข้าวห่อ ชาวกะเหรี่ยงจะเตรียมเครื่องเช่นไหว้ทั้งหมด 9 อย่าง ใส่ในกระบุง หรือตะกร้า เตรียมพร้อมสำหรับพิธีกรรมเรียกขวัญในช่วงแรกของปี คือ ในช่วงพลบค่ำ ส่วนในพิธีกรรมเรียกขวัญในช่วงที่ 2 ตอนย่ำรุ่ง เตรียมเครื่องเช่นไหว้ชุดเดียวกันกับตอนพลบค่ำ และเพิ่มดอกมหาหงส์ กรรไกร ใส่ในกระบุงเครื่องเช่นไหว้ ส่วนขันน้ำสะอาดวางไว้ใกล้กับกระบุงเครื่องเช่นไหว้ ส่วนเครื่องเช่นไหว้ในช่วงที่ 3 เรียกว่า “ด้าย” เป็นขั้นตอนหนึ่งในพิธีกรรมเรียกขวัญ

ตารางที่ 1.1

แสดงส่วนประกอบของเครื่องเซ่นไหว้ทั้งหมดในพิธีกรรมเรียกขวัญ ในประเพณีกินข้าวห่อ

ช่วงพลบค่ำ	ช่วงย่ำรุ่ง	ในขั้นตอนที่เรียกว่า “ตี่” ซึ่งอยู่ใน พิธีกรรมเรียกขวัญ
1. ข้าวห่อพวง (ข้าวห่อที่ต้องห่อตามดอกแต่ละเส้นอย่างบรรจง 1 พวง จะมีมากกว่า 15 ห่อ) 2. ข้าวห่อตัวผู้ ตัวเมีย แม่ลูกอ่อน หญิงตั้งครรภ์ 3. ข้าวห่อ 4. ยอดดาวเรือง 5. ไม้พาย หรือทัพพี 6. สร้อย แหวน เครื่องประดับต่างๆ ของทุกคนในครอบครัว 7. กล้วย 8. อ้อย 9. ด้ายแดง (ความยาววัดรอบแขน 3 รอบ) 10. เทียน	1. ข้าวห่อพวง (ข้าวห่อที่ต้องห่อตามดอกแต่ละเส้นอย่างบรรจง 1 พวง จะมีมากกว่า 15 ห่อ) 2. ข้าวห่อตัวผู้ ตัวเมีย แม่ลูกอ่อน หญิงตั้งครรภ์ 3. ข้าวห่อ 4. ยอดดาวเรือง 5. ไม้พาย หรือทัพพี 6. สร้อย แหวน เครื่องประดับต่างๆ ของทุกคนในครอบครัว 7. กล้วย 8. อ้อย 9. ด้ายแดง (ความยาววัดรอบแขน 3 รอบ) 10. เทียน 11. ดอกมหาหงส์ 12. กรรไกร (ไว้ตัดด้ายที่เหลือ) 13. น้ำฝน หรือน้ำสะอาดใส่ในขัน	1. ข้าวห่อ 1 คำ 2. กล้วย 1 คำ 3. อ้อย 1 คำ 4. ยอดดาวเรือง 1 ยอด 5. ดอกมหาหงส์ 1 ดอก

ภาพที่ 1.7 ผู้ที่อาวุโสที่สุดในครอบครัว (เจ้าพิธี) กำลังประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญ ด้วยการนำไม้พายตักข้าวเคาะเรียกขวัญบริเวณหน้าบ้าน

ภาพที่ 1.8 เครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมเรียกขวัญช่วงย่ารุ่ง

ภาพที่ 1.9 เครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมเรียกขวัญที่เรียกว่า “ดี๊ย”

เมื่อถึงเวลา 19.19 น. ตามเวลาที่ถูกกำหนดโดยผู้นำชุมชน บ้านของผู้นำจะยิงปืนเพื่อให้สัญญาณ จากนั้นแต่ละบ้านก็จะตีปี่ ตีดัง ตีหม้อ เคาะบันได เคาะวงกบประตู จุดประทัด หรือพลุ พ่อแม่หรือปู่ย่าตายายจะเป็นผู้เรียกขวัญเข้าบ้าน โดยจะนำกระบุงเครื่องเซ่นไหว้วางใกล้ประตูบ้านหรือบันไดบ้าน จุดเทียนและเรียกขวัญพร้อมกับนำไม้พายหรือทัพพีเคาะเรียกขวัญ คำพูดเรียกขวัญจะกล่าวซ้ำๆ ว่าให้ขวัญที่อยู่ไกล ขวัญที่ไปท่องเที่ยวที่ไหน ขวัญที่ล่องลอยไม่อยู่กับเนื้อกับตัว ขอให้กลับบ้าน กลับมาอยู่กับตนเอง ลูกหลาน เป็นต้น ช่วงค่ำของวันที่สุกดิบนี้เป็นช่วงที่ ญาติสนิท มิตรสหาย จะได้อยู่พร้อมหน้าพร้อมตากัน รับประทานอาหารร่วมกันอย่างสนุกสนาน บรรยากาศในชุมชนช่วงนี้จะเต็มไปด้วยเสียงพลุหรือประทัด และการไปมาหาสู่กันระหว่างญาติพี่น้อง และเพื่อนฝูง ที่นานครั้งจะได้มีโอกาสพบเจอกัน

วันกินข้าวห่อ หรือวันที่ 3 ของประเพณีกินข้าวห่อ พิธีกรรมเรียกขวัญจะเริ่มขึ้นตั้งแต่เวลา 05.30 น. โดยประมาณ แต่ละบ้านจะเริ่มพิธีกรรมในช่วงเวลานี้เหมือนกัน การจุดประทัด เคาะเรียกขวัญในที่ต่างๆ ในช่วงนี้ จะเหมือนกับในช่วงพลบค่ำของวันที่ 2 หลังจากที่เคาะเรียกขวัญเสร็จแล้วทุกคนในบ้านก็จะมานั่งล้อมวงกันที่กระบุงเครื่องเซ่นไหว้ ขั้นตอนการผูกแขนเรียกขวัญนี้เรียกเป็นภาษากะเหรี่ยงว่า “ไค้จั้ง” แปลว่า ผูกแขนเรียกขวัญ

ภาพที่ 1.10 เจ้าพิธีกำลังผูกแขนเรียกขวัญให้แก่คนในครอบครัว

เมื่อผูกแขนให้กับทุกคนในบ้านครบแล้ว ขั้นตอนต่อไป คือ การนำเครื่องเซ่นไหว้ไปเก็บรักษาไว้ที่หัวนอน โดยจะนำเครื่องเซ่นไหว้ทั้ง 5 อย่าง ขั้นตอนนี้เรียกว่า “ตี้ย” ในภาษากะเหรี่ยงมีความหมายว่า “หยิบ” เครื่องเซ่นไหว้ในขั้นตอนนี้ประกอบด้วย กล้วย อ้อย ยอดดาวเรือง ดอกมหาหงส์ และข้าวห่อ โดยผู้อาวุโสในครอบครัวจะหยิบทุกอย่าง อย่างละเล็กละน้อยนำรวมกัน จุ่มน้ำเล็กน้อย แล้วนำมาเรียกขวัญให้แต่ละคน ทำลักษณะเดียวกับที่ผูกด้ายแดง แต่จะทำครั้งเดียวผู้รับขวัญแบมือทั้งสองข้างรับเครื่องเซ่นไหว้ทั้ง 5 แล้วนำไปวางไว้ที่หัวเตียงของตน หลังจากนั้นเครื่องประดับที่อยู่ในกระบุงผู้อาวุโสก็จะคืนให้กับเจ้าของ โดยเรียกขวัญให้อีกเช่นเดียวกัน ถือเป็นอันเสร็จพิธี หลังจากนั้นก็สามารถรับประทานข้าวห่อได้

ในช่วงเช้าของวันกินข้าวห่อ ชาวกะเหรี่ยงนิยมตักบาตรพระสงฆ์ด้วยข้าวห่อ โดยจะรอตักบาตรพระสงฆ์หน้าบ้าน แต่หากกินข้าวห่อปีใดตรงกับวันพระก็จะนำข้าวห่อไปทำบุญที่วัดด้วย ส่วนในช่วงเวลา 08.00 น. กำนันและลูกบ้านบางส่วน ก็จะนำข้าวห่อไปไหว้ศาลเจ้าพ่อบ้านบ่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน และในช่วงสายจะมีการแข่งฟุตบอลระหว่างหมู่บ้านเป็นรอบชิงชนะเลิศ หลังจากที่แข่งขันกันมาตั้งแต่วันแรกของประเพณีกินข้าวห่อ วันที่ 3 หรือวันกินข้าวห่อ การแข่งขันฟุตบอลจะถึงรอบชิงชนะเลิศ ธรรมเนียมเหล่านี้ชาวกะเหรี่ยงในหมู่บ้านบ้านบ่อถือปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน แม้ว่าช่วง 2-3 ปี ที่ผ่านมา ประเพณีกินข้าวห่อในหมู่บ้านบ้านบ่อจะค่อนข้างเงียบเหงา เพราะไม่มีหน่วยงานภาครัฐมาสนับสนุนงบประมาณจัดงานกิจกรรมรื่นเริงอื่นๆ แต่กำนันก็ประชุมขอความร่วมมือจากคนในชุมชนให้ช่วยกันรักษาประเพณีไว้ ซึ่งชาวบ้านทุกคนแม้ว่าจะไม่ได้มีเชื้อสายกะเหรี่ยงก็ยินดีให้ความร่วมมือทุกอย่าง ทำให้คนในชุมชนมีความสมัครสมานสามัคคีกันมากขึ้นอีกด้วย

ตารางที่ 1.2

แสดงช่วงเวลาต่างๆ ในประเพณีกินข้าวห่อแบ่งเป็น ช่วงเตรียมงาน ช่วงพิธีกรรม และช่วงหลังพิธีกรรม

ช่วงเตรียมงาน (Pre-Ceremony)	ช่วงพิธีกรรม (Ceremony)	ช่วงหลังพิธีกรรม (Post-Ceremony)
1. เตรียมวัตถุดิบเพื่อทำข้าวห่อ - ใบตอง - ข้าวเหนียว - ดอก - มะพร้าว - น้ำตาลปีบ 2. เตรียมเครื่องเซ่นไหว้ - กล้วย - อ้อย - ยอดดาวเรือง - ดอกมหาหงส์ - กรรไกร - น้ำฝน หรือน้ำสะอาด - เทียน - ไม้พาย - ด้ายแดง (ความยาว 3 รอบข้อมือ) - ข้าวห่อพวง - ข้าวห่อตัวผู้ ตัวเมีย แม่ ลูกอ่อน หญิงตัวครรรค์ - ข้าวห่อ (ช่วงเตรียมงานใช้เวลา 1 วัน กับอีก 12 ชั่วโมง)	พิธีกรรมเรียกขวัญมี 2 ช่วงเวลา คือ 1. ช่วงพลบค่ำของวันที่ 2 ในประเพณีกินข้าวห่อ ผู้นำครอบครัวฝ่ายชาย เช่น พ่อ หรือ ปู่ หรือ ตา จะเป็นตัวแทนครอบครัวเรียกขวัญในช่วงแรกของปี 2. ช่วงรุ่งอรุณของวันที่ 3 ในประเพณีกินข้าวห่อ ผู้นำครอบครัวฝ่ายชายจะเคาะเรียกขวัญ เมื่อเคาะเรียกขวัญเสร็จแล้ว ผู้อาวุโสที่สุดในครอบครัวฝ่ายหญิง เช่น แม่ หรือยาย หรือย่า จะผูกแขนด้วยด้ายแดงให้กับผู้นำครอบครัวฝ่ายชายก่อน จากนั้นผู้อาวุโสฝ่ายชายผูกให้กับฝ่ายหญิง และจึงจะผูกให้กับสมาชิกในครอบครัวตามลำดับอายุ	หลังจากที่แต่ละครอบครัวประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญกันครบทุกคนแล้วก็บางส่วนก็จะอยู่ที่บ้านต้อนรับแขกไปใครมา ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ใหญ่ หรือผู้สูงอายุ ส่วนวัยรุ่นมักจะทำกิจกรรม 2 อย่างดังนี้ 1. เยี่ยมญาติและเพื่อนสนิท โดยจะนำข้าวห่อไปฝาก หรือไปกินที่บ้านของญาติและเพื่อนๆ จนถึงช่วงเย็น 2. ไปดูการแข่งขันฟุตบอลประเพณี

ประเพณีกินข้าวห่อกับการสื่อสาร

สื่อพื้นบ้าน เป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่จะเป็นทั้งความหมาย (Meaning) และระบบคุณค่า (System value) ที่ตกผลึกมาจากสิ่งแวดล้อมอยู่รอบตัวบุคคล (กาญจนา แก้วเทพ, 2545, น. 213) ประเพณีกินข้าวห่อมีความหมาย สามารถบอกเล่าเรื่องราว วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และอัตลักษณ์ ของชุมชนได้เป็นอย่างดี ถือเป็นการสื่อสารรูปแบบหนึ่ง ที่มีทั้งรูปแบบที่เป็นวจนภาษา กล่าวคือ คำพูด เรียกขวัญ และอวจนภาษา คือ สีหน้าแววตา และน้ำเสียง ของเจ้าพิธีหรือผู้ส่งสาร ที่ก่อให้เกิดความรู้สึที่ดี สร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้รับสาร ผ่านพิธีกรรมที่ประกอบด้วยสิ่งเครื่องเช่นไหว้ต่างๆ ที่มีความหมายในตัวเองแทบทั้งสิ้น

“กินข้าวห่อ” เป็นประเพณีที่สำคัญมากของชาวกะเหรี่ยง มีลักษณะเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal communication) โดยเป็นการสื่อสารระหว่างเจ้าพิธี หรือผู้อาวุโสของครอบครัว กับคนในครอบครัว ตลอดจนญาติและคนใกล้ชิด ส่งถึงความรู้สึที่ดี ความหวัง ความปรารถนาดี รวมถึงความยินดีที่ ผู้ส่งสาร “เจ้าพิธี” สื่อเป็นคำพูดให้ผู้รับสาร “ผู้รับขวัญ” ได้รับรู้ถึงความปรารถนาดี ส่งต่อให้เป็นกำลังใจในการดำรงชีวิต เสริมสร้างความเข้มแข็ง ผ่านคำพูดเรียกขวัญ ด้ายแดงผูกที่ข้อมือ และการรับประทานข้าวห่อ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพิธีกรรม

“ประเพณีกินข้าวห่อ” เป็นสื่อพื้นบ้านประเภทหนึ่ง ดังนั้นแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการวิเคราะห์จึงเป็นทฤษฎีเบื้องต้นของการสื่อสารที่ว่าด้วยองค์ประกอบของการสื่อสารทั้ง 4 คือ Sender (ผู้ส่งสาร) Message (สาร) Channel (สื่อ) Receiver (ผู้รับสาร) หากพิจารณา “ประเพณีกินข้าวห่อ” ซึ่งเป็นสื่อพื้นบ้านของอำเภอสวนผึ้ง สามารถอธิบายโดยใช้แบบจำลอง SMCR ได้ดังนี้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2549, น. 157)

S - Sender	คือ เจ้าพิธี ผู้อาวุโสที่สุดในบ้าน เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่
M - Message	คือ คำพูดเรียกขวัญที่ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว เป็นคำพูดจากเจ้าพิธีที่ปรับตามสถานการณ์ ยุคสมัย ภูมิหลังของผู้รับสาร เพื่อต้องการให้ผู้รับสารได้ยินและรับสารที่เกิดจากความปรารถนาดี มีลักษณะทั้งเป็นวจนภาษา และอวจนภาษา
C - Channel	คือ งานประเพณีกินข้าวห่อ ที่จัดขึ้นปีละ 1 ครั้ง ในเดือนสิงหาคม
R - Receiver	R ₁ คือ ขวัญ ที่ส่งสถิตอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน
R ₂ คือ ผู้รับขวัญในพิธีกรรมมีทั้งคนในครอบครัว และญาติหรือเพื่อนฝูงที่ใกล้ชิด

ประเพณีกินข้าวห่อ นอกจากจะเป็นโอกาสดีที่สมาชิก ของครอบครัวทั้งที่อยู่ในชุมชน และคนที่ออกไปทำงานข้างนอก จะได้กลับมา เยี่ยมบ้านและอยู่กันพร้อมหน้าแล้ว ยังเป็นประเพณี ยืนยันถึงความเป็นกลุ่มคนที่มีรากเหง้าทางวัฒนธรรมและแสดงตัวตนในฐานะผู้คนของสังคมไทย พิธี

ผูกแขนเรียกขวัญ นับว่าเป็นพิธีกรรม ที่มี “ข้าวห่อ” เป็นเครื่องผูกมัดรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมไว้ได้อย่างแนบแน่น เป็นประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ สืบทอดต่อกันมาเพื่ออนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น ให้เยาวชนได้ศึกษาและภาคภูมิใจในวัฒนธรรมอันดีงาม ชาวกะเหรี่ยงในปัจจุบัน ได้นำเอาเกมกีฬาสากลอย่างฟุตบอล เข้ามาเชื่อมโยงและสร้างความผูกพันระหว่างคนในชุมชนมากขึ้น โดยจะมีการแข่งขันระหว่างหมู่บ้าน ใช้ชื่อตามสมัยนิยมอย่าง “กะเหรี่ยงพรีเมียร์ลีก” หรือบางปีใช้เป็น “กะเหรี่ยงคัพ” ส่วนในปีนี้ไม่มีการตั้งชื่ออย่างเป็นทางการ เพราะกำนันและชาวบ้านช่วยกันจัดขึ้นโดยหาสปอนเซอร์จากร้านค้า และรีสอร์ทละแวกใกล้เคียง ไม่ได้ทำป้ายไวนิลที่เป็นกิจจะลักษณะ เป็นเพียงการบอกต่อๆ กันว่ามีการแข่งฟุตบอลวัน เวลาใด เท่านั้น ที่นอกจากวัยรุ่นในแต่ละหมู่บ้านจะได้มารู้จักคุ้นเคยกัน ได้ออกกำลังกายร่วมกันแล้ว ยังเป็นการสร้างความสามัคคีและกระชับสัมพันธ์ไมตรีที่ดีต่อกัน จากการลงพื้นที่สังเกตการณ์ก่อนการแข่งขันประมาณ 1 เดือน วัยรุ่นถึงวัยกลางคนชายจะไปซ้อมฟุตบอลกันที่สนามของโรงเรียนชุมชนบ้านบ่อทุกวันช่วงเวลาประมาณ 18.00 น. ซึ่งจะแบ่งเป็น 2 ทีม แข่งขันกันด้วยความสนุกสนานไม่ได้มีโค้ชหรือผู้นำทีม แต่จะเน้นทักษะการยิงประตู และฝึกความคล่องตัวของร่างกายมากกว่า เมื่อหลังจากการแข่งขันฟุตบอลในงานกินข้าวห่อเสร็จ สนามที่เคยคลาคล่ำไปด้วยนักฟุตบอลไม่ต่ำกว่า 30 คน ก็หายไป เหลือแต่เพียงการเล่นชิงบอลจำนวนไม่ถึง 10 คนเท่านั้น จะเห็นได้ว่าประเพณีกินข้าวห่อช่วยผลักดันให้วัยรุ่นในชุมชนได้ออกกำลังกาย และใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

จากการทบทวนวรรณกรรม สื่อพื้นบ้านส่วนใหญ่ที่ศึกษาในแง่ของการสื่อสาร มักจะปรากฏสื่อสำคัญๆ ของประเทศไทย อาทิ ลิเก ลำตัด เพลงฉ่อย เพลงอีแซว ในภาคกลาง โนรา หนังตะลุง ดิเกร์ฮูลู ร่องเงิ้ง ในภาคใต้ รำนกโต ฟ้อนเจิง กลองสะบัดไชย ของภาคเหนือ หรือหมอลำ รำผีฟ้า ในภาคอีสาน (กาญจนา แก้วเทพ, 2549, น. 161) ซึ่งสื่อพื้นบ้านต่างๆ เหล่านี้มีบทบาทมากมายในด้านการพัฒนาบุคคล ชุมชน และสังคม ตลอดจนสะท้อนอัตลักษณ์ที่แสดงถึงวิถีชีวิตของชุมชนนั้นๆ ในปัจจุบันแม้ว่ายุคสมัยจะเปลี่ยนไป สื่อพื้นบ้านอาจเป็นเพียงสิ่งไร้ค่าที่ล้าสมัย แต่เมื่อศึกษาและทบทวนศักยภาพจริงๆ ของสื่อพื้นบ้าน ก็ยังปรากฏหน้าที่ในการพัฒนาบุคคล ชุมชน หรือสังคมได้ ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ในการส่งเสริมสุขภาพกายในการออกกำลังกายที่ปรับประยุกต์มาจากท่ารำโนรา การเป็นกิจกรรมที่ดึงดูดเด็กเข้าวัดและเป็นการส่งเสริมให้เด็กเกิดการรวมกลุ่มทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ของกลองสะบัดไชย (ดวงพร คำคุณวัฒน์, , เนตร หงษ์ไกรเลิศ, กุลธิดา จันทร์เจริญ, ดวงแข บัวประโคน, สุนิดา ศิวปฐมชัย และ สิรินทร พิบูลภานุ, 2553, น. 91) หรือการสอดแทรกสาระประโยชน์ในด้าน การเกษตรที่ดี หรือการรักษาสุขภาพและการป้องกันโรคอย่างถูกวิธีในบทร้องของลำตัดและลิเกก็ดี ทำให้สื่อพื้นบ้านมีศักยภาพและประสิทธิภาพของสื่อเพื่อการพัฒนาชุมชนหรือสังคมได้ ที่สำคัญยังเป็นการช่วยรักษาสื่อพื้นบ้านของแต่ละพื้นที่ให้คงอยู่ ให้มีการสืบทอด ผลิตซ้ำ สร้างเสริมให้คนในชุมชน

เกิดความรัก ตระหนัก ปลุกจิตสำนึก และภูมิใจสื่อพื้นบ้านในถิ่นฐานบ้านเกิดของตน (กาญจนา แก้วเทพ, 2548, น. 55)

สำหรับการศึกษาประเพณีกินข้าวห่อในด้านวิชาการจากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยต่างๆ พบว่า การศึกษาเกี่ยวกับประเพณีกินข้าวห่อมักจะศึกษาในรูปแบบเชิงประวัติศาสตร์ความเป็นมาในภาพกว้าง มักจะเป็นเพียงหัวข้อหนึ่งของการศึกษาวิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยงสวนผึ้ง โดยการศึกษาที่เน้นกระบวนการด้านการสื่อสาร หรือการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของประเพณีกินข้าวห่อในฐานะสื่อพื้นบ้านยังไม่ปรากฏ ทั้งในแบบงานวิจัยเชิงปริมาณหรือคุณภาพ ในส่วนของการทบทวนวรรณกรรมของสื่อพื้นบ้านประเภทพิธีกรรม งานวิจัยที่ปรากฏจะเป็นการศึกษาสื่อพื้นบ้านในเชิงระบบสัญลักษณ์ ความหมายของพิธีกรรม เช่น การศึกษาของ ฐพัชร์ โคตะ (2553, น. 2) เรื่อง “การรำผีฟ้าของชาวส่วย บ้านศาลากัลพฤกษ์ ตำบลปราสาท อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ: สัญลักษณ์พิธีกรรม และความเชื่อ” โดยศึกษาในเชิงปรากฏการณ์นิยม ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบสัญลักษณ์พิธีกรรมและความเชื่อในการรำผีฟ้าของชาวส่วย รวมทั้งบทบาทของพิธีกรรม หรือ การศึกษาบทความเรื่อง “ประเพณีเดือนเก้า กินข้าวห่อกะเหรี่ยง” ของ สุรินทร์ เหลือละมัย (2544, น. 66-69) จากการศึกษพบว่า ประเพณีเรียกขวัญและการกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงสวนผึ้ง ยังไม่ถูกบิดเบือนไปมากนัก แต่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบันอาจทำให้พลังและจิตวิญญาณของวัฒนธรรมเจือจางลง จริงอยู่วัฒนธรรมย่อมมีการเคลื่อนไหว หรือสับเนื่อง สับเปลี่ยนได้ แต่การปรับเปลี่ยนนั้นยังต้องรักษาจิตวิญญาณที่มีพลังเอาไว้ได้โดยที่ชาวกะเหรี่ยงกำกับเอง ซึ่งยังคงความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยง บทความนี้เขียนจากการลงพื้นที่สำรวจโดยใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และแบบไม่มีส่วนร่วม จากนั้นนำมาวิเคราะห์ตามความรู้ และหลักฐานเชิงประจักษ์ของผู้วิจัยซึ่งเป็นคนนอกพื้นที่

วนิดา ตรีสวัสดิ์ (2543, น. 48-59) ศึกษาเรื่อง “วัฒนธรรมกะเหรี่ยง: การสื่อสารผ่านบทเพลง” จากการศึกษพบว่า วัฒนธรรมในท้องถิ่นต่างๆ เป็นวัฒนธรรมซึ่งเป็นศักยภาพของมนุษย์ที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม แม้ว่าวัฒนธรรมกะเหรี่ยงจะมีการปรับตัวเช่นเดียวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นอื่นๆ แต่ยังมีเอกลักษณ์เฉพาะตนที่บ่งบอกความเป็นเชื้อชาติ เช่น เพลงกะเหรี่ยงที่สะท้อนภาพวิถีชีวิต และความผูกพันของคนในสังคม วิธีการสื่อสารให้สมาชิกเข้าใจกัน ทำแบบเดียวกัน มีระเบียบแบบแผนนำไปสู่ความร่วมมือ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข บทเพลงกะเหรี่ยงยังทรงคุณค่าในการถ่ายทอดเรื่องราวของคนในชุมชน แต่จะทำหน้าที่ได้ดีเพียงใด และจะคงอยู่ต่อไปนานเท่าใด ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนต้องช่วยกันรักษาความเป็นตัวตนไม่ให้ถูกกลืนไป การบันทึก การเผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ หรือการจัดแสดงในโอกาสพิเศษ อาจจะเป็น แนวทางหนึ่งในการรักษาและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมสู่สมาชิกรุ่นต่อไป

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า การศึกษาที่มีความเกี่ยวข้องกับประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงสวนผึ้ง ด้านบทบาทหน้าที่สื่อพื้นบ้านหรือสื่อประเพณี ยังไม่ปรากฏเห็นอย่างชัดเจนนัก

กอบกับผู้วิจัยมีเชื้อสายกะเหรี่ยงและเติบโตมากับชุมชนนี้ ได้เห็นประเพณีที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์ของกะเหรี่ยงโพลง ในจังหวัดราชบุรีที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 กะเหรี่ยงมิได้เป็นเพียงชนชายขอบที่ไม่มีวัฒนธรรม แต่เป็นผู้พิทักษ์ชายแดนด้านตะวันตกของไทย คอยเป็นหูเป็นตาส่งข่าวสารให้กับทางการอย่างซื่อสัตย์สุจริต นอกจากนี้วิถีชีวิตที่เรียบง่ายรักอิสระ ยังแฝงด้วยสัญลักษณ์และความหมายมากมาย โดยที่คนรุ่นใหม่ไม่รู้ มีหน้าซ้ำคนรุ่นเก่าอาจหลงลืมหรือมองข้ามหน้าที่ที่สื่อพื้นบ้านเคยรับใช้ชุมชนมาหลายยุคหลายสมัย

ความเจริญ และความเปลี่ยนแปลงของกาลเวลา หากไม่มีผู้ใดค้นหา ผลิตซ้ำ และสืบทอดอย่างถูกต้อง ประเพณีที่ดั่งมาอาจสูญหายไปในที่สุด ซึ่งปัจจุบันสถานการณ์ของสื่อพื้นบ้านนี้ยังแข็งแรงดี แต่ความอ่อนแอเริ่มมาเป็นเงาตามตัว นอกจากนี้ผู้วิจัยพบว่า ประเพณีกินข้าวห่อมีบทบาทหน้าที่คงเดิมจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนมากมาย หน้าที่ที่หายไปและหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ก็ปรากฏแล้ว เงื่อนไขทางด้านเวลาทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงระหว่างอดีตและปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงนำเงื่อนไขทางด้านเวลามาเป็นเกณฑ์การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของประเพณีกินข้าวห่อ เพื่อดูว่าในการเปลี่ยนแปลงของเวลาทำให้บทบาทหน้าที่ของประเพณีกินข้าวห่อในปัจจุบันต่างกับในอดีตอย่างไร เช่นเดียวกับ ขนิษฐา นิลมิ่ง (2549) ที่ได้ศึกษาบทบาทหน้าที่ของงานบุญบั้ง จังหวัดเพชรบุรี ไว้ดังกล่าวข้างต้น สำหรับการศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน : กรณีศึกษาประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี” จะช่วยเปิดประเด็นและขยายมุมมองในด้านสื่อพื้นบ้านในมิติของสื่อประเพณีโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องบทบาท ความสำคัญและความสัมพันธ์ในฐานะสื่อประเพณีของชาวกระเหรี่ยงให้มากขึ้น ซึ่งน่าจะมีผลต่อการพัฒนาการสื่อสารในสังคม และวงวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และวารสารศาสตร์ต่อไป

1.2 ปัญหาวิจัย

ประวัติความเป็นมา องค์ประกอบของการสื่อสาร และบทบาทหน้าที่พิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อของชาวกระเหรี่ยงสวนผึ้ง เป็นอย่างไร ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว และระดับชุมชน

1.3 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และองค์ประกอบของการสื่อสารในประเพณีกินข้าวห่อของชาวกระเหรี่ยงอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี

2. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง ที่มีต่อปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อเข้าใจประวัติความเป็นมาของประเพณีกินข้าวห่อ ซึ่งเป็นสื่อพื้นบ้านของชาวกะเหรี่ยงอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี
2. เพื่อเข้าใจรูปแบบ องค์ประกอบ และการทำหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ในประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง
3. เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความตระหนัก และให้ความสำคัญในการสืบทอดอัตลักษณ์ตลอดจนเผยแพร่ประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงในตำบลสวนผึ้งต่อประชาชนในพื้นที่อื่นๆ
4. เพื่อเป็นการขยายมุมมองในประเด็นการสื่อสารให้กว้างขึ้น ซึ่งจะช่วยในการพัฒนาการสื่อสารในสังคมไทย
5. เพื่อช่วยพัฒนาแนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านอื่นๆ ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในประเทศไทย

1.5 ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาสื่อพื้นบ้านประเภทสื่อพิธีกรรม ซึ่งเป็นการศึกษากิจกรรมหลักในประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงโพลง ซึ่งเป็นชาวกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในบริเวณชายแดนไทยภาคตะวันตก ตั้งแต่จังหวัดตาก กาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี ผู้วิจัยเลือกศึกษาพิธีกรรมในงานกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง หมู่บ้านบ้านบ่อ ตำบลสวนผึ้ง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี เนื่องจากภายหลังการได้ค้นคว้าข้อมูลด้านประวัติความเป็นมาของชาวกะเหรี่ยงพบว่า ชาวกะเหรี่ยงในจังหวัดราชบุรีทุกหมู่บ้าน มีความเชื่อเรื่องขวัญประจำตัวซึ่งเป็นจุดกำเนิดของประเพณีกินข้าวห่อ งานประจำปีของชาวกะเหรี่ยง อีกทั้งเมื่อศึกษาค้นคว้าจากเอกสารต่างๆ พบว่า กะเหรี่ยงในแถบตะวันตกของประเทศไทยมีบทบาทสำคัญในการป้องกันรักษาชายแดนในแถบภาคตะวันตกตั้งแต่สมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 และมีการแต่งตั้งให้ผู้นำชาวกะเหรี่ยงที่ชื่อวานายทองดิ่ง เป็นหลวงพิทักษ์ศรีมาตย์ดูแลด่านเจ้าเขั่วซึ่งเป็นหัวเมืองหน้าด่านที่พม่ามักจะเดินทัพมาตามเส้นทางนี้ การที่สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานตำแหน่งบรรดาศักดิ์ให้กับนายทองดิ่ง ก็คือ ให้ความเป็นไทยแก่บุคคลที่เป็นหัวหน้ากลุ่ม ในการปกครองดูแลลูกบ้านตนเอง แสดงให้เห็นถึงความเอาใจใส่ดูแลสนทนนิกรของพระองค์ทุกหมู่เหล่า ทุกชนชั้น นอกจากนี้กะเหรี่ยงในอำเภอสวนผึ้งยังมีกิจกรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ที่หลากหลาย เป็นที่รู้จักของคนไทยส่วนใหญ่ เช่น การจัดประเพณีกินข้าวห่อซึ่งเป็นงาน

ประจำปี ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรียังมีจำนวนมากพอสมควร จากการหาข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์จากชาวบ้านทั้ง 8 หมู่บ้านในตำบลสวนผึ้ง พบว่า ชาวกะเหรี่ยงโพล่งในแต่ละพื้นที่ ที่อาศัยอยู่ต่างจังหวัดก็ดี อยู่ต่างพื้นที่ในจังหวัดเดียวกันก็ดี ถ้าเป็นกะเหรี่ยงโพล่งด้วยกันแล้วจะมีวัฒนธรรม วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ที่คล้ายคลึงกัน ฉะนั้นการเก็บข้อมูลผู้วิจัยจะเก็บในหมู่บ้านบ้านบ่อ ตำบลสวนผึ้ง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี อีกทั้งยังเป็นบ้านเกิดของผู้วิจัย ซึ่งผู้วิจัยเคยมีส่วนร่วมกับประเพณีกินข้าวห่อ และมีความคุ้นเคยกับชาวบ้านในหมู่บ้านเป็นอย่างดี ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายเพื่อการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์เชิงลึก

1.6 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เก็บข้อมูลภาคสนามโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant Interview) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participatory Observation) และศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสาร (Review Data)

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นิยามศัพท์เฉพาะ ไว้ดังนี้

1. ชาวกะเหรี่ยง หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง (หรือชาวไทยตะนาวศรี, กะเหรี่ยงโป หรือกะเหรี่ยงโพล่ง) ที่อาศัยอยู่ในบริเวณหมู่บ้านบ้านบ่อ ตำบลสวนผึ้ง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี
2. บทบาทหน้าที่ หมายถึง ภารกิจ หน้าที่ ประโยชน์ คุณค่า และความสามารถในการให้ประโยชน์แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ตลอดจนประโยชน์และคุณค่าที่สื่อพื้นบ้านสนองต่อความต้องการของปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชนโดยรวม ซึ่งหากใช้เงื่อนไขของช่วงเวลาหรือพัฒนาการของสื่อเป็นเกณฑ์ สามารถจำแนกได้เป็นหน้าที่ 8 ด้านด้วยกัน คือ
 - อัตลักษณ์ชุมชน หมายถึง กิจกรรมที่แสดงถึงวิถีชีวิตของชุมชน เช่น ประเพณีกินข้าวห่อ แสดงถึงวัฒนธรรมกะเหรี่ยงที่มีความเชื่อเรื่องขวัญ การเซ่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยสิ่งของใกล้ตัวตามความเชื่อ
 - ให้สุนทรีย์และความบันเทิง หมายถึง กิจกรรมที่ส่งผลให้เกิดความสุข สำราญทั้งกายและใจ การได้พักผ่อนหย่อนใจจากการทำงานหรือวิถีชีวิตที่วุ่นวาย

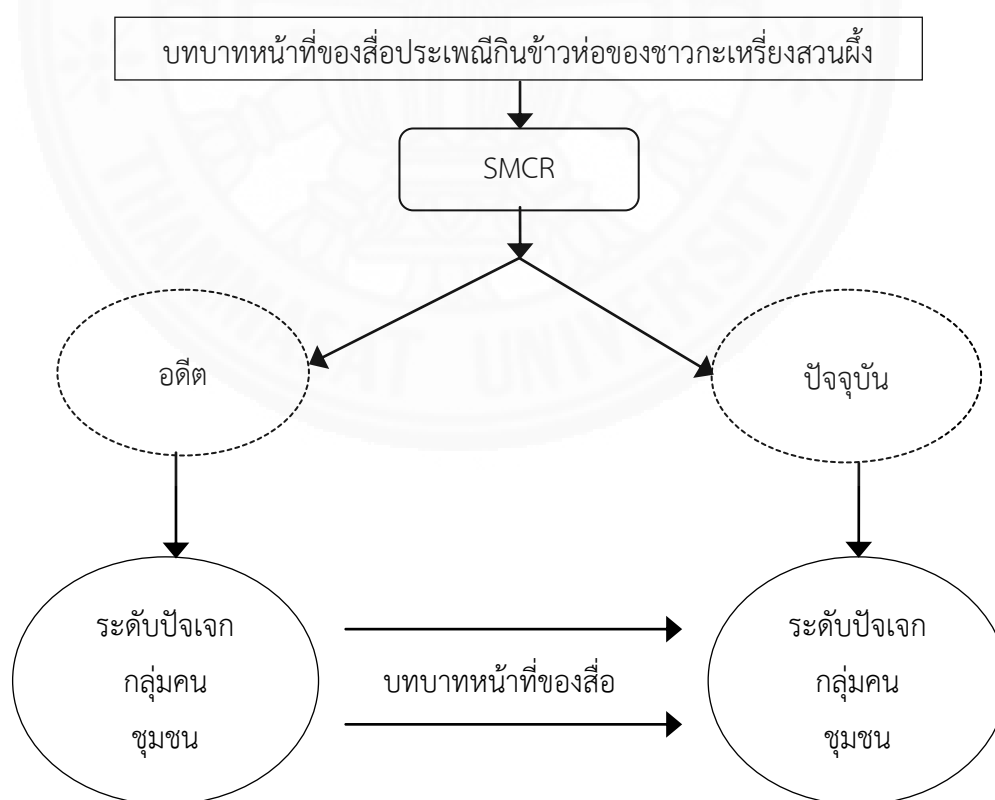
- ให้การสื่อสาร หมายถึง สื่อพื้นบ้านสื่อสารผ่านคุณลักษณะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ภาษา รูปทรง ท่าทาง ภาพ น้ำเสียง สีหน้า
- คลี่คลายความขัดแย้ง หมายถึง บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านที่นำไปสู่ “เอกภาพ” ของชุมชน และนำไปสู่ความสุขของชุมชน เช่น ประเพณีกินข้าวห่อ เป็นสื่อกลางในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเด็กหนุ่มในหมู่บ้านและเด็กหนุ่มต่างถิ่น โดยผ่านการเล่นกีฬาฟุตบอล
- เป็นที่พึ่งในยามวิกฤต หมายถึง บทบาทของสื่อ ที่ก่อให้เกิดความสุขในใจของบุคคล ครอบครัว และชุมชนที่มีความทุกข์ร่วมกัน หรือความกลัวร่วมกัน สื่อพื้นบ้านเป็นศูนย์รวมจิตใจเป็นที่พึ่งยามยาก
- ชัดเกลาทงสังคม หมายถึง สื่อพื้นบ้านมีการสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมในตัวเอง ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) ได้มีส่วนร่วมในวัฒนธรรมกับชุมชนที่ตนสังกัด ส่งผลทั้งทางใจและจิตวิญญาณ
- เยียวยาให้รักอดีต หมายถึง สื่อพื้นบ้านทำหน้าที่เป็นที่รองรับรากเหง้า เป็นที่อยู่ของภาพอดีต (Nostalgia) ส่งผลต่อความสุขของบุคคลและชุมชน ในเรื่องการดำรงเอกลักษณ์ของตนเอง จนถึงความสุขของจิตวิญญาณผ่านปรัชญาของสื่อพื้นบ้าน
- อธิบายปรากฏการณ์ หมายถึง เรื่องเล่าเพื่ออธิบายที่มาที่ไปของเรื่องต่างๆ ให้ความสุขต่อชุมชนในระดับจิตวิญญาณ กล่าวคือ การคลายความกังวลสงสัย เชื่อมต่อคนแต่ละรุ่น เรื่องราวที่เต็มไปด้วยความหมาย
- ปัจเจกบุคคล คือ บุคคลแต่ละบุคคลที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกัน ทั้งอารมณ์ อุปนิสัย สติปัญญา รสนิยม ความคิดหรือความรู้ต่างๆ
- ครอบครัว คือ กลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่อาศัยอยู่ร่วมกัน หรือใกล้เคียงกัน มีความสัมพันธ์ฉันท์พี่น้อง ญาติสนิท หรือมีความเกี่ยวข้องกันในสายเลือด
- ชุมชน คือ กลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่อาศัยอยู่ร่วมกันในเขตท้องถิ่นเดียวกัน มีการติดต่อสื่อสาร ทำกิจกรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม

3. ประเพณีกินข้าวห่อ หมายถึง งานประจำปีของชาวกะเหรี่ยง หรือ “อั้งหมี่ถ่อง” ในภาษากะเหรี่ยง โดยมีความเชื่อว่าทุกคนมีขวัญประจำตัวซึ่งเป็นสิริมงคลแก่ตัว หากใครที่ขวัญหายไม่อยู่กับตัว อาจทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บได้ ดังนั้นแต่ละปีชาวกะเหรี่ยงจึงมีประเพณีเรียกขวัญผูกข้อมือกินข้าวห่อขึ้น ประเพณีนี้จะจัดในเดือน 9 หรือเดือนสิงหาคมของทุกปี ในช่วงประเพณีกินข้าวห่อใช้ระยะเวลาทั้งสิ้น 3 วัน โดยจะเตรียมข้าวห่อและเครื่องเซ่นไหว้ประมาณ 1 วัน กับอีก 12 ชั่วโมง (เริ่ม 06.00-18.00 น.ของวันที่ 2) ส่วนพิธีกรรมเรียกขวัญจะมี 2 ช่วง คือ ช่วงพลบค่ำของวันที่ 2 และย่ำรุ่งของวันที่ 3

4. พิธีกรรมเรียกขวัญ หมายถึง พิธีกรรมสำคัญในประเพณีกินข้าวห่อ ผู้อาวุโสชาวกะเหรี่ยงในครอบครัวเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรมเรียกขวัญ ตามความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงที่เชื่อว่าหากขวัญออกจากร่างของเจ้าของ จะทำให้เจ้าของเจ็บป่วยไม่สบายเครื่องเซ่นไหว้ทั้งหมด 12 อย่างประกอบด้วย ข้าวห่อพวง ข้าวห่อตัวผู้ ข้าวห่อตัวเมีย ข้าวห่อแม่ลูกอ่อน ข้าวห่อหญิงตั้งครรภ์ ด้ายสีแดง กล้วยน้ำว่า อ้อย ดอกมหาหงส์ ยอดดาวเรือง น้ำฝนหรือน้ำสะอาด เครื่องประดับ ข้าวห่อกรรไกร เทียน ไม้พาย

5. สื่อพื้นบ้าน หมายถึง การบอกเล่า การแสดง วัตถุ และพิธีกรรม ที่ใช้ในกระบวนการสื่อสาร เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในชุมชน โดยมีคน กลุ่มคน องค์กรในชุมชนมีส่วนร่วม มีความคิด ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติเข้ามาเกี่ยวข้อง ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ทางกาย ใจ และจิตวิญญาณ

6. สื่อพิธีกรรม หมายถึง พิธีกรรม (ritual) ของชุมชนที่มีมานานครั้งบรรพบุรุษเป็นการบูชา ให้อภัยการกระทำเพื่อขอพรจากสิ่งที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ พิธีกรรมต่างๆ มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน โดยมีเครื่องเซ่นไหว้เป็นสื่อกลางในการเชื่อมระหว่างเรื่องทางโลกมนุษย์ และเรื่องทางธรรมหรือเรื่องที่เหนือธรรมชาติ เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีกรรมเรียกขวัญเกี่ยวกับข้าว เรือกสวน ไร่นา บ้านเรือน ยานพาหนะ เป็นต้น

ภาพที่ 1.11 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “บทบาทของสื่อพื้นบ้านในบริบทของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา: ประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงตำบลสวนผึ้ง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี” ได้อาศัยแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งนำมาเป็นกรอบแนวทางในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. แนวคิดโครงสร้างหน้าที่นิยม
2. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสื่อความหมาย
3. แนวคิดของสื่อพื้นบ้าน
4. แนวคิดของสื่อพิธีกรรม
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดโครงสร้างหน้าที่นิยม

แนวคิดเรื่องโครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural-functional Theory) ได้มองเรื่องของ “หน้าที่” สัมพันธ์กับ “โครงสร้าง” Robert Merton ขยายแนวคิดสำนักหน้าที่นิยม (Functionalism) ได้อธิบายว่าหน้าที่ต่างๆ ในสังคมที่ถูกค้นพบนั้นย่อมต้องมีผู้ทำหน้าที่ซึ่งก็คือ “โครงสร้าง” ขององค์ประกอบต่างๆ ในสังคมที่เป็นตัวต้นของการทำหน้าที่ โดยมองว่าโครงสร้างดำรงอยู่ได้เพราะมีหน้าที่ หากไม่ทำหน้าที่ก็จะเลือนหายไปจากสังคม โครงสร้างใดทำหน้าที่ใดมาก โครงสร้างนั้นก็จะมีรูปร่างที่สอดคล้องกับหน้าที่ที่ทำนั้น กล่าวคือ ทั้งโครงสร้างและหน้าที่ต่างเป็นเหตุเป็นผลกัน

โครงสร้าง (Structure) ในที่นี้หมายถึงตัวสื่อพื้นบ้านที่เป็น “รูป” ปรากฏแก่สายตา แก่ โสตประสาท หรือการสัมผัส เป็นวจนภาษาและอวจนภาษา ผู้รับสารสามารถมองเห็น ได้ยิน และได้กลิ่น จับต้องได้ หากเปรียบเทียบเป็นดั่งต้นไม้ก็เป็นส่วนต้นที่โผล่พื้นดิน มองไปก็เห็นได้ง่ายกว่ามีต้นไม้อยู่ ในต้นไม้ต้นหนึ่งที่เป็นโครงสร้างหนึ่งนี้อาจจะมีโครงสร้างย่อยๆ ประกอบอยู่ในนั้น เช่น กิ่ง ก้าน ใบ ดอก ผล ประหนึ่งสื่อพื้นบ้านอย่างหนึ่งก็จะมีองค์ประกอบย่อยๆ อยู่ เป็นโครงสร้างย่อยหลายๆ อย่างที่เป็นส่วนหนึ่งของคุณลักษณะปลีกย่อยของสื่อพื้นบ้าน ที่มีวิธีที่จะเข้ามารวมกันเป็นโครงสร้างใหญ่แล้วทำงานสอดประสานกันในที่นี้จะใช้คำว่า “สื่อพื้นบ้าน” ให้กินความถึงโครงสร้างที่หมายถึงนี้

หน้าที่ (function) หน้าที่เป็นปฏิกิริยาอย่างหนึ่งของสื่อพื้นบ้าน ที่มีต่อบริบทรอบๆ สื่อหน้าที่ หมายถึง ความสามารถในการให้คุณประโยชน์แก่ผู้เกี่ยวข้อง (stakeholders) กับสื่อพื้นบ้าน

นั้นในประเด็นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความสุข ความบันเทิง สารประโยชน์ คุณค่าของชีวิตและชุมชน ฯลฯ ทำหน้าที่เป็น “ความสัมพันธ์” ของโครงสร้างต่อสิ่งอื่น นั้นหมายถึง หน้าที่จะไม่ปรากฏตัว หากโครงสร้างนั้นตั้งอยู่โดดๆ โดยไม่มีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นใด เราจะมองเห็นการทำหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านเมื่อมีสิ่งอื่นมาประกอบ เช่น คน หมู่บ้านพื้นที่ ความคิด อารมณ์ เป็นต้น (ปรารภนา จันทรุพันธุ์, 2548, น. 63-64)

ความสำคัญเกี่ยวกับโครงสร้างและหน้าที่ในสื่อพื้นบ้าน

1. โครงสร้างหรือสื่อพื้นบ้านทุกอย่างต้องมี “หน้าที่” ควบคู่กันอย่างเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน หากมีโครงสร้างอื่น เช่น สถาบันในสมัยใหม่มาทำหน้าที่แทน อาจทำให้โครงสร้างนั้นมีบทบาทหน้าที่น้อยลงจนอาจจะเลือนหายไปในที่สุด หรืออาจจะสลับหน้าที่ไปทำอย่างอื่น เพื่อให้โครงสร้างอยู่รอด

2. สื่อพื้นบ้านหนึ่งไม่ได้ทำหน้าที่เดียวแต่ทำหน้าที่หลายๆ อย่างไปพร้อมๆ กัน เช่น การขอของชายหนุ่ม ทำหน้าที่ฝึกไหวพริบสติปัญญาของคนเล่น และในขณะเดียวกันก็ให้ความเพลิดเพลินทั้งต่อตนเองและผู้ที่ได้ยินได้ฟังตอกย้ำค่านิยมโลกทัศน์และจริยธรรมของสังคม เป็นพื้นที่ของการผลิตซ้ำอุดมการณ์ของชุมชนและบอกเล่าประเพณีต่างๆ อีกทั้งยังเป็นสื่อเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้รู้จักกัน ได้มีกิจที่จะไปมาหาสู่เลือกคู่ครอง โดยมีสื่อที่เป็น “กิจ” ให้ได้ทำเพื่อนำไปสู่เป้าหมาย ในเรื่องการเลือกคู่ครองและทำความรู้จักกันระหว่างคนต่างที่ต่างถิ่น

3. หน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน เกิดจากคุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านเอง คือ เกิดโดยตัวโครงสร้างเองส่วนหนึ่ง แต่อีกส่วนหนึ่งที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าก็คือ ตัวศิลปิน ผู้ใช้สื่อ หน้าที่หลายประการในสื่อพื้นบ้าน ทำหน้าที่ได้ก็ด้วยมือของศิลปินผู้ถือสื่อพื้นบ้านนั้น ดังนั้นหากขาดศิลปินพื้นบ้าน สื่อพื้นบ้านก็ดำรงอยู่ได้โดยกลไกอื่นๆ แต่ก็ไมอาจทำหน้าที่หลายๆ ประการ ที่ต้องใช้ความสามารถของศิลปินได้ เช่น หน้าที่ในด้านการให้ความบันเทิง การอบรมสั่งสอน การใช้ข้อคิดเป็นอาทิ

4. หน้าที่ตั้งอยู่บนบริบทของสังคม เมื่อบริบทเปลี่ยนอันหมายถึง การเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านหรือการเข้ามาของโครงสร้างอื่น ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อการทำหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ซึ่งบางอย่างอาจทำหน้าที่ควบประสานกันไป บางอย่างอาจมีการโยกย้ายไปทำหน้าที่อื่น

5. กิจกรรมหนึ่งๆ ของสื่อพื้นบ้านอาจทำหน้าที่ให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) แตกต่างกันไป เพราะกิจกรรมเดียวอาจสละคุณค่าไปสู่ผู้คนที่แวดล้อมสื่อให้ “ได้เสีย” แตกต่างกันไป เช่น การรื้อฟื้นเพลงพื้นบ้านปาเกะญอ ฝึกนักดนตรีรุ่นใหม่ให้เรียนรู้อดทน ให้ความสุขใจแก่ผู้เฒ่าที่ได้เห็นลูกหลาน สืบทอดสอนสั่งให้กำลังใจแก่ผู้ฟังผ่านเนื้อหา ประชาสัมพันธ์การดำรงอยู่ของหมู่บ้านต่อสังคมภายนอก เป็นต้น

6. สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อที่รวมกิจกรรมจำนวนมากเอาไว้ กิจกรรมก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมและสุขภาพในมิติต่างๆ เมื่อสื่อพื้นบ้านเสื่อมถอยไป กิจกรรมที่คนในชุมชนที่เคยร่วมกันมาก็สูญหายไปด้วย

7. หน้าที่แต่ละด้าน อาจมีโครงสร้างมากกว่าหนึ่งโครงสร้างร่วมประสานอยู่ เช่น หน้าที่ด้าน อัตลักษณ์ โครงสร้างที่ทำหน้าที่อาจมีตั้งแต่ภาษาถิ่น การละเล่นต่างๆ จึงทำให้เกิดเครือข่ายหน้าที่สานโอบล้อมชุมชนให้อยู่ด้วยกันโดยโครงสร้างต่างๆ

8. โครงสร้างเดียวกันอาจทำหน้าที่ได้หลายอย่าง แล้วแต่ความสามารถในการพลิกสถานการณ์ของศิลปิน เช่น เพลงดนตรีอาจทำหน้าที่สอนขัดเกลาหรืออาจทำหน้าที่ให้ความมั่นใจทำหน้าที่ปลุกเร้าให้อีกเหิม ฯลฯ หน้าที่จึงแตกต่างเพราะวิธีใช้ที่ต่างกัน

9. การสืบทอดโครงสร้างหนึ่งๆ ส่งผลต่อการสืบทอดหน้าที่อีกหลายๆ อย่างตามมา เช่น การสืบทอดการขอ ซึ่งเป็นสื่อพื้นบ้านที่สร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ภาษาถิ่น การพูดเรื่องเพศศึกษาให้เข้ากับวัฒนธรรมล้านนา

10. โครงสร้างทำหน้าที่แตกต่างกันเป็นชั้นๆ เรียงตามลำดับความสำคัญของโครงสร้างหน้าที่แต่ละอย่างการรื้อส่วนหนึ่งอาจกระทบต่ออีกส่วนเป็นลูกโซ่ ดังนั้นการฟื้นฟูจิตใจด้วยสื่อพื้นบ้านจึงอาจเป็นการทำหน้าที่ผลิตซ้ำความคิด จิตวิญญาณ เมื่อจิตวิญญาณฟื้น จิตวิญญาณก็อาจทำหน้าที่ต่อสู้อีกกับชุมชน ซึ่งประเด็นนี้อาจเป็นประเด็นหนึ่งในการติดตามมองบทบาทของสื่อพื้นบ้านในฐานะที่สามารถปลุกจิตวิญญาณ นำไปสู่การไต่บันไดสู่ปลายทางได้

11. สื่อพื้นบ้าน ทำหน้าที่บำรุงกันและกัน พึ่งพาอาศัยกัน สื่อพื้นบ้านแต่ละหน่วยหรือแต่ละโครงสร้างก็ทำหน้าที่บำรุงกันและกันด้วย หรือบางประเภทมีคู่ประกบที่เสริมทางให้กันและกัน อาทิ การทำหน้าที่อัตลักษณ์ร่วมกัน การทำหน้าที่ให้ภาษา วรรณศิลป์ในพื้นภาษาที่สูงขึ้นไปกว่าในชีวิตประจำวัน ก่อให้เกิดการยกระดับความคิดในใจ ปีนป่ายขึ้นไปตามชั้นของภาษาเหล่านั้น ภาษาวรรณศิลป์เป็นภาษาที่ละเอียดอ่อน ป็นขึ้นมาจากความพยายามที่จะให้ความหมายถึงบางสิ่งบางอย่างที่เฉพาะเจาะจงลงไปพิเศษมากกว่าการสื่อสารในชีวิตประจำวันที่เร่งรีบ ซึ่งมักใช้คำพื้นฐาน ความหมายกว้างๆ อาจกล่าวได้ว่า สิ่งเหล่านี้ทำให้วิถีชีวิตมีความละเอียดละไม จิตใจอ่อนโยน ฝึกทักษะการใช้ภาษาได้เป็นอย่างดี

สื่อพื้นบ้านบางอย่างทำหน้าที่เป็น “สื่อ” ให้สื่อพื้นบ้านอื่นๆ ได้แสดงออก เช่น การเทศน์มหาชาติเป็นพื้นที่ที่ทำให้มรดกทางวัฒนธรรมล้านนาหลายแขนง ได้มีพื้นที่การแสดงตัวตน ได้เข้ามาประสมผูกร้อยประสานกัน ทั้งในด้านการขับร้องการใช้เสียงแบบชาวเหนือ การจัดตกแต่งภาษาวรรณศิลป์ ที่สำคัญคือ เป็นที่ตั้งของ “ตัวเมือง” เป็นเหตุของการดำรงอยู่ของตัวเมือง เพราะคนเทศน์มหาชาติจะต้องเรียนตัวอักษรท้องถิ่นชนิดนี้ การสวดสรภัญญะ เป็นสื่อที่ทำให้วรรณคดีท้องถิ่นอย่าง

“ท้าวท่ากาแดง” มีที่อยู่และมีช่องทางในการสื่อสารและผลิตซ้ำสู่สังคม (ปรารภนา จันทรพันธุ์, 2548, น. 67)

ประเด็นของการทำหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน

ปกติสื่อพื้นบ้านทำหน้าที่หลายด้านในสังคมอยู่แล้ว อาจเปรียบดั่งเหลี่ยมของเพชรที่แวววาวสดใสอยู่ในตัวเอง หากลองมองสื่อพื้นบ้านอาจพินิจพิจารณา ก็จะพบว่า หน้าที่ต่างๆ ของสื่อพื้นบ้านตอบสนองสุขภาวะทางกาย ใจ จิตวิญญาณได้ในระดับที่หลากหลาย เช่น (ปรารภนา จันทรพันธุ์, 2548, น. 69-72)

1. เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ปกติสื่อพื้นบ้านที่มีลักษณะ “บ้านใคร บ้านมัน” ส่งผลต่ออัตลักษณ์ แต่เมื่อมองในมิติสุขภาพ อัตลักษณ์จะตอบสนองต่อสุขภาพใจ เช่น ความเชื่อมั่น ความภูมิใจ ศักดิ์ศรี และไปได้ถึงสุขภาพจิตวิญญาณ เช่น ความมั่นใจในการดำรงความเป็นตัวเอง ท่ามกลางความแตกต่างกับคนในวัฒนธรรมอื่น

2. ให้สุนทรีและความบันเทิง สุนทรีอีกนัยหนึ่งก็เป็นอัตลักษณ์ของคนแต่ละพื้นที่นั่น เพราะเป็นแบบแผนการรับรู้รสชาติของคนในสังคมนั้นๆ อย่างไรก็ดีแม้ว่าสีสนของความสุขทุกข์และความเป็น “ศิลปะ” จะเป็นสากล หากแต่ละท้องถิ่นอาจมี “รสชาติเฉพาะ” ที่เป็นความนิยมของท้องถิ่น ที่จะมอง จะเห็น จะรู้สึกกับความงาม ความขบขัน ความสนุกสนาน มีลีลาของตนเอง สุนทรีมี “ราก” เชื่อมโยงไปสู่อัตลักษณ์

3. ให้การสื่อสาร สื่อพื้นบ้านสื่อสารผ่านคุณลักษณะของสื่อพื้นบ้าน ที่มีอยู่หลากหลาย เช่น ภาษา เสียงดนตรี รูปทรง ท่าทาง ภาพ ฯลฯ เช่น ลำตัด ดิเก้ฮูลู การฟ้อนรำ เป็นต้น การสื่อสารของสื่อพื้นบ้านนั้นมีหลายมิติ เช่น การสื่อสารในเนื้อหาผ่านบทร้อง บทขอ บทขับ แต่ที่มากกว่านั้นก็ คือ การสื่อสารด้วยรูปลักษณ์ พระพุทธรูปสื่อสารความหมายขนาดใหญ่ทันทีที่ผู้รับสารเข้าไปนั่งในโบสถ์ในต่างบ้านต่างเมือง แม้ไม่มีภาษาใดๆ มาประกอบก็สามารถรับรู้และเข้าใจ ลายทอผ้าก็สื่อสารความเชื่อ ค่านิยมท้องถิ่น ตลอดจนบุคลิกของผู้ทอ กลองยาวเป็นชื่อเสียง เมื่อใดที่มีเสียงกลองยาวนั้นก็หมายความว่า ที่นั้นมีงานรื่นเริง และมีคนจำนวนมากกำลังมีส่วนร่วมอยู่ในงานพิธีต่างๆ นอกจากนี้ กลองยังใช้บอกเวลาเพล บอกภัยอันตรายและศึกสงคราม หน้าที่ด้านการสื่อสารของสื่อพื้นบ้านส่งผลต่อสุขภาพกาย ในด้านเนื้อหาความรู้ ส่งผลต่อใจในด้านของโสตประสาท ฟังแล้วเกิดความเพลิดเพลิน หรือสงบ ส่งผลต่อจิตวิญญาณเพราะเมื่อรับรู้ รับฟัง เกิดความเข้าใจ ด้วยจิตวิญญาณก็จะบังเกิดความปิติตามมา

4. คลี่คลายความขัดแย้ง บทบาทนี้นำไปสู่ “เอกภาพ” ของชุมชน และนำไปสู่ความสุขทางสังคม เช่น การสวดสรภัญญะ เป็นสื่อกลางในการเชื่อมความขัดแย้งระหว่างทาง “โลกย์” กับทาง “ธรรม” เมื่อจริยธรรมถูกนำเสนอได้ โดยผ่านการร้อง ขับทำนองเสนาะ ที่ไพเราะอ่อนหวาน

5. เป็นทางออกในเรื่องเพศ สื่อพื้นบ้านทำเรื่องเพศให้เป็นเรื่องในที่แจ้งด้วยศิลปะ เช่น หมอลำ ลิเก ลำตัด ฯลฯ ล้วนแต่เปิดพื้นที่ลักษณะนี้ในชุมชนท้องถิ่น นอกจากเป็น “ทางออก” แล้ว สื่อพื้นบ้านบางอย่างยังมีบทบาทในเรื่องเพศสภาพ (gender) เช่น การฝึกกลองยาวน้ำโสม มีทั้งหญิงและชาย แต่น้ำหนักกลองและเรียวแรงของเพศหญิงและชายต่างกัน จึงทำให้กิจกรรมก่อนและหลังการตีเกิดการแบ่งงานให้เหมาะสมตามเพศ เช่น งานซื้อขนมโก๋มาปิดหน้ากลองเป็นของเด็กหญิง ส่วนงานแบกกลองเป็นของเด็กชาย ทำให้เกิดการเรียนรู้บทบาทที่เหมาะสมระหว่างเพศ ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในสื่อพื้นบ้านเกือบทุกชนิด เพราะจะมีการแบ่งหน้าที่ระหว่างเพศในลักษณะการ “แบ่งงาน” ให้เหมาะสม ไม่ใช่การ “กีดกันทางเพศ” ในความหมายแบบตะวันตก

6. เป็นที่พึ่งในยามวิกฤต บทบาทของสื่อพื้นบ้านในด้านนี้ ก่อให้เกิดความสุขใจในหมู่คณะที่มีความกลมกลืนหรือความทุกข์ร่วมกัน มี “สื่อ” ร่วมกันในการพึ่งพา สื่อพื้นบ้านจำนวนมากทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมด้านจิตใจเป็นที่พึ่งยามยาก

7. พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สื่อพื้นบ้านทุกชนิดต้องใช้เวลาในการเรียนรู้และฝึกฝน ยกตัวอย่างเช่น การทอผ้า ที่ต้องมีความละเอียดอ่อน การซอยไก่หวีพริบ มวยไทยฝึกให้มีวินัยและเข้มแข็ง สื่อพื้นบ้านหลายชนิดฝึกคนให้รู้จักกับความอดทนอดกลั้น มีระเบียบ มีวิจารณ์ญาณ มีไหวพริบ เช่น ในสื่อปริศนาคำทายต่างๆ ชัดเกล้าให้เป็นคนช่างสังเกต มีความละเอียดอ่อนด้านภาษา สื่อพื้นบ้านหลายอย่างฝึกให้มีจิตใจที่ตั้งมั่นจนถึงฝึกสมาธิกันได้ทีเดียว

8. ชัดเกล้าทางสังคม สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อสอนจริยธรรมอยู่ในตัวเอง ส่งผลในการทำให้สมาชิกใหม่ได้ร่วมวัฒนธรรมกับชุมชนที่ตนสังกัด ส่งผลในเรื่องสุขภาพใจและสุขภาพจิตวิญญาณ ที่ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ทั้งจากสายตาสมาชิกใหม่และเก่า

9. เยียวยาและให้รากอดีต สื่อพื้นบ้านทำหน้าที่เป็นที่รองรับรากเหง้าเป็นที่อยู่ของภาพอดีต (nostalgia) เช่น พิธีกรรมไหว้ผีบรรพชนต่างๆ การเยียวยาและให้ภาพในอดีต ส่งผลต่อความสุขทั้งของปัจเจกชนและของชุมชน ในเรื่องการดำรงอัตลักษณ์ของตนเอง จนถึงความสุขในด้านจิตวิญญาณผ่านปรัชญาเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด โลกหน้า และจักรวาลวิทยาแบบพื้นบ้าน

10. อธิบายปรากฏการณ์ ในหมู่บ้านมีเรื่องเล่าเพื่ออธิบายที่มาที่ไปของเรื่องต่างๆ ให้ความสุขต่อชุมชนในระดับจิตวิญญาณที่หายกังวลสงสัย เชื่อมคนแต่ละรุ่น ให้ได้เทียบตนเองกับพื้นที่และชุมชน จนถึงการใช้สุขภาพะด้านกายภาพของระบบนิเวศ เมื่อการดำรงอยู่ของภูเขาสระพัดๆ ในหมู่บ้าน มีเรื่องราวที่เต็มไปด้วยความหมาย

ระดับของการทำหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน

ระดับการทำหน้าที่เป็นการจัดหมวดหมู่ของหน้าที่ในประเด็นต่างๆ ให้แยกย่อยลงไป โดยดูระดับเป็นหลักในการจัดแบ่ง (ปรารธนา จันทรพันธุ์, 2548, น. 74-80)

ก. ระดับปัจเจกชน

1. **สุขภาพกาย** การตีกลองไม่ว่าจะเป็นกลองยาว กลองชัยมงคล หรือกลองใดๆ ให้สุขภาพกายในด้านการออกกำลังกาย การเล่นของเด็ก พัฒนาเด็ก และช่วยให้ได้ใช้ร่างกาย การรำเท่งตุ๊กได้มีการสับตบมือ ยักเอว ยักไหล่ กระตุกแขนขา เอนตัวไปมาดนตรีพื้นบ้านปาเกอะญอฝึกฝนความเอาใจใส่ ในการเรียนรู้ การป้องกันตัว สื่อที่ออกเสียงอย่างเพลงโคราชก็เป็นการฝึกปอด ฝึกการใช้ลมหายใจ นอกจากร่างกายแล้ว สมอและสติปัญญาซึ่งเป็นส่วนสำคัญของร่างกายก็ได้รับการพัฒนา ชักซ้อมผ่านการเล่น การฟังผญาที่มีความหมายลึกซึ้ง แฝงเร้น การแก้กลอนสรภัญญะก็ให้สุขภาพต่อการใช้สมองเช่นกัน

2. **สุขภาพจิต** การร่ายรำทำให้รื่นเริง การรำเท่งตุ๊ก ให้ความสุขที่ได้เป็นผู้หญิง สื่อพื้นบ้านเกือบทุกประเภทมีบทบาทในการขัดเกลาผู้ฝึกหัด ให้รู้จักอดทน ไตร่ตรอง นำมาซึ่งความภาคภูมิใจและการเคารพตนเอง ความยากในการฝึกหัดสื่อพื้นบ้านทุกชนิดทำให้เกิดความภูมิใจ มั่นใจ และเชื่อมั่นในศาสตร์และศิลป์ของตน

3. **สุขภาพจิตวิญญาณ** ความคิดเรื่อง “ครู” ในสื่อพื้นบ้านเป็นสุขภาพทางจิตวิญญาณชุดใหญ่ของสื่อพื้นบ้าน ที่มีทั้งพื้นที่เฉพาะและพื้นที่ต่อเชื่อมถึงกันระหว่างสื่อพื้นบ้านต่างๆ ผ่านพัฒนาการทางสังคมที่มีทั้งระบบความเชื่อเรื่องผี พุทธ และพราหมณ์ เช่น การเล่นเท่งตุ๊ก ต้องเคารพครู ซึ่งส่งผลต่อบทบาทอื่นๆ เช่น การขัดเกลาให้รู้จักให้ความเคารพ รู้จักที่ต่ำที่สูง ไม่ก้าวร้าว การฝึกหัดสื่อพื้นบ้านหลายอย่างให้สถานภาพทางสังคม (social status) แก่ผู้ฝึกฝน เพราะการเป็นศิลปินพื้นบ้าน เป็นบุคคลที่ได้ผ่านการฝึกฝนและผ่านการคัดสรรมาอย่างเหมาะสมแม้แต่การทอผ้าก็มีการไหว้ “กิ” การมีครูทำให้เกิดความกล้า ความเชื่อมั่นในการแสดงออก หรือ การฝึกดาบปาเกอะญอ คือชายหนุ่มที่เป็นคนดี เพราะดาบเป็นอาวุธศักดิ์สิทธิ์ หรือคนที่ฝึกโนราห์เป็นคนที่สนใจการยกระดับจิตใจตนเองและผู้อื่นผ่านศิลปะ การเป็นศิลปินพื้นบ้านหลายอย่าง มีบทบาทในด้านการยกระดับสถานภาพของคนที่มาฝึก ดังเช่น กลองศึกก่อให้เกิด “ขวัญ” ซึ่งลึกกว่ากำลังใจ แต่เป็นความเชื่อมั่น ทำให้ใจมีพลัง ส่งผลต่อจิตวิญญาณที่จะทำหน้าที่แสดงออกอีกheimออกมา

ข. ระดับกลุ่มหรือหมู่คณะและระดับชุมชน

ระดับหมู่คณะหรือระดับชุมชนนี้ คือ การมองขยายในส่วนของ “สุขภาพสังคม” ว่าสุขภาพสังคม หมายถึงการมีสังคมที่มีความสุข สังคมสุขภาพดีคือ สังคมที่เข้มแข็งในการดูแลตนเอง

1. **สุขภาพกาย** การออกกำลังกายผ่านสื่อพื้นบ้าน ไม่ว่าจะด้วยกิจกรรมใดๆ ที่ทำร่วมกัน ให้สุขภาพกายแก่หมู่คณะ เช่น การนำสื่อพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้กับการออกกำลังกาย เช่น ฟ้อนเจิง มวยไทย โนรา เป็นต้น

2. **สุขภาพใจ** สื่อพื้นบ้านเปิดพื้นที่ให้มีความสุข เช่น การขอ ซึ่งเป็นธรรมเนียมการเกี้ยวพาราสีของชาวเหนือ เหมือนการร้องรำทำเพลงด้วยภาษาถิ่นที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชุมชน

ได้อย่างชัดเจนที่สุด หรือการพ่อนกโตที่เป็นสื่อเชื่อมรอยแตกแยกของชาวไทใหญ่เก่าและไทใหญ่ใหม่ อันเกิดจากกลุ่มไทใหญ่ใหม่จะมีบัตรประจำตัวประชาชน การพ่อนกโตนอกจากจะช่วยเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างไทใหญ่สองกลุ่มแล้ว ยังเป็นการสร้างจิตสำนึกความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน เช่นเดียวกับการจุดบั้งไฟบอกรบของชาวอีสาน ไม่ว่าบั้งไฟจะตกหรือไม่ตก แต่ก็ทำให้ผู้เล่นได้เกิดความรู้สึกผ่อนคลายความเครียดลงได้

3. สุขภาพจิตวิญญาณ สื่อพื้นบ้านมีความสามารถในการเชื่อมคนหลากหลายกลุ่ม หลายเพศวัย และหลายบทบาท ให้ได้มาอยู่ร่วมกัน เกิดความสุข ความปิติในอัตลักษณ์ของตนเอง เช่น การเรียนรู้กลองยาวอีสานเชื่อมคนต่างวัยให้มี “สื่อ” เชื่อมต่อกัน โครงการกลองยาวक्रमงคล ทำหน้าที่เชื่อมประสานความสัมพันธ์ตาชูลบวัย 70 ปีเศษ กับเด็กวัยรุ่นให้มี “สื่อกลาง” ในการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างไม่ขัดเขิน นอกจากนี้กลองยาวक्रमงคลยังทำมีบทบาทในการเชื่อมสภาวัฒนธรรม ตำบล อำเภอ จังหวัด และองค์กรส่วนท้องถิ่นอย่าง อบต. เทศบาลตำบล เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) ซึ่งมีผลต่อการนำพลังของเครือข่ายไปสู่กิจกรรมอื่นๆ นั้นเป็น “ชัยชนะทางจิตวิญญาณ” ที่สังคมพื้นบ้านมีต่อวิถีชีวิตทุนนิยมที่ต่างคนต่างอยู่ ผลจากการฝึกกลองยาวก่อให้เกิด “รุ่นพี่รุ่นน้อง” รุ่นพี่ภูมิใจที่ได้ช่วยเหลือรุ่นน้อง น้องซึ่งน้ำใจพี่ เกิดเป็นมิตรภาพดีๆ ขึ้นมา

ท่ามกลางกระแสชีวิตสมัยใหม่ที่ไม่ “สื่อ” ที่จะขัดเกลาการเคารพระหว่างคนต่างรุ่น การเกิดเครือข่ายนอกสถานศึกษา เช่น การตั้งกลุ่มสืบสานวัฒนธรรมการเล่นกลองยาว “ลูกโสมพิทย ศิษย์ชูลบ” เชื่อนักเรียนโรงเรียนนำโสมกับชาวบ้าน ทำการแสดงหารายได้ สะท้อนช่องทางในการแสดงออก ซึ่งความเข้มแข็งของสุขภาพสังคมในท้องถิ่น “โนรา” เชื่อมโยงถึงบรรพชนผู้ล่วงลับและถึงครุต้นบอกรากเหง้าที่มาของสมาชิกในสังคมตั้งแต่ “ต้นเชือก” หรือต้นสายของเครือญาติ เป็นต้น (ปรารธนา จันทรพันธุ์, 2548)

ค. ระดับนิเวศ

หน้าที่ในระดับนิเวศคือ การขยายการมอง “สุขภาพสิ่งแวดล้อม” ให้เห็นหลายมิติ ขึ้น โดยมองผลจากสื่อพื้นบ้านที่มีต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพในชุมชนซึ่งอาจมองในมิติต่างๆ ได้เช่นกัน

1. สุขภาพกาย หรือสุขภาพะด้านกายภาพของระบบนิเวศ คือ กรณีที่สื่อพื้นบ้าน ทำให้การดำรงอยู่ของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนหนึ่งเดียวกันกับชุมชนและตั้งอยู่อย่างมีคุณค่า มีความหมายและมีภูมิปัญญาในการดูแลรักษา ยกตัวอย่างเช่น เรื่องเล่าและตำนานของชุมชนที่มักจะกล่าวขานเจ้าผู้ดูแล เจ้าป่า เจ้าเขา เป็นเรื่องเล่าที่อธิบายปรากฏการณ์เช่นนี้ ทำให้ปรากฏการณ์ดำรงอยู่ ขณะเดียวกันปรากฏการณ์ก็ใช้อธิบายเรื่องเล่าหรือทำหน้าที่ให้เรื่องเล่าเหล่านั้นดำรงอยู่ได้

สุขภาพกายภาพของระบบนิเวศอาจรวมไปถึงอำนาจของสื่อพื้นบ้านที่มีต่อสภาพทางกายภาพของชุมชน เช่น ส่งผลให้ดินดำ น้ำชุ่ม ขยะน้อยลง ต้นไม้มากขึ้น อากาศดีขึ้น เป็นต้น

ซึ่งสื่อพื้นบ้านหลายอย่างทำหน้าที่เหล่านี้ผ่าน “กิจกรรม” เช่นพิธีแต่งงานกับต้นไม้มงคลของชาวสิงหนคร การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำภูมิปัญญาเรื่องสมุนไพรรักษาไข้ป่าอยู่ การใช้ก่อให้เกิดการรักษา เมื่อการใช้นั้นมีภูมิปัญญาและความเชื่อกำกับทำให้เก็บสมุนไพรมือใด มีข้อห้ามอย่างไร เรื่องสมุนไพรรักษาทำให้เกิดการอนุรักษ์ ความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์พืชในเขตร้อน เช่นเดียวกับการทอดผ้าก๊อให้เกิดการปลูกม่อน การมัดย้อมก่อให้เกิดการแสวงหาความรู้เรื่องสีธรรมชาติ การเล่นกังหันดอกไม้ทำให้เกิดความสนใจและความรักในดอกไม้ การเล่นโกชนโดยด้านจามจู้ก็ทำให้ผูกพันต่อจากจู้และเห็นคุณค่าของต้นไม้นี้ในชุมชน การเล่นของเล่นพื้นบ้านทำให้เกิดการใช้วัสดุจากธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ ทางมะพร้าว กะลา ส่งผลให้เกิดการเห็นคุณค่าของพืชพันธุ์เหล่านี้ในชุมชน

2. สุขภาพใจ “ใจ” ของสิ่งแวดล้อมหมายถึงส่วนที่เป็น “นาม” ในระบบนิเวศ นั่นคือ ระเบียบ กติกา ธรรมเนียมปฏิบัติ ข้อห้ามในสังคมที่มีผลต่อสิ่งแวดล้อม เช่น “อย่าแบ่งครกไม้ตอง อย่าแบ่งก่องไม้ม่วง” ในการทำกลองชัยมงคล ความคิดเรื่องผีป่าช่วยรักษาป่า ความคิดที่สอนสั่งเรื่องสิ่งแวดล้อม อาจถ่ายทอดผ่านเนื้อหา เช่น ในเพลงโคราชสอนให้รักแม่น้ำลำคลอง ถ่ายทอดจิตสำนึกการอนุรักษ์แม่น้ำลำคลอง ถ่ายทอดความคิดเรื่องการรู้คุณแม่น้ำ คือ แม่น้ำคงคา ความคิดเรื่องไม้มงคลที่ต้องปลูกในบ้านอย่างเช่นต้นขนุนที่มีความเชื่อว่าจะช่วยค้าเงิน หนุนนำเงินทอง โชคลาภหรือต้นมะยมที่จะทำให้ผู้คนรักใคร่นิยมชมชอบ ทำให้ต้นไม้มงคลเหล่านี้ความหมายในชุมชน ซึ่งส่งผลต่อการเป็นอาหาร ร่มเงา สำหรับต้นขนุน ตัวไม้สามารถนำมาทำกลองพื้นบ้านไทยได้ เพราะเนื้อไม้ไม่หดตัว ทนทุกสภาวะ ให้เสียงก้องกังวาน ส่วนนี้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญต่อการดำรงด้านกายภาพของสิ่งแวดล้อม

3. สุขภาพจิตวิญญาณ เป็นระดับปรัชญาที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ฝังลึกอยู่ในกระบวนทัศน์ ความเชื่อที่ไม่ได้แสดงออกโดยตรงอย่างข้อห้าม เช่น การเทศน์มหาชาติแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับสัตว์ คนกับป่าที่ต้องเกื้อกูลกันเสริมคุณค่าและความหมายของธรรมชาติใน “โลกกายภาพ” ให้ไปปรากฏใน “โลกจินตนาการ” เช่น “นกโต” เชื่อว่าเป็นนกที่อยู่ในป่าหิมพานต์ ความคิดเรื่องป่าหิมพานต์ให้ภาพแบบ “ป่าแบบอุดมคติ” ก่อให้เกิด “ต้นแบบ” ไว้เทียบกับป่าในโลกแห่งความเป็นจริง คือ การคงคุณค่าในเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ การให้ภาพความสมบูรณ์และการเกื้อกูลกันของระบบนิเวศ อาจกล่าวได้ว่าการแสดง “นกโต” เป็นการแสดงความเคารพและขอบคุณพระพุทธเจ้าที่ให้ธรรมะแก่สรรพสัตว์ และการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนและสัตว์ในสื่อพื้นบ้าน ป้องกันไม่ให้เกิดแนวความคิดเรื่อง “เขา” กับ “เรา” แต่ทั้งหมดเชื่อมต่อกันด้วยบุญ

ผู้ได้ประโยชน์จากสื่อพื้นบ้าน

เป็นการมองย่อยลงไปในส่วนของกลุ่มเป้าหมายในแต่ละระดับ บางส่วนอาจมีกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ การมองส่วนนี้อาจนำไปสู่การขยายกลุ่มเป้าหมาย ประเด็นในการมองอาจมีหลายกรอบ เช่น (ปรารภนา จันทพันธ์, 2548, น. 80-83)

1. **เพศ** สื่อพื้นบ้านบางชนิดออกแบบไว้สำหรับบางเพศ เช่น ฟ้อนเจิง มวยไทย แต่บางแบบก็เอื้อให้ทุกเพศ การมองประเด็นเรื่องเพศนำไปสู่การแสวงหาแนวทางในการขยายกลุ่มเป้าหมายของสื่อพื้นบ้าน เช่น การย้ายมวยไทยไปให้ผู้หญิงในด้านของการป้องกันตัวและเป็นการออกกำลังกายในรูปแบบหนึ่งที่ทำให้ร่างกายสมส่วน กล้ามเนื้อที่แข็งแรง และผ่อนคลายความเครียด หรือพิธีกรรม การไหว้ผีป่วน่าเป็นสื่อพื้นบ้านที่ให้เกิดการเรียนรู้ และสอนให้เพศหญิงรู้จักกังวลสงวนตัว โดยมีข้อห้ามเรื่องการผิดผี เพื่อป้องกันปัญหาทางเพศ

2. **วัย** สื่อพื้นบ้านปกติจะเหมาะกับทุกเพศทุกวัย เปิดโอกาสให้คนหลายเพศวัยเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ของเล่น เป็นการพบกันระหว่างผู้เฒ่ากับเด็ก กิจกรรมทอดผ้าในโครงการผ้าทอจากแม่แบ่งกลุ่มเป้าหมายต่างวัย จัดกิจกรรมให้เหมาะสม กับแต่ละวัย โดยแบ่งกลุ่มหมายสูง กลุ่มลูกหลาน และกลุ่มน้ำหมาก ตามวัยของคนที่เกี่ยวข้อง

3. **กลุ่มชาติพันธุ์** สื่อพื้นบ้านบางอย่างเชื่อมความต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ดิเกร์ฮูลู เป็นสื่อศิลปะที่เป็นพื้นที่กลางในการเชื่อมผู้ชมมุสลิมกับพุทธ สื่อ “นกโต” เชื่อมความต่างของกลุ่มไทใหญ่รุ่นเก่าและรุ่นใหม่ เป็นต้น

รูปแบบของหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน

เป็นการจัดประเภทของหน้าที่เพื่อใช้ในการสอบสวนหน้าที่ที่มีอยู่ว่า อยู่ในประเภทใด และมีช่องทางหรือไม่ที่จะมีหน้าที่อื่นๆ ซ่อนอยู่ด้วย (ปรารภนา จันทพันธ์, 2548, น. 81)

1. **หน้าที่ตรง** คือ หน้าที่ของสื่อพื้นบ้านนั้นโดยตรงเห็นได้ชัดรับรู้กันทั่วไป เช่น ให้ความบันเทิงเพื่อสร้างสุขภาพใจ

2. **หน้าที่แฝง** เป็นหน้าที่ที่เป็นผลพลอยได้ หรือเป็นส่วนที่ผู้รับสารให้ความหมายจากมุมมองของตน เช่น การมาฟังเทศน์มหาชาติแล้วรู้สึกว่าได้มาดูสาว ๆ หนุ่ม ๆ ที่วัด ศูนย์ปฏิบัติธรรมที่บ้านใหม่สมบูรณ์สร้างไว้เพื่อเป็นศูนย์กลางของชุมชน และเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยว แต่อีกนัยหนึ่งก็เพื่อให้พระครูแลรักษาป่า เป็นต้น การวิเคราะห์หน้าที่แฝงนำไปสู่การขยายผลในเรื่องการขยายกลุ่มเป้าหมาย และการเสริมหน้าที่แฝงอื่นๆ ให้เด่นชัดมากขึ้น

3. **หน้าที่โยง** หน้าที่ที่เป็นผลพลอยได้จากกิจกรรมสู่อีกหนึ่ง ซึ่งเป็นกลไกของธรรมชาติในกิจกรรมชุมชนหน้าที่โยงไม่ใช่หน้าที่แฝง เพราะอาจเด่นชัดแต่ไม่ใช่หน้าที่หลักแต่เริ่ม เป็นการนำไปสู่กิจกรรมอื่นๆ เช่น กิจกรรมกลองยาวนำไปสู่กิจกรรมลงแขกตีกลอง คือ การสร้างประเพณีเวียนไปตีกลองในหมู่บ้านของสมาชิกโดยไม่คิดค่าตอบแทน คล้ายเป็นสวัสดิการให้แก่สมาชิกที่ร่วมวงตีกลองว่า

จะได้รับสิทธิในการเอาคณะกลองยาวไปเล่นทั่วหมู่บ้านของตน ซึ่งก่อให้เกิดโมตรจริต ความเกรงใจในหมู่บ้าน และ ทำให้สมาชิกรู้สึกมีคุณค่าในตัวเอง

4. หน้าที่หาย เมื่อบริบทสังคมเปลี่ยนใหม่สิ่งใหม่ทำหน้าที่แทน หรือสื่อพื้นบ้านไม่อาจสืบทอดตนเอง ทำให้หน้าที่บางอย่างหายไป การมองอดีตค้นหาหน้าที่ในบริบทนำไปสู่การทบทวนแสวงหาแนวทางในการฟื้นฟูหน้าที่ที่เคยมีนั้นให้คืนมา ก่อให้เกิด “การฟื้นฟูหน้าที่” ถ้าตัวสื่อมีหน้าที่นั้นอยู่ก่อน แต่หน้าที่นั้นได้หยุดไป จึงนำมาใช้เพื่อทำหน้าที่นั้นต่อ

5. หน้าที่คลี่คลาย เป็นส่วนที่น่าสนใจในการปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน การคลี่คลายหน้าที่เป็นการคลายตัวของหน้าที่เก่า ซึ่งอาจคลี่คลายได้หลายทิศทาง เช่น การย้ายน้ำหนัก อย่างการใช้มวยไทยเพื่อการออกกำลังกาย แต่เดิมก็ให้ผลด้านนี้อยู่แล้ว แต่เป็นผลพลอยได้ ปัจจุบันการฝึกในหลายที่ กลายเป็นเป้าหมายหลักเรื่องสุขภาพ การเกิดหน้าที่ผสม เช่น ได้ออกกำลังกายด้วย ได้ความสุขทางจิตวิญญาณไปด้วยเมื่อฟ้อนเจิง หรือการย้ายไปทำหน้าที่อื่นแทนหน้าที่เก่าไปเลยโดยไม่ต้องเปลี่ยน “โครงสร้าง” หรืออาจต้องมีการปรับโครงสร้างบางส่วนเพื่อให้ทำหน้าที่ได้ หรือเกิดจากการที่เคยเป็นหน้าที่แฝงมาก่อน เมื่อบริบทเปลี่ยนก็กลายเป็นหน้าที่หลัก เคยทำหน้าที่กับกลุ่มหนึ่ง ก็ย้ายไปทำอีกกลุ่มหนึ่ง เช่น การให้สถานภาพ (status conferral) การเป็นกิจกรรมแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างเพศเดียวกัน

6. หน้าที่เพิ่ม เป็นความสามารถหรือศักยภาพของสื่อพื้นบ้านนั้นๆ ในการแก้ปัญหาใหม่ๆ ในสังคม สื่อพื้นบ้านอาจไม่มีหน้าที่นั้นอยู่ก่อน แต่สังคมและชุมชนมี “ความจำเป็น” ที่จะต้องใช้ จึงพยายามทำให้สื่อพื้นบ้านนั้นมีหน้าที่ โดยส่วนใหญุ่มักจะต้องมีการดัดแปลงองค์ประกอบของสื่อพื้นบ้าน หรือดัดแปลงโครงสร้าง (structure) บางส่วน จนถึงการนำสื่อพื้นบ้านของถิ่นอื่นมาใส่ในอีกพื้นที่ โดยพิจารณาจากความจำเป็นของสังคม ที่จะต้องให้มีโครงสร้าง ที่จะมาทำหน้าที่บางอย่าง และพิจารณาจากการที่สื่อพื้นบ้านก็เป็นสื่อที่มีศักยภาพที่จะทำได้ รูปแบบการเพิ่มหน้าที่อาจมีทั้งแบบที่กระทบต่อโครงสร้าง เช่น โนราบิก และแบบที่ไม่กระทบ เช่น การสนองฝันผู้ปกครองที่เคยอยากกราบในวัยเด็ก แต่ไม่ได้รำ เมื่อมาฝึกลูกเกิดหน้าที่นั้น เป็นต้น

Robert Merton ได้แยกหน้าที่ออกเป็น 2 แบบคือ หน้าที่ที่เปิดเผย (Manifestations) ซึ่งหมายถึง หน้าที่ที่ผู้กระทำตั้งใจและเป็นหน้าที่ที่สังเกตได้ กับหน้าที่ซ่อนเร้น (Latent Functions) หมายถึง หน้าที่ที่ผู้กระทำไม่ได้ตั้งใจและสังเกตได้ยาก (ปรารธนา จันทรุพันธุ์, 2548)

2.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสื่อความหมาย

2.2.1 ทฤษฎีสัญญะวิทยา (Semiological Analysis)

โดยนักวิชาการ 2 ท่าน คือ F. de Saussure นักวิชาการด้านภาษาศาสตร์ชาวสวิส และ C. Peirce นักปรัชญาด้านภาษาชาวอเมริกัน เพื่อใช้ในการศึกษาความหมายของสัญญาณ (sign) ซึ่งอาจจะเป็นวัตถุสิ่งของ ภาษา ความสัมพันธ์ หรือรหัสบางอย่าง (กาญจนา แก้วเทพ, 2552, น. 77)

ในประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงมีความหมายแฝงอยู่ในทุกองค์ประกอบ อาทิ ข้าวห่อ การตีเกราะเคาะไม้ เส้นด้ายสายสัญญาณ เครื่องเซ่นไหว้ที่ใช้ในพิธีกรรมเรียกขวัญ ตลอดจนภาษาพูดที่ใช้เรียกขวัญ ล้วนแล้วแต่แฝงไปด้วยความหมายที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยงแทบทั้งสิ้น

2.2.2 ทฤษฎีระบบสัญลักษณ์ (Symbolic Theory)

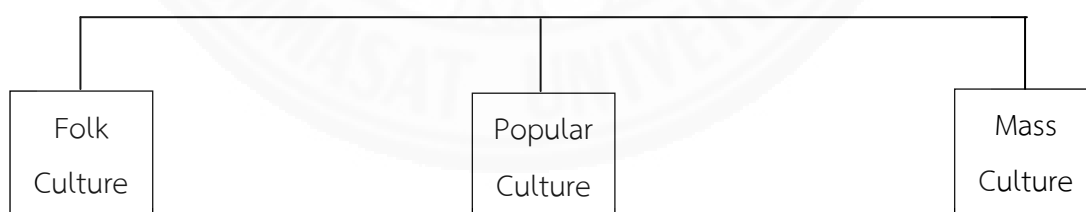
ใช้ในการตีความหมายของพิธีกรรม (Ritual interpretation) เพื่ออธิบายถึงความหมายของความเชื่อที่ได้ถ่ายทอดออกมาเป็นสัญลักษณ์ในสิ่งที่ศึกษาและวิเคราะห์เนื้อหา การแปลความหมาย Victor Turner (1967, อ้างถึงใน ฐพัชร โคตะ, 2553, น. 21) ได้เสนอแนวคิดที่ว่า พิธีกรรม (Ritual) คือ รูปแบบทางวัฒนธรรมการเข้าใจความหมายจากสัญลักษณ์ พิธีกรรมทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในโครงสร้างทางสังคม พิธีกรรมเป็นการรวมสัญลักษณ์ และพิธีกรรมจึงเป็นระบบความหมายของสัญลักษณ์ และต้องเปรียบเทียบความหมายนั้น กับระบบสังคมทั้งหมด ประเด็นที่ต้องพิจารณาก็คือ ความหมายสิ่งที่เห็นหรือความหมายเชิงประจักษ์กับความหมายที่แอบแฝงอยู่ในพิธีกรรม รวมทั้งการวิเคราะห์มุมมองทางสังคม ที่เกี่ยวข้องกันกับสัญลักษณ์นั้น โดยเริ่มจากพื้นฐานความคิดการมองสังคมว่า สังคมมีลักษณะเป็นกระบวนการและเป็นกระบวนการที่สืบเนื่องกัน

เครื่องเซ่นไหว้ และบริบทต่างๆ ในประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงมีความหมายแฝงอยู่ อาทิ การสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ การเสริมขวัญกำลังใจ ความสามัคคีกันในหมู่เครือญาติตลอดจนทุกคนในชุมชน ที่ร่วมมือร่วมใจจัดประเพณีกินข้าวห่อเป็นประจำทุกปี ในส่วนของเครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมเรียกขวัญ แต่ละองค์ประกอบมีความหมายในตัวเอง โดยมีคนกะเหรี่ยงในสมัยโบราณได้หยิบเอาความหมายที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และต้องการใช้สิ่งนี้เป็นสื่อถ่ายทอดความเหนียวแน่นของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง อาทิ กล้วย หมายถึง การแตกหน่อ ขยายเชื้อสายออกไปไม่มีที่สิ้นสุด อ้อย หมายถึง ความสัมพันธ์ที่ไม่ขาดตอนเหมือนอ้อยที่มีลักษณะเป็นปล้องตลอดลำต้น เป็นต้น สิ่งเครื่องเซ่นไหว้เหล่านี้โดยรวมแล้วถือเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความห่วงใยของผู้อาวุโสในครอบครัว หรือผู้เฒ่ากะเหรี่ยงในชุมชน ซึ่งเป็นเจ้าพิธีกรรม หรือเป็นผู้ส่งสาร ต่อผู้รับสารนั้นก็คือ ลูกหลาน เพราะความเป็นมาของประเพณีกินข้าวห่อนั้น มาจากความเชื่อของบรรพบุรุษที่ใช้วิธีการสังเกตสิ่งรอบตัว และพบว่า ในเดือน 9 นี้มักจะเกิดโรคร้ายไข้เจ็บในหมู่บ้าน

เพราะเป็นฤดูฝน ชาวบ้านในสมัยก่อนมีอาชีพเข้าป่าล่าสัตว์ บรรพบุรุษของชาวกะเหรี่ยง จึงกำหนดจัดประเพณีกินข้าวห่อพร้อมกับการเรียกขวัญให้มาอยู่กับเนื้อกับตัว เมื่อทำกิจการงานใด จักได้มีความเข้มแข็งทางจิตใจ สายสัญญาณที่ข้อมือเป็นสัญลักษณ์ความศักดิ์สิทธิ์ของบรรพบุรุษ และเป็นสัญลักษณ์ของการยึดถือความดี สติ และสมาธิตลอด 7 วันที่ห้ามถอดสายสัญญาณที่ข้อมือนี้ สรุปได้ว่าสัญลักษณ์ที่แฝงอยู่ในประเพณีกินข้าวห่อทำให้ชนรุ่นหลังได้ทราบและตระหนักถึงสติปัญญา ความเอาใจใส่ดูแล และวัฒนธรรมที่ดีงามของบรรพชนของตน ทำให้เกิดความเข้าใจ ภาคภูมิใจ ส่งผลให้เกิดการหวงแหนและสืบทอดประเพณีต่อไปๆ กันมานานเอง

2.3 แนวคิดของสื่อพื้นบ้าน

ความหมายหรือรากศัพท์ของสื่อพื้นบ้าน กาญจนา แก้วเทพ (2545, น. 200) ได้วิเคราะห์ไว้ดังนี้ สื่อพื้นบ้าน (Folk Media) หรือวัฒนธรรมพื้นบ้าน (Folk Culture) เป็นวัฒนธรรมหรือสื่อที่ใช้กันภายในชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น เช่น เพลงเกี่ยวสาวของชาวเขมรใต้ในแถบบางหมู่บ้านในจังหวัดสุรินทร์ต่อมาเพลงดังกล่าวได้ขยายเผยแพร่ออกไปมากขึ้น โดยอาจจะผ่านการเล่นหมอลำหรือการเล่นลิเก แต่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้แสดงกับผู้ชมยังมีอยู่มาก การสื่อสารดังกล่าวก็จะยกระดับขึ้นมาเป็นวัฒนธรรมประชาชน (Popular Culture) และท้ายที่สุด หากมีการนำเพลงดังกล่าวมาอัดแผ่นเสียงและทำมิวสิควิดีโอ โดยอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่จนสามารถเผยแพร่ต่อมวลชนทั่วไปโดยไม่จำกัดพื้นที่และการผลิตมีเป้าหมายทางธุรกิจอย่างเต็มที่ การสื่อสารรูปแบบสุดท้ายนี้ก็จะกลายเป็นวัฒนธรรมมวลชนไป (Mass Culture)

ภาพที่ 2.2 แนวความคิดเรื่องความหมายของวัฒนธรรมของ M. Real

ในการแบ่งประเภทของสื่อพื้นบ้านว่าจะครอบคลุมอะไรบ้างนั้นอาจจะมีวิธีแบ่งโดยใช้ 2 แกนตัดกัน แกนแรก เราอาจจะแบ่งสื่อพื้นบ้านออกเป็น 2 ประเภท คือ วจนภาษา (Verbal) และอวจนภาษา (Non-verbal) หรืออาจจะใช้อีกแกนหนึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ discursive (กิจกรรมที่เกี่ยวกับการใช้ภาษา) และ presentation symbols (กิจกรรมต่างๆ ที่ใช้สัญลักษณ์เป็นเครื่องแสดงออก) เมื่อพิจารณาตามเกณฑ์ดังกล่าวนี้ การวิเคราะห์สื่อพื้นบ้านสามารถครอบคลุมได้

ตั้งแต่นิทานสื่อบ้าน ตำนานหมู่บ้าน ปริศนาคำทาย คำพังเพย สุภาษิต การละเล่นของเด็ก พิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ ฯลฯ ซึ่งในแต่ละหน่วยของการวิเคราะห์จะครอบคลุมเกณฑ์ทั้งสี่ที่กล่าวมาแล้ว

นอกจากนี้กาญจนา แก้วเทพ ยังได้แบ่งคุณสมบัติของสื่อบ้าน ออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ๆ ด้วยกันคือ (ปรารณา จันทรพันธุ์, 2548, น. 31-32)

1. รูปแบบที่เป็นวจนภาษา (verbal form) เช่น คำคม ภาษิต คำกลอน เพลงปฏิพากย์ เพลงกล่อมเด็ก ตำนาน นิทาน ฃญา สรภัญญะ เทศน์มหาชาติ เป็นต้น
2. รูปแบบที่เป็นอวจนภาษา (non-verbal form) เช่น อากัฏิกิริยา การเต้นรำ ภาพวาด เป็นต้น
3. รูปแบบที่เป็นวัตถุ (material form) เช่น เครื่องแต่งกาย ผ้าพื้นเมือง อาหารพื้นบ้าน อาหาร ของใช้ หัตถกรรม งานปูนปั้น แหวงหยวก สมุนไพร เป็นต้น
4. รูปแบบที่เป็นพฤติกรรม (behavioral form) เช่น ความเชื่อ การละเล่น งานเฉลิมฉลอง ประเพณี เทศกาล กิจกรรมการแสดง ดนตรีพื้นบ้าน เป็นต้น

สมสุข หินวิมาน (อ้างถึงใน ปรารณา จันทรพันธุ์, 2548, น. 33-34) กล่าวถึงลักษณะของสื่อบ้านไว้ 4 ประการ ด้วยกันคือ

1. สื่อบ้านมีความหลากหลาย (diversity) และเป็นพื้นที่บ่มเพาะความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (creativity) ในการสื่อสารความหมายของมนุษย์
2. ขนาดของการผลิต การแพร่กระจายและการบริโภคของสื่อบ้าน จะจำกัดวงอยู่ในระดับชุมชนท้องถิ่น ทำให้ลักษณะการเข้าของการควบคุมการเข้ารหัสความหมาย จึงมีน้อยกว่าสื่อหลายๆ ชนิด ยกตัวอย่างเช่น การพูดเรื่องเทศผ่านสื่อคำวขอ ลำตัด หมอลำ หรือโนรา สามารถทำได้โดยปกติ และทำได้ดีมากกว่าสื่อมวลชน เพราะขอบเขตของการร้องและการฟังอยู่ในเฉพาะกลุ่ม ผู้แสดงสามารถประดิษฐ์คำใช้ความคิดสร้างสรรค์ (improvisation) ได้ตลอดเวลา
3. สื่อมวลชนมีข้อจำกัดของพื้นที่และเวลา ในขณะที่เดียวกันสื่อบ้านจะมีการกำหนดการใช้เวลาและพื้นที่แบบหลวมๆ หรือไม่จำกัดตายตัว เช่น การเทศน์มหาชาติ 13 กัณฑ์ ทั้งวันทั้งคืน เป็นต้น สื่อบ้านเน้นการสืบทอดเรื่องเวลา หรือความเป็นอมตะของการผลิตวัฒนธรรมขึ้นนั้นๆ เช่น ความยั่งยืนของจิตรกรรมฝาผนัง
4. บทบาทหน้าที่อันหลากหลายต่อผู้คนในชุมชน ตั้งแต่ความบันเทิง ถ่ายทอดข่าวสาร ให้การศึกษา วิจารณ์สังคม การสร้างความรู้สึกเป็นปึกแผ่นของกลุ่ม การให้อุทาหรณ์สอนใจ การระบายความขัดข้องใจและสัญชาติญาณของมนุษย์ การพยากรณ์อนาคต เป็นต้น

เมื่อพิจารณาบทบาทหน้าที่ด้านการสื่อสารของประเพณีกินข้าวห่อตามกรอบของ Dennis McQuail ซึ่งได้วิเคราะห์หน้าที่ทางสังคมของสื่อมวลชนกับการตอบสนองต่อความพึงพอใจของผู้รับสารไว้ 4 ข้อ ในหนังสือ “The Television Audience: A Revised Perspective” หน้า 135-165

พบว่า ประเพณีกินข้าวห่อสามารถทำหน้าที่ได้ไม่ต่างกันดังนี้ (ศิริชัย ศิริกายะ และ กาญจนา แก้วเทพ, 2531, น. 110-112)

1. สารสนเทศ

1.1 เพื่อทราบถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับตนเอง สภาพปัจจุบันรอบตัว และสภาพปัจจุบันของสังคมและของโลก

1.2 เป็นเครื่องมือในการแสวงหาข้อแนะนำในทางปฏิบัติหรือความคิดเห็น และในการตัดสินใจ

1.3 สนองต่อความอยากรู้อยากเห็น และสนองต่อความสนใจ

1.4 ให้การเรียนรู้ เป็นการศึกษาด้วยตนเอง

1.5 สร้างความรู้สึกที่มั่นคง โดยใช้ความรู้ที่ได้มาจากสื่อมวลชน

2. สร้างความมีเอกลักษณ์ให้แก่บุคคล

2.1 ให้แรงเสริมแก่ค่านิยมส่วนบุคคล

2.2 ให้ตัวแบบทางพฤติกรรม

2.3 แสดงออกร่วมกับค่านิยมของคนอื่นๆ (ในสื่อมวลชน)

2.4 มองทะลุลึกเข้าไปภายในตัวเอง

3. การรวมตัว และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

3.1 มองทะลุลึกเข้าไปในสภาพแวดล้อมของผู้อื่น

3.2 แสดงออกร่วมกับผู้อื่น และเกิดความรู้สึกในลักษณะที่เป็นเจ้าของ

3.3 นำไปใช้ในการสนทนา และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

3.4 ใช้แทนเพื่อน

3.5 ช่วยในการดำเนินตามบทบาททางสังคม

3.6 สร้างสายสัมพันธ์กับครอบครัว เพื่อนและสังคม

4. ความบันเทิง

4.1 การหลีกหนี หรือหลีกเลี่ยงจากปัญหาต่างๆ

4.2 การผ่อนคลาย

4.3 ได้วัฒนธรรมที่เป็นของแท้ และได้ความสนุกสนาน ทางสุนทรีย์

4.4 ได้มีอะไรทำเพื่อใช้เวลาให้หมดไป

4.5 ปลดปล่อยอารมณ์

4.6 เป็นการกระตุ้นทางเพศ

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าประเพณีกินข้าวห่อสามารถทำหน้าที่สื่อสารได้ไม่ต่างจากสื่อมวลชน และยังสามารถสื่อสารได้อย่างตรงไปตรงมา ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกลุ่มใด เมื่อพิจารณาแล้วจะให้เห็นว่า สื่อพื้นบ้านนั้นมีลักษณะเด่นที่สามารถนำมาใช้เป็นสารเพื่อการพัฒนา

เนื่องจากมีข้อเด่นของสื่อพื้นบ้านที่มีความใกล้ชิดกับผู้รับสาร ดังตารางเปรียบเทียบนี้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2545, น. 155)

ตารางที่ 2.1

แสดงการเปรียบเทียบระหว่างข้อเด่นของสื่อพื้นบ้าน และสื่อมวลชน

ข้อเด่นของสื่อพื้นบ้าน	ข้อเด่นของสื่อมวลชน
1. มีลักษณะใกล้ชิดประชาชน จึงง่ายต่อการเข้าถึง รวมทั้งเรื่องความเข้าใจ	1. เป็นสื่อที่มาได้ง่าย
2. สามารถแสดงออกทางอารมณ์ได้อย่างเต็มที่ เพราะรูปแบบการแสดงเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล ผู้ชมมีส่วนร่วมได้	2. เป็นสื่อที่มาได้อย่างแรง เนื่องจากมีทั้งภาพเคลื่อนไหว และเสียงประกอบที่เร้าใจ
3. สามารถดัดแปลงให้เข้ากับท้องถิ่นได้ เช่นลิเกที่ไปแสดงตามหมู่บ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะสามารถเอาเรื่องในหมู่บ้านมาเล่นได้	3. เป็นสื่อรุก แม้แต่นั่งอยู่ในห้องนอนก็เปิดรับได้
4. ใช้ภาษาท้องถิ่น ทำให้ระบบความหมายเป็นระบบเดียวกันกับผู้ชม ใช้ภาษาได้แบบ “โดนใจ” มีชีวิตชีวา	4. ในฝ่ายผู้ผลิตสามารถควบคุมกระบวนการผลิตได้ ดังนั้นจึงสามารถควบคุมการไหลของสารและความหมายได้ตั้งแต่ต้นจนจบ
5. สามารถปรับตัวให้เข้ากับเนื้อหาใหม่ๆ ได้ง่าย เช่น พระเอกหนังตะลุง ก็เรียนจบเมืองนอก ผู้ร้ายตายด้วยโรคเอดส์ เป็นต้น	5. ใช้เทคโนโลยีระดับสูง ทำให้มีประสิทธิภาพในการรับรู้ เช่น การใช้เทคนิคกราฟฟิก คอมพิวเตอร์ ทำให้ดาบวิเศษเรืองแสงเวลาฟันศัตรู
6. มีราคาถูก หรืออาจไม่เสียค่าใช้จ่ายเลย	6. เข้าถึงกลุ่มผู้รับสารได้ครั้งละจำนวนมากๆ พร้อมๆ กัน ทำให้รวมศูนย์ความสนใจจนเป็นที่กล่าวขวัญกันทั่วไป
7. เนื่องจากเป็นสื่อที่มีมายาวนาน ประชาชนมีความคุ้นเคย จึงเป็นที่รักใคร่และชื่นชอบของทุกเพศทุกวัย	7. เป็นสื่อที่ไร้กาลและเทศะสามารถจะดูที่ไหนก็ได้ เมื่อใดก็ได้

จากตารางการเปรียบเทียบระหว่างข้อเด่นของสื่อพื้นบ้านและสื่อมวลชนทำให้เห็นว่าในบางบทบาทหน้าที่สื่อมวลชนสามารถทำได้ดี มีประโยชน์มาก อีกทั้งยังตอบสนองความต้องการของผู้รับสารได้ดีและรวดเร็ว แต่ในบางบทบาทหน้าที่ที่มีความสำคัญกับสังคม สื่อมวลชนก็ไม่สามารถทำ

หน้าที่ได้ดีเท่ากับสื่อพื้นบ้านที่เข้าถึง เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างทั่วถึง และเท่าเทียม ยกตัวอย่างเช่น การสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน การสร้างขวัญและกำลังใจ การเป็นพื้นที่แสดงอาหารพื้นบ้าน หรือการเป็นสื่อที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์วิถีชีวิตในอดีตของบรรพบุรุษ เป็นต้น ประโยชน์ของสื่อพื้นบ้านเหล่านี้หากพิจารณานำมาเป็นสื่อเฉพาะกิจพัฒนาชุมชนและสังคมได้ ก็จะเป็นสื่อที่ต้นทุนต่ำ แต่ประสิทธิภาพสูงอย่างหนึ่งได้

2.4 แนวคิดของสื่อพิธีกรรม

ในประเทศไทยนั้นประกอบไปด้วยชนชาติที่หลากหลาย กลุ่มชาติพันธุ์ที่มากมาย ตลอดจนพิธีกรรมพื้นบ้านในแต่ละชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ พิธีกรรมท้องถิ่นเหล่านี้ถือเป็นมรดกตกทอดมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ ที่สำคัญคือ พิธีกรรมเหล่านี้ต่างมีบทบาทหน้าที่มากมายยังประโยชน์สุขให้แก่ทุกคนในชุมชนมาอย่างยาวนาน จากความหลากหลายของสื่อพิธีกรรม การบริหารจัดการสื่อพิธีกรรมจึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อจัดการกับสื่อพิธีกรรมที่มีอยู่อย่างมากมายให้ตรงกับองค์ประกอบ ลักษณะ ตลอดจนหน้าที่ต่างๆ ของสื่อพิธีกรรมให้ถูกต้อง เพื่อที่เป็นการง่ายสะดวก และตรงกับหลักการนำไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพ หลักการบริหารจัดการสื่อพิธีกรรมประกอบไปด้วยประเด็นต่างๆ ดังนี้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2553)

1. คุณลักษณะของสื่อพิธีกรรม
2. สื่อพิธีกรรม: จากการสืบทอดตามธรรมชาติสู่การบริหารจัดการวัฒนธรรม
3. สำนวนสภาพของสื่อพิธีกรรม : กระบวนการสืบทอดตามธรรมชาติของพิธีกรรมท้องถิ่น
4. มิติต่างๆ ในการบริหารจัดการสื่อพิธีกรรม: บทเรียนจากภาคปฏิบัติ
5. สิบสองท่าของการทำงานพิธีกรรมเชิงรุกกับการบริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่นแบบพึ่งประสงค์
6. กลยุทธ์การบริหารจัดการสื่อพิธีกรรม: บทเรียนจากโครงการวิจัย สวช.
7. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการสื่อพิธีกรรมแบบมีส่วนร่วม

1. คุณลักษณะของสื่อพิธีกรรม

จากการวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อพิธีกรรมจากงานวิจัย สวช. 26 ขึ้น สามารถพบเอกลักษณ์สำคัญของสื่อพิธีกรรมอย่างน้อย 7 ประการ คือ

1.1 พิธีกรรมเป็นสื่อเชื่อมโยงโลกศักดิ์สิทธิ์กับโลกสามัญ

ตามความเชื่อโบราณ เชื่อกันว่า โลกของเรามีอยู่ 2 โลก คือ โลกทางธรรม/โลกุตตระ/โลกศักดิ์สิทธิ์ (sacred world) และโลกทางโลกย์/โลกียะ/โลกสามัญ (secular world) ทางเชื่อมของทั้งสองโลกนี้คือ “การเข้าทรง การปลุกเสก” (sanctification) เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ และการทำให้เสื่อม หายขลัง หายศักดิ์สิทธิ์ เช่นเดียวกัน

บทเรียนจากงานวิจัยการบริหารจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมได้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อเปรียบเทียบกับสื่อพื้นบ้านชนิดอื่นๆ สื่อพิธีกรรมถือเป็นช่องทางที่โดดเด่นที่สุดในการเชื่อมประสานความสัมพันธ์สามด้านเข้าด้วยกัน ระหว่างมนุษย์-ธรรมชาติ-สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ นั้นหมายความว่า สื่อพิธีกรรมสามารถดำรงอยู่ได้ก็เพราะสะพานเชื่อมระหว่างทั้ง 3 โลกยังคงดำรงอยู่นั่นเอง ในขณะเดียวกัน หากสะพานเชื่อมนั้นสูญสลายไปเรื่อยๆ มนุษย์หรือโลกสามัญก็จะมีทางเชื่อมต่อกับโลกศักดิ์สิทธิ์ได้อีก

1.2 พิธีกรรมเป็นสื่อที่ระดมพลังชุมชนได้อย่างเข้มข้น

เมื่อเทียบสื่อพิธีกรรมกับสื่อพื้นบ้านอื่นๆ พบว่า สื่อพิธีกรรมมีหน้าที่ในการระดมพลังชุมชนได้อย่างเข้มข้น เนื่องจากพิธีกรรมของชุมชนส่วนใหญ่จะต้องอาศัยความร่วมมือไม่ว่าจะมีระหว่างคนในชุมชน หากคนในชุมชนไม่เล็งเห็นถึงความสำคัญของพิธีกรรม คุณค่าของพิธีกรรมก็จะถูกลดทอนลงเรื่อยๆ และหมดไปในที่สุด ในทางเดียวกันหากพิธีกรรมนั้นสามารถโน้มน้าวจิตใจของทุกคนในชุมชน เป็นที่ยึดเหนี่ยวทำให้เกิดความร่วมมืออันดี การสืบทอดหรือการผลิตซ้ำของพิธีกรรมย่อมมีแว่วที่จะสืบทอดไปได้ยาวไกล และจะทำให้พิธีกรรมทำหน้าที่เชื่อมโยง โยงใยผูกพันให้ชุมชนเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

1.3 พิธีกรรมเป็นเครื่องหมายของการเปลี่ยนผ่านสถานะ

มนุษย์หนึ่งคนที่เกิดมาช่วงชีวิตหนึ่ง ต้องข้องเกี่ยวสัมพันธ์กับพิธีกรรมตั้งแต่เกิดจนมรณา เช่น พิธีโกนผมไฟ พิธีโกนจุก พิธีบวชพระ พิธีแต่งงาน ด้วยเหตุผลนี้ พิธีกรรมจึงเป็นเครื่องหมายของการเปลี่ยนสถานะ (transformity) ซึ่งเป็นกระบวนการทางวัฒนธรรมที่ดึงมนุษย์ (separation) ออกจากโลกของความเป็นจริงที่กำลังเป็นอยู่ แล้วเปลี่ยนผ่าน (transition) ไปสู่สถานะใหม่หลังเสร็จพิธีกรรม เช่น พิธีกรรมการแต่งงานของชาวผู้ไทย ที่ต้องให้พ่อล่ามแม่ล่าม หรือบุคคลอื่นที่รู้จักนับถือ แต่ไม่ใช่ญาติมาคอยดูแลคู่บ่าวสาว เหตุผลคือ เมื่อคู่บ่าวสาวกระทำการใดๆ จะมีความเกรงใจมากกว่าญาติ

1.4 พิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์ร่วมของท้องถิ่น

อัตลักษณ์ (identity) หมายถึงอำนาจที่เราจะนิยามตัวตนได้ว่าเราเป็นใคร เหมือนหรือต่างจากคนอื่นอย่างไร พิธีกรรมของชุมชนจะเป็นตัวบ่งบอกถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนได้เป็นอย่างดี ในแง่ของการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ ในแต่ละชุมชน จึงต้องอาศัยพื้นที่ที่จะสื่อสารความ

เป็นตัวตนของท้องถิ่นให้กับตนเองและคนอื่นๆ ที่อยู่ภายนอกชุมชน พิธีกรรมจึงเป็นเครื่องมือที่รับใช้ชุมชนในการสร้างและบ่งบอกนัยแห่งอัตลักษณ์ร่วมได้อย่างมีศักดิ์ศรีนั่นเอง

1.5 พิธีกรรมเป็นสื่อที่เข้มงวดและเป็นทางการ

พิธีกรรมมีเอกลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ มีความเป็นทางการ (formal) และความเข้มงวด (rigid) ซึ่งหมายถึงเมื่อเวลาประกอบพิธีกรรม เป็นช่วงเวลาที่เราต้องแยกตัวออกจากสถานะปกติในชีวิตประจำวัน เนื่องจากพิธีกรรมแต่ละอย่างมีกฎหรือข้อตกลงไว้ เช่น การนุ่งขาวห่มขาวเข้าพิธี หรือการใช้ภาษาที่ถูกต้องแบบมาเป็นพิเศษโดยเฉพาะสำหรับพิธีกรรม เรียกว่าเป็น “ภาษาแห่งพิธีกรรม” (ritual language) ซึ่งพิธีกรรมนี้เป็นตัวรักษาอำนาจ ความเข้มงวด และความเป็นทางการของภาษาในการสื่อสารเอาไว้ได้

1.6 พิธีกรรมเป็นภาษาที่สร้างสรรค์ได้

นอกจากความเข้มงวดและความเป็นทางการของพิธีกรรมจะปรากฏอยู่ในสื่อพิธีกรรมในแต่ละชุมชน ในอีกแง่มุมหนึ่ง พิธีกรรมก็เป็นพื้นที่ที่สร้างสรรค์ สามารถออกแบบท่วงท่าใหม่ๆ (improvise) ออกไปได้ตลอดเวลา เช่น พิธีกรรมสืบทอดมาแต่บรรพบุรุษของชาวปาดัง จังหวัดเชียงราย ดัดแปลงมาจากประเพณีสืบทอดมาแต่คนเมือง โดยยังคงรูปแบบประเพณีดั้งเดิม แต่เพิ่มเติมบทบาทหน้าที่ใหม่ เช่น การจัดกิจกรรมทำความสะอาดแม่น้ำตลอดสาย โข้วเต็นช่นเผ่า ประภาคารร้องเพลงลูกทุ่ง เป็นต้น

1.7 พิธีกรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ร่วมของชุมชน

พิธีกรรมต่างๆ เปี่ยมไปด้วยความหมาย (meaningful) ที่แต่ละท้องถิ่นพยายามสร้างขึ้นมา รวมถึงระบบสัญลักษณ์ (symbolism) ซึ่งบางครั้งก็มีลักษณะร่วมกันหลายอย่าง เช่น การนับถือผี ที่คล้ายคลึงกันกับอีกหลายๆ กลุ่ม หลายชุมชน นั่นจึงเป็นเหตุผลที่ว่าเหตุใดการดำรงอยู่และการสูญสลายของระบบความหมายและสัญลักษณ์ ก็เพราะพิธีกรรมของชุมชนเป็นตัวบ่งชี้สัญลักษณ์และความหมายร่วมกันของชุมชนนั่นเอง

2. สื่อพิธีกรรม: จากการสืบทอดตามธรรมชาติสู่การบริหารจัดการวัฒนธรรม

แนวทางการบริหารจัดการสื่อพิธีกรรมเป็น 4 ขั้นตอน คือ P-O-L-C (เสนาะ ตีแยว, 2543)

2.1 การวางแผน (Planning - P)

การกำหนดเป้าหมายของการทำงาน กำหนดวัตถุประสงค์ และการแสวงหาทางเลือกต่างๆ ที่จะทำให้การทบทวนบรรลุเป้าหมาย ซึ่งการทำงานกับสื่อพิธีกรรมหรือวัฒนธรรมมีแนวโน้มจะเป็นธรรมชาติ หมายความว่า ในการบริหารจัดการแบบธรรมชาตินี้อาจเหมาะสมกับสถานะชุมชน สังคม แบบหนึ่ง แต่เมื่อบริบทเปลี่ยน เราอาจจะต้องเสริมในเชิงปริมาณและคุณภาพ หรือเพิ่มทุนใหม่ๆ ในการบริหารจัดการภายนอก อย่างไรก็ตามเมื่อกลยุทธ์การทำงานที่เน้นการวางแผน

หรือเป็นการทำงานที่มีโครงสร้าง (structured) ชัดเจน และตั้งอยู่บนสภาพความเป็นจริงของชุมชน หรือวัฒนธรรมท้องถิ่นแล้ว ผลการทำงานกลับเปลี่ยนไปและการบริหารจัดการวัฒนธรรมมีแนวโน้ม จะเน้นการมีส่วนร่วมและนำไปสู่ความยั่งยืนมากขึ้น

2.2 การจัดกลุ่ม/องค์กร (Organisation - O)

ขั้นตอนนี้เน้นถึงการจัดสรรและระดมทรัพยากรต่างๆ ในการทำงานวัฒนธรรม อาทิ กำลังคน งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ วันเวลาสถานที่ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมนั้น การบริหารจัดการวัฒนธรรมในระดับการจัดกลุ่ม/องค์กรนี้ ในอดีตแม้ชุมชนจะมีความรู้ วัตถุดิบ ความเข้าใจในการจัดการวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของตนมาแล้วก็ตาม แต่ภายหลังจากที่ชุมชนท้องถิ่นเริ่มรับแรงกระแทกจากความทันสมัยภายนอก การทำงานด้านสื่อพิธีกรรมท้องถิ่นค่อยๆ เปลี่ยนไป โดยแยกขาด และไม่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) ที่ครบทุกฝ่าย เนื่องจากขาดความเข้าใจร่วมกัน (understanding) ระหว่างฝ่ายต่างๆ เหล่านั้นเป็นเบื้องแรกก่อน มิเช่นนั้นก็เป็นการจัดการ (organizing) ทรัพยากรที่เริ่มขาดการวางแผนและไม่เป็นระบบแบบ องค์กรรวมทุกส่วนมากขึ้น

2.3 การจูงใจ (Leading - L)

การจูงใจถือเป็นขั้นตอนสำคัญในการเปลี่ยน “แนวคิด” ให้เป็น “การลงมือปฏิบัติ” ที่ต้องใช้แรงจูงใจ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย พิธีกรรมส่วนใหญ่เป็นพิธีกรรมโบราณมีอายุมากกว่า 100 ปี มีการสืบทอดคุณค่าทั้งมิติทางธรรม (sacred) และมิติทางโลกย์ (secular) ควบคู่กันไป จากงานวิจัยสื่อพิธีกรรมของ สวช. พบว่า สื่อพิธีกรรมมีแนวโน้มจะลดทอนคุณค่าทางธรรมคงเหลือไว้แต่เพียงทางโลกย์เท่านั้น

2.4 การควบคุม (Control - C)

การควบคุมเป็นกลไกอย่างหนึ่งติดตามดูแลให้การบริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่นดำเนินไปด้วยความราบรื่น ทั้งนี้ในสื่อพิธีกรรม กลไกที่มีบทบาทควบคุมสูงได้แก่ ระบบความเชื่อ (belief system) หมายรวมถึงตั้งแต่ความเชื่อเรื่องผีแบบดั้งเดิม (animistic belief) ไปจนถึงความเชื่อศาสนา (religious belief) โดยขึ้นอยู่กับว่า เงื่อนไขชุมชนท้องถิ่นแต่ละพื้นที่แต่ละช่วงเวลานั้น จะพลิกกลไกความเชื่อแบบใดขึ้นมาควบคุมให้พิธีกรรมขับเคลื่อนต่อไป ตลอดจนสัมพันธ์กับอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งด้วยเช่นกัน

3. สำนวนสภาพภาพของสื่อพิธีกรรม : กระบวนการสืบทอดตามธรรมชาติของสื่อพิธีกรรมท้องถิ่น

การสำนวนสภาพภาพนี้เปรียบเสมือนการตรวจโรคของสื่อพิธีกรรมว่าขณะนี้อยู่สภาพใด เพื่อที่การเข้าไปทำงานร่วมด้วยแล้วจะสามารถกำหนดกลยุทธ์การทำงานได้สอดคล้องกับความต้องการและความยั่งยืนของตัวสื่อเอง เปรียบได้กับการให้ยาได้ถูกกับโรค โดยยึดถือคติ

การทำงานที่เคารพหลัก “สิทธิเจ้าของวัฒนธรรม” โดยมีสถานภาพในแบบต่างๆ ของสื่อพิธีกรรมดังต่อไปนี้

3.1 สื่อพิธีกรรมที่มีสถานภาพเข้มแข็งสมบูรณ์

สื่อพิธีกรรมที่ชุมชนปฏิบัติสืบเนื่องมาอย่างยาวนานโดยตลอด ยังคงรูปแบบคุณค่า ความหมายของสื่อพิธีกรรมไว้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์

3.2 สื่อพิธีกรรมที่หดตัว (พิการ/บกพร่อง)

คล้ายกับการพิการ กล่าวคือ ยังคงไว้แต่อาจไม่สมบูรณ์ ซึ่งสื่อพิธีกรรมส่วนใหญ่ มักจะมีปัญหาเรื่องการสืบทอดในหลายๆ องค์ประกอบ เช่น ขาดผู้ส่งสารและผู้รับสาร หรือบกพร่องเพียงองค์ประกอบตัวใดตัวหนึ่งในองค์ประกอบของการสื่อสาร SMCR

(S = ผู้ส่งสาร, M=สาร, C=สื่อ, R=ผู้รับสาร)

3.3 สื่อพิธีกรรมที่ดำรงอยู่แบบเดิมไม่ได้

สื่อพิธีกรรมที่ได้มีการปรับเปลี่ยนตัวพิธีกรรมเพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน โดยยังคงคุณค่าความหมายของพิธีกรรมได้ดั้งเดิมหรือมีรูปแบบที่ไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก

3.4 สื่อพิธีกรรมที่เพี้ยน กลายพันธุ์

พิธีกรรมที่อาจจะยังคงรูปแบบไว้ได้ดั้งเดิมหรือรูปแบบอาจเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่คุณค่าเนื้อหา ของสื่อพิธีกรรมนั้นๆ ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก ยกตัวอย่างเช่น ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก จังหวัดยโสธร ที่มีคุณค่าเนื้อหา คือ ต้องการให้คนในชุมชนช่วยกันทำมาลัยถวายวัด เป็นการทำบุญกุศลเพื่อเปิดอุ้งนาง แต่ปัจจุบันรูปแบบของประเพณีเปลี่ยนเป็นการแข่งขัน มีการจ้างกันร้อยมาลัยข้าวตอกเพื่อหวังรางวัล กลุ่มเด็กวัยรุ่นก็ร่วมพ่อนรำในขบวนแห่อย่างสนุกสนาน เหลือเพียงคนแก่ไม่กี่คนที่เข้าวัดฟังเทศน์ฟังธรรมที่วัด จะเห็นได้ว่า แม้รูปแบบประเพณีจะไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก แต่คุณค่าและเนื้อหาของพิธีกรรมแท้จริงผิดเพี้ยนไปในกลุ่มของคนรุ่นใหม่ที่เป็นผู้สืบทอดพิธีกรรมต่อไปในอนาคต

4. มิติต่างๆ ในการบริหารจัดการสื่อพิธีกรรม : บทเรียนจากภาคปฏิบัติ

ในการบริหารจัดการสื่อพิธีกรรมท้องถิ่นจะมีองค์ประกอบที่พึงต้องพิจารณาอย่างน้อยใน 5 มิติ ดังนี้

4.1 มิติการบริหารจัดการคนและความสัมพันธ์ระหว่างคน

สื่อพิธีกรรมเป็นรูปแบบการสื่อสารที่มีศักยภาพในการเชื่อมโยงผู้คนได้อย่างเข้มข้นที่สุดทั้งนี้ก็เป็นผลมาจาก กิจกรรมแบบพิธีกรรมนั้น เชื่อมสายสัมพันธ์เส้นใหม่ให้เกิดขึ้นระหว่างคนกับคนที่แตกต่างหลากหลาย และสามารถเชื่อมร้อยคนที่แตกต่างกันให้เข้าสู่สายสัมพันธ์ที่สร้างไว้ ทั้งนี้ในการบริหารจัดการสื่อพิธีกรรมต้องอาศัยการวิเคราะห์คุณลักษณะของกลุ่มคนที่จะต้อง

บริหารจัดการ การสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้อง และการมอบหมายบทบาทให้กับผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อความมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการบริหารจัดการให้ตรงจุด หรือเกาให้ถูกที่คันนั่นเอง

4.2 มิติการบริหารจัดการวัสดุอุปกรณ์/งบประมาณ/เวลา/สถานที่

สื่อพิธีกรรมมักจะมีเส้นโยงใยกันอยู่สองเส้น คือ เส้นที่เป็นนามธรรม/มองไม่เห็น (invisible part) และเส้นที่เป็นรูปธรรม/มองเห็นได้ชัดเจน (visible part) อันได้แก่ บรรดาวัตถุธรรมต่างๆ รวมไปถึงเงื่อนไขเวลาและสถานที่ที่วัตถุธรรมเหล่านั้นดำรงอยู่ในพิธีกรรม

คุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งของสื่อพิธีกรรมคือ การจัดการส่วนที่เป็นวัสดุอุปกรณ์สิ่งของต่างๆ ที่มีความหลากหลายและซับซ้อน ซึ่งในบางพิธีกรรมอาจมีความจำเป็นต้องใช้การร่วมแรงร่วมใจจัดเตรียมวัตถุธรรมเหล่านี้ เพื่อสร้างความสามัคคีของคนในชุมชนซึ่งถือเป็นกุศโลบายและบทบาทหน้าที่ในการสร้างความสามัคคีให้กับชุมชน นอกจากนี้ การทำความเข้าใจ “คุณค่าและความหมาย” ของวัตถุในพิธีกรรม เป็นเอกลักษณ์ข้อแรกของพิธีกรรม เนื่องจากพิธีกรรมเป็นสื่อที่เปี่ยมด้วย คุณค่าและความหมาย (meaningful) แม้เราอาจมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า แต่ข้างหลังพิธีกรรมล้วนแฝง ความหมายและเป้าประสงค์ (meaning and purpose) บางอย่างเอาไว้เสมอ

ส่วนของการบริหารจัดการงบประมาณนั้น อาจจะต้องมองในเรื่องของแหล่งที่มาของรายได้ และการกำหนดหลักการใช้งบประมาณเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้เหมาะสม การหาแหล่งรายได้ที่แน่นอนและถาวร เช่น หน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกันแหล่งรายได้เฉพาะกิจก็เป็นแหล่งรายได้ที่สามารถสร้างสำนึกร่วมในพิธีกรรมท้องถิ่นได้เช่นกัน เช่น การหาอาสาสมัครที่จะร่วมทำทาน การบริจาคปัจจัยต่างๆ จากคนทั้งในและนอกชุมชนตามกำลังศรัทธา เป็นต้น

การบริหารจัดการเวลาและวาระโอกาสนั้น ขึ้นอยู่กับความเข้มงวดและความยืดหยุ่นของแต่ละพิธีกรรมที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เกณฑ์ของการจัดการเวลาของพิธีกรรมท้องถิ่นอาจพิจารณาได้สองแบบคือ

- เกณฑ์ความต่อเนื่องสม่ำเสมอ

พิธีกรรมที่มีเวลาจัดที่แน่นอน เมื่อถึงช่วงเวลานี้ทุกคนรู้ทั่วกันว่าเป็นเวลาของการประกอบพิธีกรรม จะทำให้พิธีกรรมอยู่อย่างยั่งยืน กลายเป็น “ประเพณี” ตัวอย่างเช่น พิธีกรรมเรียกขวัญของชาวกะเหรี่ยงอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ที่มีเกณฑ์ในการจัดคือ เดือนสิงหาคมของทุกปี จนกระทั่งปัจจุบันได้กลายเป็นประเพณีกินข้าวห่อที่ทุกคนต่างรู้จักกันดีในปัจจุบัน เนื่องด้วยเป็นพิธีกรรมร่วมประจำกลุ่ม (collective ritual) ชุมชนรู้ว่าต้องประกอบพิธีกรรมในช่วงนี้ เป็นพิธีกรรมที่ทำอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ เป็นต้น

● เกณฑ์เรื่องช่วงเวลาปกติ/ช่วงเวลาพิเศษ

ในบางพิธีกรรมจัดอยู่ในประเภทที่จัดขึ้นตามวาระโอกาส เช่นพิธีกรรมในแต่ละช่วงเปลี่ยนผ่านของชีวิต (rites of passage) เช่น พิธีทำขวัญนาคน พิธีโกนผมไฟ เป็นต้น

ก) ความสัมพันธ์ระหว่างเวลาพิธีกรรมกับเวลาทางสังคมท้องถิ่น พิธีกรรมของท้องถิ่นมักจะถูกกำหนดให้สอดคล้องกับช่วงเวลาทางสังคม (social time) ของท้องถิ่น หมายถึง ถ้าสังคมท้องถิ่นแตกต่างกัน การกำหนดช่วงเวลาทำพิธีกรรมแต่ละท้องถิ่นก็จะต่างกันไปด้วย เช่น ประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี กำหนดให้จัดขึ้นในเดือน 9 เพราะชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าเป็นเดือนไม่ดี ฝึปา ฝึเร่ร้อนจะออกจับกินขวัญ ซึ่งสัมพันธ์กับเวลาทางสังคมคือเป็นช่วงปลายฝนต้นหนาวอากาศชื้น เสี่ยงต่อการเจ็บไข้ไม่สบาย จึงเป็นกุศโลบายของพิธีกรรมเรียกขวัญให้มาอยู่กับเนื้อกับตัว เสริมสร้างความเข้มแข็งของใจนำไปสู่กายเป็นต้น

ข) การทำงานแบบ “วันเดียวเกี่ยวทั้งปี” ถึงแม้ว่าพิธีกรรมส่วนใหญ่จะมีกำหนดในการจัดปีละหนึ่งครั้ง แต่ก็ได้หมายความว่าจัดการพิธีกรรมรวมก่อนและหลังจะเสร็จสิ้นภายในวันเดียว แต่หากต้องมีการเตรียมการวางแผน ลงมือทำงาน จัดงาน และเก็บงานหลังเสร็จพิธีกรรม ตลอดจนการส่งมอบงานให้แก่คนในปัดไป ขั้นตอนทั้งหมดนี้เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดพิธีกรรมอย่างถ้วนหน้า โดยมีได้จำกัดการมีส่วนร่วมเพียงวันเดียวเท่านั้น เช่น ประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ถึงแม้ว่าช่วงพิธีกรรมเรียกขวัญจะเป็นช่วงระยะเวลาสั้นๆ แต่ต้องมีการเตรียมงานถึง 2 วัน และภายหลังพิธีกรรมก็ยังมีกีฬาฟุตบอลประเพณี ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ช่วยสร้างความสามัคคีของคนในชุมชนและดำเนินการต่อเนื่อง และสม่ำเสมอ

ค) ความหมายของ “การเปลี่ยนผ่าน” ในพิธีกรรม นักมานุษยวิทยาชาวเบลเยียม ชื่อ อาร์โนลด์ แวน เกนเนป (Arnold van Gennep) ได้อธิบายว่า พิธีกรรม “เป็นช่วงเวลาเปลี่ยนผ่าน” (rites of passage) ของชีวิตมนุษย์ชุมชน เพราะโดยปกติแล้ว วาระโอกาสของพิธีกรรมจะประกอบด้วย 3 ขั้นตอนย่อยๆ คือ

- ช่วงแยกตัว (separation) หรือช่วงที่มนุษย์แยกตัวออกจากโลกจริงของตน
- ช่วงเปลี่ยนผ่าน (liminality) หรือช่วงเวลาที่เราก้าวข้ามจากสถานภาพหนึ่งไปสู่สถานภาพหนึ่ง
- ช่วงกลับมารวมตัวกัน (incorporation) ช่วงที่เรากลับมาสู่โลกจริงอีกครั้ง

ง) การบริหารจัดการพื้นที่/สถานที่ ถือเป็นเรื่องที่มีความสำคัญในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในบางพิธีกรรมมีความเข้มงวดในการตกแต่งสถานที่ ด้วยมีเหตุผลเบื้องหลัง

ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า มิติด้านสถานที่นั้น เป็นไปเพื่อสร้าง “ความศักดิ์สิทธิ์” ในพื้นที่พิธีกรรม เอกลักษณะของพิธีกรรมออกแบบให้สัมพันธ์กับโลกศักดิ์สิทธิ์ (sacred) กับโลกสามัญ (secular) ดังนั้นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการพิธีกรรม จึงเกี่ยวข้องกับการสถาปนา “ความศักดิ์สิทธิ์” ขึ้นมาในขอบเขตของพิธีกรรม นอกจากนี้มิติความเข้มงวดในการบริหารจัดการพื้นที่ มักถูกกำหนดเอาไว้อย่างเข้มข้นตามแต่ละพิธีกรรม เช่น พิธีกรรมมะมีวดของชุมชนบ้านหนองเต็งใหญ่ จังหวัดบุรีรัมย์ แต่เดิมถูกจัดขึ้นที่บ้านของครุณะมีวดเท่านั้น ปัจจุบันมาจัดที่วัด ถึงแม้ว่าจะเปลี่ยนมาจัดที่วัดแต่ชาวบ้านก็เข้มงวดในเรื่องของสถานที่ กล่าวคือ ปะรำพิธีที่จัดงานจะต้องหันหน้าทางทิศตะวันออก ด้านหน้าของปะรำพิธีจะต้องมีเรือนทเวดา ด้านหน้าปะรำระหว่างเสาสามต้นเป็นที่ตั้งร้านเพื่อใช้สำหรับวางเครื่องบูชาและเครื่องเซ่นไหว้ต่างๆ เป็นต้น

ทั้งนี้การจัดพิธีกรรมยังเป็นมิติการสร้างความรู้สึกร่วมกันผ่านการบริหารจัดการพื้นที่ เนื่องจากสื่อพิธีกรรมมีเอกลักษณ์ในการระดม “ความรู้สึกร่วมกัน” (shared feeling) ของคนในท้องถิ่นอย่างเข้มข้นที่สุด ด้วยเหตุผลนี้ทำให้การบริหารจัดการพื้นที่/สถานที่จึงมีเป้าประสงค์ที่จะใช้พื้นที่พิธีกรรมให้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสำนึกร่วมกันดังกล่าว

4.3 มิติการบริหารจัดการกิจกรรม

พิธีกรรมจะประกอบไปด้วยขั้นตอนหลักๆ 3 ขั้นตอน คือ ช่วงก่อนพิธีกรรม ช่วงระหว่างทำพิธีกรรม และช่วงหลังทำพิธีกรรม ซึ่งคนส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับช่วงระหว่างพิธีกรรมมากที่สุด แต่ทว่าช่วงก่อนและหลังพิธีกรรมก็มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน ซึ่งเส้นทางของการบริหารจัดการกิจกรรมช่วงก่อนและหลังพิธีกรรมมีดังนี้

4.3.1 การบริหารจัดการกิจกรรมช่วงก่อนทำพิธีกรรม เป็นช่วงการวางแผนและเตรียมการซึ่งจะประกอบไปด้วย การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ สถานที่ การเตรียมความเข้าใจของคนหรือการตระเตรียม “ความเข้าใจ” ร่วมกันของคนในชุมชน “ปรับความสัมพันธ์” ของคนในชุมชนเสียก่อนเพื่อป้องกันการขัดแย้งกันในภายหลัง

4.3.2 การบริหารจัดการกิจกรรมช่วงหลังทำพิธีกรรม หากเปรียบเทียบกับ การเพาะปลูกแล้ว ในขั้นตอนหลังทำพิธีกรรมนี้ คล้ายกับการเก็บผลผลิตเข้ายุ้งฉางเพื่อเตรียมเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพสำหรับหว่านต่อไป เช่น การจัดการงบประมาณหรือปิดบัญชีกิจกรรม การประเมินผลกิจกรรม ละการทำวิจัยสรุปบทเรียนและคืนข้อมูล ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายที่พิธีกรรมส่วนใหญ่ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับประเด็นดังกล่าวเท่าใดนัก

4.4 มิติการบริหารจัดการผลประโยชน์ บทบาทหน้าที่

มิติเรื่อง “การทำหน้าที่” (function) ท่ามกลางหน้าที่อันมากมายของสื่อพิธีกรรม มีบทบาทหน้าที่หนึ่งที่มีความโดดเด่น และหาช่องทางการสื่อสารชนิดอื่นทดแทนได้ยากยิ่ง นั่นก็คือ “หน้าที่ในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสามโลก” ได้แก่

- ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์
- ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติรอบตัว
- ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ

จากความสำคัญของมิติการทำหน้าที่ที่กล่าวนั้น สามารถเห็นถึงแนวทางการบริหารจัดการการทำหน้าที่ของสื่อพิธีกรรม ดังนี้

ก) การวิเคราะห์ความหลากหลายของการทำหน้าที่ในระดับต่างๆ อาทิ ในระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชน และระดับสังคม เป็นต้น

ข) การวิเคราะห์เปรียบเทียบการทำหน้าที่ในอดีตกับปัจจุบัน เพื่อเข้าใจถึงศักยภาพและการดำรงอยู่ของพิธีกรรมนั้นๆ ว่า บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมสามารถสืบเนื่อง คงอยู่เปลี่ยนแปลง สูญสลาย หรือเพิ่มพูนหองอกเงย ขึ้นมาใหม่เมื่อเปรียบเทียบกับพันธกิจที่เคยมีในอดีต และหน้าที่ใหม่เกิดจากอำนาจของใครที่เข้ามำกำหนด

ค) กลยุทธ์การขยายการทำหน้าที่ของพิธีกรรม หากพิธีกรรมของชุมชนใดเกิดความสุม่เสี่ยงต่อการสูญสลายไปด้วยเหตุผลที่ว่ามีการทำหน้าที่ได้น้อยลงมาก กลยุทธ์ด้านหนึ่งที่จะช่วยให้การดำรงอยู่ของสื่อพิธีกรรมคือ กลยุทธ์การเสริมขยายบทบาทหน้าที่ออกไปให้มากขึ้น เพื่อเสริมรากและความเข้มแข็งให้กับวัฒนธรรมนั้นๆ

ง) เจื่อนไขในการทำหน้าที่ของพิธีกรรม ข้อเท็จจริงประการหนึ่งของพิธีกรรมที่จะทำหน้าที่รับใช้ชุมชนได้อย่างแท้จริงนั้นต้องมีความเข้มแข็ง เป็นประการแรกสุด หากพิธีกรรมใดอ่อนแอ การทำหน้าที่ต่อชุมชนก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4.5 มิติการบริหารจัดการเครือข่ายภายใน ภายนอก

สังคมมีลักษณะเครือข่ายโยงแมงมุม บุคคล คือ จุดที่เส้นสายโยงมาพบกัน กล่าวคือ บุคคลหนึ่งย่อมมีความสัมพันธ์กับคนอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมากในหลายรูปแบบและสถานการณ์ มิติความเป็นเครือข่ายนี้ มีผลโดยตรงต่อกระบวนการจัดการสื่อพิธีกรรมท้องถิ่น กล่าวคือ หากชุมชนใดมีเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง ก็จะส่งผลให้พิธีกรรมมีความเข้มแข็งและทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4.5.1 ตัวอย่างเกณฑ์ในการประเมินคุณภาพของเครือข่าย เพื่อจะตัดสินว่าเครือข่ายใดมีความเข้มแข็งหรืออ่อนแอเพียงใด ซึ่งมีหลักเกณฑ์ดังนี้

ก) เกณฑ์เรื่องอายุ ความเก่าแก่ของเครือข่าย ข้อสังเกตประการแรกของการวัดคุณภาพของเครือข่ายก็คือ อายุยาวนานเครือข่ายนั้นก็ยิ่งเข้มแข็ง และหยั่งรากลึกถรรมเนียม ประเพณี แบบแผนพิธีกรรม เอาไว้อย่างเข้มข้น

ข) เกณฑ์เรื่องขนาดของเครือข่าย ถ้าเครือข่ายมีขนาดใหญ่ การระดมทรัพยากรจะมหาศาลและเข้มข้น กระบวนการจัดกิจกรรมต่างๆ ในพิธีกรรมก็จะซับซ้อนเนื้อหาและ

ขั้นตอนก็จะมากยิ่งขึ้น และในทางตรงกันข้ามหากเครือข่ายมีขนาดเล็กหน่วยของการทำงานก็จะมีขนาดที่เล็กตามลงไป

ค) เกณฑ์เรื่องลักษณะที่เหมือน/ต่างกันของสมาชิกเครือข่าย ปกติแล้วการรวมตัวกันของคนในชุมชนมักจะประกอบไปด้วยคนที่หลากหลายอายุ ช่วงวัย เพศ หรือประสบการณ์ แต่ในการบริหารจัดการเครือข่ายเพื่องานวัฒนธรรมนั้น *ความแตกต่าง* จำเป็นต้องค้นหาหรือสร้างสำนึก/อัตลักษณ์ร่วมกัน เป็นเพราะว่า ทั้งความต่างและความเหมือนกันของกลุ่มคนในเครือข่ายเดียวกัน มีจุดเด่น จุดด้อย บางประการด้วยตัวของมันเอง เช่น ความแตกต่างกันของเครือข่ายทำให้เกิด “ทางเลือก” (choices) มากขึ้น ในขณะเดียวกัน ในส่วนของความเหมือนหรือลักษณะร่วมกันก็ทำให้คนที่ต่างกันเกิดความรู้สึกร่วมกัน เกิดสำนึกความเป็นเจ้าของในวัฒนธรรมที่ตนได้มาทำงานร่วมกัน เป็นต้น

ง) เกณฑ์เรื่องมิติทางโลก/ทางธรรมภายในเครือข่าย เอกลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของเครือข่ายคือ การที่สามารถเชื่อมโยงโลกทั้ง 2 เข้าด้วยกัน กล่าวคือ โลกสามัญและโลกทางธรรมนั่นเอง

4.5.2 บทบาทหน้าที่ของเครือข่าย โดยเฉพาะการขับเคลื่อนพิธีกรรม มีบทบาทหน้าที่โดดเด่น ดังนี้

ก) บทบาทหน้าที่ในการระดมทรัพยากร อาทิ ทรัพยากรคน งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ ความรู้

ข) บทบาทหน้าที่ในการจัดการความขัดแย้ง ปัญหาความไม่ลงรอยกันของคนในชุมชน พิธีกรรมมีบทบาทหน้าที่ในการประสานรอยร้าวได้

ค) บทบาทหน้าที่ที่สลายความแตกต่าง อาทิ ความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจทางสังคม หากกระบวนการจัดการภายในชุมชนไม่ดี อาจทำให้ปัญหาความแตกต่างลุกลามเป็นความขัดแย้งที่บ้านปลายได้

ง) บทบาทหน้าที่สร้างอัตลักษณ์ร่วมกันของท้องถิ่น การดำรงอยู่ของชุมชนย่อมมีทั้งด้านกายภาพ/รูปธรรม และจิตสำนึกนามธรรม สองสิ่งนี้หลอมรวมเป็นความเข้มแข็งของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การดำรงอยู่ของสิ่งที่เรียกว่า ตัวตน/อัตลักษณ์ (self/identity) ที่ชุมชนท้องถิ่นจะบอกตนเองและคนภายนอกได้ว่าเราคือ ใคร ในแง่นี้เครือข่ายการทำงานพิธีกรรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้าง และรักษาอัตลักษณ์ให้สืบสานต่อไป

4.5.3 การบริหารจัดการเครือข่ายภายนอก/ใน เครือข่ายทั้งภายในและภายนอก สามารถแสดงถึงบทบาทในการสืบสานต่างกัน กล่าวคือ เครือข่ายภายใน เป็นทุนทางสังคมเดิมที่ใกล้ชิดมีศักยภาพในการระดมทรัพยากรได้สูง แต่ก็ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงภายนอก แต่สำหรับเครือข่ายภายนอก มีส่วนในการเติมทุน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมหลายชนิดให้กับชุมชน ภายได้

เงื่อนไขความเปลี่ยนแปลง เช่น เป็นแหล่งของงบประมาณ องค์ความรู้ใหม่ๆ บุคลากร ทั้งนี้ทั้งนั้น ข้อหนึ่งที่พึงระวัง คือ การป้องกันการละเมิดสิทธิทางวัฒนธรรม จากเครือข่ายภายนอก อาทิ การเข้าไปตัดสินใจแทนชุมชนในการกำหนดการทำงานทางวัฒนธรรม เป็นอาทิ

5. สิบสองทำการทำงานพิธีกรรมเชิงรุกกับการบริหารจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่นแบบพึงประสงค์

กาญจนา แก้วเทพ ได้เสนอแนวทางการทำงานด้านวัฒนธรรมแบบใหม่ ซึ่งมี 12 ท่า จัดกลุ่มได้ 3 กระบวนการ สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการทำงานของสื่อพิธีกรรมได้ ดังนี้

5.1 กระบวนการวัฒนธรรม

กระบวนการเชิงวัฒนธรรม (cultural approach) เป็นแนวทางการทำงาน วัฒนธรรมเชิงรุกกับสื่อพิธีกรรมท้องถิ่น และพบว่า มี 4 กระบวนท่าย่อยของแนวคิดในการบริหารจัดการพิธีกรรม คือ

5.1.1 มองพิธีกรรมให้เป็นกระบวนการ กล่าวคือ การมองเห็นพิธีกรรมเป็นมากกว่ากิจกรรมหนึ่ง แต่เป็น “กระบวนการ” ที่มีวัฏจักรของการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เกิดใหม่ แก่นหรือความหมายที่แท้จริงคือ อะไร เมื่อความเปลี่ยนแปลงเข้ามามีอะไรปรับเปลี่ยนไปบ้าง อย่างไร เป็นต้น

5.1.2 หลักสิทธิเจ้าของวัฒนธรรม ภายใต้กระบวนการของพิธีกรรม ใครมีอำนาจผลิต กำหนด สืบต่อชีวิต ของพิธีกรรมให้ดำเนินต่อไป “เจ้าของวัฒนธรรม” หรือ “คนในวัฒนธรรม” หรือเป็นแรงผลักดันจาก “คนนอกวัฒนธรรม” มากกว่า

5.1.3 วัฒนธรรมเป็นสมบัติร่วม สื่อพิธีกรรมมีหน้าที่การระดมกำลังคนในท้องถิ่นอย่างชัดเจน และมีประสิทธิภาพ สถานะของพิธีกรรมจึงเป็น “สมบัติร่วม” หรือเป็นพื้นที่การสื่อสารร่วมกันของทุกคน สื่อพิธีกรรมจะต้องคำนึงถึงความเป็นสมบัติร่วมดังนี้

ก) ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมจะมีลักษณะสมัครใจ จุดเริ่มต้นของการเข้าร่วมพิธีกรรมคือ ความสมัครใจ (voluntary) มิใช่การบีบบังคับ

ข) แล้วใครบ้างจะเป็นเจ้าของสมบัติร่วมนี้? ทุกคนมีสิทธิไม่จำกัด เพศ วัย สถานะทางสังคม ซึ่งกลุ่มเยาวชนถือเป็นกำลังสำคัญในการสืบทอดและสืบสานอายุของสื่อพิธีกรรมออกไปให้ยืนยาว

5.1.4 การทำหน้าที่แบบมีพลวัตรของสื่อพิธีกรรม การวิเคราะห์ลักษณะที่เป็น พลวัตร (dynamism) กล่าวคือ การทำหน้าที่สืบเนื่อง การทำหน้าที่ผิผิว/คลี่คลาย หน้าที่หายไป หน้าที่เพิ่มใหม่ สิ่งเหล่านี้จะช่วยตอบปัญหาว่า ปัจจัยใด ที่เป็นตัวแปรกำหนดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง

5.2 กระบวนการสื่อสาร

5.2.1 หลักการ “ครบเครื่องเรื่อง S-M-C-R” เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของการสื่อสาร สามารถจำแนกได้ ดังนี้

ก) การบริหารจัดการด้านผู้ส่งสาร (sender) ซึ่งอาจจะลดจำนวนลงหรือมีลักษณะกระจัดกระจาย หรือมีความรู้เป็นเสียเป็นส่วน นำไปสู่ความไม่มั่นใจความรู้ของตนเอง

ข) การบริหารจัดการด้านสาร เนื้อหา (message) เนื้อหา/สาร/ความหมาย อันเป็นแก่นแท้ของพิธีกรรมมักมีแนวโน้มผิดเพี้ยนหรือสูญหายไป ควรตรวจสอบคุณค่าและความหมาย และฟื้นฟูให้ถึงรากของความหมายที่แท้จริงของพิธีกรรม

ค) การบริหารจัดการด้านช่องทาง/ตัวสื่อ (channel/media) ปัญหาหลักคือ การขาดโอกาส วาระ และพื้นที่ ในการสื่อสารกับชุมชน ฉะนั้นการทำงานทางด้านสื่อพิธีกรรมจึงต้องเพิ่มหรือขยายช่องทางการสื่อสารให้มากขึ้น โดยเฉพาะพิธีกรรมที่มีวาระโอกาสค่อนข้างจำกัด

ง) การบริหารจัดการด้านผู้รับสาร (receiver) แน่นอนว่ากลุ่มที่เสี่ยงที่สุดคือ กลุ่มเยาวชน หากคนกลุ่มนี้หายไปแล้ว โอกาสที่พิธีกรรมจะประสพภาวะล่มสลายมีอยู่สูง เนื่องจากขาดผู้สืบทอด

5.2.2 การใช้กลยุทธ์ “การถือเอาผู้รับสารเป็นตัวตั้ง” กล่าวคือ “อย่าสอนหลาน” “ปู่พาทำ” ทำให้เยาวชนได้ซึมซับความรู้และสุนทรียะจากบุคคลต้นฉบับทางวัฒนธรรมจริงๆ แต่ปัญหามีอยู่ว่าวาระสนิมของวัยที่ต่างกัน ทำให้เด็กรุ่นใหม่ขาดความสนใจ และสิ่งที่เด็กสงสัยอาจถูกผู้ใหญ่มองข้ามไปตั้งแต่แรก

5.2.3 การใช้กลยุทธ์การไขว้ประสานอย่างใช้ปัญญา พิธีกรรมถือเป็นพื้นที่ในการสื่อสารที่เป็นระบบเปิดต่อการปรับประสาน อยู่แล้ว ด้วยเหตุที่พื้นฐานของพิธีกรรมต้องถื่นเกิดขึ้นจากการปรับประสาน ในการบริหารจัดการพิธีกรรมจึงได้แสวงหาที่จะใช้วิธีการ “ไขว้ประสานวัตถุดิบต่างๆ ทางวัฒนธรรมอย่างใช้ปัญญา” อาจอยู่ในรูปของการลดทอน ดัดแปลง ผสมผสาน หรือเพิ่มเติม ให้ลงตัวตามข้อตกลงของคนในชุมชน

5.2.4 กลยุทธ์ “ทั้งใช้ ทั้งพัฒนา” สื่อพิธีกรรม เพื่อความอยู่รอดของสื่อพิธีกรรม ซึ่งเป็นกลยุทธ์คู่ขนาน ทั้งใช้และพัฒนาสื่อพิธีกรรมไปพร้อมๆ กัน เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งของสื่อพิธีกรรมและชุมชนในคราวเดียว

5.3 กระบวนการทำงาน

ในส่วนของการออกแบบกระบวนการทำงาน ของสื่อพิธีกรรมนั้นมี 4 ส่วนย่อย ในการวางโครงของการทำงานตามแนวทางวัฒนธรรมเชิงรุก กล่าวคือ

ก) **รู้จัก** คือ รู้จักประเภท องค์ประกอบ สถานภาพ ของสื่อพิธีกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างสื่อพิธีกรรมกับบริบทชีวิตจริง

ข) **รู้ใจ** คือ เข้าใจถึงแก่นแท้และคุณค่าของสื่อพิธีกรรม

ค) **รู้ใช้** คือ การเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรมแต่ละชนิด ตลอดจนการวิเคราะห์พลวัตของการทำหน้าที่ของสื่อพิธีกรรม ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ชุมชน และสังคม

ง) **การวิเคราะห์ในแนวดิ่ง** ประกอบด้วย ส่วนที่มองเห็น (visible part) ส่วนที่มองไม่เห็น (invisible part) เพื่อเข้าใจว่าการทำงานสืบทอดพิธีกรรมนั้นต้องทำให้ครบทั้งสองส่วน คือ แนวดิ่ง และแนวนอน

จ) **การวิเคราะห์ในแนวนอน** อันเป็นเครื่องมือการปรับประยุกต์พิธีกรรม เมื่อเทียบกับต้นไม้คือ ส่วนที่เป็นเปลือก ฉะนั้น การทำงานกับสื่อพิธีกรรมต้องยึดหลักที่ว่า “เปลี่ยนแปลง ปรับกระพี้ และรักษาแก่น”

6. กลยุทธ์การบริหารจัดการสื่อพิธีกรรม: บทเรียนจากโครงการวิจัย สวช.

กลยุทธ์ตามสภาพของสื่อพิธีกรรม ประกอบด้วย สถานภาพทั้ง 5 แบบ คือ

6.1 กลยุทธ์การบริหารจัดการสื่อพิธีกรรมที่มีสถานภาพเข้มแข็ง/สมบูรณ์

เมื่อสื่อพิธีกรรมมีความสมบูรณ์แข็งแรงแล้ว หน้าที่ต่อไปคือ การส่งเสริมสร้างหลักประกัน ให้กับสื่อพิธีกรรมสืบทอด โดยสืบทอดการทำหน้าที่ที่หลากหลายของพิธีกรรมเอาไว้ การสร้างโครงข่ายภายใน/นอกชุมชน การสร้างเวทีพบปะกันระหว่างคนต่างวัย การนำพิธีกรรมเข้าสู่สถาบันศึกษา

6.2 กลยุทธ์การบริหารจัดการสื่อพิธีกรรมที่มีสถานภาพหดตัว (พิการ/บกพร่อง)

การจัดการสื่อพิธีกรรมที่พิการจะต้องเสริมธาตุ/องค์ประกอบ ที่หดหายเป็นสำคัญ เช่น การส่งเสริมอาชีพที่มีคืบคลานไปกับการจัดทำประวัติความเป็นมาของการตีมีด บันทึกขั้นตอนการบูชาเตาจากอดีตถึงปัจจุบัน รวมถึงการสาธิตการตีมีดและการบูชาเตาแบบดั้งเดิมประจำปี

6.3 กลยุทธ์การบริหารจัดการสื่อพิธีกรรมที่ดำรงอยู่แบบเดิมไม่ได้

ปัญหาหลักของสื่อประเภทนี้คือ พิธีกรรมที่เคยสูญหายไปและกลับฟื้นคืนชีพมาใหม่ ฉะนั้นแนวทางการแก้ปัญหาคือ *การปรับประยุกต์* ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปมากกว่าการฟื้นฟูให้เหมือนดังเดิม

6.4 กลยุทธ์การบริหารจัดการสื่อพิธีกรรมที่เพี้ยน/กลายพันธุ์

กลยุทธ์ในข้อนี้จะต้องหาเหตุปัจจัยของการกลายพันธุ์ดังกล่าว และทำการ *เยียวยารักษาแก่นแท้* ไปพร้อมกัน เพื่อคืนชีพพิธีกรรมให้กลับมาคงเดิม

6.5 กลยุทธ์การบริหารจัดการสื่อพิธีกรรมที่สูญสลาย

อันดับแรกของการจัดการพิธีกรรมที่สูญสลายคือ การอนุรักษ์สิ่งของที่ใช้ในพิธีกรรมเอาไว้ก่อน จากนั้นจึงค่อยๆ ขยายขยายช่องทางการสื่อสารออกไป ดังเช่น ประเพณีอาสาของชุมชนบ้านโพหัก จังหวัดราชบุรี ที่ปัจจุบันไม่หลงเหลืออยู่แล้ว จึงทำได้เพียงการอนุรักษ์ของอาสาที่ใช้ในพิธีกรรม และส่งเสริมให้มีการประกวดประจาดหาบใส่ของไปทำบุญ เป็นต้น

7. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการสื่อพิธีกรรมแบบมีส่วนร่วม

7.1 ปัจจัยด้านการสื่อสาร

การใช้การสื่อสารแบบสองทาง (two-ways communication) เพื่อเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนพูดคุยระหว่างคนในชุมชน (เจ้าของวัฒนธรรม) เพื่อความเข้าใจร่วมกัน หรือการใช้การสื่อสารแนวนราบ (horizontal communication) โดยเน้นการทำงานสองแบบ คือ เพื่อหารือกันภายในกลุ่มคณะทำงาน และเพื่อสร้างแนวร่วมระหว่างกลุ่มแกนนำกับองค์กรเครือข่ายเดิม

การใช้การสื่อสารสองจังหวะ (two-step flow of information) ได้แก่ การทำงานกับผู้นำความคิดเห็น เช่น ครู พระ ปราชญ์ชาวบ้าน และใช้การสลับบทบาทของผู้สื่อสารบ้าง เพื่อทำความเข้าใจความเข้าใจของคนทั้งสองกลุ่ม นอกจากนี้การมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อ จะทำให้คณะทำงานได้เกิดความร่วมมือกัน เช่น เด็กๆ เยาวชนได้มีส่วนร่วมในการสาธิตในนิทรรศการต่างๆ โดยมีครูและผู้เฒ่าผู้แก่คอยให้คำปรึกษา เป็นต้น

7.2 ปัจจัยจากตัวพิธีกรรมเอง

การวิเคราะห์คุณลักษณะของพิธีกรรม จะทำให้เราเห็นมิติของพิธีกรรมที่หลากหลาย ซึ่งมีความข้องเกี่ยวกับการบริหารจัดการสื่อพิธีกรรมด้วย อาทิ สถานภาพของสื่อพิธีกรรม ปัจจัยด้านเวลาและพื้นที่ของสื่อ อายุ การจัดการสื่อแบบดั้งเดิม

7.3 ปัจจัยจากภายในชุมชน

อายุของชุมชนมีผลต่อศักยภาพของการดำรงอยู่ และการต่อสู้ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ความเป็นชุมชนเนื้อเดียว (homogeneity) กับชุมชนที่หลากหลาย (heterogeneity) เป็นตัวแปรอีกอย่างหนึ่ง ที่ต้องเน้นการแปลงอัตลักษณ์ร่วมให้กลายเป็นสำนึกที่เข้มแข็ง

7.4 ปัจจัยจากภายนอกชุมชน

ความเปลี่ยนแปลงที่มาจากปัจจัยภายนอก (exogenous factor) เข้ามามีอิทธิพลกับชุมชนและสื่อพิธีกรรมโดยตรง เช่น การเข้ามาของเครือข่ายสังคมใหม่ๆ อย่างภาครัฐและธุรกิจ ความรู้แบบใหม่ๆ ที่มีอำนาจกำหนดวัฒนธรรมท้องถิ่น เทคโนโลยีและความทันสมัยที่สร้างความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรม ดังนั้นหลักในการจัดการพิธีกรรมอย่างเข้าใจ ต้องย้อนกลับไปสู่แนวคิด “หลักสิทธิเจ้าของวัฒนธรรม” ที่จะเป็นผู้ตัดสินว่าจะปรับประยุกต์นวัตกรรมใหม่ๆ ทั้งรูปธรรมและนามธรรมกับพิธีกรรมท้องถิ่นของตนเองอย่างไร

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สื่อพื้นบ้านเป็นกระบวนการและระบบการสื่อสารที่มีมาแต่โบราณ เป็นเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์ สุขภาพ ความสามัคคี ความเชื่อมั่นในกายและใจ ตลอดจนเป็นกุศโลบายในการอบรมสั่งสอนลูกหลานให้เป็นคนดี ละเว้นความชั่ว ยังผลให้เกิดความอยู่ดีมีสุขของทุกคนในชุมชนของตน บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกัน แต่ล้วนแล้วมีความสำคัญในการอนุรักษ์และหวงแหน จากการศึกษาค้นคว้าวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้าน โดยเฉพาะในเชิงบทบาทหน้าที่ สัญลักษณ์ และวัฒนธรรมกะเหรี่ยง พบว่า มีผู้ศึกษาเรื่องนี้ไว้หลายท่าน ดังนี้

2.5.1 กลุ่มงานวิจัยเกี่ยวกับสื่อพิธีกรรม

ฐพัชร โคตะ (2553, น. 71) ศึกษาเรื่อง “การรำผีฟ้าของชาวส่วย บ้านศาลากัลพฤกษ์ ตำบลปราสาท อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ: สัญลักษณ์ พิธีกรรม และความเชื่อ” โดยศึกษาในเชิงปรากฏการณ์นิยม ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบสัญลักษณ์ พิธีกรรมและความเชื่อในการรำผีฟ้าของชาวส่วย รวมทั้งบทบาทของพิธีกรรม โดยเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ชุมชนชาวส่วยด้วยเทคนิคการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในพิธีกรรม และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า สัญลักษณ์และความเชื่อในพิธีกรรม เป็นความเชื่อที่ผสมผสานกันระหว่าง พราหมณ์-พุทธ-ผี การรำผีฟ้ามี 2 ลักษณะคือ การรำผีฟ้าเพื่อรักษาโรคและเพื่อสักการะผีฟ้า การแก้บนต่างๆ เพื่อให้ผีฟ้าปกป้องรักษาคนในหมู่บ้านให้มีความสุขต่อไป

เอกสิทธิ์ ไพศุนย์ (2552, น. 5) ศึกษาเรื่อง “ลัษะคนนับถือผี : กรณีศึกษา บ้านก่อกว้างใน หมู่ที่ 11 ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน” งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและสภาพทั่วไปของชุมชน การนับถือผีของชาวลัษะ ศึกษาความรู้และกระบวนการรักษาความเจ็บป่วยบนพื้นฐานความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อมั่นของการนับถือผีและศึกษาการสืบทอดการนับถือผี จากการศึกษาพบว่า ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของกระแสสังคมภายนอก การเคารพนับถือผีที่มีการแสดงออกผ่านทางความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ยังคงมีการปฏิบัติสืบทอดกันมา จากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานรุ่นแล้วรุ่นเล่า โดยมีหมอฮีดและหมอทำขวัญเป็นผู้นำทางประเพณีและพิธีกรรม รวมทั้งยังสามารถรักษาความเจ็บป่วยและสื่อสารกับผีได้ ชาวบ้านทุกคนจึงให้ความเคารพนับถือต่อหมอฮีดและหมอทำขวัญ เป็นอย่างมาก ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการนับถือผีร่วมกัน เนื่องจากเป็นวัฒนธรรมที่ฝังงมและช่วยกันอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่สืบไป สำหรับชาวลัษะ “ผี” จึงเปรียบเสมือนเครื่องมือที่กำหนดหรือควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน หากมีใครประพฤติตนไม่เหมาะสมฝักจะลงโทษ หากประพฤติดีฝักจะคุ้มครอง เป็นต้น

อุสา จันทรล้อย (2545, น. ก) ศึกษาเรื่องพิธีกรรมของชาวเขาเผ่าลีซอ : กรณีศึกษา พิธีกินข้าวใหม่ และพิธีกินข้าวโพดใหม่ บ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงราย โดย มุ่งศึกษาในเรื่องของความสัมพันธ์ของพิธีกรรมทั้งสองกับวิถีชีวิต การสะท้อนบทบาทหน้าที่ในสังคม แสดงให้เห็นถึงความคิดเห็นของชาวบ้านต่อการดำรงอยู่ของพิธีกรรม ซึ่งจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ กลุ่มผู้นำ ผู้อาวุโส กลุ่มเยาวชน และชาวบ้านพบว่า พฤติกรรมการสำนึกถึงความสำคัญต่อพิธีกรรม ของคนในชุมชนที่มีเงื่อนไขจากเหตุปัจจัยบางอย่างที่มีผลต่อความเชื่อของคนในชุมชนที่เปลี่ยนแปลง ไป เป็นสิ่งที่ทำให้ความสำคัญในการประกอบพิธีกรรมต่อชุมชนลดบทบาทลงจนอาจจะเลือนหายไป ตามกาลเวลาได้

2.5.2 กลุ่มงานวิจัยที่เกี่ยวกับประเพณีกินข้าวห่อ

สุรินทร์ เหลือลมัย (2544, น. 66) ศึกษาเรื่อง “ประเพณีเดือนเก้า กินข้าวห่อ กะเหรี่ยง” จากการศึกษาพบว่า ประเพณีเรียกขวัญและการกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงสวนผึ้ง ยังไม่ ถูกบิดเบือนไปมากนัก แต่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบันอาจทำให้พลังและจิตวิญญาณของ วัฒนธรรมเจือจางลง จริงอยู่วัฒนธรรมย่อมมีการเคลื่อนไหว หรือสืบทอด สืบเปลี่ยนได้ แต่การ ปรับเปลี่ยนนั้นยังต้องรักษาจิตวิญญาณที่มีพลังเอาไว้ได้โดยที่ชาวกะเหรี่ยงกำกับเอง ซึ่งยังคง ความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยง

วนิดา ตรีสวัสดิ์ (2543, น. 48-59) ศึกษาเรื่อง “วัฒนธรรมกะเหรี่ยง: การสื่อสาร ผ่านบทเพลง” จากการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมในท้องถิ่นต่างๆ เป็นวัฒนธรรมซึ่งเป็นศักยภาพของ มนุษย์ที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม แม้ว่าวัฒนธรรมกะเหรี่ยงจะมีการปรับตัวเช่นเดียวกับ วัฒนธรรมท้องถิ่นอื่นๆ แต่ยังมีเอกลักษณ์เฉพาะตนที่บ่งบอกความเป็นเชื้อชาติ เช่น เพลงกะเหรี่ยงที่ สะท้อนภาพวิถีชีวิต และความผูกพันของคนในสังคม วิธีการสื่อสารให้สมาชิกเข้าใจกัน ทำแบบ เดียวกัน มีระเบียบแบบแผนนำไปสู่ความร่วมมือ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข บทเพลงกะเหรี่ยงยัง ทรงคุณค่าในการถ่ายทอดเรื่องราวของคนในชุมชน แต่จะทำหน้าที่ได้ดีเพียงใด และจะคงอยู่ต่อไป นานเท่าใด ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนต้องช่วยกันรักษาความเป็นตัวตนไม่ให้ถูกกลืนไป การบันทึก การ เผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ หรือการจัดแสดงในโอกาสพิเศษ อาจจะเป็น แนวทางหนึ่งในการรักษาและสืบ ทอดมรดกทางวัฒนธรรมสู่สมาชิกรุ่นต่อไป

2.5.3 กลุ่มงานวิจัยที่เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน

ชนิษฐา นิลผึ้ง (2549, น. (1)) ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อ พื้นบ้าน : ศึกษากรณีงานปุนปั้น จังหวัดเพชรบุรี” โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาบทบาทหน้าที่ของ งานปุนปั้นเมืองเพชรที่มีต่อปัจเจกบุคคล ชุมชน และสังคม ทั้งจากทัศนะของช่างปุนปั้น (Sender) และผู้เสพผลงาน (Receiver) และศึกษาบทบาทหน้าที่ที่สืบเนื่อง หน้าที่ที่หายไป หน้าที่ที่คลี่คลาย และหน้าที่เพิ่มใหม่ของงานปุนปั้น จากการศึกษาพบว่า ปุนปั้นเมืองเพชรมีบทบาทหน้าที่มากมาย

ทั้งระดับปัจเจกบุคคล กล่าวคือ หน้าที่ในการสร้างสมาธิ ความอดทน อารมณ์ ความคิดสร้างสรรค์ เป็นต้น ส่วนชุมชน กล่าวคือ หน้าที่ในการสืบสานและอนุรักษ์ศิลปะที่มีคุณค่าของไทย การสืบทอดภูมิปัญญา อัตลักษณ์ และอาชีพให้คนในท้องถิ่น และในส่วนของสังคม มีบทบาทหน้าที่ในการบันทึกคำสอน ประวัติศาสตร์ และให้ความรู้ หน้าที่ในการวิพากษ์วิจารณ์สังคม เป็นพยานหลักฐานด้านโบราณคดี โยงใยสมาชิกในสังคมให้เข้าไปผูกพันกับระบบค่านิยมในสังคม ได้แก่ ระบบความเชื่อเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ความกตัญญู และการทำความดีละเว้นความชั่ว

ศรีปาน รัตติกาลชลากร (2538, น. ก) ศึกษาเรื่อง “บทบาทของสื่อพื้นบ้านในวัฒนธรรมมอญในอำเภอพระประแดง” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของสื่อพื้นบ้านต่างๆ ในวัฒนธรรมมอญอำเภอพระประแดง และศึกษาบทบาทของสื่อพื้นบ้านในวัฒนธรรมมอญในอำเภอพระประแดงในด้านต่างๆ ที่มีต่อตัวบุคคล ชุมชน และสังคมโดยทั่วไปผ่านประเพณี พิธีกรรม และการละเล่นต่างๆ ในฐานะที่เป็นสื่อพื้นบ้าน ตลอดจนการศึกษาความคิดเห็นต่างๆ ของชาวมอญอำเภอพระประแดงเกี่ยวกับการรักษาสื่อพื้นบ้านต่างๆ ในวัฒนธรรมมอญ จากการศึกษาพบว่า สื่อพื้นบ้านในวัฒนธรรมมอญอำเภอพระประแดง ยาวนานไม่ต่ำกว่า 180 ปี และบทบาทที่เด่นชัดของสื่อพื้นบ้านมอญที่มีต่อบุคคล ได้แก่ ได้รับความสบายใจที่มีต่อชุมชนมอญ การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ภายในชุมชน และที่มีต่อสังคมชาวมอญ การถ่ายทอดวัฒนธรรมของชาวมอญ ในส่วนเรื่องของความเชื่อพบว่า ระหว่างพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาพุทธและความเชื่อเรื่องผี ซึ่งเป็นพื้นฐานของประเพณี พิธีกรรม และการละเล่นของชาวมอญนั้นชาวมอญในอำเภอพระประแดงระบุให้รักษาสื่อพื้นบ้านที่เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาพุทธมากกว่าความเชื่อเรื่องผี

ณัฐชญา สุริต (2555, น. (1)) ศึกษาเรื่อง “วิถีชีวิต ความเชื่อ ผ่านเนื้อเพลง (แท้) : บ้านหนองอิงใต้ หมู่ 7 ตำบลนาเกียน อำเภอหมาก้อย จังหวัดเชียงใหม่” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีชีวิต ความเชื่อที่สอดแทรกอยู่ในเนื้อเพลง (แท้) ของกะเหรี่ยงโปว์ บ้านหนองอิงใต้ หมู่ที่ 7 ตำบลนาเกียน อำเภอหมาก้อย จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะจง ซึ่งรวบรวมเพลงแท้ได้ 30 เพลง ผลการศึกษาพบว่า เพลงแท้มีท่าจากการถ่ายทอดภายในและระหว่างหมู่บ้าน คนที่สามารถร้องเพลงแท้ได้มีเฉพาะคนที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป และคนรุ่นใหม่ที่สนใจเท่านั้น เพลงแท้ถูกนำมาสร้างความบันเทิงให้แก่ผู้ร้องและผู้ฟัง และยังเป็นการกระชับความสัมพันธ์ของคนภายในและภายนอกชุมชน ที่สำคัญเพลงแท้ ยังเป็นสิ่งสะท้อนสภาพชุมชนในเวลานั้นด้วย นอกจากนี้ยังพบว่า เนื้อหาที่สอดแทรกอยู่ในเพลงแท่นั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิตที่แสดงถึงความไม่พึงพอใจ ฟังฟังธรรมชาติ คน น้ำ ป่า เช่น เรื่องอาหาร การประกอบอาชีพ มีเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี ผีที่ตคือ ผีบรรพบุรุษที่คอยปกป้องดูแล ผีไม่ดีคือ ผีที่อยู่ตามป่าเขา คอยทำโทษผู้ที่ทำไม่ดีให้เจ็บป่วย และความเชื่อเรื่องขวัญว่ามีอยู่ตามร่างกายทั้งหมด 33 จุด เป็นต้น

ณิชรินทร์ สุขโชติ (2556, น. 78-87) ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่สื่อพื้นบ้านประเภทเพลงขอ กรณีสืบค้นจากจังหวัดลำปาง” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของสื่อพื้นบ้านประเภทเพลงขอ และศึกษาบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านประเภทเพลงขอในจังหวัดลำปาง ในระดับปัจเจกบุคคล ชุมชน และสังคม โดยใช้การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่แบบพลวัต (Dynamic Function) ซึ่งเป็นการมองสื่อพื้นบ้านในมิติของเวลาที่มีความต่อเนื่องและความเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมและเปรียบเทียบบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในอดีตและปัจจุบัน ประกอบด้วยหน้าที่ที่สืบเนื่อง หน้าที่ที่หายไป หน้าที่ที่คลี่คลาย และหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ โดยอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน (Folk Media) ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) และการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Development Communication) ในการศึกษาครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสัมภาษณ์กลุ่มในการเก็บข้อมูล

ผลการศึกษาพบว่า บทบาทหน้าที่สืบเนื่องในระดับปัจเจกบุคคล ประกอบด้วยหน้าที่ในการสร้างความภาคภูมิใจ หน้าที่ในการสร้างสุนทรียภาพและผ่อนคลายความเครียด หน้าที่ในการพัฒนาบุคลิกภาพ ทั้งด้านการเสริมสร้างความรู้ ความอดทน สมาธิและความจำ มีหน้าที่ในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม สำหรับหน้าที่สืบเนื่องในระดับชุมชน ประกอบด้วย หน้าที่ในการให้ความบันเทิง หน้าที่ในการสร้างอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจในท้องถิ่น หน้าที่ในการสร้างความสัมพันธ์อันดี และสร้างความสามัคคีปรองดอง ในส่วนของบทบาทหน้าที่สืบเนื่องในระดับสังคม ได้แก่ การบันทึกคำสอน ตำนาน และประวัติศาสตร์ ส่วนบทบาทที่หายไปในระดับปัจเจกบุคคล ประกอบด้วย หน้าที่ในการแสวงหา และไม่พบหน้าที่ที่หายไปในระดับชุมชน และสังคม

เมื่อเวลาผ่านไป เพลงขอยังคงมีการทำบทบาทหน้าที่บางอย่างเหมือนในอดีต แต่หากได้มีการปรับตัวเพื่อสอดคล้องกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนไป จึงทำให้เกิดเป็นหน้าที่ที่คลี่คลายขึ้น บทบาทหน้าที่ที่คลี่คลายในระดับปัจเจกบุคคล ประกอบด้วย หน้าที่ในการควบคุมความประพฤติ บทบาทหน้าที่ที่คลี่คลายในระดับชุมชน ประกอบด้วย หน้าที่ในการเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการพัฒนาชุมชน และหน้าที่ในการเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการพัฒนาชุมชน และหน้าที่ในการเชื่อมโยงคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ และบทบาทหน้าที่ที่คลี่คลายในระดับสังคม ประกอบด้วย หน้าที่ในการให้ความบันเทิง หน้าที่ในการสืบทอดพระพุทธศาสนาและหน้าที่ในการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ส่วนบทบาทหน้าที่สุดท้ายคือ บทบาทหน้าที่เพิ่มใหม่ซึ่งมีเพียงบทบาทหน้าที่เดียว คือ หน้าที่ในการเป็นผลงานทางวิชาการ ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ระดับปัจเจกบุคคล นอกจากนี้ผลการศึกษายังพบข้อสังเกตว่า ไม่พบหน้าที่ที่หายไป และหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ในระดับชุมชนและสังคม เนื่องจากเพลงขอในจังหวัดลำปางกำลังเข้าสู่การปรับตัว เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมที่มีบริบทเปลี่ยนแปลง ดังนั้น สื่อพื้นบ้านประเภทเพลงขอยังคงรักษาบทบาทหน้าที่ที่มีมาตั้งแต่อดีตได้เป็นอย่างดี

จากการทบทวนงานวิจัยที่ผ่านมา มีข้อสังเกตว่า งานวิจัยส่วนใหญ่จะศึกษาถึง ประวัติความเป็นมา อัตลักษณ์ และบทบาทหน้าที่ในด้านต่างๆ ของสื่อพื้นบ้านในแต่ละพื้นที่ ซึ่งเป็นการศึกษาถึงข้อมูล และข้อความ (message) หรือรหัส (code) ที่แฝงอยู่ในสื่อพื้นบ้านแต่ละประเภท อันจะนำมาสู่การต่อยอดในเชิงของการสื่อสาร เพื่อประโยชน์ในการสืบสาน อนุรักษ์ และดำรงไว้ซึ่งสื่อพื้นบ้านที่งดงามและมากประโยชน์ ในส่วนของงานวิจัยเรื่อง “บทบาทของสื่อพื้นบ้านในบริบทของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา: ประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงตำบลสวนผึ้ง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี” ผู้วิจัยพบว่า ที่ผ่านมามีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกะเหรี่ยงสวนผึ้งจะเป็นไปในรูปแบบของการศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมา อัตลักษณ์คนชนเผ่า ไม่มีการศึกษาในเชิงของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา หรือการนำเสนอบทบาทของสื่อพื้นบ้านอย่างเป็นรูปธรรม รวมไปถึงงานวิจัยหรือบทความต่างๆ ได้ทำการศึกษามากหลายปีแล้ว ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคสมัยใหม่อาจทำให้สื่อพื้นบ้านมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ตลอดจนมีความใคร่รู้ถึงความคิดเห็นระหว่างคนทั้งสองกลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ และกลุ่มคนรุ่นใหม่ ว่ามีความคิดเห็นอย่างไรต่อสื่อพื้นบ้านในชุมชนของตน เพื่อดูบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในปัจจุบัน หากถึงขั้นวิกฤต สื่อพื้นบ้านมีอาจเป็นประจักษ์พยาน 16 เหลี่ยมแล้ว งานวิจัยชิ้นนี้จะได้นำเสนอข้อมูล เพื่อเป็นหลักฐานในการพัฒนาสื่อพื้นบ้านต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทของสื่อพื้นบ้าน : กรณีศึกษาประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง จังหวัดราชบุรี” นี้เป็นการศึกษาสื่อพื้นบ้านประเภทพิธีกรรมการเรียกขวัญของชาวกะเหรี่ยงในประเพณีกินข้าวห่อ ที่มีมาแต่โบราณและเป็นงานประจำปีที่มีชื่อเสียงของชาวกะเหรี่ยงในจังหวัดราชบุรี โดยการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะศึกษาบทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรมที่มีต่อผลปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน ซึ่งประกอบด้วย หน้าที่การเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ให้สุนทรีย์และความบันเทิง ให้การสื่อสาร คลี่คลายความขัดแย้ง เป็นที่พึ่งในยามวิกฤต ชัดเภาทางสังคม เยียวยาและให้รากอดีต และการอธิบายปรากฏการณ์

ระเบียบวิธีวิจัยที่ผู้วิจัยเลือกนำมาใช้ในที่นี้คือ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยนำเอาแนวคิดเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านและทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism) เป็นกรอบในการวิเคราะห์ และใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participatory Observation) และการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสาร (Review Data) รวมทั้งจากสื่อสังคมออนไลน์ เช่น facebook YouTube ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 พื้นที่ศึกษาและกลุ่มเป้าหมาย

ประชากรที่ผู้วิจัยเลือกนำมาศึกษา คือ ชาวกะเหรี่ยงในหมู่ 1 บ้านบ่อ ตำบลสวนผึ้ง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ซึ่งจะแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มผู้ส่งสาร (Sender) กลุ่มผู้รับสาร (Receiver) และนักวิชาการท้องถิ่น

3.1.1 กลุ่มผู้ส่งสาร (Sender)

กลุ่มผู้ส่งสาร (Sender) หรือเจ้าพิธี เป็นผู้ถืออาวุโสที่สุดในบ้าน ชายหรือหญิงก็ได้ หากบ้านใดมีผู้อาวุโสทั้งสองคน เช่น มีตาและยาย ปู่และย่า ให้ฝ่ายชายเป็นเจ้าพิธี ส่วนฝ่ายหญิงต้องผูกด้ายแดงให้ฝ่ายชายก่อน หากบ้านใดเหลือแต่ฝ่ายหญิงหรือชายคนใดคนหนึ่ง คนๆ นั้นถือเป็นเจ้าพิธี โดยให้ลูกคนโตผูกด้ายแดงให้ก่อน แล้วจึงผูกให้คนอื่นๆ ในครอบครัวตามลำดับ

กลุ่มกะเหรี่ยงอาวุโสที่เป็นเจ้าพิธี มีอายุ 60 ปี ขึ้นไป ได้แก่

1. นายน้อม คุ่งลิ่งค์
2. นางเบะ คุ่งลิ่งค์

3. นางสาวรณนา คลังนาค
4. นางตี๋ บุญกร
5. นางอ้วน เณยา
6. นายบุญช่วย บุญเชิญ
7. นายภูริ เนเต็ก

3.1.2 กลุ่มผู้รับสาร (Receiver)

กลุ่มผู้รับสาร (Receiver) หรือผู้รับขวัญในพิธี ส่วนใหญ่เป็นรุ่นลูกหลานของเจ้าพิธี ลูกหลานของกลุ่มกะเหรี่ยงอาวโส และคนนอกหมู่บ้านที่เข้ามาในพิธีกรรม ได้แก่

1. นางอำภิกา ขยันการ
2. น.ส. จันทิมา บุญเชิญ
3. นางน้ำฝน ช้างเทศ
5. นายจักรกฤษ วิสิษฐศุภการ
6. นายพิพัฒน์ บุญเชิญ
7. ด.ญ.พิมพ์มาดา เทพาคุ่ม
8. นางสาวนีย์ แยมวงค์
9. นางวิณารัตน์ กาฬดิษฐ์
10. นางอารีย์ คังลิ่งค์

3.1.3 นักวิชาการ

ผู้วิจัยเลือกสัมภาษณ์อาจารย์จากโรงเรียนสวนผึ้งวิทยา ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมในท้องถิ่นที่มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นักวิชาการท้องถิ่น และอาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏจอมบึง รวมทั้งสิ้น 4 ท่าน ได้แก่

1. อาจารย์สุรเศรษฐ์ บุญเกตุ ครูชำนาญการพิเศษประจำกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา โรงเรียนสวนผึ้งวิทยา ผู้เขียนบทความวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของกะเหรี่ยงสวนผึ้ง
2. อาจารย์บุญเทอด ธรรมุต ครูชำนาญการพิเศษ อาจารย์ผู้คุมการแสดงรำกะเหรี่ยงเพื่อเป็นตัวแทนของโรงเรียนแสดงในงานสำคัญต่างๆ
3. นายสุรินทร์ เหลือลมัย ข้าราชการบำนาญและนักวิชาการด้านวัฒนธรรมพื้นถิ่นราชบุรี
4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สัจจา ไกรศรีรัตน์ อาจารย์ประจำสาขาวิชานิติศาสตร์ และการประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจอมบึง ซึ่งเป็นผู้ที่ศึกษาและสนใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นถิ่นราชบุรี

ปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้นำชุมชนที่เคยเป็นผู้ดำเนินการ ในงานกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงในตำบลสวนผึ้ง ได้แก่

1. นายวุฒิ บุญเลิศ ชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ปัจจุบันเป็นนักวิจัยอิสระที่ทำงานด้านสิทธิมนุษยชนของกลุ่มกะเหรี่ยง
2. นายเสรี คลังนาค เป็นชาวอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรีโดยกำเนิด แต่ได้มารับราชการครูที่โรงเรียนชุมชนบ้านบ่อ และได้แต่งงานกับหญิงกะเหรี่ยง อาศัยอยู่ในพื้นที่มากกว่า 50 ปี และมีส่วนร่วมในการจัดงานกินข้าวห่อของชุมชนและโรงเรียนมาโดยตลอด และผู้นำชุมชนอีกหนึ่งท่านที่ไม่ประสงค์จะออกนาม

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยแบ่งข้อมูลที่จัดเก็บไว้เป็น 2 ประเภท คือ

3.2.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data)

การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) บุคคลที่คัดเลือกจากผู้ส่งสาร (Sender) ซึ่งเป็นกะเหรี่ยงอาวุโสที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อ ผู้รับสาร (Receiver) คือ ลูกหลาน ญาติสนิท หรือแขกต่างถิ่นที่เข้าร่วมในพิธีกรรม หรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในพิธี ผู้นำชุมชน (Opinion leader) และนักวิชาการในท้องถิ่น ซึ่งการคัดเลือกบุคคลดังกล่าว ใช้วิธีการเลือกสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และ วิธีเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบ Snowball Technique เพื่อสัมภาษณ์บุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องตามคำแนะนำของกลุ่มตัวอย่างที่เลือกแบบเจาะจง การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participatory Observation) โดยผู้วิจัยใช้เทปบันทึกเสียง สมุดบันทึก กล้องถ่ายภาพ และโทรศัพท์มือถือ เป็นอุปกรณ์ในการบันทึกข้อมูล

3.2.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้แก่

งานวิจัย และบทความต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเรียกขวัญ ประเพณีกินข้าวห่อ ของชาวกะเหรี่ยง ตลอดจนกิจกรรมต่างๆ ของชาวกะเหรี่ยงในประเพณีกินข้าวห่อจากบันทึกเอกสารต่างๆ เช่น บทความจากวารสารวิชาการของมหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง จังหวัดราชบุรี และบทความในเว็บไซต์ เป็นต้น เพื่อนำมาประกอบการอธิบายเกี่ยวกับสื่อพิธีกรรม และบทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรม

3.3 การวิเคราะห์และแปลความข้อมูล

ในตอนต้นผู้วิจัยเริ่มจากการค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของ ประเพณีกินข้าวห่อ และการทบทวนบทความ และงานวิจัยต่างๆ ซึ่งทำให้ผู้วิจัยเห็นภาพของความเป็นมาและบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านจากสถานที่ต่างๆ ทำให้เข้าใจและแบ่งเกณฑ์การวิเคราะห์ในเบื้องต้นได้

เมื่อได้เกณฑ์การวิเคราะห์แล้ว ผู้วิจัยได้ออกไปเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามเบื้องต้น เพื่อดูความเป็นไปได้ในการศึกษา และเริ่มลงพื้นที่สำรวจว่าประเพณีกินข้าวห่อของแต่ละหมู่บ้านมีความเหมือนหรือแตกต่างกัน เมื่อพบว่า มีความคล้ายคลึงกันทั้ง 8 หมู่บ้านในตำบลสวนผึ้ง จึงได้พิจารณา ลงพื้นที่เก็บข้อมูลในหมู่ที่ 1 บ้านบ่อซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีประชากรมากที่สุดและมีการจัดประเพณีกินข้าวห่อที่มีความหลากหลายและมีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในงานมากกว่าหมู่บ้านอื่นๆ อีกทั้งยังเป็นหมู่บ้านศูนย์กลางของตำบล ผู้วิจัยจึงดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างต่างๆ ในประเด็นเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อพิธีกรรม

จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ร่วมกับแนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนงานวิจัยและบทความต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่ออธิบายว่าสื่อพื้นบ้าน ประเภทสื่อพิธีกรรมมีบทบาทหน้าที่ การเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ให้สุนทรีย์และความบันเทิง ให้การสื่อสาร คลี่คลายความขัดแย้ง เป็นที่พึ่งในยามวิกฤต ชัดเจนทางสังคม เยียวยาและให้รากอดีต และการอธิบายปรากฏการณ์อย่างไรบ้าง ในระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัวและระดับชุมชน

3.4 การนำเสนอข้อมูล

ในการนำเสนอข้อมูลผู้วิจัยได้เขียนในเชิงพรรณนา และอธิบายโดยมีภาพประกอบ โดยเรียงลำดับข้อมูลดังนี้

บทที่ 4 เป็นการนำเสนอความเป็นมาของประเพณีกินข้าวห่อโดยละเอียด รวมทั้งข้อมูลเปรียบเทียบบทบาทหน้าที่ของประเพณีกินข้าวห่อระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว และระดับชุมชน ที่มีต่อกลุ่มกะเหรี่ยงอาวโโสหรือเจ้าพิธีกับผู้รับสารหรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในประเพณีที่มีอายุต่างกัน ซึ่งได้จากการสัมภาษณ์ และประสบการณ์ลงพื้นที่ของผู้วิจัย โดยนำเสนอในประเด็นบทบาทหน้าที่ การเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ให้การสื่อสาร คลี่คลายความขัดแย้ง เป็นที่พึ่งในยามวิกฤต ชัดเจนทางสังคม เยียวยาและให้รากอดีต และการอธิบายปรากฏการณ์ ตลอดจนข้อค้นพบอื่นๆ จากการลงพื้นที่

บทที่ 5 สรุปผลการศึกษาทั้งหมดจากข้อมูลและการวิเคราะห์ เกี่ยวกับประเด็นบทบาทหน้าที่ของประเพณีกินข้าวห่อที่ค้นพบจากการลงพื้นที่ของผู้วิจัย อภิปรายผลที่ได้จากข้อค้นพบในการ

วิจัยโดยใช้การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ตามความเปลี่ยนแปลงของอดีตและปัจจุบัน ในระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว และระดับชุมชน และรวมทั้งข้อเสนอแนะที่น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในหัวข้อที่ใกล้เคียงกันต่อไป

บทที่ 4

ผลการศึกษา

ในบทนี้จะเป็นการอธิบายถึงที่มาและความสำคัญของชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ประวัติความเป็นมาของสื่อบ้าน ประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง ในรายละเอียดของงานประเพณีในแต่ละช่วง อุปกรณ์ เครื่องเช่นไหต่างๆ ตลอดจนบทบาทหน้าที่ของประเพณีในอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อเป็นการให้ข้อมูลพื้นฐาน และทำความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในประเทศไทย และสื่อบ้านพิธีกรรม อันได้แก่ ประเพณีกินข้าวห่อของกะเหรี่ยง ซึ่งผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากบันทึกเอกสารต่างๆ ข้อมูลที่ได้จากการเข้าร่วมประเพณีกินข้าวห่อ แบบมีส่วนร่วม และแบบไม่มีส่วนร่วม รวมทั้งจากการสัมภาษณ์ผู้ส่งสาร ผู้รับสาร และนักวิชาการท้องถิ่น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ที่มาและความสำคัญของชาติพันธุ์กะเหรี่ยง
2. ประวัติความเป็นมาของสื่อบ้าน ประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง
3. บทบาทหน้าที่ของสื่อบ้าน ประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ในระดับปัจเจกบุคคล กลุ่มบุคคล และชุมชน

4.1 ที่มาและความสำคัญของชาติพันธุ์กะเหรี่ยง

กะเหรี่ยงถูกจัดให้เป็นชาวไทยภูเขากลุ่มหนึ่งซึ่งมีความหมายว่า กลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมที่อาศัยทำกิน หรือบรรพบุรุษอาศัยอยู่บนพื้นที่สูงในราชอาณาจักรที่มีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ภาษา และการดำเนินชีวิตที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

ชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในประเทศไทยถูกแบ่งไว้ 4 กลุ่มใหญ่ด้วยกัน

1. กะเหรี่ยงสกอร์ (ปาเกะญอ)
2. กะเหรี่ยงซว (โพล่ง, โป)
3. กะเหรี่ยงคะยาร์ (ยางแดง)
4. กะเหรี่ยงตองสุ

ปัจจุบันกะเหรี่ยงในประเทศไทยถูกจัดให้เหลือเพียง 2 กลุ่ม โดยพิจารณาจากองค์ประกอบสำคัญ คือ ภูมิหลัง ภาษา พฤติกรรมทางสังคม ลักษณะทางชาติพันธุ์ ความเชื่อ การแต่งกาย ดังนี้คือ

1. กะเหรี่ยงสกอร์ (ปาเกะญอ)
2. กะเหรี่ยงซว (โพล่ง, โป)

สำหรับกะเหรี่ยงโพล่งก็ยังมีกลุ่มที่อยู่ในประเทศพม่า แม้ว่าจะเป็นกะเหรี่ยงโพล่งเหมือนกัน แต่กลุ่มที่อยู่ในประเทศพม่าและประเทศไทยจะพูดกันไม่ค่อยรู้เรื่อง สำหรับกะเหรี่ยงใน

ประเทศไทยด้วยกันแล้วจะรู้จักตัวเองว่าเป็นโพล่ง และเรียกปาเกะญอกลุ่มอื่นๆ “ฉ่าง” หรือที่คนไทยเรียกว่า “กะเหรี่ยง”

ชาติพันธุ์ปาเกะญอและโพล่งมีลักษณะทางสังคม ภาษา เชื้อชาติ ความเชื่อ พฤติกรรมทางสังคม และภูมิหลังทางประวัติศาสตร์คล้ายคลึงกัน โพล่งและปาเกะญอเป็นกะเหรี่ยงพื้นราบ ทำหน้าที่เป็นชาวด่านคอยดูแลปกป้องผืนแผ่นดินไทยด้านตะวันตกมาร่วม 200 ปีมาแล้ว กะเหรี่ยงโพล่งราชบุรีเดิมที่อพยพเคลื่อนย้ายมาจากจังหวัดทะวายในพม่า เข้ามาทางด้านบ้องตี้ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี

พ.ศ. 2397 ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงตระหนักว่ากะเหรี่ยงก็เป็นพลเมืองของไทยเช่นเดียวกับชนชายขอบกลุ่มอื่นๆ หากต้องเสียให้แก่อังกฤษแล้ว ไทยจะเสียเปรียบและสูญเสียศักยภาพในการป้องกันชายแดน จึงมีหนังสือไปยัง เซอร์จอห์น บราวน์นิ่ง อัครราชทูตอังกฤษ ดังมีใจความว่า “...จากผู้นำประเทศสยาม ซึ่งมีอำนาจสูงสุดในราชอาณาจักรสยาม และอาณาบริเวณภายใต้การปกครองของสยาม อันมีลาวเฉียงทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และลาวโค่ทางตอนเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ ข่าของทางตะวันออกก็พบแต่หรือกัมพูชาซึ่งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ และตลอดแหลมมาลายูทางตอนใต้ และกะเหรี่ยงทางตะวันตก...” จากหลักฐานแสดงให้เห็นว่ากะเหรี่ยงถึงเป็นคนชายขอบ แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งในพลเมืองของไทยเช่นเดียวกับกลุ่มอื่นๆ พวกเขาเป็นกลุ่มชนที่เรียบง่าย และรักสงบ ตามชื่อที่ซ่อนอยู่ในความหมายของชนเผ่าปาเกะญอ และโพล่งแห่งชายแดนตะวันตก

จากหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้ยืนยันถึงความเจริญรุ่งเรือง และความสำคัญต่อแผ่นดินสยามมาอย่างยาวนาน กะเหรี่ยง ในความหมายของคนทั่วไปอาจจะมองกะเหรี่ยงอย่างดูแคลนว่าเป็นเพียงชนชายขอบ ห่างไกลความเจริญ แต่ถ้าได้เจาะลึกถึงประวัติศาสตร์ซึ่งถูกบันทึกไว้เป็นห้วงระยะเวลาติดต่อกันมา จะทำให้มองเห็นกะเหรี่ยงในอีกภาพลักษณ์หนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ที่รักษาชายแดนตะวันตก คอยถือดาบต่อสู้ศัตรูที่บังอาจรุกรานแผ่นดินสยามอย่างเต็มกำลังความสามารถ เป็นพลเมืองไทยที่จงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน และเป็นชาติพันธุ์ที่สืบสานอารยธรรมของกลุ่มแม่น้ำภาชีมาเป็นเวลาช้านาน

เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสไทรโยค ได้มีการบันทึกในราชกิจจานุเบกษาไว้ว่า

.... พ.ศ. 2416 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสไทรโยคครั้งแรก เสด็จผ่านชุมชนกะเหรี่ยงสวนผึ้งที่บ้านทับตะโก ผู้นำกะเหรี่ยงได้พาลูกบ้านมาเฝ้ารับเสด็จ และได้กราบบังคมทูลให้เสด็จไปประทับ ณ ที่แห่งใหม่ริมลำน้ำภาชีที่มีภูมิทัศน์สวยงามกว่า ทรงโปรดปรานมากถึงกับสอบถามได้ความว่ากะเหรี่ยงว่าเป็นชาติชนเผ่าหนึ่ง บ้านเรือนสร้างด้วยไม้ไผ่หลังคามุงแฝก เรื่องเจ็บไข้ได้ป่วยก็รักษา

กันตามมีตามเกิด มีความเป็นอยู่ง่ายเสียจนนับวันนับปีไม่เป็น มีผู้รู้หนังสือน้อยมาก จึงได้ทรงแต่งตั้ง นายทองด้วง ผู้นำกะเหรี่ยงเป็นหลวงพิทักษ์ศรีมัตย์ ดูแลด่านจ้าวเขว้า (อำเภอสวนผึ้งในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นหัวเมืองด่านที่พม่ามักจะเดินทางทัพมาตามเส้นทางนี้

ภาพที่ 4.1 นายทองด้วง ชาวกะเหรี่ยงโพล่งที่ได้รับบรรดาศักดิ์จากรัชกาลที่ 5 แต่งตั้งให้เป็นหลวงพิทักษ์ศรีมัตย์ ดูแลด่านจ้าวเขว้า (อำเภอสวนผึ้งในปัจจุบัน)

การเสด็จประพาสไทรโยคในครั้งนี้ รัชกาลที่ 5 ได้ทรงราชนิพนธ์นิราศกาญจนบุรี โดยใช้นามแฝงว่า ท้าวสุภติการภักดี (นก) ซึ่งเป็นผู้ตามเสด็จ ทรงพรรณนาลักษณะและการแต่งกายของกะเหรี่ยงโพล่ง ไว้ดังนี้

นองเนืองกะเหรี่ยงทั้ง	หญิงชาย
บ่าแบกของถวายเป็น	อยู่ซื้อง
โอ้อวดประกวดกาย	ตามเพศ เขานา
เมียลูกหลานพี่น้อง	บ่าวข้า หญิงชาย
สาวสาวเหล่ากะเหรี่ยง	สวยสวย
ปักปันเกล้าผมมวย	แซมซ้อย
เงินไพลูกปัดรว	ร้อยรอบ คอนา
ขมิ้นผัดขัดหน้าขม้อย	ม่ายเหลียงเอียงอาย
ขับรำทำเล่นได้	หลายกล

เขาขีดเขียนตำหน	สายอุ
เสื่อแสงที่สวมตน	เต็มหยาบ คายนา
พูดอะไรไปรู้	เรื่องเบื้อเบึงควาย

ในนิราศ กาญจนบุรี ฉบับขุนวรกิจทิพย์ ได้บันทึกเหตุการณ์ที่ผู้นำกะเหรี่ยงสวนผึ้งเข้าเฝ้า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 บ้านด่านทับตะโก ในปี พ.ศ. 2416 ดังนี้

พอบ่ายห้าโมงเสด็จประทับ	ขึ้นบนพลับพลาไชยไพโรสนต์
พร้อมอำมาตย์มาตยาสามนต์	ตั้งดาวล้อมเดือนมณฑลศศิธร
ครั้งรุ่งสุริยาเวลาฉาย	กะเหรี่ยงนายนำหน้ามาสลอน
ดูรุ่งรำรายถวายกร	พระทรงศรแยมพระสรวลชวนสำราญ
โปรดพระราชทานทรัพย์กับเสื่อผ้า	กะเหรี่ยงพาปรีเปรมเกษมสานต์
กราบถวายบังคมลาสาธุการ	ด้วยถิ่นฐานฐานันดรค่อนจะจน
บ้างได้ข้าวของปามาถวาย	พระโปรดปรายทรัพย์สร้างกุศล
โดยมหากรุณาประชาชน	ทั่วทุกคนสรรเสริญเจริญพร

พ.ศ. 2438 หลวงพิทักษ์ศรีมัตย์ นายกองด่านเจ้าเขว้าได้พานายพรานชาวกะเหรี่ยง และชาวบ้านนำของป่าไปถวายรัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งเสด็จประพาสถ้ำมูจลินท์ (ถ้ำจอมพล) ในเขากลาง เมือง ตำบลจอมบึง นับเป็นครั้งที่ 2 ดังรายละเอียดใน ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 12 แผ่นที่ 39 วันที่ 29 ธันวาคม รัตนโกสินทร์ศก 114 หน้า 363 ความว่า

วันที่ 19 ธันวาคม เวลารุ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จออกมา ทรงม้าพระที่นั่ง เสด็จพระราชดำเนินจากค่ายหลวงไปตามทางหลวง ผ่านทุ่งเข้าป่าแดง เวลาเช้าโมง 1 กับ 40 นาที ถึงที่ประทับร้อนปากช่องทุ่งพิทาบ เสด็จประทับเสวยเช้า ระยะทางที่เสด็จเพียงนี้ 335 เส้น เวลาเช้า 4 โมงเสด็จจากที่ประทับร้อน เวลาเช้า 5 โมง ครึ่งถึงค่ายหลวงที่ประทับแรมตำบลจอมบึง เสด็จจากม้าพระที่นั่งสู่ที่ประทับ ณ ค่ายหลวงนั้น ทางที่เสด็จพระราชดำเนินระยะนี้ 288 เส้น รวมระยะทางแต่ค่ายหลวง หลุมดิน ถึงค่ายหลวงตำบลจอมบึงนี้ 623 เส้น เวลาค่ำเสด็จออก พระยาสุรินทรฤาไชย นำพระรามบริรักษ์แลพราน แลพวกกะเหรี่ยงบ้านสวนผึ้งทางไกลจากที่นี้มาถวายของ ป่าต่างๆ สัตว์ต่างๆ มีพระราชดำรัสตามสมควร แล้วเสด็จขึ้น

จากหลักฐานที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรนี้ยืนยันได้ว่าชาวกะเหรี่ยงได้อาศัยอยู่ในผืนแผ่นดินไทยมาอย่างยาวนานและได้สนองบุญคุณแผ่นดินสยามปกป้องประเทศให้พ้นภัยจากข้าศึกศัตรู ที่รุกราน โดยได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้มีหน้าที่รักษาหัวเมืองหน้าด่านตลอดแนวชายแดน ตะวันตกสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ตามหลักฐานดังต่อไปนี้

พ.ศ. 2142 สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ยกทัพไปตีเมืองหงสาวดีและเมืองตองอู หนึ่งในแม่ทัพไทยเป็นชาวกะเหรี่ยงชื่อ “แสนภูมิโลกเพชร”

พ.ศ. 2205 สมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีชัยชนะตีเมืองเชียงใหม่ได้ ก็มีกะเหรี่ยงและละว้าเป็นทหารกองอาทมาต

พ.ศ. 2318 สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี อะแซห่วนก็จัดทัพจะยกมาตีกรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร ก็ได้กะเหรี่ยงและละว้าเมืองศรีสวัสดิ์คอยส่งข่าวให้เมืองหลวง

พ.ศ. 2328 เมื่อครั้งสงครามเก้าทัพสมัยพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็เช่นกัน กะเหรี่ยงจากสังขละบุรีได้มีใบบอกไปยังเมืองหลวง ทำให้สามารถเตรียมการรับศึกด้านนี้ได้ทันการณ์ ส่วนด้านเจ้าเขั่ว บ้านทุ่งเจดีย์ กะเหรี่ยงได้ร่วมรบกับทัพไทย จนสามารถเอาชนะพม่าจนแตกพ่ายกลับไป

พ.ศ. 2367 อังกฤษยึดได้ทวาย มะริด และตะนาวศรี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 มอบหมายให้กองกำลังกะเหรี่ยงดูแลรักษาชายแดนตั้งแต่เมืองตากลงมาจนถึงเมืองราชบุรี

ดังนั้น ชาวกะเหรี่ยงจึงมีความสัมพันธ์อันยาวนานกับประวัติศาสตร์ไทย กะเหรี่ยงมีส่วนสำคัญในการ ปกป้องรักษาแผ่นดินและทรัพยากรของประเทศสยามเท่ากับชาวไทยทั้งหมด เป็นทั้งด้านหน้า กองสอดแนม และกำลังพลในการสู้รบกับพม่า กะเหรี่ยงเข้ามามีบทบาทแทนกลุ่มละว้าซึ่งเป็นชนดั้งเดิมแถบชายขอบเพชรบุรี ราชบุรี และกาญจนบุรี กะเหรี่ยงมีความชำนาญรอบรู้ภูมิประเทศ มีความกล้าหาญและซื่อสัตย์ จึงได้รับการสนับสนุนเรื่อยมาตลอดทุกๆ รัชกาล

ผู้นำกะเหรี่ยงได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองและนายด่านหัวเมืองตะวันตกนับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา คือ

พระพิชัยชนะสงครามเป็นเจ้าเมืองศรีสวัสดิ์ ดูแลด่านชายแดนช่องทางแม่น้ำกะสะบานทิล่ป่า จะแก ท่าไร่ ฝั่เล้งโป่ง ทุ่งใหญ่เซฮาโว่ ด่านแม่จันทะ คลิตี้ ซึ่งเป็นเส้นทางเดินทัพพม่าที่จะมายังกาญจนบุรี

หลวงประเทศเชื่อนขันธ นายด่านกองบ้องตี้

หลวงพิทักษ์บรรพตและขุนพิทักษ์ไพรวัลย์ นายกองบ้านยางโทน

พระแม่กลอง นายด่านเมืองอุมผาง ต่อแดนเมืองกำแพงเพชรและอุทัยธานี

พระอินทศิริ นายด่านแม่ระมาต เมืองตาก

พะวอ นายด่านแม่ละเมา แม่สอด เมืองตาก

หลวงพิทักษ์ศิริมาตย์ นายกองด่านเจ้าเขั่ว (สวนผึ้ง) ราชบุรี

หลวงวิเศษศิริรักษ์ นายกองด่านบ้านยางหัก (ปากท่อ) ราชบุรี

หลวงศรีรักษา นายกองด่านบ้านลั่นช้าง (หนองหญ้าปล้อง) เพชรบุรี

บทบาทหน้าที่ของคนชายขอบล้วนสืบทอดมาอย่างยาวนาน เมื่อศึกษาสืบค้นประวัติศาสตร์ ขึ้นมาทำให้ทราบว่าชาวกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ตามแนวชายแดนไทย-พม่า ก็มีความเกี่ยวข้องกับสยามประเทศไม่น้อยกว่าประชาชนชาวไทยเลย (บุหลัน รันตี, 2552, น. 22-35)

4.2 ความเป็นมาของประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง

พิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อจัดขึ้นในเดือนเก้าของทุกปี มีมาตั้งแต่สมัย บรรพบุรุษ ซึ่งในปัจจุบันจะจัดขึ้นในเดือนสิงหาคมของทุกปี ในสมัยก่อนภาษากะเหรี่ยงเรียกประเพณี กินข้าวห่อว่า “ไค่จู้ง หล่าคอก” มีความหมายว่า “ผูกแขนเรียกขวัญเดือน 9” แต่ในปัจจุบันชาว กะเหรี่ยงอำเภอสวนผึ้งมักจะสื่อสารกันในภาษากะเหรี่ยงว่า “อั้งหมี่ถ่อง” แปลว่า กินข้าวห่อ มากกว่า ต้นสายปลายเหตุของความเชื่อเรื่องการผูกแขนเดือน 9 นั้น ผู้เฒ่ากะเหรี่ยงอธิบายว่า “หล่าคอก” ที่ แปลว่าเดือน 9 นั้นแท้จริงแล้วจะมีความหมายว่า เดือนตะกวด เพราะ “หล่า” แปลว่าเดือน “คอก” แปลว่าตะกวด สันนิษฐานได้ว่าชาวกะเหรี่ยงเรียกเดือนเก้าว่า “เดือนตะกวด” เพราะใช้วิธีการสังเกต สิ่งแวดล้อมรอบตัว ตะกวดจะจำศีลในฤดูฝนตามโพรงไม้ ไม่ออกมาหาอาหาร เดือนเก้าอยู่ในช่วงฤดูฝน อากาศเย็นและชื้น เวลาออกไปไร่นา หรือหาของป่าก็มักจะมีอาการเป็นไข้ ครั่นเนื้อครั่นตัว และชาว กะเหรี่ยงยังมีความเชื่อว่า ภายใน 1 ปี นั้น เราต้องเดินทาง พบเจอสิ่งต่างๆ มากมาย มีอารมณ์สุข เศร้า ดีใจ เสียใจ กลัว หวาดระแวง สิ่งต่างๆ เหล่านี้อาจทำให้ขวัญที่มีตำแหน่งอยู่ที่กลางกระหม่อม ของเราต้องกระเจิดกระเจิงไป หรืออาจเรียกว่าขวัญหนีดีฝ่อ อีกทั้งความเชื่อเรื่องความเจ็บป่วยเกิด จากการถูกผีป่า ผีน้ำ ผีเจ้าที่เจ้าทาง หรือวิญญาณเร่ร่อน “กินขวัญ” ของตนไป ประเพณีกินข้าวห่อ จึงจัดขึ้นในเดือนนี้ ซึ่งแต่ละหมู่บ้านจะนัดหมายไม่ให้จัดตรงกัน เหตุผลคือ เพื่อให้ลูกหลาน และญาติ พี่น้องได้มีโอกาสไปมาหาสู่กันระหว่างหมู่บ้านนั่นเอง

ภาพที่ 4.2 คนในครอบครัวมาช่วยกันเตรียมข้าวห่อ

ชาวกะเหรี่ยงโพล่งในจังหวัดราชบุรี และเพชรบุรีเรียก ประเพณีกินข้าวห่อว่า “อั้งหมี่ถ่อง” เหมือนกัน แต่กะเหรี่ยงโพล่งในบางพื้นที่ เช่น เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน และตาก เรียกว่า “ไค้จั้ง หล่าคอก” แม้ว่าการเรียกชื่อของประเพณีกินข้าวห่อในแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกัน เนื่องด้วยความไม่เข้มงวดในพิธีกรรม และสามารถยืดหยุ่นได้ ชาวกะเหรี่ยงจึงเรียกขานประเพณีของตนไปตามการเปลี่ยนแปลงของวาระหรือเวลา โดยเป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงในระดับเปลือก ไม่กระทบต่อกระพี้หรือแก่นของพิธีกรรมเรียกขวัญ เมื่อกล่าวถึงแก่นของประเพณีกินข้าวห่อ ก็คือ ตัวสื่อกิจกรรมเรียกขวัญ ที่เกิดจากความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงเกี่ยวกับขวัญประจำตัว ชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าทุกคนมีขวัญประจำตัวซึ่งเป็นสิริมงคลแก่ตัว หากใครที่ขวัญหายไม่อยู่กับตัว อาจทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บได้ ดังนั้นทุกปี ชาวกะเหรี่ยงจึงจัดพิธีกรรมเรียกขวัญ เพื่อเป็นการป้องกันโรคร้ายไข้เจ็บ และเสริมขวัญกำลังใจให้กับครอบครัว (วุฒิ บุญเลิศ และคณะ, 2543, น. 58)

จากการสัมภาษณ์ นางแก้ว บุญเลิศ ซึ่งเป็นกะเหรี่ยงโพล่งมาจากจังหวัดเชียงใหม่ แต่มาแต่งงานกับชายชาวกะเหรี่ยงโพล่งในหมู่บ้านบ้านบ่อ เล่าว่ากะเหรี่ยงโพล่งในจังหวัดอื่นๆ นั้นมีประเพณีกินข้าวห่อเหมือนในจังหวัดราชบุรีหรือเพชรบุรีแต่มีความแตกต่างกันตรงที่การเรียกชื่อพิธีกรรมว่าเป็นประเพณีกินข้าวห่อหรืออั้งหมี่ถ่อง ในขณะที่ที่อื่นจะเรียกว่าไค้จั้ง หล่าคอก

กะเหรี่ยงโพล่งมีประเพณีผูกแขนเรียกขวัญ หรือกินข้าวห่ออยู่ทั้ง 15 จังหวัดในประเทศไทย มีแต่ราชบุรีกับเพชรบุรีเท่านั้นแหละที่เรียกว่า กินข้าวห่อ หรือ อั้งหมี่ถ่อง แต่ที่อื่นจะเรียกว่า ไค้จั้ง หล่าคอก ที่แปลว่า ผูกแขนเรียกขวัญเดือน 9 แต่ที่แถวๆ ตาก แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ เชียงราย จะจัดประมาณช่วงปลายเดือนกรกฎาคม ที่บ้านบ่อกับหนองหญ้าปล้องมันกลมดกแล้ว เพราะพอมีหน่วยงานราชการมาเกี่ยวข้องมันเลยใหญ่โต แต่ที่อื่นเขาจะจัดเหมือนกันนี่แหละ แต่บ้านใครบ้านมัน พิธีกรรมจะจัดกันไม่ใหญ่โตเท่าบ้านบ่อแค่เข้าบ้านนูนออกบ้านนี้ เท่านั้นแหละ (แก้ว บุญเลิศ, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2559)

ประเพณีกินข้าวห่อจะจัดขึ้นทั้งหมด 3 วัน โดยจะต้องเตรียมของในพิธี 2 วัน และวันเข้าพิธีกรรมเรียกขวัญอีก 1 วัน ซึ่งส่วนใหญ่วันเข้าพิธีกรรมเรียกขวัญจะตรงกับวันเสาร์-อาทิตย์ ฉะนั้นชาวบ้านจะเตรียมงานกันตั้งแต่วันศุกร์ ในการเตรียมงาน ชาวกะเหรี่ยงจะต้องเตรียมอุปกรณ์ เช่น ใบตอง (ในอดีตใช้ใบผากแต่ปัจจุบันในหมู่บ้านบ้านบ่อไม่มีใครใช้แล้วเพราะหายาก) ดอก ข้าวเหนียว มะพร้าว น้ำตาลปีบ หากบ้านใดทำข้าวห่อมาก ของทุกอย่างจะต้องสั่งซื้อทั้งหมด ในช่วงประเพณีร้านค้าต่างๆ ในหมู่บ้าน ต่างพากันทราบดีว่า จะต้องเตรียมวัตถุดิบที่ใช้ในงานกินข้าวห่อมาขายให้มากขึ้น หรือบางที่ชาวบ้านก็จะสั่งล่วงหน้าก่อนถึงวันงานสัก 1-2 สัปดาห์ แต่หากบ้านใดทำข้าวห่อไม่มาก วัตถุดิบบางชนิดเช่น ใบตอง ดอก และมะพร้าว ก็จะเก็บจากในสวนในไร่ของตนเอง ลูกหลานที่อยู่ที่บ้านหรือมาจากต่างที่ต่างถิ่น ในวันนี้จะต้องช่วยกันเตรียมของ อาทิ การปอกมะพร้าว ตัดและเช็ดใบตอง เหลาดอกเตรียมปื๊บและพื้นที่จะนำมาต้มข้าวห่อ ในวันนี้สิ่งสำคัญคือ จะต้องห่อข้าวห่อให้เสร็จเพื่อที่จะแช่น้ำทิ้งไว้

1 คืน ก่อนจะนำไปต้มในวันถัดไป ขั้นตอนก่อนที่จะนำข้าวเหนียวมาห่อข้าวห่อ จะต้องนำข้าวเหนียวมาล้างน้ำให้สะอาดสัก 2-3 ครั้ง จากนั้นก็พึงให้สะเด็ดน้ำ 5-10 นาที เพื่อไม่ให้ข้าวเหนียวชุ่มน้ำจนเกินไป เวลามาห่อจะห้อยาก และเช่นเดียวกันหากข้าวเหนียวแห้งเกินไปก็จะเป็นอีกเช่นกัน จากนั้นจึงนำข้าวเหนียวมาห่อ เวลาห่อจะต้องมีความพิถีพิถันเล็กน้อย กล่าวคือ เมื่อห่อข้าวห่อลงในกรวยใบตองแล้วจะต้องติดที่ปลายแหลมของข้าวห่อให้ข้าวเหนียวเรียงตัวลงไปโดยอดกรวยได้แน่นพอดี บางบ้านให้ความสำคัญยิ่งไปกว่านั้น กล่าวคือ เวลากรอกข้าวเหนียวใส่ลงไปในกรวยใบตองห้ามใช้มือกรอกต้องใช้ช้อน เพราะมือที่สัมผัสใบตองอาจจะมียางตองหรือสิ่งสกปรกอื่นๆ เวลามาห่อข้าวห่อไปต้มอาจจะทำให้ข้าวเหนียวสุกไม่ได้ที่ จากนั้นจะต้องพับให้เป็นรูปทรงสามเหลี่ยมคล้ายกับการพับผ้าบนศีรษะของหญิงกะเหรี่ยง แล้วนำตอกรัดให้แน่นพอดี หากไม่แน่นเวลาต้มข้าวเหนียวจะไหลออกมา หากแน่นเกินไปเวลาต้มจะแตก เมื่อห่อข้าวห่อเสร็จแล้วก็ต้องนำไปแช่น้ำ 8 ชั่วโมง หรือ 1 คืน แล้วต้มในวันรุ่งขึ้น

ภาพที่ 4.3 เมื่อห่อข้าวห่อเสร็จแล้วต้องแช่น้ำไว้ 1 คืนก่อนต้ม

ชาวกะเหรี่ยงค่อนข้างให้ความสำคัญกับรูปทรงของข้าวห่อมากเสียยิ่งกว่าการทำน้ำจิ้มให้อร่อยเสียอีก ข้าวห่อของบ้านใดมีขนาดพอดี ไม่เล็กหรือใหญ่จนเกินไปบ้าน เหลี่ยมมุมแต่ละด้านเท่ากัน บ้านนั้นจะมีคนกล่าวขานต่อๆ กันเปรียบเสมือนความเป็นหน้าเป็นตา บ่งบอกถึงความละเอียด ประณีต สื่อได้ว่าผู้ทำเป็นคนเรียบร้อย มีระเบียบ อีกทั้งข้าวห่อที่มีลักษณะที่เรียวสวยเวลารับประทานก็จะทำให้เกิดสุนทรีย์ในการรับประทานได้มากกว่าข้าวห่อที่ไม่ได้รูป หรือขึ้นใหญ่เกินไป นอกจากข้าวห่อธรรมดาแล้วในพิธีกรรมจะต้องมีข้าวห่อพวง ซึ่งเป็นหนึ่งในส่วนประกอบของพิธีกรรม ข้าวห่อพวงต้องห่อในพวงตอกที่เหลาไม่ขาดจากกัน ปลายเหลาเป็นพู่ให้ความสวยงาม ผู้ห่อต้องใช้ความชำนาญ

และความประณีต ต้องกะเกณฑ์การห่อแต่ละลูกให้พอดีและเสมอกันเพื่อความสวยงาม และยังหมายถึงความเท่าเทียมกัน เสมอภาคกัน ส่วนใหญ่ผู้ที่ทำข้าวห่อพวงจะเป็นผู้ใหญ่ วัยรุ่นและเด็กมักจะยังทำได้ไม่ดี ส่วนข้าวห่อตัวผู้ นั้นเป็นข้าวห่อแบบที่ยากที่สุด น้อยคนนักที่จะห่อเป็น ในหมู่บ้านบ้านบ่อเหลือผู้ที่สามารถห่อข้าวห่อตัวผู้ได้ไม่ถึง 5 คน ข้าวห่อตัวเมียคือ ข้าวห่อในลักษณะปกติ ข้าวห่อลูกเป็นข้าวห่อขนาดเล็ก ข้าวห่อหญิงตั้งครรภ์ เป็นการผสมนำเอาข้าวห่อลูกและข้าวห่อตัวเมียอยู่ในอันเดียวกัน เมื่อห่อเสร็จแล้วจะอันใหญ่กว่าปกติ เพราะจะต้องนำข้าวห่อเล็กจี่ว ซึ่งเปรียบเสมือนทารกใส่เข้าไปในข้าวห่อตัวเมีย ข้าวห่อในลักษณะต่างๆ ที่กล่าวมา จะต้องอยู่ในกระบุงหรือตะกร้าที่ใช้ในพิธีกรรม

ภาพที่ 4.4 ข้าวห่อตัวผู้

ภาพที่ 4.5 ข้าวห่อตัวเมีย

ภาพที่ 4.6 ข้าวห่อครอบครว ประกอบด้วยตัวผู้ ตัวเมีย แม่ตั้งครรภ์ ลูกเล็ก และแม่ลูกอ่อน

ในวันที่ 2 จะตรงกับวันเสาร์ ลูกหลานที่อยู่ต่างถิ่นจะกลับมาช่วยพ่อแม่ ผู้เฒ่าผู้แก่เตรียมของในพิธี ซึ่งในวันนี้ สิ่งสำคัญคือ จะต้องต้มข้าวห่อทั้งหมดให้เสร็จ รวมทั้งการนําน้ำจิ้มด้วย จากคำบอกเล่าของกะเหรี่ยงอาวุโสที่อายุมากกว่า 80 ปี เดิมทีสมัยก่อนย้อนกลับไปมากกว่า 80 ปี ใช้น้ำผึ้งป่าเป็นน้ำจิ้มของข้าวห่อ เพราะป่ายังอุดมสมบูรณ์ หาน้ำผึ้งได้ง่าย อีกทั้งอำเภอสวนผึ้งยังเป็นแหล่งของต้นผึ้ง ผึ้งนิยมทำรังที่ต้นผึ้ง แต่ในปัจจุบันต้นผึ้งในอำเภอสวนผึ้งหลงเหลืออยู่ไม่ถึง 10 ต้น เพราะถูกตัดไปหมด ขั้นตอนในการทำน้ำจิ้มข้าวห่อ ไม่ต่างอะไรกับการทำหน้ากระฉีกของขนมไทย สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลมาจากขนมไทย (สุรินทร์ เหลือลมัย, สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2559) จึงทำให้น้ำจิ้มข้าวห่อเปลี่ยนจากน้ำผึ้งมาเป็นหน้ากระฉีก วิธีการทำคือ นำมะพร้าวมาขูดให้เป็นฝอย ในขั้นตอนการขูดมะพร้าวนั้นจะต้องระวังอย่าให้กากดำๆ ติดมา จะทำให้ไม่น่ารับประทาน จากนั้นตั้งไฟใส่หัวกะทิเคี้ยวให้แตกมันนิดหน่อย จากนั้นใส่น้ำตาลปีบจนเข้ากันดี เดิมเกลือตามชอบ และใส่มะพร้าวขูดหลังสุด ต้องเคี่ยวตลอด อย่าให้ไหม้ น้ำจิ้มที่ดีจะต้องมีสีเหลืองเข้มและหอมน้ำตาล รสชาติจะต้องไม่หวานเกินไปและไม่เปรี้ยวน้ำตาลปีบด้วย มีความเค็มของเกลือนิดๆ เมื่อรับประทานคู่กับข้าวเหนียวจืดๆ จะอร่อยมาก

ภาพที่ 4.7 น้ำจิ้มข้าวห่อที่ปรุงเสร็จแล้ว

การเลือกน้ำตาลปีบอย่างดีก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ชาวกะเหรี่ยงให้ความสำคัญ บางบ้านกำหนดเลยว่าจะต้องเป็นน้ำตาลปีบอัมพวาเพราะมีความหอม อร่อยกว่าที่อื่น นอกจากนี้ทุกคนในบ้านจะต้องช่วยกันเตรียมเครื่องเซ่นไหว้ให้พร้อมก่อนช่วงหัวค่ำ เพราะในช่วงหัวค่ำเวลา 19.00 น. โดยประมาณจะมีการเรียกขวัญกัน 1 รอบ ก่อนที่จะทำอีกครั้งก่อนย่ำรุ่งของวันถัดไป

เครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมเรียกขวัญและความหมาย

พิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อจะจัดขึ้น 3 ช่วงเวลา คือ ช่วงพลบค่ำ ช่วงย่ำรุ่งของวันถัดไป และเครื่องเซ่นไหว้เรียกขวัญหลังจากผูกแขนหรือภาษากะเหรี่ยงเรียกว่า “ดี๊ย” ซึ่งเครื่องเซ่นไหว้ทั้งหมด 12 ชนิดนั้น มีความหมายในตัวเอง แต่ละช่วงเวลามีความแตกต่างกันดังนี้

1. เครื่องเซ่นไหว้ในช่วงที่ 1 (พลบค่ำ) ประกอบด้วย

ภาพที่ 4.8 เครื่องเซ่นไหว้ในช่วงที่ 1 (พลบค่ำ)

ตารางที่ 4.1

เครื่องเช่นไหว้ในพิธีกรรมเรียกขวัญและความหมาย ช่วงพลบค่ำ

เครื่องเช่นไหว้	ความหมาย
1. ข้าวห่อพวง	ความสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความแน่นเหนียวและการหล่อหลอมให้ผูกพัน ไม่แตกแยกจากกัน
2. ข้าวห่อตัวผู้ ตัวเมีย แม่ลูกอ่อน หญิง ตั้งครรภ์	ตัวแทนของครอบครัวที่มีความสมบูรณ์ ประกอบไปด้วย พ่อ แม่ ลูก
3. ข้าวห่อ	ความสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันแน่นเหนียว การหล่อหลอมให้ผูกพันไม่แตกแยกจากกัน
4. ยอดดาวเรือง	ความมั่นคงในอุดมการณ์ที่ดีของกะเหรี่ยง
5. ไม้พาย หรือทัพพี	ความอุดมสมบูรณ์ของข้าวปลาอาหาร
6. สร้อย แหวน เครื่องประดับต่างๆ ของทุก คนในครอบครัว	ความรุ่งเรือง ร่ำรวย อยู่ดีมีสุข
7. กล้วยน้ำว่าสูก	ความรัก การแพร่ขยายของเผ่าพันธุ์ ตั้งการแตกหน่อกล้วย
8. อ้อย	ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ไม่ขาดหาย เหมือนอ้อยที่มำล้าข้อเป็นปล้องๆ อย่างต่อเนื่อง
9. ด้ายแดง (ความยาววัดรอบแขน 3 รอบ)	ตัวแทนของการเรียกขวัญ สีแดงคือ ความเจริญ ความโชคดี
10. เทียน	แสงสว่างที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต

2. เครื่องเซ่นไหว้ในช่วงที่ 2 (ย่ำรุ่ง) ประกอบด้วย

ภาพที่ 4.9 เครื่องเซ่นไหว้ในช่วงที่ 2 (ย่ำรุ่ง)

ตารางที่ 4.2

เครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมเรียกขวัญและความหมาย ช่วงย่ำรุ่ง

เครื่องเซ่นไหว้	ความหมาย
1. ข้าวห่อฟอง	ความสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความแน่นเหนียวและการหล่อหลอมให้ผูกพัน ไม่แตกแยกจากกัน
2. ข้าวห่อตัวผู้ ตัวเมีย แม่ลูกอ่อน หญิง ตั้งครรภ์	ตัวแทนของครอบครัวที่มีความสมบูรณ์ ประกอบไปด้วย พ่อ แม่ ลูก
3. ข้าวห่อ	ความสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน
4. ยอดดาวเรือง	ความมั่นคงในอุดมการณ์ที่ดีของกะเหรี่ยง
5. ไม้พาย หรือทัพพี	ความอุดมสมบูรณ์ของข้าวปลาอาหาร
6. สร้อย แหวน เครื่องประดับต่างๆ ของ ทุกคนในครอบครัว	ความรุ่งเรือง ร่ำรวย อยู่ดีมีสุข
7. กล้วยน้ำว่าสุก	ความรัก การแพร่ขยายของเผ่าพันธุ์ ตั้งการแตกหน่อกล้วย

ตารางที่ 4.2

เครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมเรียกขวัญและความหมาย ช่วงย่ำรุ่ง (ต่อ)

เครื่องเซ่นไหว้	ความหมาย
8. อ้อย	ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ไม่ขาดหาย เหมือนอ้อยที่ม่อล้าข้อเป็นปล้องๆ อย่างต่อเนื่อง
9. ด้ายแดง (ความยาววัดรอบแขน 3 รอบ)	ตัวแทนของการเรียกขวัญ สีแดงคือ ความเจริญ ความโชคดี
10. เทียน	แสงสว่างที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต
11. น้ำสะอาด หรือน้ำฝน	ความร่มเย็นเสมอต้นเสมอปลายไม่มีที่สิ้นสุด
12. ดอกมหาหงส์	ความบริสุทธิ์ ความดีงาม
13. กรรไกร	ใช้ตัดด้ายที่เหลือเพื่อนำมาวางไว้บนศีรษะ ของผู้รับขวัญ

3. เครื่องเซ่นไหว้ในช่วงที่ 3 (หลังจากผูกแขนด้วยด้ายแดง) ประกอบด้วย

ภาพที่ 4.10 เครื่องเซ่นไหว้ในช่วงที่ 3 (หลังจากผูกแขนด้วยด้ายแดง)

ตารางที่ 4.3

เครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมเรียกขวัญและความหมาย ในการเรียกขวัญโดยใช้เครื่องเซ่นไหว้ 5 อย่าง หรือภาษากะเหรี่ยงเรียกว่า “ค็ย”

เครื่องเซ่นไหว้	ความหมาย
1. ข้าวห่อ	ความสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน
2. กล้วย	ความรัก การแพร่ขยายของเผ่าพันธุ์ตั้งการแตกหน่อกล้วย
3. อ้อย	ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ไม่ขาดหาย เหมือนอ้อยที่มีลำข้อเป็นปล้องๆ อย่างต่อเนื่อง
4. ยอดดาวเรือง	ความมั่นคงในอุดมการณ์ที่ดีของกะเหรี่ยง
5. ดอกมหาหงส์	ความบริสุทธิ์ ความดีงาม

สิ่งของทั้งหมดนี้จะถูกจัดเรียงอย่างสวยงามในกระบุง ถึง ตะกร้า หรือกระดิ่ง สุดแท้แต่ที่บ้านจะมี เครื่องเซ่นไหว้จัดเรียงอย่างพิถีพิถันโดยมีข้าวห่อพวงอยู่ด้านบนสุด อ้อยถูกหั่นเป็นชิ้นยาวเล็กและบาง มองเผินๆ คล้ายกับหยวกกล้วย กล้วยน้ำว่า จะต้องเลือกหวีที่สุก นำเทียนมาเหน็บไว้ที่กล้วย บนยอดของข้าวห่อพวงมีเครื่องประดับนานาชนิดของทุกคนในบ้าน อาทิ สร้อยคอ สร้อยข้อมือ สร้อยพระ กำไล เป็นต้น การประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญในตอนย่ำรุ่งจะเป็นการทำพิธีที่เข้มข้นที่สุด แตกต่างจากช่วงพลบค่ำ ที่จะมีเพียงการเคาะ และกล่าวคำเรียกขวัญ ส่วนในช่วงเวลาย่ำรุ่งพิธีจะมีทั้งการกล่าวคำเรียกขวัญ เคาะเรียกขวัญ ผูกข้อมือ เรียกขวัญด้วยเครื่องเซ่นไหว้ 5 อย่าง และการเรียกขวัญด้วยเครื่องประดับเมื่อคืนสู่เจ้าของ ซึ่งก็คือ คนในครอบครัวนั่นเอง ส่วนข้าวห่อพวงจะนำมาเรียกขวัญให้กับเด็กเล็กเท่านั้น

ภาพที่ 4.11 การตีเกราะ เคาะไม้เรียกขวัญในช่วงพลบค่ำ

ภาพที่ 4.12 การจุดประทัดและการเคาะเรียกขวัญในช่วงย่ำรุ่ง

เมื่อถึงเวลา 19.19 น. ตามเวลาที่ถูกกำหนดโดยผู้นำชุมชน บ้านของผู้นำจะยิงปืนเพื่อให้สัญญาณ จากนั้นแต่ละบ้านก็จะตีปี่ ตีถัง ตีหม้อ เคาะบันได เคาะวงกบประตู จุดประทัด หรือพลุ ซึ่งส่วนใหญ่หน้าที่สนุกๆ แบบนี้จะเป็นของลูกหลานซึ่งตั้งท่ารอการจุดประทัดอย่างจดจ่อตั้งแต่ตอนเย็น บางคนก็ถือโอกาสจุดเล่นบางส่วนในช่วงเย็นทำให้ในหมู่บ้านมีบรรยากาศคล้ายกับวันลอยกระทง เพราะแทบทุกบ้านที่มีเด็กผู้ชายจะซื้อหาประทัดมาจุดเป็นจำนวนมาก ส่วนพ่อแม่หรือปู่ย่าตายายจะเป็นผู้เรียกขวัญเข้าบ้าน โดยจะนำกระบุงเครื่องเช่นไห้วางใกล้ประตูบ้านหรือบันไดบ้าน จุดเทียนและเรียกขวัญพร้อมกับนำไม้พายหรือทัพพีเคาะเรียกขวัญ คำพูดเรียกขวัญจะกล่าวซ้ำๆ ว่าให้ขวัญที่อยู่ไกล ขวัญที่ไปท่องเที่ยวที่ไหน ขวัญที่ล่องลอยไม่อยู่กับเนื้อกับตัวขอให้กลับบ้าน กลับมาอยู่กับตนเอง ลูกหลาน เป็นต้น เมื่อเคาะเรียกขวัญที่บันไดหรือประตูเสร็จแล้วก็จะเรียกที่หน้าห้องนอนอีกครั้ง เสร็จแล้วก็นำกระบุงเครื่องเช่นไห้วางไว้ในห้องบริเวณหัวเตียง เพื่อวันพรุ่งนี้ในช่วงก่อนรุ่งสางจะได้เรียกขวัญกันอีกครั้ง ช่วงค่ำของวันที่สุกดิบนี้เป็นช่วงที่ ญาติสนิท มิตรสหาย จะได้อยู่พร้อมหน้าพร้อมตากัน รับประทานอาหารร่วมกันอย่างสนุกสนาน บรรยากาศในชุมชนช่วงนี้จะเต็มไปด้วยเสียงพลุหรือประทัด และการไปมาหาสู่กันระหว่างญาติพี่น้อง และเพื่อนฝูงที่นานครั้งจะได้มีโอกาสพบเจอกัน

ภาพที่ 4.13 พิธีกรรมเรียกขวัญ ในประเพณีกินข้าวห่อ

คำเรียกขวัญ (Message)

คำเรียกขวัญนี้ผู้ส่งสาร หรือเจ้าพิธีจะทำหน้าที่กล่าวเรียกให้กับทุกคนในครอบครัว และแขกที่มาเยี่ยมเยือน คำกล่าวเรียกขวัญนี้เป็นภาษากะเหรี่ยง ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ขึ้นอยู่กับเจ้าพิธี แต่ทุกคนที่มีความต้องการที่จะกล่าวมากหรือน้อย แต่ความหมายของคำเรียกขวัญมีจุดประสงค์เดียวกัน คือ ต้องการให้ขวัญที่ไม่มีกับเนื้อกับตัว ที่ล่องลอยเที่ยวเล่นอยู่ที่ใด ขอให้กลับมาอยู่กับเจ้าของตลอดไป ตัวอย่างคำกล่าวเรียกขวัญที่แปลเป็นภาษาไทย ดังนี้

“ขวัญเอ๋ยจงกลับมา ๆ มาอยู่กับเนื้อกับตัว มาอยู่กับพ่อแม่ มาอยู่กับปู่ย่าตายาย อยู่กับลูกหลาน อยู่กับบ้านช่อง อยู่กับทรัพย์สิน ขวัญเอ๋ยที่อยู่ในป่า ในดง ต้นน้ำ ปลายน้ำ ในเมือง โรงพยาบาล อยู่ในไร่นา จงกลับมาดูแล้วยังฉาง กลับมาดูแลช้างม้าวัวควาย อย่าได้ไปฟังภูตผีปีศาจ อย่าไปอยู่กับสิ่งชั่วร้าย อย่าไปฟังคำยุแหย่ อย่าไปอยู่ในป่าช้า สุสาน ขวัญเอ๋ย จงกลับมา นำเงินทอง ทรัพย์สินกลับมา จงกลับมามีความสุข ความแข็งแรง ความอุดมสมบูรณ์ จงกลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว มาอยู่กับเชื้อชาติของเราชั่วกาลนาน”

วันกินข้าวห่อ หรือวันที่ 3 ของประเพณีกินข้าวห่อ พิธีกรรมจะเริ่มขึ้นตั้งแต่เวลา 05.00 น. โดยประมาณ แต่ละบ้านจะเริ่มพิธีกรรมในช่วงเวลานี้เหมือนกัน แม้ว่าจะมีเด็ก หรือวัยรุ่นก็จะพร้อมใจกันตื่นเข้ามาร่วมพิธีกันทุกคน การจุดประทัด เคาะเรียกขวัญในที่ต่างๆ ในช่วงนี้ เหมือนกับในช่วงหัวค่ำของวันที่ 2 หลังจากที่ได้เคาะเรียกขวัญเสร็จแล้วทุกคนในบ้านก็จะมานั่งล้อมวงกันที่กระบุงเครื่องเช่นไห้ว ขั้นตอนการผูกแขนเรียกขวัญนี้ เรียกเป็นภาษากะเหรี่ยงว่า “ไค้จั้ง” เทียนจะถูกจุดแล้วเหน็บไว้ที่กล้วย ปลูกเปลือกกล้วยไว้ครึ่งหนึ่งทุกลูก ตลอดพิธีห้ามเทียนดับ หากเทียนใกล้หมด

จะต้องนำมาเทียนเล่มใหม่มาจุดแทน ไม่ให้ขาดแสงสว่าง จนกว่าจะผูกข้อมือให้หลานคนสุดท้ายเสร็จ ถึงจะดับเทียนได้ นำน้ำสะอาดใส่ขันมาวางใกล้มือ เพื่อที่จะนำด้ายสีแดงจุ่มน้ำเล็กน้อยก่อนนำมาผูกข้อมือ โดยมีผู้ที่มีอายุมากที่สุดของบ้านเป็นเจ้าพิธี เช่น ยาย หรือผู้หญิงที่มีอายุมากที่สุดในบ้านจะเป็นผู้ที่ผูกให้กับผู้ชายก่อนกล่าวคือ ยายผูกข้อมือและกล่าวคำเรียกขวัญให้กับตา เพราะตามธรรมเนียมปฏิบัติของชาวกะเหรี่ยงจะยกย่องให้ผู้หญิงเป็นใหญ่ ผู้หญิงมาก่อน จากนั้นตาผูกให้ยาย และผูกให้ลูกคนโต ลูกคนรอง หลานคนโต เรียงลำดับไปตามอายุแบบนี้จนครบ แต่หากลูกๆ คนไหนที่แยกบ้านออกไปมีครอบครัวแล้ว ก็ข้ามไป ขั้นตอนของการเรียกขวัญคือ ผู้อาวุโสที่สุดในบ้านจะนำด้ายแดงที่ตัดเตรียมไว้แล้วในกระบุง (ความยาววัดรอบข้อมือ 3 รอบ) นำมาจุ่มน้ำเล็กน้อย แล้วผูกให้ผู้รับขวัญ ซึ่งผู้รับขวัญจะต้องยื่นแขนขวาก่อน ผู้เรียกขวัญจะถือด้ายแดงด้วยมือทั้งสองข้างปัดจากฝ่ามือของผู้รับขวัญขึ้นไปหาข้อศอก พร้อมกับกล่าวคำเรียกขวัญเป็นภาษากะเหรี่ยง ทำแบบนี้ 3 ครั้ง เสร็จแล้วผูกที่ข้อมือวนรอบข้อมือ 3 รอบ และผูกเงื่อนตาย ห้ามแกะหรือตัดออกจนกว่าจะครบ 3 หรือ 7 วัน หากผู้ใดรักษาตายไ้จนครบ 1 ปี จนถึงงานกินข้าวห่ออีกครั้งจะถือว่าเป็นเรื่องที่ดีแก่เจ้าของ เป็นสิริมงคล เมื่อผูกเสร็จแล้วเศษด้ายที่เหลือจะถูกตัดออกมาแล้วนำมาวางไว้ที่ศีรษะของผู้รับขวัญ ซึ่งชาวกะเหรี่ยงมีความเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของขวัญ และเป็นสัญลักษณ์ว่าขวัญได้กลับมาหาเจ้าของแล้ว ทำเหมือนกันทั้งสองข้าง และหากในครอบครัวมีคนที่เกิดเดือนสิงหาคม นอกจากการผูกด้ายแดงที่ข้อมือแล้ว จะต้องผูกที่ข้อเท้าด้วย

ภาพที่ 4.14 ผู้ที่อาวุโสที่สุดในครอบครัวกำลังใช้ข้าวห่อพวงเรียกขวัญให้กับผู้ที่มีอายุน้อยที่สุดในครอบครัว

ภาพที่ 4.15 การเรียกขวัญโดยใช้เครื่องเซ่นไหว้ 5 อย่าง และเก็บไว้ที่หัวนอนของแต่ละคน ภาษากะเหรี่ยงเรียกว่า “ดี๊ย”

เมื่อผูกแขนให้กับทุกคนในบ้านครบแล้ว ขั้นตอนต่อไป คือ การนำเครื่องเซ่นไหว้ไปเก็บรักษาไว้ที่หัวนอน โดยจะนำเครื่องเซ่นไหว้ทั้ง 5 อย่าง ขั้นตอนนี้เรียกว่า “ดี๊ย” ในภาษากะเหรี่ยงมีความหมายว่า “หยิบ” ของที่ใช้ประกอบด้วย กล้วย อ้อย ยอดดาวเรือง ดอกมหาหงส์ และข้าวห่อจับรวมกัน จุ่มน้ำเล็กน้อย แล้วนำมาเรียกขวัญให้แต่ละคน ทำลักษณะเดียวกับที่ผูกด้ายแดง แต่จะทำการครั้งเดียวผู้รับขวัญแบมือทั้งสองข้างรับเครื่องเซ่นไหว้ทั้ง 5 แล้วนำไปวางไว้ที่หัวเตียงของตน หลังจากนั้นเครื่องประดับที่อยู่ในกระบุงผู้อาวุโสก็จะคืนให้กับเจ้าของ โดยเรียกขวัญให้อีกเช่นเดียวกัน ถือเป็นอันเสร็จพิธี หลังจากนั้นก็สามารถรับประทานข้าวห่อได้

ตารางที่ 4.4

แสดงเวลาของประเพณีกินข้าวห่อ

	วันศุกร์			วันเสาร์			วันอาทิตย์		
	เช้า	กลาง วัน	ค่ำ	เช้า	กลาง วัน	ค่ำ	เช้า	กลาง วัน	ค่ำ
วันที่ 1 เตรียมงานช่วงที่ 1									
วันที่ 2 เตรียมงานช่วงที่ 2									
ประกอบพิธีกรรมช่วง พลบค่ำ*									
วันที่ 3 ประกอบพิธีกรรม ช่วงย่ำรุ่ง** และร่วมงาน ประเพณีกินอาทิ กินข้าว ห่อตามบ้านต่างๆ ชมฟุตบอลประเพณี									

หมายเหตุ: * เวลา 19.00 น.

** เวลา 05.30 น.

ภาพที่ 4.16 การจัดสำรับข้าวห่อไว้รับแขก

การเรียกขวัญผูกข้อมือจะยังคงดำเนินต่อไปให้กับแขกต่างถิ่นที่เข้ามาเยี่ยมเยือนตลอดครึ่งเช้า หรือถ้าใครมาช่วงบ่ายแล้วอยากผูกข้อมือผู้เฒ่าผู้แก่ก็ยังสามารถผูกให้ได้ ไม่ได้ถือว่าผิดอะไร แต่คนส่วนใหญ่จะรู้กันว่าจะต้องมาในช่วงเช้า นอกจากแต่ละบ้านจะต้องเตรียมข้าวห่อไว้เลี้ยงแขก แล้ว ชาวกะเหรี่ยงจะเตรียมกับข้าว 2-3 อย่างไว้เลี้ยงแขกด้วยความยินดีอีกด้วย เมนูที่นิยมทำกันจะเป็นแกงกะเหรี่ยงเป็นหลัก แกงกะเหรี่ยงที่วันนี้คล้ายกับแกงข้าวคั่วใส่น้ำปลาร้า และข้าวคั่ว วัตถุดิบหลักเป็นผักอะไรก็ได้ และใส่ไก่เป็นเนื้อสัตว์ เครื่องพริกแกงจะประกอบด้วย พริกกะเหรี่ยงแห้ง หอมแดง กระเทียม และตะไคร้ ชาวกะเหรี่ยงส่วนใหญ่มักจะแกงกับแตงเปรี้ยว หน่อไม้ดอง หอยวกกล้วย เป็นแกงกะเหรี่ยงที่มีทุกบ้าน ไม่ว่าจะเข้าบ้านไหน นอกจากนี้อาหารอีกชนิดที่ทำได้ในช่วงกินข้าวห่อ คือ น้ำพริกปลาร้า หรือแจ่วบองนั่นเอง แต่จะเพิ่มเติมมะเขือเปรี้ยวลูกเล็กลงไป จะเป็นน้ำพริกแบบเปียก ไม่แห้งเหมือนแจ่วบอง อาหารกะเหรี่ยงอีกเมนูคือ หมูสับผัดเผ็ดใส่ใบขมิ้น ก็เป็นกับข้าวอีก 1 อย่างที่ชาวกะเหรี่ยงชื่นชอบและมักจะทำเพราะทำง่าย วัตถุดิบสามารถหาได้ง่าย เพราะบ้านของชาวกะเหรี่ยงนิยมปลูกต้นขมิ้น ใบขมิ้นนั้นมีสรรพคุณมากมาย มีกลิ่นหอมเฉพาะตัว เข้ากันได้ดีกับหมูสับ และพริกแกงเผ็ด บางบ้านอาจเห็นวันเส้นใส่ลงไปด้วยก็อร่อยไปอีกแบบ

นอกจากข้าวห่อจะเป็นอาหารหวานในประเพณีกินข้าวห่อแล้ว ชาวกะเหรี่ยงยังมีของหวานเล่นอีก 1 อย่าง ที่ทำกินวันอื่นๆ ไม่ได้ นั่นคือ “ข้าวแดกงา” หรือ “หมี่สี” ในภาษากะเหรี่ยง ผู้เฒ่าผู้แก่ชาวกะเหรี่ยงเล่าว่า

สมัยก่อนรุ่นปู่ย่า ตายาย ก็มักจะทำให้กิน เพราะงาดำส่วนประกอบของเมนูนี้ หาได้ง่าย กะเหรี่ยงเราปลูกงากันตามไร่ ตามสวน วิธีทำก็ง่าย และอร่อยมากเพราะสมัยก่อนขนม

กินเล่นไม่มีเหมือนสมัยนี้ เราก็เลยรู้สึกว่าร่อยมาก ไหนๆ เราก็มีข้าวเหนียวหนึ่งแล้ว ก็แบ่งมาทำหมีสี่ด้วย ครกกระต๋องเราก็มีอยู่แล้ว เวลาตำต้องใช้แรงเยอะ หนุ่มๆ สาวๆ ได้มีโอกาสมาช่วยกันตำข้าวเหนียวให้เป็นก้อนเหนียวได้ที่ เสร็จแล้วโรยงาดำที่ตำกับเกลือแล้วลงไป ตำอยู่นานจนกว่าจะเป็นเนื้อเดียวกัน เสร็จแล้วก็เอามาวางที่กระดัง ที่กระดังต้องเอางาดำที่ตำแล้วมาทาด้วยจะได้ไม่ติด เสร็จแล้วก็ใช้มีดตัดแจกคนนั้นคนนี้ สนุกดีเหมือนกัน แต่เด็กบางคนกลัวไม่กล้ากิน เพราะลักษณะเหมือนหนังช้าง (น้อม คิ่งลิ่ง, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2559)

ภาพที่ 4.17 ขั้นตอนการตำข้าวแดงหรือภาษากะเหรี่ยงเรียกว่า “หมีสี่”

ภาพที่ 4.18 ขั้นตอนการคลึงข้าวแดงให้บางเพื่อหั่นเป็นชิ้นพอคำ

ภาพที่ 4.19 ข้าวแดงงาพร้อมรับประทาน

ในช่วงเช้าของวันกินข้าวห่อ ชาวกะเหรี่ยงนิยมตักบาตรพระสงฆ์ด้วยข้าวห่อ โดยจะรอตักบาตรพระสงฆ์หน้าบ้าน แต่หากกินข้าวห่อปีใดตรงกับวันพระก็จะนำข้าวห่อไปทำบุญที่วัดด้วย ส่วนในช่วงเวลา 08.00 น. กำนันและลูกบ้านบางส่วน ก็จะนำข้าวห่อไปไหว้ศาลเจ้าพ่อบ้านบ่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน และในช่วงสายจะมีการแข่งฟุตบอลระหว่างหมู่บ้านเป็นรอบชิงชนะเลิศ หลังจากที่แข่งขันกันมาตั้งแต่วันแรกของประเพณีกินข้าวห่อ วันที่ 3 หรือวันกินข้าวห่อ การแข่งขันฟุตบอลจะถึงรอบชิงชนะเลิศพอดี ธรรมเนียมเหล่านี้ชาวกะเหรี่ยงในหมู่บ้านบ้านบ่อถือปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน แม้ว่าช่วง 2-3 ปี ที่ผ่านมา ประเพณีกินข้าวห่อในหมู่บ้านบ้านบ่อจะค่อนข้างเงียบเหงา เพราะไม่มีหน่วยงานภาครัฐมาสนับสนุนงบประมาณจัดงานกิจกรรมรื่นเริงอื่นๆ แต่กำนันก็ประชุมขอความร่วมมือจากคนในชุมชนให้ช่วยกันรักษาประเพณีไว้ ซึ่งชาวบ้านทุกคนแม้ว่าจะไม่ได้มีเชื้อสายกะเหรี่ยงก็ยินดีให้ความร่วมมือทุกอย่าง ทำให้คนในชุมชนมีความสมัครสมานสามัคคีกันมากขึ้นอีกด้วย

ภาพที่ 4.20 การแข่งขันฟุตบอลประเพณี

ในระหว่างที่เดินในหมู่บ้านชาวกะเหรี่ยงมักจะเรียกแขกขึ้นมากินข้าวห่อในบ้าน เพราะช่วง หากไม่กินจะถือว่ารังเกียจ ชาวกะเหรี่ยงจะเสียใจมาก แม้ว่าเราจะตอบปฏิเสธด้วยถ้อยคำที่สุภาพก็ตามที ฉะนั้นช่วงประเพณีกินข้าวห่อต้องขึ้นลงบ้านนุ่นบ้านนี้หลายหลังก็ต้องกินเพียงบ้านละ 1-2 อัน เพราะหากรับประทานมากเกินไปจะอึด ปอไปบ้านหลังท้ายๆ จะไม่สามารถกินต่อได้ ถือว่าเสียมารยาท

4.3 บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัวและชุมชน

จากการศึกษาวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี พบว่า ประเพณีกินข้าวห่อ เป็นสื่อพื้นบ้านที่มีบทบาทหน้าที่หลากหลาย เช่น เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ให้การสื่อสาร อีกทั้งยังช่วยเยียวยาและให้รากอดีตเป็นต้น จากบทบาทหน้าที่ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าประเพณีกินข้าวห่อ ได้เป็นเครื่องมือในการส่งต่อมรดกทางวัฒนธรรมให้กับคนรุ่นหลังได้เรียนรู้ จดจำ และภาคภูมิใจ ในอัตลักษณ์ของตนเอง ประเพณีกินข้าวห่อ อยู่ในฐานะ “สื่อ” ที่บ่งบอกถึง ความเชื่อ และกุศโลบายในการสร้างสมัคสมานสามัคคีเสริมสร้างขวัญและกำลังใจได้อย่างแยบยล สร้างพลังทางใจที่ส่งผลต่อจิตวิญญาณ ทำให้การดำรงชีวิตในชีวิตประจำวันมีความราบรื่นมีความสุขได้ไม่ยาก

ผู้วิจัยใช้วิธีสืบค้นข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ที่เป็นเอกสาร การลงพื้นที่สัมภาษณ์เจ้าพิธี คนในครอบครัว นักวิชาการท้องถิ่น และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในพิธีกรรม เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลอ้างอิงในการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การวิเคราะห์ตามแนวคิดของสื่อพิธีกรรม

พิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้งนั้นยังคงมีความสำคัญต่อทั้งระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชนเป็นอย่างยิ่ง ตัวสื่อพิธีกรรมเป็นสื่อที่เชื่อมโยงโลกศักดิ์สิทธิ์กับโลกสามัญ กล่าวคือ ชาวกะเหรี่ยงมีความเชื่อเรื่องขวัญและเรื่องผี ซึ่งอยู่ในโลกศักดิ์สิทธิ์/โลกทางธรรม/โลกุตระ (sacred world) เป็นเรื่องที่เหนือธรรมชาติ และด้วยความสัมพันธ์กับโลกมนุษย์/โลกสามัญ/โลกียะ ที่มีพิธีกรรมเรียกขวัญเป็นสะพานเชื่อมต่อให้โลกทั้งสองได้มาบรรจบกัน อีกทั้งยังคงเป็นพิธีกรรมที่สามารถระดมพลังชุมชนได้อย่างเข้มข้น ความชัดเจนคือ การพร้อมใจกันประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญขึ้นโดยพร้อมเพรียงกันทุกครอบครัวกะเหรี่ยง ตลอดจนการร่วมแรงร่วมใจจัดพิธีกรรมเรียกขวัญ ณ ศาลารวมใจกลางหมู่บ้าน เพื่อเป็นศูนย์กลางต้อนรับแขกต่างถิ่น

อำนาจอย่างหนึ่งที่เรานิยามตัวเองว่าเราเป็นใคร คือ อัตลักษณ์ (identity) ฉะนั้นการสืบทอดประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง ที่มีมานานนับร้อยๆ ปี ถือเป็นการสืบทอดอัตลักษณ์ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งยังเป็นเครื่องพิสูจน์ได้ว่า สื่อพิธีกรรมเรียกขวัญนี้มีสุขภาพอย่างไร แน่หนอนว่าสื่อพิธีกรรมยังอยู่อย่างแข็งแกร่ง เช่นเดียวกับพิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อ ที่ยังคงต่อสู้ความทันสมัยและการเปลี่ยนแปลงของเวลาและพื้นที่มาจนถึงปัจจุบันด้วยความเสียหายน้อยที่สุด รูปแบบ คุณค่า และความหมายของพิธีกรรมเรียกขวัญ ยังคงถูกส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นได้อย่างไม่ผิดเพี้ยน นั้นอาจเป็นเพราะความยืดหยุ่น ไม่เข้มงวดจนเกินไปนัก ทำให้พิธีกรรมเรียกขวัญยังถูกผลิตซ้ำด้วยชนรุ่นหลัง และเป็นสัญลักษณ์ของชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน ยังผลให้สื่อพิธีกรรมเรียกขวัญ ในประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง

เมื่อกล่าวถึงคุณค่าและความหมายของตัวสื่อพิธีกรรมเรียกขวัญของชาวกะเหรี่ยงอำเภอสวนผึ้งนี้ จากการหาข้อมูลในชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิพบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) ในพิธีกรรมสามารถเข้าใจถึงแก่นแท้ของพิธีกรรม กล่าวคือ ตัวสื่อพิธีกรรมเรียกขวัญ มีแก่นแท้ในด้านการสร้างขวัญกำลังใจ และสร้างความสามัคคีภายในครอบครัว ตลอดจนความกลมเกลียวกันในชุมชน เด็กรุ่นใหม่แม้ว่าจะไม่สามารถกล่าวได้ทั้งหมดร้อยเปอร์เซ็นต์ว่าความหมายของเครื่องเซ่นไหว้ทั้งหมดในพิธีกรรมหมายถึงอะไร แต่สามารถอธิบายโดยรวมของพิธีกรรมเรียกขวัญได้ อีกทั้งยังทราบถึงความหมายของข้าวห่อพวง ซึ่งเป็นเครื่องเซ่นไหว้ที่สำคัญที่สุดของพิธีกรรมได้ว่า หมายถึง ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และการหล่อหลอมให้ผูกพันไม่แตกแยกจากกันเสมือนข้าวห่อที่ทำจากข้าวเหนียว และนำมาห่อให้มีขนาดเท่ากันอยู่ในพวงเดียวกันนั่นเอง

ประเด็นของการทำหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน

สื่อพื้นบ้านมีอัตลักษณ์ความเป็น “บ้านใคร บ้านมัน” กล่าวคือ กิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเชื่อ ของชุมชนนั้น ซึ่งมีความแตกต่างกันตั้งแต่ระดับชุมชน จังหวัด หรือภูมิภาค และสื่อพื้นบ้านเองก็ได้ทำหน้าที่ในการหล่อเลี้ยงชุมชนมาอย่างยาวนานในด้านต่างๆ มากมายที่ส่งผลกระทบต่อ กาย ใจ และจิตวิญญาณ ของทั้งปัจเจกบุคคล ครอบครัวและชุมชน จำแนกได้ดังต่อไปนี้ (ปรารภนา จันทรพันธุ์, 2548, น. 69-72)

1. เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน

สื่อพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกัน เป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัว มีความเป็น “บ้านใคร บ้านมัน” กระทั่งเพลงเป็นชาติพันธุ์ที่มีความเชื่อเรื่องขวัญ อันที่จริงแล้วก็อาจกล่าวได้ว่า ลักษณะคล้ายคลึงกับคนไทยที่เชื่อเรื่องขวัญเช่นกัน อาทิ การทำขวัญข้าว การทำขวัญนา การทำขวัญควาย ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นความเชื่อผ่านทางศาสนาพุทธ ที่เชื่อมโยงมาจากพราหมณ์ตั้งแต่สมัยโบราณ ประเพณีการทำขวัญ มีมาแต่ดึกดำบรรพ์ เกิดจากความเชื่อว่าบรรดาคนที่เกิดมา มีธรรมชาติอันหนึ่งที่เรียกว่า “ขวัญ” ประจำพิทักษ์รักษาตัวทุกๆ คน ถ้าขวัญของใครอยู่กับเนื้อกับตัวผู้นั้นก็จะมี ความอยู่เป็นปกติ แต่ถ้าขวัญใครหนีกระเจิง ไม่อยู่กับเนื้อกับตัว ผู้นั้นมักมีอันต้องเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น

ตามความเชื่อโบราณ กล่าวว่า “ขวัญ” เป็นเสมือนพี่เลี้ยงที่รุ่นราวคราวเดียวกับเจ้าของขวัญ เวลาตัวคนยังเป็นทารกขวัญก็ยังไม่โตมาก ยังไม่แข็งแรง ยังอ่อนแออยู่ ขวัญจึงตื่นตกใจได้ง่าย มีเหตุอะไรที่น่ากลัวสักหน่อย ก็อาจจะตกใจ วิ่งหนีกระเจิงไปอยู่ตามป่า ตามดง จนหายตกใจ จึงจะกลับเข้าสู่ร่างของตน เมื่อเวลาที่เจ้าของขวัญเติบโตใหญ่ขึ้น ขวัญก็จะเติบโตใหญ่ มีความเข้มแข็ง หนักแน่น จนเป็นผู้ใหญ่พอเห้ายเจ้าเรือน ขวัญก็เป็นผู้ใหญ่ด้วยกัน

เมื่อพิจารณาตามบทบาทหน้าที่ของคำเชิญขวัญ ก็พบว่า เมื่อเกิดเหตุการณ์ใด เหตุการณ์หนึ่ง ไม่ว่าจะดีหรือร้ายอาจเป็นคุณหรือโทษกับบุคคลผู้เป็นเจ้าของขวัญนั้นแล้ว พ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ก็มักจะบอกกล่าวให้ขวัญผู้นั้นได้รู้ แล้วปลอบประโลมด้วยถ้อยคำที่อ่อนโยน อภิบาลบำรุงผู้นั้นให้ได้บรรลุถึงคุณประโยชน์ตามมุ่งหมาย

ในประเทศไทยมีการทำขวัญทั่วทุกพื้นถิ่น ทั้งคน สัตว์ และสิ่งของ ที่มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ก็ล้วนแล้วแต่มีขวัญสิงสถิตอยู่ เช่น ข้าว ก็มีประเพณีทำขวัญข้าว เพราะข้าวเป็นพืชพรรณสำคัญที่หล่อเลี้ยงเป็นอาหารการกินของคนไทยมาอย่างยาวนาน มีพระแม่โพสพคอยดูแล ปกปักษ์รักษา เช่นเดียวกับ เสาบ้าน แม้ไม่มีชีวิตแต่ความเชื่อโบราณก็เชื่อว่า เสาบ้าน หรือต้นไม้ใหญ่มี รุกขเทวดา หรือเทพอารักษ์สิงสถิตอยู่ การทำขวัญก็เปรียบเสมือนการบนบานขอพรเทพอารักษ์นั้น ทั้งนี้ การทำขวัญของคน สัตว์ และสิ่งของ มีความต่างกันอยู่ หากพิจารณาจะพบว่า การเรียกขวัญในมนุษย์นั้นจะมีเจ้าพิธีเป็นผู้อื่นกระทำให้เจ้าของขวัญเพื่อความ เป็นมงคลแก่

ตัวเจ้าของขวัญ แต่การทำขวัญสัตว์และสิ่งของนั้น เจ้าของขวัญเป็นเจ้าพิธีเองและเพื่อให้เทวดาที่ขวัญที่สถิตอยู่ในสัตว์และสิ่งของปกป้องรักษาและคุ้มครองตนให้สุขสวัสดิ์

ลักษณะของการทำขวัญในแต่ละพื้นที่มักจะมีวิธีหลักๆ เหมือนกัน กล่าวคือ การจัดอาหารอันประณีตใส่ในภาชนะที่เตรียมไว้ นำมาเช่นไห้ว และกล่าวเรียกขวัญให้กลับคืนสู่เจ้าของร่าง ส่วนผู้ที่ทำการเรียกขวัญ ก็มักจะเป็นผู้อาวุโสที่นับถือกันมา การประกอบบายศรี หรือเครื่องเซ่นไหว้ ตามแต่ละชนิดของพิธีกรรมเรียกขวัญมีความแตกต่างกัน อาทิ พิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงสิ่งหลักคือ ข้าวห่อพวง ซึ่งถือเป็นหัวใจหลักของการประกอบพิธีกรรม สิ่งรองลงมาคือ ข้าวห่อครอบครัว ผลไม้ ดอกไม้ และเครื่องประดับ ส่วนการเรียกขวัญตามความเชื่อของคนไทยภาคกลาง ซึ่งก็ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดูอีกที กล่าวถึงการเรียกขวัญไว้ว่า จะต้องเตรียมอาหารคาวหวานซึ่งจะบรรจุจัดอย่างพิถีพิถัน ตกแต่งลงในภาชนะที่งดงาม เรียกว่าบายศรี นำมาตั้งตรงหน้าเจ้าของขวัญ จากนั้นเชิญญาติมิตรที่มาประชุมกัน และเลือกผู้ที่อาวุโสขึ้นมา 1 คน เพื่อเรียกขวัญขอให้ขวัญมาอยู่ประจำทำนุบำรุงผู้นั้น เมื่อเสร็จแล้วก็นำเอาเครื่องเซ่นไหว้ให้เจ้าของกิน เพื่อความเป็นสิริมงคล และขวัญจะได้กลับคืนสู่ร่างเดิม (หลวงธรรมาภิมณฑ์, 2510, น. ก-ข)

แต่ทว่าสิ่งของที่อยู่ในพิธีบางอย่างก็มีการเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา กล่าวคือ น้ำจิ้มของข้าวห่อที่สมัยโบราณใช้น้ำผึ้งป่า ปัจจุบันน้ำผึ้งนั้นมีราคาแพง หายาก ชาวบ้านเปลี่ยนมาทำหน้ากระฉีกแทนน้ำผึ้ง ซึ่งรสชาติไม่เหมือนเดิม แต่อร่อยกว่าเดิม

แต่ก่อนกะเหรี่ยงเข้าป่าหาต้นผึ้ง เพราะผึ้งชอบทำรังที่ต้นนี้ พอเจอต้นผึ้งและมีรังผึ้งที่เราจะเอา ก็จะต้องยกมือไหว้ขอขมาเจ้าป่า เจ้าเขา ขอให้ปลอดภัย แล้วถึงตีเอาน้ำผึ้งมาช้ผึ้งเราก็กะมาทำเทียนไขใช้เอง ผึ้งที่ทำรังขวางตะวันเราจะไม่เอา เพราะถ้าตีมาแล้วจะนำความโชคร้ายมาให้ จะไม่สบาย แต่ที่เปลี่ยนมากินน้ำจิ้มแบบเปลี่ยนมาตั้งนานแล้ว ที่กินข้าวห่อกะน้ำผึ้งนี้สมัยตั้งแต่สมัยตายายเรานั่นแล้ว ตอนพ่อแม่เราทำก็ทำน้ำจิ้มแบบนี้แหละ แต่ใครเป็นคนแรกที่ทำเราก็กไม่แน่ใจเหมือนกันนะ มีมาตั้งนานแล้ว ข้าวห่อของกะเหรี่ยงเนี่ยเขาจะแข่งกันน้ำ แข่งกันทำสวยๆ บ้านไหนทำสวยก็ชมกัน บ้านไหนทำไม่สวยก็พูดต่อๆ กันเหมือนกันแหละ ต้องห่อให้เรียวแหลม ตัวต้องไม่แตก ตรงฐานต้องห่อให้เป็นสามเหลี่ยมด้านเท่า ต้องเท่ากันทั้ง 3 ด้าน มีความหมายว่าเท่าเทียมกัน และข้าวห่อแต่ละอันก็ต้องมีขนาดเท่ากันด้วย ใหญ่บ้างเล็กบ้างไม่ดีหรอก ไม่สวยด้วย (น้อม คุ่งลิ่งค์, สัมภาษณ์, 12 สิงหาคม 2559)

ภาพที่ 4.21 เทียนไขที่ทำจากข้าวเหนียวตามธรรมชาติ ซึ่งมีกลิ่นที่หอมมาก

ในขณะเดียวกันจากการสัมภาษณ์นายสุรินทร์ เหลือลมัย อายุ 80 ปี นักวิชาการท้องถิ่นราชบุรีได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของน้ำจิ้มข้าวห่อที่เปลี่ยนจากน้ำผึ้งเป็นหน้ากระฉีก

ชาวกระเหรี่ยงสวนผึ้งในช่วงหลังๆ ได้รับอิทธิพลของการทำหน้ากระฉีกจากการเข้ามาอยู่ของคนไทยภาคกลาง คนไทยที่ว่านี่ก็เป็นพวกข้าราชการที่เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ตามหน่วยงานราชการต่างๆ อาทิ ครู นายอำเภอ เกษตรอำเภอ ตำรวจ น้ำผึ้งเนี่ยสมัยก่อนมีเยอะ พอหายากแล้วเลยเปลี่ยนมาเป็นหน้ากระฉีก ที่เข้ากันได้ดีกับข้าวห่อ เลยเปลี่ยนเป็นหน้ากระฉีกกันมาตลอด แต่บางบ้านก็ยังมีน้ำผึ้งให้กินด้วยนะ แสดงว่าบ้านนั้นพอมีตั้งมีน้ำจิ้ม 2 แบบ (สุรินทร์ เหลือลมัย, สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2559)

ภาพที่ 4.22 ข้าวห่อพวงที่จะต้องทำอย่างประณีตให้มีความเท่าเทียมกันทุกอัน

“ข้าวห่อ” เป็นสื่อวัตถุอย่างหนึ่งในประเพณีกินข้าวห่อกะเหรี่ยงที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว สามารถบ่งบอกได้ถึงรากเหง้าของชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโพลง เพราะลักษณะของข้าวเหนียวที่เรียงตัวกันอยู่ในห่อต้องสวยงาม สื่อถึงความเสมอต้นเสมอปลาย การพับข้าวห่อจะต้องพอดีกัน 3 ด้าน คล้ายกับการพับผ้าของชาวกะเหรี่ยงผู้หญิง ข้าวห่อแต่ละอันจะต้องเท่ากัน ไม่เล็กบ้างใหญ่บ้าง สื่อถึงความเสมอภาคเท่าเทียมกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียว ไม่แปลกแยก ตลอดจนเครื่องเซ่นไหว้ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวไม่เหมือนกับการเรียกขวัญในชาติพันธุ์อื่นๆ เครื่องเซ่นไหว้ทุกอย่างมีความหมายในทางเดียวกัน สื่อได้ทั้งความเสมอภาค ความกลมเกลียวในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน นอกจากนี้ความหมายของเครื่องเซ่นไหว้ในทางกายภาพ บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของชนชาติกะเหรี่ยงที่กินง่าย อยู่ง่าย มีชีวิตสมถะ เช่น กล้วย อ้อย ยอดดาวเรือง ดอกมหาหงส์ น้ำฝน สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นวัตถุที่รอบตัวอีกทั้งชาวกะเหรี่ยงได้บอความหมายที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ เพื่อเป็นตัวแทนของการเรียกขวัญให้กลับมาอยู่กับตัว เพื่อความเป็นสิริมงคลของเจ้าของและไม่หลงลืมชาติพันธุ์ของตนเองอีกด้วย

ภาพที่ 4.23 รวมญาติในวันกินข้าวห่อ

จากการสัมภาษณ์นางน้ำฝน ช่างเทศ อายุ 39 ปี ชาวกะเหรี่ยงครอบครัวใหญ่ เมื่อถึงประเพณีกินข้าวห่อในแต่ละปี จะรวมตัวกันของญาติพี่น้องนั่งทำข้าวห่อ ทำกับข้าว เลี้ยงญาติและแขกจำนวนมาก นางน้ำฝน กล่าวถึงความรู้สึกที่มีต่อประเพณีกินข้าวห่อว่ารู้สึกสนุกและเห็นผู้ใหญ่ในบ้านมีความสุข ได้เรียนรู้ประเพณีที่ดึกดำบรรพ์และสืบทอดประเพณีกะเหรี่ยงสู่รุ่นลูกหลาน

รู้สึกชอบและสนุกเมื่อถึงช่วงประเพณีกินข้าวห่อ เพราะญาติๆ จะมากินข้าวพร้อมหน้าพร้อมตากัน พ่อก็จะเห็นลูกหลานทุกคน พ่อมีความสุข ลูกหลานก็ได้รู้จักกัน ใครมีปัญหาอะไรก็มาปรึกษากัน ช่วยกันคิด ช่วยกันแก้ ใครช่วยอะไรได้ก็ช่วย และทำให้ลูกได้เรียนรู้ประเพณีที่ดั้งเดิมของกะเหรี่ยง เพื่อสืบทอดต่อไปได้หากพ่อแม่ไม่อยู่แล้ว (น้ำฝน ช่างเทศ, สัมภาษณ์, 19 มิถุนายน 2559)

จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ทำให้เห็นว่าประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงสวนผึ้งให้ความรู้สึกผ่อนคลายจากความตึงเครียดในชีวิตประจำวัน เป็นกิจกรรมที่เน้นครอบครัวเป็นศูนย์กลาง ทำให้ญาติ และมิตรได้มาพบปะพูดคุยกันอย่างสนุกสนาน พร้อมกันนี้ยังเป็นเวทีในการแสดงความคิดเห็น ร่วมกันคิด ร่วมกันแบ่งปันประสบการณ์ รวมถึงวิธีการแก้ปัญหาต่างๆ ของแต่ละคน เป็นความปรองดองขนาดเล็กที่เป็นสะพานก้าวข้ามไปในวงกว้างได้ไม่ยาก

ประเพณีกินข้าวห่อในสมัยรุ่นปู่ย่ายังหนุ่มยังสาว ย้อนกลับไปประมาณ 50 ปีที่แล้วหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงจะมาร้องรำทำเพลงกันที่ปะรำพิธี ส่วนใหญ่จะจัดในบริเวณวัด เพราะอยู่ใจกลางหมู่บ้าน หนุ่มที่มาจากต่างถิ่นก็จะมานั่งให้สาวๆ ในหมู่บ้านบ้านบ่อป้อนข้าวห่อ และดื่มเหล้าที่ดื่มกันเองในหมู่บ้าน โดยสาวกะเหรี่ยงบ้านบ่อจะนั่งเรียงแถวหน้ากระดานประมาณ 5-8 คน จากนั้นหนุ่มๆ ต่างถิ่นก็จะมานั่งเกี่ยวพาราสี โดยสาวกะเหรี่ยงจะป้อนข้าวห่อไปพลาจ ขวนพูดคุยและเงินอายุไปพลาจ สาวกะเหรี่ยงคนใดร้องเพลงเก่งก็จะร้องเพลง ส่วนคนใดไม่ถนัดร้องเพลงก็จะป้อนข้าวห่อ หรือปรบมือไปตามเพลง ชายกะเหรี่ยงในหมู่บ้านเป็นคนเป่าแคน เครื่องดนตรีของกะเหรี่ยงที่ใช้มีไม่กี่ชนิดส่วนใหญ่งานรื่นเริงก็จะใช้แคนกันเป็นหลักกิจกรรมนี้จะกินเวลาประมาณครึ่งวันเช้าของวันกินข้าวห่อ หลังจากการประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญช่วงย่ำรุ่งเสร็จเรียบร้อยแล้ว

กิจกรรมเกี่ยวพาราสี หรือ “แข่งกะเห่ว” ในภาษากะเหรี่ยง เป็นการสานสัมพันธ์อันดีของชาวกะเหรี่ยงต่างหมู่บ้านให้ได้ทำความรู้จัก และคุ้นเคยกัน กิจกรรมนี้เต็มไปด้วยความสนุกสนานรื่นเริง ทำให้เกิดมิตรไมตรีระหว่างชาวกะเหรี่ยงด้วยกัน สาวกะเหรี่ยงคนใดที่ร้องเพลงกะเหรี่ยงเป็นก็จะผลัดกันร้อง ฝ่ายชายก็จะร้องโต้ตอบ เครื่องดนตรีที่ใช้มีเพียงแคนเท่านั้น กิจกรรมนี้นอกจากจะสามารถสร้างสุนทรีย์ในอัตลักษณ์ของชาวกะเหรี่ยงโพลงสวนผึ้งแล้ว ยังช่วยเพิ่มสีสันให้ประเพณีกินข้าวห่อ อีกทั้งยังช่วยผ่อนคลายจากความตึงเครียดและความเหนื่อยล้าจากการทำไร่ทำนามาตลอดทั้งปีของชาวกะเหรี่ยง

สมัยก่อนสนุก ไม่เหมือนสมัยนี้หรอก เล่นกันที่บ้านบ้างที่วัดบ้างแล้วแต่ป็นั้นเค้าจะสะดวกที่ไหน พี่ยอตุ่เขาจะเป็นคนร้องเพลง มีคนเป่าแคนคนนึงแค่นั้นแหละเขาก็จะร้องเพลงแบบว่าถ้าสมัยนี้ก็เหมือนเพลงฉ่อยอะไรพวกนั้น เขาก็จะคิดเองสดๆ เขาก็เก่งนะไม่รู้คิดได้ไง พวกผู้ชายก็มาจากบ้านบึง ห้วยแห้ง ห้วยแฝก ร้องเพลงกันอย่างสนุกสนาน

หลังๆ ก็เริ่มจะหายไปเพราะเด็กๆ รุ่นใหม่ แคะก็ไม่ค่อยเอากันแล้ว จนตอนนี้ไม่มีแล้ว ฟุงปู่เขาก็ตายไปแล้วคนเฒ่าเฒ่าได้ในหมู่บ้านเหลือไม่กี่คนเด็กรุ่นใหม่เฒ่าเฒ่ากันไม่ได้เลย (สุวรรณา คลังนาค, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2559)

เรื่องราวของบทเพลงกะเหรี่ยง (วนิดา ตรีสวัสดิ์, 2543, น. 48-59) กล่าวในบทความเรื่อง “วัฒนธรรมกะเหรี่ยง : การสื่อสารผ่านบทเพลง” ระบุว่า เรื่องราวในบทเพลงกะเหรี่ยงจดจำสืบทอดกันมาจากปากสู่ปาก จากคนหนึ่งสู่อีกคนหนึ่งผ่านกาลเวลาและสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการสื่อสารด้วยถ้อยคำ หรือวจนภาษาที่มีข้อจำกัดในเรื่องความคงทนของสาร คือ เนื้อเพลงที่ร้องต่อกันมา อาจจะมีถูกบ้างผิดบ้าง มีการเปลี่ยนแปลงตามความทรงจำของผู้ส่งสารแต่ละรุ่น และตามบริบทของสิ่งแวดล้อมในการสื่อสารด้วย เช่น น้ำเสียง ลีลาในการถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึกสอดแทรกในเนื้อหาของผู้ร้องแต่ละคน ความมุ่งหมาย และช่วงเวลาในการร้องเพลง เป็นต้น ทำให้เนื้อหา ภาพ มุมมองต่างออกไป อย่างไรก็ตาม เพลงกะเหรี่ยงยังใช้สื่อความหมาย แสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ร้องและผู้ฟัง ถ่ายทอดเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงได้เป็นอย่างดี

กิจกรรมอีกหนึ่งอย่างที่นิยมเล่นกันในงานรื่นเริง เช่น สงกรานต์ และงานกินข้าวห่อนั่นก็คือ การทอยสะบ้า ซึ่งถือเป็นกีฬาที่ชาวกะเหรี่ยงนิยมเล่นกันอย่างแพร่หลาย การทอยลูกสะบ้าเป็นกีฬาอย่างง่าย ที่สร้างความสนุกและเสียงหัวเราะได้อย่างง่ายเช่นกัน “สะบ้า” คือ ผลไม้ป่าชนิดหนึ่ง ลูกใหญ่ผลกลม เปลือกแข็ง ขนาดสะบ้าเท่าหัวเข่าคน แบนแต่ตรงกลางนูน ล้อได้ดี ซึ่งวิธีการเล่นจะแบ่งผู้เล่นออกเป็น 2 ทีม เพื่อเป็นฝ่ายรุกและฝ่ายรับ โดยฝ่ายรุกจะทอยสะบ้าให้ล้มลง และฝ่ายรับมีหน้าที่ตั้งสะบ้า การตั้งลูกสะบ้าจะตั้งได้ 2 ลักษณะ ช่วงแรกจะตั้งเรียงเต็มหน้า ในช่วงที่สองจะตั้งให้ลูกสะบ้าหันข้างให้ผู้เล่นฝ่ายรุก ซึ่งจะทยอยยกขึ้น การตั้งลูกสะบ้าจะเท่ากับจำนวนผู้เล่นฝ่ายรุก ฝ่ายรุกจะยืนเรียงหน้ากระดานตรงข้ามกับแถวสะบ้าตัวตั้งที่ฝ่ายรับตั้งไว้ให้ เมื่อกรรมการให้สัญญาณฝ่ายรุกจะทอยสะบ้าพร้อมกัน โดยมีเป้าหมาย คือ ลูกสะบ้าที่ตั้งอยู่ตรงข้ามกับตน ถ้าลูกสะบ้าใดไม่ล้มกรรมการจะเรียกเจ้าของให้ทอยใหม่ ถ้าไม่ล้มอีกจะให้สมาชิกในทีมคนต่อไปช่วยทอยให้ล้ม การสิ้นสุดเกมจะยุติเมื่อลูกทอยหมด หรือสมาชิกทอยลูกที่เหลือแต่กับไปโดนลูกอื่นที่ทอยล้มแล้ว ที่เรียกว่า “จ่า” ถ้าสมาชิกทำจ่าถึง 3 ครั้ง ติดต่อกันก็จะแพ้ (สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2555)

สุนทรียทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เป็นอีกนัยหนึ่งของอัตลักษณ์ของชาวกะเหรี่ยงโพล่ง ที่มีมาอย่างยาวนาน เป็น “รสชาติเฉพาะ” และมีลีลาเป็นของตนเอง การเกี่ยวพาราสีและการทอยสะบ้าได้หายไปจากประเพณีกินข้าวห่อแล้ว แต่เชื่อว่าหากมีการพลิกฟื้น แล้วมีการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ก็จะสามารถทำารรักษาให้รุ่นลูกหลานได้มีโอกาสสัมผัสถึงสื่อบ้านเหล่านี้ได้

2. ให้การสื่อสาร

คุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านประเภทนี้ คือ การประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญ คำพูดที่เป็น วจนภาษากับการแสดงออกทางท่าทาง และน้ำเสียงที่เป็นอวจนภาษาที่สื่อถึงความปรารถนาดี ความห่วงใย ความเอาใจใส่ของครอบครัว และผู้รับสารทุกคนในพิธีกรรมเรียกขวัญ คำพูดเรียกขวัญ ส่งผลต่อใจในด้านของโสตประสาท ฟังแล้วเกิดความสงบ ปลอดภัย มีกำลังใจ ส่งผลต่อจิตวิญญาณ เพราะเมื่อรับรู้ รับฟัง เกิดความเข้าใจ ด้วยจิตวิญญาณก็จะบังเกิดความสุขใจตามมา

จากงานกินข้าวห่อในระดับครอบครัวของชาวกะเหรี่ยง ขยายวงกว้างไปยังมิตรรัก คนสนิทในต่างถิ่น ทำให้เกิดการขยายการรับรู้เรื่องสื่อพื้นบ้าน เมื่อบุคคลภายนอกเข้ามาร่วมพิธีกรรม ก็เกิดการบอกต่อๆ กัน สื่อสารต่อๆ กันไปไม่รู้จบ ทำให้ประเพณีกินข้าวห่อของกะเหรี่ยงสวนผึ้งเป็นที่ รู้จักมากยิ่งขึ้น

ในช่วงก่อนประเพณีกินข้าวห่อ เด็กหนุ่มในหมู่บ้านจะชวนกันไปซ้อมฟุตบอลที่สนาม โรงเรียนชุมชนบ้านบ่อกันอย่างหนาแน่น พอเสร็จประเพณีกินข้าวห่อสนามฟุตบอลที่เก่าที่มีคนเล่นกันอย่างหนาแน่นก็บางลงอย่างฉับตา ชี้ให้เห็นว่า ประเพณีกินข้าวห่อ เป็นเครื่องมือที่สื่อสารเรื่องของการออกกำลังกายในทางอ้อม เป็นการสนับสนุนให้คนออกกำลังกายได้โดยไม่รู้ตัว แม้ว่าจะมีคนเพียงไม่กี่คนที่ยังคงออกกำลังกายเหมือนเดิม แต่นั่นก็เป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการรักษาสุขภาพทางกายให้แข็งแรง เมื่อกายดี ก็ส่งผลต่อใจและจิตวิญญาณที่ดีตามมา เพราะการออกกำลังกายนั้นเป็นที่ทราบกันดีว่า เป็นหนึ่งในสาม “อ” (อารมณ์ อาหาร ออกกำลังกาย) ที่จะช่วยลดพุง ลดโรค ส่งผลต่อการมีสุขภาพกาย ใจ และจิตที่ดีตามมา

3. คลี่คลายความขัดแย้ง

บทบาทนี้นำไปสู่ “เอกภาพ” ของชุมชน และนำไปสู่ความสุขทางสังคมมวลรวมได้ กล่าวคือ ประเพณีกินข้าวห่อชักนำให้ครอบครัวได้กลับมาเป็นครอบครัวที่อบอุ่นอีกครั้ง ลูกที่นานๆ จะกลับบ้านสักที หลานที่อยู่ต่างภาคต่างจังหวัดได้มีโอกาสกลับมากราบปู่ย่าตายายอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา ญาติสนิทมิตรสหายที่ไม่ได้เจอกัน 1 ปีจะได้มีโอกาสพบปะพูดคุย ในรายละเอียดย่อยของการสนทนาจะพบว่า ประเด็นหลักของการสนทนาเป็นเรื่องปากท้อง เงินทอง และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัจจัย 4 ใครทำอะไร มีประสบการณ์อย่างไรที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นก็จะเล่าสู่กันฟัง ประโยชน์คือ ทำให้ปัญหาต่างๆ ของแต่ละคนมีทางออก มีทางแก้ไข อาจจะได้โอกาสในการสนับสนุน เช่น คำแนะนำหลักการหรือเคล็ดลับในการปลูกพืชแบบไฮโดรโปนิกส์ การทำเกษตรอินทรีย์ การใช้สมุนไพรรักษาโรคต่างๆ หรือการปรึกษาเรื่องลูก การเลี้ยงลูก ที่ได้รับคำแนะนำจากผู้ใหญ่ที่มีประสบการณ์มาก่อน เชื่อมความสัมพันธ์อันดีของครอบครัวหรือระหว่างครอบครัวที่สามารถนำไปใช้ได้จริง เพราะผ่านการลองผิดลองถูกมาแล้ว เมื่อมีความสัมพันธ์อันดี มีความกลมเกลียวก็ยากที่จะเกิดความขัดแย้งต่อกันทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน

4. เป็นที่พึ่งในยามวิกฤต

บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในด้านนี้ ก่อให้เกิดความสบายใจ ปลอดภัย ในชุมชน ก่อนการจัดประเพณีกินข้าวห่อ กำนันจะเรียกลูกบ้านมาประชุมกันเพื่อนัดหมายว่าใครจะทำอะไร ช่วยเหลืออย่างไรได้บ้าง จากการเข้าร่วมการประชุม เห็นได้ว่า ในการจัดประเพณีกินข้าวห่อของชุมชนไม่มีการช่วยเหลือของหน่วยงานภาครัฐอย่างแต่ก่อน แต่ชาวบ้านก็ไม่มีปัญหา และไม่ได้เรียกร้องหรือถ่วงตึงใดๆ จากกำนัน แต่กลับช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ชาวบ้านต่างเสนอตัวในการรับผิดชอบเรื่องต่างๆ อาทิ เสนอทำน้ำจิ้มเพื่อนำมาเลี้ยงแขกที่ศาลารวมใจหรือประรำพิธีกลางหมู่บ้านในวันกินข้าวห่อ เพราะที่บ้านของตนมีมะพร้าวมาก สามารถหามาผ่าได้สะดวกเพราะต้องนำมาขายด้วยอยู่แล้ว กำนันจึงช่วยออกค่าใช้จ่ายในส่วนของการนำตาลปีบให้ ส่วนชาวบ้านอีกคนเสนอตัวรับทำข้าวแตงกวา เพราะที่บ้านของตนมีครกกระต๋อง และเคยทำมาทุกปี เพื่อนำมาเป็นของหวานเลี้ยงแขกที่ศาลารวมใจ และยังมีหน้าที่อื่นๆ ที่ผู้วิจัยได้เห็นถึงความรัก ความสามัคคี และความปรารถนาดีต่อกันของคนในชุมชน ทุกคนทำด้วยใจไม่หวังสิ่งใดตอบแทนเพราะประเพณีกินข้าวห่อเป็นของทุกคน เป็นงานประจำปีที่ทุกคนมีความพร้อม เต็มใจ และยินดีเป็นอย่างยิ่งที่จะมีส่วนร่วมทำให้ประเพณีนี้คงอยู่สืบไป หากวันใดวันหนึ่งที่สื่อพิธีกรรมนี้หายไปจากชุมชน ที่พึ่งหรือสิ่งที่ยึดเหนี่ยวของคนในชุมชนที่ทำให้ได้มีกิจกรรมร่วมกัน ความเห็นอกเห็นใจ หรือไมตรีที่มีต่อกันก็คงจะหายไปด้วยฉันทันใดฉันทันนั้น

5. ชัดเกลทางสังคม

อาจกล่าวได้ว่าสังคมในปัจจุบันนั้นมีความแตกต่างจากสังคมในสมัยก่อน ลูกหลานในสมัยก่อนยังไม่มีสิ่งเร้าหรือสื่อที่จะซิงจูงไปในทางเสื่อมมากเท่าในปัจจุบัน การอบรมสั่งสอนเพื่อชัดเจนให้บุตรหลานของตนประพฤติตนเป็นคนดี ละเว้นความชั่ว และเป็นผู้ที่อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข นั้นไม่ใช่เรื่องยาก แต่หากขึ้นอยู่กับวิธีการที่จะสอดแทรกอย่างไร ไม่ให้ไก่อตื้อ ไม่ให้ลูกหลานเบื่อหน่ายว่าคนแก่ที่บ้านจู้จี้ขี้บ่น เพราะชาวกะเหรี่ยงจะถือโอกาสพูดคุยนานๆ ได้ตาม และยกตัวอย่างในการดำเนินชีวิตแก่ลูกหลานของตนฟังตอนทำข้าวห่อ

ขั้นตอนการทำข้าวห่อต้องใช้สมาธิ มีความพิถีพิถัน แต่หากทำงานชิ้นนี้ก็จะได้ไม่ยาก ระหว่างนั่งทำข้าวห่อ ผู้เฒ่าผู้แก่ในบ้านก็จะถามสารทุกข์สุกดิบของลูกหลานที่กลับมาเยี่ยมบ้านว่าเป็นอย่างไร สบายดีหรือไม่ การทำงานมีปัญหาหรือไม่ แม้กระทั่งปัญหาเรื่องหัวใจของวัยรุ่นหนุ่มสาว คนแก่ก็ช่วยแนะนำ ปลอบประโลมใจ และพร้อมที่จะช่วยแก้ปัญหาในทางที่ถูกต้องได้โดยไม่รอรีเป็นความเมตตาที่มีต่อลูกหลาน เป็นสายสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความผูกพันอย่างแนบแน่น ส่งผลในเรื่องสุขภาพใจและสุขภาพจิตวิญญาณ ที่ได้กลายเป็นสิ่งดีๆ ที่ทำให้เกิดความสบายใจ ความเข้มแข็งพร้อมที่จะเผชิญปัญหาต่อไป

6. เฝ้ายาวและให้รากอดีต

สื่อพื้นบ้านทำหน้าที่เป็นที่รองรับรากเหง้าเป็นที่อยู่ของภาพอดีต (nostalgia) พิธีกรรมการเรียกขวัญ การป้องกันและการเฝ้ายารักษาโรคด้วยจิตใจที่เข้มแข็ง การดำรงรักษาภาพในอดีตให้คงอยู่ถึงปัจจุบันเพื่อเป็นเสมือน Time Machine ให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ด้วยภาพ เสียง อารมณ์ ความรู้สึก ส่งผลต่อความสุขทั้งของปัจเจกชนและของชุมชน ในเรื่องการดำรงอัตลักษณ์ของตนเอง จนถึงความสุขในด้านจิตวิญญาณ ผ่านความเชื่อเรื่องขวัญที่มีหน้าที่ดูแลเจ้าของให้อยู่ดีมีสุข

7. อธิบายปรากฏการณ์

ประเพณีกินข้าวห่อทำหน้าที่อธิบายปรากฏการณ์ของชาวกะเหรี่ยงในสมัยโบราณที่มีความเชื่อเรื่องขวัญ หากเราได้ท่องเที่ยวไปตามสถานที่ต่างๆ ขวัญก็อาจจะหลบซ่อนอยู่ในสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง หรือขวัญอาจจะถูกผีป่า ผีเร่ร่อนจับกินทำให้เกิดอาการป่วยไข้ได้ อีกทั้งยังสื่อได้ว่าในสมัยก่อนเมื่อถึงฤดูฝน ฟ้าฝนได้ทำหน้าที่ถูกต้องตามฤดูกาล ส่งผลให้ฝนตกชุก อากาศเย็น และชื้น ลูกหลานอาจเป็นไข้ไม่สบายได้ ผู้ใหญ่ในบ้านก็เป็นห่วง จึงได้จัดประเพณีนี้ขึ้นมา ทำให้คนรุ่นใหม่ได้เกิดความภาคภูมิใจว่า ในหมู่บ้านของตนมีเรื่องเล่าสืบทอดกันมา และสามารถอธิบายที่มาที่ไปของเรื่องต่างๆ ให้เกิดความกระจ่างชัดเจน ส่งผลให้เกิดความสุขต่อชุมชนในระดับจิตวิญญาณที่หายกังวลสงสัย เชื่อมคนแต่ละรุ่น ให้ได้เทียบตนเองกับพื้นที่และชุมชน หากพิจารณาเป็นข้อๆ ของปรากฏการณ์ต่างๆ ในประเพณีกินข้าวห่อสามารถอธิบายได้ดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องขวัญ ว่าทุกคนมีขวัญประจำตัว หากขวัญหายไประทำให้เจ็บป่วย
2. ความเชื่อเรื่องขวัญ ว่าอาจจะไปหลบซ่อนตามสถานที่ต่างๆ ที่เคยไป
3. ความเชื่อเรื่องขวัญ ว่าอาจจะถูกผีป่า ผีเร่ร่อนจับกินทำให้เจ็บป่วย
4. ความห่วงใยของผู้ใหญ่ในบ้านกลัวลูกหลานจะเจ็บไข้ได้ป่วย
5. สภาพอากาศที่หนาวเย็น การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศที่ถูกต้องตามฤดูกาล ที่เมื่อถึงเดือน 9 จะเป็นช่วงฤดูฝนพอดี
6. ความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่า และเทือกเขาตะนาวศรีที่ทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล
7. ความอุดมสมบูรณ์โดยรอบหมู่บ้านที่ทำให้มีน้ำผึ้งนำมาจิ้มข้าวห่อ
8. ความชาญฉลาดของคนโบราณที่ประกอบพิธีกรรม ทำให้คนในครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุขบังเกิดความเข้มแข็งเมื่อผูกต้ายแดงที่ข้อมือ เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ

อย่างไรก็ตามจากการเก็บข้อมูลในชั้นปฐมนูมาทำให้ผู้วิจัยพบว่า บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อนั้น มีมากกว่า “ประเด็นการทำหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน” ที่ปรากฏอยู่ในสื่อพื้นบ้านทุกๆ ไป ได้แก่

1. การเสริมขวัญและกำลังใจ
2. เสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีของสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ

3. สร้างความสามัคคี
4. เชื่อมโยงคนรุ่นเก่า และคนรุ่นใหม่
5. เป็นพื้นที่นำเสนออาหารพื้นบ้านของกะเหรี่ยง
6. สร้างเครือข่ายเยาวชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ
7. สร้างรายได้

ซึ่งในแต่ละบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านมีผลต่อทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน ต่างกันออกไป แต่ก็ยังคงผลประโยชน์ต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของสื่อพื้นบ้านอย่างแยกไม่ออก บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อที่ผู้วิจัยค้นพบว่า ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ประกอบไปด้วยรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การเสริมขวัญและกำลังใจ

บทบาทหน้าที่นี้เป็นบทบาทหน้าที่หลักในพิธีกรรมของประเพณีกินข้าวห่อ เป็นพระเอกของเรื่องเลยก็ว่าได้ เพราะการเรียกขวัญนั้น เป็นพิธีกรรมที่ผู้ส่งสารส่งผ่านกำลังใจ และความเชื่อมั่นว่า “ขวัญ” จะกลับมาอยู่กับเนื้อกับตัวทำให้เกิดความสมบูรณ์ทั้งกายและใจของผู้รับสารผ่านคำเรียกขวัญที่เป็นวจนภาษา ตลอดจนน้ำเสียง อารมณ์ และความหนักเบาของเสียง ที่รวมเรียกว่า วจนภาษา ผ่านช่องทางการสื่อสารที่เรียกว่าพิธีกรรมเรียกขวัญ ส่งไปยังโสตประสาทการรับรู้ทางหู และสัมผัสทางตาที่มองเห็นว่าพิธีกรรมถูกประกอบขึ้นด้วยความเชื่อมาแต่โบราณ ความเอาใจใส่ ความรัก และความปรารถนาที่ดีระหว่างผู้ส่งสาร และผู้รับสาร ที่ส่วนใหญ่แล้วเป็นบุคคลในครอบครัว

2. เสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีของสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ

ในทุกๆ ปีประเพณีกินข้าวห่อจะจัดขึ้นในเดือน 9 หรือตามปฏิทินไทยคือ เดือนสิงหาคมกำหนดการจัดงานไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับข้อตกลงร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งมักจะตรงกับวันศุกร์ เสาร์ และอาทิตย์ ส่วนใหญ่มักจะจัดหลังวันแม่แห่งชาติ 12 สิงหาคม บรรดาลูกหลานที่อยู่ต่างถิ่นจะได้รับข่าวสารจากทางบ้านว่ากำหนดการจัดประเพณีกินข้าวห่อจะจัดขึ้นเมื่อใด และจะกลับมาเยี่ยมเยียนเสมอ

การจากสัมภาษณ์และลงพื้นที่ทำให้สังเกตเห็นว่ากลุ่มคนในแต่ละครอบครัว ต่างให้ความสำคัญกับประเพณีกินข้าวห่อ ไม่ว่าจะเรียนหรือทำงานอยู่ที่ใด ก็จะต้องกลับมาร่วมงาน และช่วยคนในครอบครัวเตรียมงานในวันกินข้าวห่อ ประหนึ่งถือเป็นคำมั่นสัญญาว่าจะกลับมาให้พ่อแม่ผูกแขนเรียกขวัญ เพื่อความเป็นสิริมงคลต่อตนเอง ที่จะส่งผลดีต่อการดำเนินชีวิตในภายภาคหน้า และการได้กลับมาพบปะญาติพี่น้องที่เคารพ

จากการสัมภาษณ์ผู้รับสาร บางคนที่มีความเชื่อว่าหากสามารถรักษาด้ายแดงที่ผูกข้อมือในวันกินข้าวห่อจนครบ 1 ปี จนถึงวันทำพิธีกรรมเรียกขวัญในปีหน้า จะโชคดีซึ่งนี่ก็เป็นความเชื่อเรื่องขวัญ และความไว้วางใจผู้ใหญ่ในบ้าน ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ที่เป็นผู้ส่งสาร หรือเจ้า

พิธีในการผูกแขนเรียกขวัญที่ส่งต่อความเชื่อ ความรู้สึกที่ดีต่อจิตที่หล่อเลี้ยงหัวใจ และจิตวิญญาณของลูกหลานกะเหรี่ยงที่ยังคงทำหน้าที่ได้ไม่เสื่อมคลาย

3. สร้างความสามัคคี

ในช่วงประเพณีกินข้าวห่อ 3 วันนี้ ในหมู่บ้านจะคึกคัก สังเกตเห็นได้ชัดจากจำนวนผู้คนที่มาจับจ่ายใช้สอยซื้อหาอาหารในตลาดนัดของชุมชน และการสัญจรไปมาในหมู่บ้าน แต่ละบ้านมีเสียงการสังสรรค์เฮฮา และมีการไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกันในหมู่บ้านมิตรระหว่างหมู่บ้าน และระหว่างอำเภอ เพราะในอดีตนั้นชาวกะเหรี่ยงนิยมแต่งงานกับคนในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน เครือญาติก็มักจะอยู่ไม่ไกลกัน อาจเป็นหมู่บ้านเดียวกัน หรือหมู่บ้านใกล้เคียงกัน

ความสามัคคีที่เกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจนนี้อาจเกิดจากการมาเข้าร่วมแข่งขันฟุตบอลประเพณีของกลุ่มผู้ชายในหมู่บ้าน คนดู และเสียงเชียร์ในระหว่างการแข่งขัน นอกจากนี้การที่ลูกหลานของแต่ละบ้านได้มาพบปะกันก็เป็นเรื่องง่ายหากชุมชนต้องการความช่วยเหลือในด้านศาสนา เช่น วัดต้องการหาเจ้าภาพกฐิน หรือหาเจ้าภาพเลี้ยงอาหารคาวหวานในงานกฐิน ข้าวสารจะถูกส่งไปด้วยวิธีการสื่อสารระหว่างบุคคล เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way communications) งานกฐินที่วัดบ้านบ่อ ซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้าน จะมีเจ้าภาพนำอาหารคาวหวานมาเลี้ยงอย่างมากมาย อีกทั้งเจ้าภาพงานกฐินก็จะเป็นคณะของลูกหลานคนในหมู่บ้านที่นำคณะทำงาน หรือกลุ่มเพื่อนมาช่วยเหลืองานกฐินของที่วัดอย่างสม่ำเสมอ

4. เชื่อมโยงคนรุ่นเก่า และคนรุ่นใหม่

ในขั้นตอนของการเตรียมงานกินข้าวห่อจะประกอบด้วยขั้นตอนการเตรียมเครื่องเซ่นไหว้ และการเตรียมข้าวห่อและน้ำจิ้ม ในหลายๆ ขั้นตอนของการเตรียมงาน ต้องประกอบไปด้วยคนหลายคนช่วยกัน ทั้งปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ ลูก หลาน ที่จะมาช่วยกันคนละไม้คนละมือ ในระหว่างการทำงาน แต่ละคนก็จะมีเรื่องราวมาเล่าสู่กันฟัง ทั้งประสบการณ์ทั้งดีและร้ายปะปนกันไป การเล่าสู่กันฟังนี้ ก็เป็นเรื่องราวปกติของครอบครัวที่จะมีการพูดคุย ปรัชชาหารือกัน ในยามที่ต้องการหาทางออก หรือหาที่พึ่งพาจิตใจ ครอบครัวย่อมเป็นเกราะป้องกันสิ่งที่ไม่ดี และเป็นที่พักใจในยามทุกข์ได้เสมอ เพราะคนในครอบครัวย่อมมีความแน่นเหนียว ยึดเหนี่ยวจิตใจได้

กิจกรรมในประเพณีกินข้าวห่อช่วยให้คนในครอบครัว ได้มาอยู่พร้อมหน้ากัน พบปะพูดคุยกัน เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนรุ่นเก่าอย่างปู่ย่าตายาย ลุงป้า กับลูกหลานที่เป็นคนรุ่นใหม่ ให้ได้รับคำแนะนำ คำสั่งสอนที่ดี ในฐานะผู้ใหญ่ที่เคยผ่านเรื่องราวต่างๆ จนตกผลึกเป็นความคิดที่ปรารถนาดีต่อลูกหลานของตนเองให้ดำเนินชีวิตต่อไปอย่างมีสติ ตามครรลองคลองธรรมที่ดี

5. เป็นพื้นที่นำเสนออาหารพื้นบ้านของกะเหรี่ยง

บ้านของชาวกะเหรี่ยงทุกบ้านจะจัดสำรับไว้ให้คนในบ้านและแขกที่มาเยือน ส่วนใหญ่ชาวกะเหรี่ยงนิยมทำอาหารกะเหรี่ยงเพื่อเลี้ยงต้อนรับ ซึ่งประกอบไปด้วยแกงหลักของชาวกะเหรี่ยงที่ทำทุกบ้านคือ แกงข้าวคั่ว แตกต่างเพียงวัตถุดิบหลักเท่านั้นว่าจะเป็นนมไม่เปรี้ยว แดงเปรี้ยว หรือฝัก เป็นต้น ส่วนของแห้งก็จะมีหมูสับผัดใบขมิ้น หรือน้ำพริกปลาร้า เป็นต้น

แต่ละบ้านจะทำกับข้าวกันเป็นหม้อใหญ่ๆ แขกบางคนมารับประทานแล้ว ขอเอากลับติดไม้ติดมือไปเพราะความอร่อยของแกงกะเหรี่ยง เจ้าบ้านก็ยินดี เพราะก็ได้เตรียมของไว้อย่างเรียบร้อย อย่างที่เคยกล่าวไปแล้วว่า ตามปกติแล้วชาวกะเหรี่ยงมีอุปนิสัยที่น้ำใจ ชอบช่วยเหลือ ในยามงานกินข้าวห่อก็จะยังมีความเอื้อเฟื้อเป็นอย่างยิ่ง เพราะตามธรรมเนียมแล้วแขกที่อิงกินมากนั้นก็หมายถึงความอร่อย ความชอบ และชาวกะเหรี่ยงก็ถือว่าเป็นการชื่นชมว่าบ้านนี้ทำกับข้าวอร่อยถูกปาก ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชนอีกด้วย

6. สร้างเครือข่ายเยาวชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ

โดยปกติแล้วในชุมชนไม่มีการแข่งขันกีฬาอะไรอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งในชุมชนก็มีได้ส่งเสริมการเล่นกีฬาอะไรเป็นพิเศษ นอกจากของชมรมผู้สูงอายุที่จะมีการส่งเสริมการเล่นเปตองเท่านั้น ในส่วนของกลุ่มคนนอกเหนือจากชมรมผู้สูงอายุก็จะมาออกกำลังกายที่ศูนย์สุขภาพของเทศบาลบ้าง เต้นแอโรบิกทุกวันจันทร์-พฤหัสบดีที่ลานร้านค้าโอท็อป และสนามกีฬาภายในโรงเรียนหลายๆ คนเลือกที่จะวิ่ง เดิน บริเวณลู่วิ่ง แต่เด็กหนุ่มวัยรุ่นถึงวัยกลางคนก็จะนัดกันมาเล่นฟุตบอล

จากการสังเกตการณ์ทำให้พบว่า วัยรุ่นชายถึงวัยกลางคนเพิ่มจำนวนมากขึ้นกว่าเท่าตัวก่อนมีการแข่งขันฟุตบอลประเพณีกินข้าวห่อ 1 เดือน และหลังจากที่การแข่งขันฟุตบอลประเพณีเสร็จ จำนวนของผู้เล่นฟุตบอลก็ลดลงอย่างเห็นได้ชัดเช่นเดียวกัน ทำให้เกิดข้อสังเกตว่าฟุตบอลประเพณีสามารถดึงดูดผู้เล่นหน้าใหม่เข้ามาฝึกซ้อมฟุตบอลก่อนการลงแข่ง ในระยะ 1 เดือนแม้ว่าระยะเวลาอาจจะไม่มากเท่าใดนัก แต่ก็ถือว่าทำให้ผู้เล่นหน้าใหม่เหล่านั้นได้มาออกกำลังกาย ซึ่งเป็นผลดีต่อสุขภาพของตนเอง ได้เพื่อนในระดับชุมชน ได้รู้จักกับคำว่ากีฬาเป็นยาวิเศษ รู้จัก แพ้ ชนะ และอภัย ซึ่งเป็นการสร้างเครือข่ายเยาวชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพที่ดีต่อไป

7. สร้างรายได้

บทบาทหน้าที่นี้เป็นบทบาทหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ที่มีมาเมื่อในถึง 5 ปี แต่สามารถสร้างรายได้หลักหมื่นให้กับผู้ที่รับทำข้าวห่อ ในเดือนสิงหาคมของทุกปี การทำหน้าที่สร้างรายได้ของข้าวห่อนี้อาจจะไม่ใช่รายได้ที่แน่นอนตายตัว แต่ก็ใช่ว่าอาชีพเสริมที่ทำให้ครอบครัวนี้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างครอบครัว สามารถเชื่อมโยงคนรุ่นเก่า รุ่นใหม่ และรุ่นเดียวกันได้เป็นอย่างดีอีกด้วย เพราะป้ามาลีผู้ที่รับทำข้าวห่อ จำรงามีในการห่อข้าวห่อด้วย เนื่องจากตามปกติสามีจะเข้าไร่ทำสวนทุกวัน แต่หากมีคนสั่งข้าวห่อมาก เธอต้องการคนช่วยมากเธอก็จะจ้างสามีเพื่อเป็น

สินน้ำใจเล็กๆ น้อยๆ ที่ได้มาช่วยกันห่อข้าวห่อ ส่วนเล็กๆ ก็จะมาช่วยในช่วงเย็นหลังเลิกงานทุกวัน บางครั้งเพื่อนบ้านที่ผ่านไปมา หรือลูกค้าที่แวะมาซื้อกะทิสดที่ร้านก็จะมาช่วยห่อบ้างอันสองอัน ทำสนุกๆ แต่บางครั้งเธอก็จะไม่ให้ทำ เพราะกลัวทำได้ไม่ดี รูปร่างรูปทรงไม่เหมือนกับที่เธอทำ ล่าสุดในปี 2559 ที่ผ่านมามีคนมาสั่งทำข้าวห่อมากกว่า 70 กิโลกรัม ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาทำข้าวห่อในแต่ละอันประมาณ 30 วินาที ในระดับของผู้ที่ชำนาญแล้ว ซึ่งข้าวห่อ 1 ชิ้นจะใช้ข้าวเหนียวเพียง 1 ช้อนโต๊ะกว่าๆ เท่านั้น จึงทำให้ต้องใช้แรงงานภายในครอบครัวมาช่วยเหลือกันเพื่อที่จะสามารถต้มให้เสร็จทันตามที่ถูกสั่งซื้อ

หน้าที่ของประเพณีกินข้าวห่อทั้ง 7 ข้อนี้เป็นบทบาทหน้าที่ที่มีมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ แต่บางหน้าที่เป็นหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ที่น้อยคนจะเล็งเห็นถึงคุณค่าของสื่อพื้นบ้านในชุมชนของตนเอง ซึ่งในบทต่อไปผู้วิจัยได้กล่าวอธิบายแบ่งแต่ละหน้าที่แบบพลวัต (Dynamic Function) หรือแบ่งการทำหน้าที่ตามกาลเวลา เพื่อให้เห็นภาพได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4.5

แสดงบทบาทหน้าที่ในอดีตที่คงอยู่จนถึงปัจจุบัน หน้าที่ที่ สูญหาย และหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ในประเพณีกินข้าวห่อ ระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน

	บทบาทหน้าที่ในอดีตที่คงอยู่จนถึงปัจจุบัน	บทบาทหน้าที่ที่สูญหาย	บทบาทหน้าที่ที่เพิ่มใหม่
ระดับปัจเจกบุคคล	1. เป็นอัตลักษณ์ 2. เยียวยาและให้ร่าเริง 3. อธิบายปรากฏการณ์ 4. การเสริมขวัญและกำลังใจ	การเกี่ยวพาราสี	สร้างรายได้
ระดับครอบครัว	1. เป็นอัตลักษณ์ 2. ให้การสื่อสาร 3. เป็นที่พึ่งในยามวิกฤต 4. ชัดเภาทางสังคม 5. เสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีของสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ 6. เชื่อมโยงคนรุ่นเก่า และคนรุ่นใหม่ 7. เป็นพื้นที่นำเสนออาหารพื้นบ้านของกะเหรี่ยง	-	-

ตารางที่ 4.5

แสดงบทบาทหน้าที่ในอดีตที่คงอยู่จนถึงปัจจุบัน หน้าที่ที่ สูญหาย และหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ในประเพณีกินข้าวห่อ ระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน (ต่อ)

	บทบาทหน้าที่ในอดีตที่คงอยู่จนถึงปัจจุบัน	บทบาทหน้าที่ที่สูญหาย	บทบาทหน้าที่ที่เพิ่มใหม่
ระดับชุมชน	1. เป็นอัตลักษณ์ 2. สร้างความสามัคคี 3. คลี่คลายความขัดแย้ง	-	สร้างเครือข่ายเยาวชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ

บทบาทหน้าที่ในอดีตที่คงอยู่จนถึงปัจจุบัน

บทบาทหน้าที่ระดับปัจเจกบุคคล

สำหรับการศึกษาบทบาทหน้าที่ในระดับปัจเจกบุคคล คือ การศึกษาบทบาทหน้าที่ของประเพณีกินข้าวห่อที่ส่งผลต่อตัวบุคคลที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกัน ทั้งอุปนิสัย รสนิยม อารมณ์ สติปัญญา ตลอดจนความคิดเห็นต่อสิ่งที่อยู่รอบตัว บทบาทหน้าที่ของประเพณีกินข้าวห่อมีดังต่อไปนี้

1. เป็นอัตลักษณ์

กะเหรี่ยงโพล่งหรือผู้ที่มีเชื้อสายของกะเหรี่ยงโพล่งในหมู่บ้านบ้านบ่อ ตำบลสวนผึ้ง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรีทุกคนรู้จักประเพณีกินข้าวห่อว่ามีมาแต่โบราณ เป็นความเชื่อเรื่องการเรียกขวัญ ให้กลับมาอยู่กับตัวเจ้าของอย่าได้หนีไปไหนอีก และเมื่อพูดถึงกินข้าวห่อทุกคนก็จะนึกถึงกะเหรี่ยงโพล่ง จากการสัมภาษณ์ผู้รับสารทำให้เห็นได้ว่า เมื่อพูดถึงประเพณีกินข้าวห่อหลายคนมักจะนึกถึง “การผูกแขนเรียกขวัญ” ซึ่งเป็นประเพณีของชาวกะเหรี่ยงโพล่งแทบจังหวัดราชบุรี และเพชรบุรี

“ถ้าให้นึกถึงเป็นอย่างแรกผมก็นึกถึงการผูกแขนครับพี่ เพราะมันเป็นแก่นของพิธีการทั้งหมด แต่ข้าวห่อมันเป็นเหมือนส่วนประกอบหลักอย่างหนึ่งของงาน” (พิพัฒน์ บุญเชิญ, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2559)

“หนูนึกถึงการผูกแขนด้วยด้ายแดงค่ะ เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่เราทำกันในวันนี้ แล้วก็ เป็นสัญลักษณ์ของงานนี้ด้วยค่ะ เพราะว่าถ้าใครมีด้ายแดงผูกที่ข้อมือแสดงว่าไปงานกินข้าวห่อมาแล้ว” (ด.ญ.พิมพ์มาดา เทพาคุ่ม, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2559)

“พิธีกรรมการผูกแขนเรียกขวัญถือเป็นหลักใหญ่ใจความของประเพณีกินข้าวห่อ ซึ่งตัวข้าวห่อเป็นเพียงสัญลักษณ์ของประเพณี จริงๆ แล้วการเรียกขวัญต่างหากที่เป็นพระเอกของงาน

แต่คนบางคนที่ไม่ใช่คนในพื้นที่จะเข้าใจว่า ข้าวห่อ เป็นพระเอก ไม่รู้ที่มาที่ไปว่ามีการเรียกขวัญเป็น พิธีกรรมหลักของสี่พันบ้านอันนี้” (สัจจา ไกรศรีรัตน์, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2559)

“ถ้าพูดถึงงานกินข้าวห่อหรือ หนูก็นึกถึงการผูกแขนนะ เพราะว่ามันเป็นประเพณี ของเรามาตั้งแต่บรรพบุรุษ ด้ายแดงเป็นสิ่งที่ต้องอยู่กับตัวเราเวลาถึงงานกินข้าวห่อ ขึ้นลงบ้านไหนก็ ต้องผูกเพื่อความเป็นสิริมงคลกับตัวเอง” (วีณาวัชต์ กาฬดิษฐ์, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2559)

สี่พันบ้านก็คือ อัตลักษณ์ของชุมชนเป็นของคู่กันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ วัฒนธรรม ท้องถิ่น (Regional Subculture) ย่อมมีการปฏิบัติตามแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ตามความคิด ความเชื่อปฏิบัติเพื่อความเจริญแห่งตนในสังคม ประเพณีเป็นผลมาจากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เมื่อ ชุมชนเกิดปัญหา คนในชุมชนก็พยายามคิดหาวิธีการแก้ปัญหาตามความคิด ความเชื่อของตนเป็นหลัก (บรรเทิง พาพิจิตร, 2549, น. 77)

2. เยียวยาและให้รากอดีต

หากเจ้าของวัฒนธรรมไม่รู้ว่ารากแห่งอดีตที่ก่อให้เกิดประเพณีคือ อะไร คงยากนักที่ สืบทอด หรือหวงแหนประเพณีแห่งตนได้ การรับรู้ความหมาย ที่มา ประวัติศาสตร์ ตลอดจนตำนาน เล่าขานต่างๆ ของชุมชนตนเองนั้นถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะหากคนในพื้นที่ คนในชุมชน คนที่เป็น เจ้าของวัฒนธรรมหรือผู้สืบทอดประเพณีโดยตรงไม่สามารถตอบได้ว่า รากอดีตของประเพณีนี้คือ อะไร ณ ตอนนั้นผู้วิจัยคิดว่าถึงเวลาที่ต้องร่วมแรง ร่วมใจ และร่วมมือบอกเล่าเรื่องราวให้ชนรุ่นนี้และ รุ่นหลังได้รับรู้ รวมถึงบทบาทหน้าที่ต่างๆ ของสี่พันบ้านนี้ให้ได้เป็นที่ประจักษ์ต่อไป

ประเพณีกินข้าวห่อ มีบทบาทในเยียวยาและให้รากอดีต กล่าวคือ ประเพณีกินข้าวห่อ เป็นที่อยู่ของภาพอดีตที่ช่วยรองรับรากเหง้าแห่งอัตลักษณ์ของกลุ่มชาวกะเหรี่ยงว่าสมัยบรรพบุรุษ มีความเชื่อเรื่องขวัญ และได้เกิดความคิดที่ว่าจะทำอย่างไรให้คนในครอบครัวอยู่ดีมีสุข หรืออยู่ดีมีแรง มีกำลังในการดำเนินชีวิตต่อไป เพราะหากใจ หรือจิตวิญญาณ อ่อนแอ ไม่เข้มแข็ง ขาดกำลังแรงใจ ก็ อาจส่งผลต่อกายในต่อมาได้ ด้วยเหตุนี้บรรพบุรุษจึงได้จัดพิธีกรรมเรียกขวัญขึ้นมาเพื่อตอบปัญหา เรื่องของคำถามที่ว่า จะทำอย่างไรให้อยู่ดีมีสุข หรืออยู่ดีมีแรง

เมื่อพิธีกรรมได้กำเนิดขึ้นมาแล้ว ก็ได้รับการสืบทอดต่อๆ มา จนกลายเป็นประเพณี ที่ถือปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้คนในรุ่นหลังอาจจะหลงลืมไปว่า “ที่มา” คือ อะไร “ทำไม” ถึง เป็นเช่นนี้ ตัวพิธีกรรมที่ประกอบด้วยสิ่งของ เครื่องใช้ คำกล่าวเรียกขวัญจะเป็นตัวบ่งบอกว่าที่ราก อดีตให้กับผู้รับสารได้ทำความเข้าใจ ดังเช่น ที่อาจารย์สุรินทร์ เหลือลมัย นักวิชาการท้องถิ่นราชบุรี วัย 80 ปี ได้กล่าวถึงรากของประเพณีกินข้าวห่อ ไว้ว่า

ข้าวห่อก็เหมือนกระยาสารท ของคนไทย เมื่อถึงช่วงสงกรานต์คนไทยเราก็มีขนมกระยา สารทกัน ข้าวห่อก็เช่นเดียวกัน พิธีกรรมเรียกขวัญ ผูกข้อมือเนี่ยเป็นหลักพิธีกรรมหลัก ของกะเหรี่ยงเค้า และมีขนมที่ทำไว้เช่นไขว้ ประกอบอยู่ในประเพณี คนบางคนอาจ

เข้าใจว่า เป็นประเพณีที่คนกะเหรี่ยงกินข้าวห่อเฉยๆ แต่แท้จริงแล้ว กะเหรี่ยงมีความเชื่อเรื่องขวัญ จึงมีพิธีกรรมเรียกขวัญและทำขนมข้าวห่อขึ้นมา สมัยก่อนเค้าก็ใช้ใบผากที่คล้ายๆ ใบไผ่ห่อข้าวห่อ ใช้น้ำผึ้งเป็นน้ำจิ้ม แต่ต่อมาหายากขึ้น เลยเปลี่ยนมาใช้ใบตองแทน และเปลี่ยนน้ำผึ้งเป็นหน้ากระฉีกเป็นน้ำจิ้มแทน และก็อีกนั้นแหละ กะเหรี่ยงเปลี่ยนมาเป็นหน้ากระฉีกก็เพราะ วัฒนธรรมของคนไทยเข้าไปผสมปนเปออยู่ (สุรินทร์ เหลือลมัย, สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2559)

ประเพณีกินข้าวห่อนี้มันสำคัญนะ มันเกี่ยวกับปัจจัย 4 โดยตรง เรื่องของการรักษาโรคกับอาหารไง สมัยก่อนกะเหรี่ยงรุ่นพ่อแม่ปู่ย่าตายายลงเนี่ยทำอะไรทำนา เข้าป่าล่าสัตว์ คนสมัยก่อนฉลาด ถือหลักว่าป้องกันไว้ ดีกว่าแก้ พอเรียกขวัญส่งผลให้จิตใจแข็งแรง ร่างกายก็แข็งแรงตามไปด้วย คนกะเหรี่ยงมีความเชื่อเรื่องผีในป่าในเขา จะมากินขวัญของเราทำให้เราเจ็บป่วย เพราะคนสมัยก่อนเข้าป่า เข้าดงตลอดเลยใช้วิธีการเรียกขวัญนี้แหละช่วยเสริมสร้างกำลังใจ ที่เริ่มจากจิตไปหากาย ตามคำพูดที่ว่า จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว (ภูริ เนติก, สัมภาษณ์, 27 กรกฎาคม 2559)

จากการสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่า ผู้ที่ทราบถึงความเป็นมาของประเพณีกินข้าวห่อเวลาเล่าเรื่องราวนั้น เสมือนว่าเขากำลังนึกภาพของอดีตนั้นอยู่ และสามารถตอบคำถามได้ว่าทำไมถึงเกิดประเพณีนี้ขึ้นมา สื่อสารว่าชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร มีอัตลักษณ์ วัฒนธรรม ความเชื่อ รากเหง้า วิถีชีวิต ในอดีตอย่างไร ส่งผลต่อความสุขระดับจิตวิญญาณผ่านการเล่าเรื่องราวในอดีตของบรรพบุรุษตน

3. การอธิบายปรากฏการณ์

ประเพณีกินข้าวห่อเต็มไปด้วยสัญลักษณ์และความหมายแฝงอยู่ในสิ่งของในพิธีกรรม และกิจกรรมที่เกิดขึ้นในประเพณี ความหมายมาจากสิ่งต่างๆ อาทิ เครื่องเซ่นไหว้ กรรมวิธีการทำข้าวห่อ ลำดับก่อนหลังของการผูกแขน เป็นต้น

สื่อพื้นบ้านชนิดนี้สามารถอธิบายปรากฏการณ์ของกะเหรี่ยงสวนผึ้งในสมัยบรรพบุรุษได้เป็นอย่างดีว่ามีวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความเชื่อ และวัฒนธรรมอย่างไร สิ่งต่างๆ เหลื่อนี้เป็นคำตอบของคนรุ่นใหม่ได้ว่า “ทำไมกะเหรี่ยงถึงต้องมีประเพณีกินข้าวห่อ” ในช่วงลงพื้นที่เก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าฟังการประชุมสามัญประจำปีเดือนของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุอำเภอสวนผึ้ง เพื่อสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ในเดือนสิงหาคม ก่อนที่จะมีประเพณีกินข้าวห่อเพียงไม่กี่วัน ในครั้งนั้นได้มีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขของอำเภอสวนผึ้งเข้าไปแนะนำการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุ เจ้าหน้าที่คนนั้นเป็นผู้นำ มีอริยาไยเป็นคนชอบเจรจา และเป็นคนสนุกสนาน เขาเป็นคนในพื้นที่อื่น ไม่รู้ประวัติความเป็นมาของประเพณีกินข้าวห่อ จึงถามคำถามบนเวทีว่า “ทำไมกะเหรี่ยงต้องกินข้าวห่อ กินทำไมหรอ”

มีคุณยายชาวกะเหรี่ยง (สมาชิกมาประชุมประมาณ 70 คน และ 90% มีเชื้อสายกะเหรี่ยง) คนหนึ่งตอบดังบทสนทนาต่อไปนี้

เจ้าหน้าที่สาธารณสุข: “ทำไมกะเหรี่ยงต้องกินข้าวห่อ กินทำไมหรือครับ”

คุณยาย: “เพื่อเรียกขวัญในเดือน 9 ไง”

เจ้าหน้าที่สาธารณสุข: “แล้วทำไมต้องเรียกขวัญ ทำเดือนอื่นได้มั๊ยครับ”

คุณยาย: “ทำไม่ได้ เราทำกันเดือน 9 มานานแล้ว เพื่อเรียกขวัญให้มาอยู่กับเนื้อกับตัว ที่หนีหายไปก็ให้กลับมา ให้มาอยู่กับเจ้าของจะได้อยู่ดีมีสุข”

เจ้าหน้าที่สาธารณสุข: “อ้อ.... (ลากเสียงยาว) เข้าใจแล้ว เดี่ยวต้องไปกินหลายๆบ้าน เนอะ แค่ว่าบอกว่าข้าวห่ออร่อย จริงมั๊ยครับคุณป้า”

ถึงแม้ว่าจะเป็นบทสนทนาสั้นๆ แต่ก็ตอบคำถามในเบื้องต้นให้แก่ผู้ที่ไม่รู้ได้ เชื่อได้ว่าเมื่อเจ้าหน้าที่สาธารณสุขคนนี้ไปกินข้าวห่อที่บ้านใด ก็คงจะต้องถามให้เพื่อไขข้อข้องใจให้ละเอียดกว่านี้ ประเพณีมีบทบาทหน้าที่ในการเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตได้ และผู้ฟังหรือผู้รับสารสามารถมีส่วนร่วมในการพูดคุย เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way communication) ที่จะทำให้เกิดความเข้าใจอันดี ส่งผลดีต่อจิตวิญญาณของผู้รับสาร เชื่อมโยงคนแต่ละรุ่นเข้าด้วยกัน ตลอดจนเป็นการขยายอาณาเขตของการรับรู้สื่อประเพณีของกะเหรี่ยงสวนผึ้งอีกด้วย

4. การเสริมขวัญและกำลังใจ

พิธีกรรมเรียกขวัญ ในประเพณีกินข้าวห่อเปรียบเสมือนการรักษาโรคทางใจ และจิตวิญญาณ เนื่องจากคำพูดเรียกขวัญที่ผู้ส่งสารพูดออกไป เมื่อผู้รับสารได้ยิน และเข้าใจก็จะส่งผลให้เกิดความรู้สึกที่ดี อีกทั้งยังเป็นเพราะตัวผู้ส่งสารที่เป็นพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย หรือญาติผู้ใหญ่ที่เคารพ ทำให้ผู้รับสารเกิดความรู้สึกมั่นคงทางใจ พร้อมทั้งจะดำเนินชีวิตในประจำวันต่อไปอย่างมีสติ

จากการสัมภาษณ์ นายวุฒิ บุญเลิศ นักวิชาการกะเหรี่ยงในพื้นที่ และอาจารย์สุรเศรษฐ์ บุญเกตุ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมเรียกขวัญ ไว้ดังนี้

ที่จริงแล้วงานกินข้าวห่อเนี่ยนะ สำคัญที่ตัวพิธีกรรมเรียกขวัญ กะเหรี่ยงเรามีภูมิปัญญาในเรื่องนี้เพราะสมัยก่อนเราทางไกลหมอ ทางไกลโรงพยาบาล เจ็บป่วยอะไรก็ใช้สมุนไพร ใช้วิธีทางไสยศาสตร์ เช่น การทำพิธีกรรมเรียกขวัญ การไหว้ขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สมัยก่อนกะเหรี่ยงเป็นผู้ที่มีวิชาอาคมนะ คนที่เรียกขวัญก็ต้องเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ เมื่อก่อนเขามีวิชาอาคมกัน เดี่ยวนี้ไม่มีแล้ว คนที่มีวิชาตายไปหมดแล้ว คนรุ่นต่อๆ มาก็ไม่ได้ศึกษาวิชาพวกนี้แล้ว สมัยก่อนเวลาคนที่เจ็บป่วยไม่สบายก็จะมาให้พ่อหมอหรือผู้เฒ่าที่มีวิชาทำพิธีกรรมเรียกขวัญให้ หรือใครที่มีคึดความ หรือจะไปอยู่ต่างที่ต่างถิ่นไกลๆ ก็จะมาทำพิธีกรรมเรียกขวัญกัน พอมาในปัจจุบันพิธีกรรมก็เริ่มเปลี่ยนไปเรื่อยๆ ปรับให้

เป็นการต้อนรับคนต่างถิ่นที่มาทำงานในสวนฝักริมแม่น้ำ เช่น พวกนายอำเภอ ปลัด ทานองนี้ (วุฒิ บุญเลิศ, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2559)

ตอนที่ครูต้อนรับคณะของสมเด็จพระเทพ เป็นพวกครูที่มาดูงานจากประเทศเพื่อนบ้าน ที่พระเทพท่านทรงให้การสนับสนุน เขาก็มาดูงานที่โรงเรียน ครูก็จัดให้มีการผูกแขน เรียกขวัญนี้แหละ ครูก็เรียกพี่ๆให้มาช่วยเตรียมของแล้วก็เป็นคนผูกแขนครูก็ให้เขาผูกกันทุกคน แล้วก็อธิบายว่าเป็นประเพณีของชาวกะเหรี่ยงที่นี่ เขาก็สนใจกันใหญ่ มีคนหนึ่งเขารู้สึกเหมือนจะเป็นไข้ ไม่สบาย แบบว่ารู้สึกครั่นเนื้อครั่นตัวนะ พอเขาผูกแขนเสร็จรุ่งเช้ามา เขาก็มาเล่าให้ฟังว่าเนี่ยเขารู้สึกดีขึ้นนะ เพราะเขาเองก็รู้สึกเหมือนจะไม่สบาย เพราะต้องรอนแรมมาไกล กว่าจะมาถึงที่โรงเรียนสวนฝักริมแม่น้ำก็ไปมาหลายที่ เขาก็บอกคุณเราที่มีการผูกแขนเรียกขวัญให้ เขาพอใจมาก ๆ ยังเขียนขึ้นชมและขอบคุณในสมุดเยี่ยมเลย (สุรเศรษฐ์ บุญเกตุ, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2559)

เมื่อก่อนมีคนกะเหรี่ยงในหมู่บ้าน คนหนึ่งเขาลักษณะแปลกๆ คุ่มดีคุ่มร้าย เจ็บป่วยออกๆ แอดๆ มานานแรมเดือน แม่เขาก็พาไปหาลุงปู้ให้ทำพิธีกรรมเรียกขวัญให้ เขาก็มีท่าทางที่ดีขึ้นนะ และก็ยังมียอก ตอนสมัยหลานฉันเด็กๆ ไม่สบายบ่อย ก็ทำพิธีกรรมเรียกขวัญให้เวลาไปโรงพยาบาล หรือไปเที่ยวที่ไหนๆ เวลากลับก็จะบอกว่าขวัญกลับมาๆ นะ ไปอยู่ที่ไหนๆ เรากลับบ้านแล้วให้กลับมาด้วย (สุวรรณา คลังนาค, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2559)

นอกจากนี้ประเพณีกินข้าวห่อจะเป็นเครื่องมือกระตุ้นเรื่องการผลิตข้าทางวัฒนธรรมของสื่อพื้นบ้านได้เป็นอย่างดี ด้วยมิติของความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม จากการสัมภาษณ์ ด.ญ.พิมพ์มาดา เทพาคุ่ม อายุ 12 ปี นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จากโรงเรียนสวนฝักริมแม่น้ำ อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี กล่าวถึงความรู้สึกและความสำคัญของการอนุรักษ์และสืบทอดประเพณีกินข้าวห่อของหมู่บ้านไว้ดังนี้

หนูรู้สึกดีค่ะเวลาที่มามีงานกินข้าวห่อ เพราะว่าได้เห็นพิธีกรรมแปลกๆ ที่ไม่เคยเห็นที่ไหน มีที่นี้ที่เดียว เป็นการเรียกขวัญที่จะทำให้ขวัญกลับมาอยู่ที่ตัวเรา ถ้าเราไม่สบายอยู่เราก็จะหายเร็วขึ้น ยายหนูบอกหนูแบบนี้ แต่หนูจะรู้สึกอุ่นใจค่ะเหมือนเราได้ใส่สายสิญจน์ของพระประมาณีนะคะ และงานกินข้าวห่อเราก็มักไปบ้านคนโน้นคนนี้ได้เยอะแยะเลย ค่ะ เขาก็ไม่ว่าด้วย เราไปกินข้าวไปกินขนมอะไรได้หมด แล้วเขาก็กินดีมากด้วย แต่ถ้าเขาชวนแล้วเราไม่ไปเขาจะเสียใจหรือน้อยใจเราค่ะ (ด.ญ.พิมพ์มาดา เทพาคุ่ม, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2559)

ซึ่งในขณะเดียวกันเด็กวัยรุ่นผู้ชายในหมู่บ้านอย่าง นายพิพัฒน์ บุญเจริญ อายุ 27 ปี นักกีฬาฟุตบอลประจำหมู่บ้านที่ฟาดแข้งในฟุตบอลประเพณีกินข้าวห่อมาแล้วหลายปี เพราะเกิด

เรียน และทำงานในอำเภอสวนผึ้ง ได้ร่วมประเพณีกินข้าวห่อมาแล้วหลายครั้ง กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองและหน้าที่ของประเพณีกินข้าวห่อไว้ดังนี้

พอถึงช่วงกินข้าวห่อผมจะช่วยพ่อหาฟืน เพราะต้องต้มข้าวห่อนานใช้แก๊สไม่ได้ ต้องใช้ฟืนก็ไปตัดในไร่ ตัดใบตอง ปอกมะพร้าว พอวันกินข้าวห่อผมก็จะตื่นมาประมาณตี 5 กว่าๆ ตื่นมาเคาะประตู ตีหม้อ ตีป๊อบ เรียกขวัญ แต่พ่อเขาจะเป็นคนทำพิธี พอเสร็จก็มาผูกแขน ย่าผมจะมาผูกให้เพราะย่าจะมาข้างที่บ้าน พอสายๆ หน่อยผมก็จะออกไปแข่งบอล ผมว่างานกินข้าวห่อเดี๋ยวนี้มันไม่เหมือนก่อน บอลไม่ค่อยสนุก คนไม่ค่อยเยอะแล้ว เพราะสนามเก่าเขาเอามาทำบ้านเช่า ตอนนั้นก็ยังเล่นที่เดิมแต่ที่แคบลง คนมาดูน้อยลง มีแต่เพื่อนๆ กันแล้วก็พวกผู้ชาย เมื่อก่อนผู้หญิง เด็กๆ ก็มาเพราะเมื่อก่อนบ้านบ่อยังไม่ค่อยมีที่เที่ยว เดี่ยวนี้เขาก็ขึ้นไปเที่ยวข้างบนกัน แล้วงานมันก็จัดเล็กลง เครื่องขยายเสียงก็ไม่มี เมื่อก่อนจัดใหญ่กว่านี้ (พิพัฒน์ บุญเชิญ, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2559)

บทบาทหน้าที่ที่สูญหายในระดับปัจเจกบุคคล

บทบาทหน้าที่ที่สูญหายไป หมายถึง หน้าที่เดิมหรือหน้าที่เก่าแก่ที่มีมาแต่เดิมของประเพณีกินข้าวห่อ ซึ่งในปัจจุบันไม่หลงเหลือหรือปรากฏให้เห็นอีกแล้ว จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชนพบว่า บทบาทหน้าที่ที่สูญหายไป คือ บทบาทหน้าที่ในด้านการเกี่ยวพาราสีระหว่างชายหญิงกะเหรี่ยงต่างหมู่บ้าน

การเกี่ยวพาราสี

เนื่องด้วยความทันสมัยและความเปลี่ยนแปลงของเวลาและพื้นที่ ตลอดจนวิถีชีวิตของคนในปัจจุบันที่มีความแตกต่างอย่างขึ้นเชิงกับผู้คนในอดีต จึงทำให้พื้นที่ของประเพณีกินข้าวห่อที่เคยรับใช้เรื่องการเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงไม่หลงเหลืออีกแล้ว

เมื่อฟังจากคำบอกเล่าของชาวบ้านที่มีอายุ 70 ปีขึ้นไป มักเล่าเรื่องด้วยสีหน้าที่เป็นสุข เพราะถือว่าช่วงหนุ่มสาว เรื่องสาวจีบหนุ่ม หนุ่มจีบสาวถือเป็นเรื่องคู่กันอยู่แล้วแน่นอนว่าผู้ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้จะต้องมีความสุข สนุกสนานเป็นอย่างยิ่ง และทำให้เห็นถึงมิตรภาพและไมตรีจิตที่ดีต่อกันไม่ว่าจะมาจากต่างที่ต่างถิ่น ชาวกะเหรี่ยงทุกคนก็ยินดีต้อนรับเหมือนญาติสนิท และประเด็นหลักของกิจกรรมนี้ มิได้สื่อสารถึงการหาคู่ครองเสียทีเดียว แต่จะเน้นเรื่องการร้องรำทำเพลง การต่อกลอนกันในการเล่นระหว่างหนุ่มสาวมากกว่าจะคิดถึงเรื่องทางเพศ นางตี บุญกร หญิงกะเหรี่ยงวัย 77 ปี อดีตผู้นำการขับร้องเพลงกะเหรี่ยงในการเกี่ยวพาราสี เล่าเรื่องอดีตอันน่าประทับใจ ด้วยสีหน้าที่ยิ้มแย้ม ปนหัวเราะ ให้กับผู้วิจัยฟังว่า

โอ้ย สมัยก่อนสนุกมากๆ เลย คนมาเยอะเยอะ ร้องรำทำเพลงกันอย่างสนุกสนาน พวกผู้ชายนี่เดินกันมาจากบ้านบึง บางคนก็หุงแฝก ห้วยแห้ง มาหมด พวกผู้หญิงเราก็จะนั่งที่ปะรำพิธี เป็นที่โล่ง นั่งเรียงแถวกัน พอผู้ชายบ้านอื่นเดินผ่านเราก็จะร้องเพลง

เรียกให้นั่งกินข้าวห่อ เวลาเราร้องเพลงก็ต้องมีแคนเป่าด้วยถ้าไม่มีร้องไม่ออก บางคนพอได้ก็เวียนกันแล้วก็ไปนอนกัน บางคนก็สานสัมพันธ์ต่อจากนั้นก็มาอย่างสาว เราจะเวียนกันวันกินข้าวห่อช่วงสายยาวไปจนถึงช่วงเกือบเย็น พอเหนื่อยก็หยุดพัก แล้วเวียนกันต่อ (ตี บุญกร, สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2559)

สมัยก่อนสนุก ไม่เหมือนสมัยนี้หรอก เล่นกันที่บ้านบ้างที่วัดบ้างแล้วแต่ปีนั้นเค้าจะสะดวกที่ไหน พี่ยอตูเค้าจะเป็นคนร้องเพลง มีคนเป่าแคนคนนึงแค่นั้นแหละเขาก็จะร้องเพลงแบบว่าถ้าสมัยนี้ก็เหมือนเพลงฉ่อยอะไรพวกนั้น เขาก็จะคิดเองสดๆ เขาก็เก่งนะไม่รู้คิดได้ไง พวกผู้ชายก็มาจากบ้านบึง ห้วยแห้ง ห้วยแฝก ร้องเพลงกันอย่างสนุกสนาน หลังๆ ก็เริ่มจะหายไปเพราะเด็กๆ รุ่นใหม่ เค้าก็ไม่ค่อยเอากันแล้ว จนตอนนี้ไม่มีแล้ว ฟังปู่เขาก็ตายไปแล้วคนเป่าแคนได้ในหมู่บ้านเหลือไม่กี่คนเด็กรุ่นใหม่เป่าแคนกันไม่ได้เลย (สุวรรณา คลังนาค, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2559)

บทบาทหน้าที่ที่เพิ่มเติมในระดับปัจเจกบุคคล

บทบาทหน้าที่ที่เพิ่มเติม หมายถึง บทบาทหน้าที่ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองปัญหาใหม่ๆ ของชุมชน หรือสังคม เป็นบทบาทที่เป็นผลลัพธ์ (outcome) ที่มาจากผลผลิต (output) ของประเพณีกินข้าวห่อที่อาจจะไม่ได้เจตนาโดยตรง แต่เด่นชัดขึ้นมาในปัจจุบัน หรืออาจจะยังคงเป็นหน้าที่แฝงเร้นต่อไป (latent function) ก็ได้ จากข้อมูลที่ผู้วิจัยใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์พบว่า บทบาทหน้าที่ที่เพิ่มเติมในระดับปัจเจกบุคคล คือ การสร้างรายได้

การสร้างรายได้

ปัจจุบันประเพณีกินข้าวห่ออันว่าเป็นที่นิยมของคนในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใดๆ ในอำเภอสวนผึ้ง ทั้งลาวญวน ลาวโซ่ง มอญ พม่า ทุกบ้านจะต้องมีข้าวห่อกิน คนใหญ่คนโต ชุมชน หรือผู้ที่มีคนรู้จักอย่างกว้างขวางในชุมชนจะต้องมีข้าวห่อนำไปแลกเปลี่ยนกันตามอรัญญิก ส่งผลให้เกิดอาชีพขึ้นมาในชุมชน แต่มีเพียงครอบครัวเดียว ซึ่งแรกเริ่มเดิมทีเป็นแม่ค้าขายขนมไทย แม้ปัจจุบันเลิกขายขนมไทยและหันมาขายผลผลิตจากสวนของตนเอง เช่น กล้วย อ้อย มะละกอ ขายพริกแกงต่างๆ และขายกะทิสด ชื่อเสียงทางด้านการทำขนมที่อร่อยและสะอาด เป็นที่เลื่องลือกันในชุมชน ครั้นถึงช่วงประเพณีกินข้าวห่อ รายการสั่งข้าวห่อเริ่มมาจากคนรู้จักทั่วทุกสารทิศ ในปี 2559 นี้มีรายการสั่งมากมาย หากคิดเป็นเงินราวหมื่นกว่าบาท ทำให้ครอบครัวนี้มีรายได้จากการขายข้าวห่อในช่วงเดือนสิงหาคมไม่น้อยเลยทีเดียว

เวลาข้าวห่อนี้ต้องมีความประณีตนะ ไม่ใช่สักแต่ว่าใส่ๆ ห่อๆ ไม่ได้นะ มันจะออกมาไม่สวย ข้าวเหนียวจะสุกไม่ทั่วถึง เวลาเราห่อเราก็ต้องพิจารณาด้วย ว่ามันเข้าที่เข้าทางของมันหรือยัง ตอนห่ออะเราก็ต้องเช็ดใบตองให้สะอาด มือเราก็ต้องสะอาดนะเวลาห่อของบ้านนี้ป่าจะใช้ซอ้นตักข้าว เหนียวนะ ไม่ได้ใช้มืออย่างที่คนกะเหรี่ยงเขาทำกัน แบบ

น้ำมันจะทำให้ข้าวเหนียวมันไม่อร่อย เพราะมือเราที่จับใบตอง แล้วก็ไปจับข้าวเหนียวด้วยอะ ยางใบตองมันจะติดมือ ป้าเคยสังเกต เคยลองมาหมดแล้ว ป้าทำมานานป้ารู้เวลาต้มก็ต้องเรียงให้ดี จะสุกทั่ว ๆ ไม่งั้นสุกบ้างไม่สุกบ้าง คนกินก็ไม่อร่อย กินแล้วท้องไม่ดีด้วย ตอนต้มเราก็ต้องเอาใบตองมาปิดข้างบน เพราะตอนต้มมันจะมีฟอง ใบตองเหนียวจะช่วยไม่ให้ฟองไม่เกาะที่ตัวข้าวห่อ ข้าวห่อจะออกมาสวย ถ้ามีฟองเกาะมันจะกระดากกระด้าง ไม่น่ากิน ของป้านี้ป้าห่อสวยด้วย นี่ไม่ได้ชมตัวเองนะ แต่มีคนเขาก็บอกๆ มา น้ำจิ้มของเราก็อร่อย มีเพื่อนลูกคนหนึ่งมันอยากกินข้าวห่อของป้ามากเลย มันบอกจะให้มันทำยังงั้นมันก็ยอม พอติดอนนั้นยังไม่ได้ต้มไง เลยบอกมันว่าพุงนี้ให้มาเอาแต่เช้า 6 โมง มันก็มาจริงๆ เราก็ให้มันเอาไปกิน ไม่ได้คิดเงิน มันดีใจมากมันกราบเลย เราก็งงว่า ทำไมมันต้องกราบขนาดนี้ มันขอบอกขอบใจใหญ่ มันบอกว่ามันอยากกินมานานอยากกินมากๆ เราเห็นมันเป็นแบบนี้เราก็ดีใจ (มาลี อุทัย, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2559)

บทบาทหน้าที่ระดับครอบครัว

สำหรับการศึกษาบทบาทหน้าที่ในระดับครอบครัว คือ การศึกษาบทบาทหน้าที่ของประเพณีกินข้าวห่อที่ส่งผลต่อครอบครัว หรือกลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่อาศัยอยู่ร่วมกัน หรือใกล้เคียงกัน มีความสัมพันธ์ฉันท์พี่น้อง ญาติสนิท หรือมีความเกี่ยวข้องกันในสายเลือด บทบาทหน้าที่ของประเพณีกินข้าวห่อมีดังต่อไปนี้

1. เป็นอัตลักษณ์

ในช่วงวันที่ 2 หรือวันที่ต้มข้าวห่อ เมื่อเย็นค่ำมาถึงครอบครัวจะห่ะเหรียงในชุมชนจะจัดงานกินเลี้ยงสังสรรค์กันภายในครอบครัว รับประทานอาหารเย็นกันให้เรียบร้อย เพื่อรอการเรียกขวัญครั้งแรกของประเพณีกินข้าวห่อ ในเวลา 19.00 น. โดยประมาณ ครอบครัวจะห่ะเหรียงทุกบ้านจะตั้งวงรับประทานอาหารเย็นวงใหญ่ประกอบด้วยสมาชิกในครอบครัวอย่างพร้อมเพรียงกัน บางบ้านเพิ่มเติมความสนุกสนานด้วยการร้องคาราโอเกะ บางบ้านเน้นการดื่มกินอย่างเดียวโดยฝ่ายชายที่จะไม่พลาดเรื่องตั้งวงดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ส่วนฝ่ายหญิงก็นั่งคุยกันตามประสาพี่น้อง ญาติสนิท ลูกหลานก็เล่นด้วยกัน สมัยนี้ก็จะเป็นการเล่นเกม ดูซีรีส์ หรือดูการ์ตูนในโทรศัพท์มือถือ หากเป็นเมื่อสมัยก่อนตกค้ำก็พูดคุยกัน ผู้ใหญ่ก็จะชอบถ่ายทอดเรื่องราวในสมัยของตนให้ลูกหลานฟัง สมัยก่อนยังไม่มีไฟฟ้าก็จะใช้การจุดขี้ไต้ หรือตะเกียงน้ำมันก๊าด

สมัยก่อนนี้สนุก ไม่เหมือนสมัยนี้ คนจากที่ไหนๆ ก็มากันเยอะแยะ จากบ้านบึง พุงแฟก มากันหมด พวกบ้านบึงนี่บ้างก็เดิน บ้างก็ปั่นจักรยาน มาค้างคืนที่นี้ มานั่งกินข้าว นั่งคุยกันไฟก็ไม่มี ใช้น้ำมันก๊าดจุดกัน คุยกันสนุก พอถึงช่วงเรียกขวัญบางคนก็ตีกลอง บางคนก็ตีหม้อ ตีกันนานเกือบๆ ชั่วโมง เดี่ยวนี้ตีแปบเดียว (เบะ คุ่งสิงค์, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2559)

พวกคนที่มาจากบ้านบึงนี้มากันเยอะ มาช่วยเราทำข้าวห่อด้วย มาเอาแรงกันก็มี พอถึงช่วงที่บ้านบึงมีงานกินข้าวห่อ เราก็ไปช่วยเขา ผลัดกัน ช่วยกัน เมื่อก่อนนี้สนุก คุยกัน แกล้งกัน ร้องเพลงกัน ไม่เหมือนสมัยนี้ พวกหนุ่มๆ สาวๆ เขาก็จะนั่งคุยกัน ใต้ถุนบ้าน พ่อแม่เราก็อยู่ข้างบน เขาก็ไม่ว่าอะไรเพราะมีเพื่อนๆ อยู่ด้วย (ตี บุญกร, สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2559)

นอกจากประเพณีกินข้าวห่อจะเป็นสื่อพื้นบ้านที่แสดงถึงอัตลักษณ์ในระดับปัจเจกบุคคลแล้ว ก็ยังคงทำหน้าที่ในการแสดงถึงอัตลักษณ์ของครอบครัวหรือกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชน และยังคงทำหน้าที่ให้สถาบันที่เล็กที่สุดของสังคมมีความรัก ความอบอุ่น สร้างความสัมพันธ์อันดีส่งผลต่อความสามัคคีในชุมชนอีกด้วย

2. ให้การสื่อสาร

จากการศึกษาประเพณีกินข้าวห่อพบว่า ผู้ส่งสารหรือเจ้าพิธีต้องการสื่อสารความห่วงใยและความปรารถนาดีไปยังผู้รับสารทั้งลูกหลานหรือคนในครอบครัว รวมทั้งญาติมิตรที่ไปมาหาสู่กัน หรือแม้กระทั่งคนแปลกหน้าที่เพิ่งเจอกันครั้งแรก ก็สามารถสื่อสารเป็นคำพูด สีหน้า แววตา และน้ำเสียง ที่แฝงไปด้วยความรักความเอาใจใส่ต่อผู้รับสารได้ ซึ่งผู้รับสารก็สามารถรับรู้ได้ถึงความปรารถนาดีนั้น หากวิเคราะห์แล้วการสื่อสารในประเพณีกินข้าวห่อนี้เป็นการสื่อสารแบบ 2 ทาง (Two-way communication) ผู้รับสารสามารถโต้ตอบกับผู้ส่งสารหรือเจ้าพิธีกรรมได้ อีกทั้งยังตรงกับเป้าหมายหลักของการสื่อสารที่ว่า “การสื่อสาร คือ การเข้าใจร่วมกัน” แม้ว่าผู้รับสารจะรู้ความหมายของคำเรียกขวัญในภาษากะเหรี่ยง แต่ด้วยอากัปกริยา ท่าทาง น้ำเสียง สีหน้า หรือโดยรวมเรียกว่า อวัจนภาษา ผู้รับสารก็สามารถรับรู้ได้ถึงความปรารถนาดีของผู้ส่งสารที่มีต่อผู้รับสาร

“เราก็พูดเรียกขวัญให้กลับมา กลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว ที่ไปอยู่ที่โรงพยาบาลก็ให้กลับมา ที่ไปอยู่โรงพักก็ให้กลับมา ไปอยู่ที่ไหนๆ ก็ให้กลับมา เราก็ออย่างนี้ เรียกขวัญให้กลับมาหาเจ้าของ เพราะคนเราต้องมีขวัญ ไม่มีไม่ได้ ต้องมีทุกคน อยู่ที่กลางหัวเรานี่” (อั่ว เณยา, สัมภาษณ์, 20 มิถุนายน 2559)

“เวลาเราเรียกขวัญนี้ เราต้องตั้งใจพูดเสียงไม่ต้องดังแต่มีความตั้งใจ ไม่ใช่เรียกไปอย่างงั้นๆ ลูกหลานนี้เราต้องเรียกให้มาผูกข้อมือทุกคนแต่ส่วนใหญ่ก็จะมากันครบ ผูกแต่เข้าตี 5 กว่าๆ เสร็จแล้วใครจะไปไหนไปทำอะไรก็ตามสบาย เรียกขวัญเสร็จแล้วนี่” (น้อม คุ่งสิงค์, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2559)

จากพิธีกรรมเรียกขวัญที่เป็นพิธีหลัก ก็ยังมีอีกหนึ่งกิจกรรมในอดีตที่ปัจจุบันได้สูญหายไปแล้วนั่นก็คือ การเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยง ที่เมื่อฟังจากคำบอกเล่าของชาวบ้านที่มีอายุ 70 ปีขึ้นไป มักเล่าเรื่องด้วยสีหน้าที่เป็นสุข เพราะถือว่าช่วงหนุ่มสาว เรื่องสาวจีบหนุ่ม หนุ่มจีบสาวถือเป็นเรื่องคู่กันอยู่แล้วแน่นอนว่าผู้ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้จะต้องมีความสุข

สนุกสนานเป็นอย่างยิ่ง และทำให้เห็นถึงมิตรภาพและไมตรีจิตที่ดีต่อกันไม่ว่าจะมาจากต่างที่ต่างถิ่น ชาวกะเหรี่ยงทุกคนก็ยินดีต้อนรับเหมือนญาติสนิท และประเด็นหลักของกิจกรรมนี้ ก็ได้สื่อสารถึงการหาคุ้มครองเสียทีเดียว แต่จะเน้นเรื่องการร้องรำทำเพลง การต่อกลอนกันในเพลงระหว่างหนุ่มสาวมากกว่าจะคิดถึงเรื่องทางเพศ

โอ้ย...สมัยก่อนสนุกมากๆ เลย คนมาเยอะแยะ ร้องรำทำเพลงกันอย่างสนุกสนาน พวกผู้ชายนี่เดินกันมาจากบ้านบึง บางคนก็หุงเผก ห้วยแห้ง มาหมด พวกผู้หญิงเราก็จะนั่งที่ปะรำพิธี เป็นที่โล่ง นั่งเรียงแถวกัน พอผู้ชายบ้านอื่นเดินผ่านเราก็จะร้องเพลงเรียกให้มานั่งกินข้าวห่อ เวลาเราร้องเพลงก็ต้องมีแคนเป่าด้วยถ้าไม่มีร้องไม่ออก บางคนพอได้ก็เวียนกันแล้วก็ไปเป็นเพื่อนกัน บางคนก็สานสัมพันธ์ต่อจากนั้นก็มาอย่างสาว เราจะเกี่ยวกันวันกินข้าวห่อช่วงสายยาวไปจนถึงช่วงเกือบเย็น พอเหนื่อยก็หยุดพัก แล้วเวียนกันต่อ (ตี บุญกร, สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2559)

3. เป็นที่พึ่งในยามวิกฤต

การที่สื่อพื้นบ้านเป็นที่พึ่งในยามวิกฤตนั้น อาจมิใช่การช่วยเหลืออย่างรูปธรรมเท่านั้น นามธรรมก็สามารถเป็นกำลังใจ เป็นการเสริมสร้างแรงใจให้มีร่างกายต่อสู้กับปัญหาที่กำลังเผชิญหน้าอยู่ก็ได้

พิธีการเรียกขวัญ เป็นการเรียกขวัญ หรือ “สติ” ของเจ้าของ เวลาทำอะไรก็ต้องคิดหน้าคิดหลังให้ดี ต้องมีสติสัมปชัญญะ ไตร่ตรองพิจารณาเสียก่อน เมื่อมนุษย์มีสติ ก็จะสามารถแก้ไขปัญหาด้วยแนวทางที่ถูกต้องได้ อีกทั้งการเรียกขวัญก็ยังเป็นการเสริมขวัญกำลังใจให้ผู้ที่มีอาการเหนื่อยกาย เหนื่อยใจ ท้อแท้หมดพลังใจ ให้ได้ลุกขึ้นสู้ต่อไปโดยมีพลังใจจากคนที่รักในครอบครัว สอดคล้องกับแนวคิดในทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวว่า ปัจจัยภายนอกที่ดี ได้แก่ กัลยาณมิตร คือ การรู้จักหาผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อน หนังสือ สิ่งแวดล้อมที่ดี ที่เกื้อกูล ซึ่งจะชักจูงหรือกระตุ้นให้เกิดปัญญาได้ ด้วยการฟัง การสนทนา ปรึกษา ซักถาม อ่าน ค้นคว้าหรือใช้สื่อให้เป็นประโยชน์ ส่วนปัจจัยภายในที่ดี ได้แก่ โยนิโสมนสิการ การใช้ความคิดถูกวิธี รู้จักคิดหรือคิดเป็น การหาเหตุผล แยกแยะสิ่งต่างๆ ให้เห็นตามสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย กระทั่งเห็นความจริง และแก้ปัญหาหรือทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นได้ หากพิจารณาปัจจัยการเรียนรู้ทั้งสองส่วน จะเห็นว่าส่วนหนึ่งเป็นการรู้จักที่จะพึ่งพาให้ได้ประโยชน์จากคนและสิ่งแวดล้อม และส่วนที่สองเป็นการพึ่งพาตนเองและทำตนเองให้เป็นที่ยึดพิงของผู้อื่น

สมัยก่อนเวลาเจ็บไข้ไม่สบายพ่อก็จะตั้มยาสมุนไพรให้กินเวลาไปไหนมาไหนไปที่ไกลๆ แม่จะสอนให้กลั่นใจ หยิบดินด้วยปลายนิ้วแล้วนำมาใส่ไว้ที่หัว บอกกล่าวพระแม่ธรณีให้ช่วยปกป้องคุ้มครองให้เดินทางโดยสวัสดิภาพทำให้เราสบายใจ พิธีผูกแขนเรียกขวัญก็เหมือนกัน เราสบายใจ เหมือนกับว่าเราได้พรมน้ำมนตร์จากพ่อแม่เรา ด้ายแดงเราก็ไม่

เอาออกนะ ใส่จนครบปี บ้านเราต้องจัดงานมีเครื่องเซ่นไหว้ครบทุกปี ไม่เคยมีปีไหนที่ไม่ทำ กะเหรี่ยงเราเนี่ยมีเคล็ดอะไรเยอะนะ แต่พอคนแก่ๆ ล้มหายตายจากก็ไม่มีคนสืบทอด เด็กรุ่นใหม่ๆ มันก็ไม่เอา อย่างน้อยให้ได้รับความเป็นมาอย่างดี ที่บ้านนี้ทำมาทุกปี ไม่รู้พอเราไม่อยู่เด็กๆ มันจะทำกันอยู่อีกมั๊ย ก็น่าเป็นห่วงอยู่ (อำภิกา ขยันการ, สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2559)

การผูกแขนเรียกขวัญเป็นพิธีกรรมที่ก่อให้เกิดความมั่นใจ และมีที่พึ่งทางใจ เพราะชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าทุกคนมีขวัญ วันหนึ่งไปมาหลายที่ ขวัญอาจจะมัวไปเที่ยวเล่น หรือถูกจับกิน ใน 1 ปีชาวกะเหรี่ยงจึงจำเป็นต้องจัดงานกินข้าวห่อขึ้นเพื่อเป็นการเรียกขวัญที่ไม่อยู่กับเนื้อกับตัวให้กลับมา และลูกหลานทุกคนก็ต้องมาร่วมพิธีกรรมเรียกขวัญ มิฉะนั้นก็จะถือว่า ไม่เคารพ ไม่แสดงถึงความกตัญญู ต่อพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ (เสรี คลังนา, สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2559)

ในมุมมองของกะเหรี่ยงรุ่นหลัง นายจักรกฤษ วิสฐศุภการ อายุ 30 ปี กะเหรี่ยงรุ่นหลังที่ยังคงพูด และฟัง ภาษากะเหรี่ยงได้ ช่วยพ่อแม่สืบทอดประเพณีกินข้าวห่อมาทุกปี และเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับประเพณีนี้มาก

รู้สึกสบายใจนะเวลาเข้าร่วมพิธีกรรมเรียกขวัญแล้ว เพราะว่าพ่อแม่เราเป็นคนผูกให้ใจพ่อแม่นี้ถือว่าสุดยอดของลูกนะ เราคิดแบบนี้ จะทำอะไรให้ประสบความสำเร็จก็ต้องให้พ่อแม่ช่วยพร ให้พ่อแม่เขารู้สึกดีกับสิ่งที่เราทำ เวลาเราเหนื่อยมา พ่อแม่ให้กำลังใจเราก็อาย มีพลังมากขึ้น มีความคิดมากขึ้นกว่าเดิม พอได้มาเจอพ่อๆ น้องๆ ญาติๆ นานๆ ได้มาเจอกันครั้งหนึ่งก็สนุก มีเรื่องอะไรก็ปรึกษากัน เพราะจะให้ไปปรึกษาใครอะ ก็ต้องปรึกษาญาติกันเองนี่แหละดีที่สุด แล้วก็อีกอย่างหนึ่งคือ ความภาคภูมิใจที่ได้เกิดเป็นคนกะเหรี่ยง กะเหรี่ยงเรามีวัฒนธรรมที่ดีงามมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ เราเป็นรุ่นหลังก็ต้องอนุรักษ์ไม่ให้เสื่อมสลายไปกับโลกในยุคปัจจุบัน (จักรกฤษ วิสฐศุภการ, สัมภาษณ์, 28 มิถุนายน 2559)

4. ขั้วกลางทางสังคม

ประเพณีกินข้าวห่อมีการสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมให้แก่คนในครอบครัว และผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) ได้มีส่วนร่วมในวัฒนธรรมของชุมชนตนเอง เกิดความรู้สึที่ดีต่อ ภายใจ และจิตวิญญาณ ในครอบครัวที่ทำข้าวห่อ ส่วนใหญ่แล้วจะทำกันเป็นจำนวนมากเพื่อเลี้ยงลูกหลานญาติพี่น้อง และแขกที่จะมาเยี่ยมเยือน ลูกๆ หลานๆ จะมาช่วยกันห่อข้าวห่อพร้อมกับจัดเตรียมเครื่องเซ่นไหว้ต่างๆ

ในช่วงการห่อข้าวห่อผู้ใหญ่ในบ้านจะถือโอกาสอบรมสั่งสอนสิ่งเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิต อาทิ การเรียน การทำงาน ความดี ความชั่ว หรือแม้แต่ความรัก แม่ หรือ ยายจะใช้ช่วงเวลาที่ได้อยู่กับลูกหลาน สอบถามสารทุกข์สุกดิบ พร้อมชี้แนะทางที่ถูกที่ควรให้แก่บุตรหลานของตนเองทำให้กลุ่มคนเหล่านี้เติบโตไปเป็นคนดีของสังคม และเลือกวิถีการดำเนินชีวิตตามครรลองคลองธรรม

นอกจากนี้ในมุมมองของอาจารย์ที่เป็นคุณครูผู้ส่งเสริมการศึกษาด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นให้นักเรียนด้วยการจัดแรลลี่บูรณาการศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมชุมชนกะเหรี่ยงอำเภอสวนผึ้ง อาจารย์ผู้สอนวิชาสังคมศึกษา โรงเรียนสวนผึ้งวิทยา ผู้ที่ต้องการให้ความรู้เรื่องของวัฒนธรรมท้องถิ่นแก่นักเรียนโดยให้นักเรียนรู้สึกสนุก มาเบื่อ และได้เห็นวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ด้วยสัมผัสทั้ง 4 คือ ตา ได้เห็น หูได้ยิน มือได้สัมผัส ลิ้นได้รับรส

เด็กๆ ที่ได้ผ่านการเรียนรู้เรื่องประวัติของชุมชน เขาจะมีความภาคภูมิใจแล้วก็รู้ที่มาที่ไปของบรรพบุรุษ และมีความกล้าแสดงออกเรื่องของการบอกเล่าเรื่องราวของชุมชนบ้านเกิดได้ดึ้นๆ ครูจะพาเขาไปสำรวจตามสถานที่สำคัญๆ ในชุมชน เช่น วัด เสาประจำหมู่บ้าน ไปดูวิถีชีวิตการเกษตรของชาวบ้าน ขึ้นไปฟังนิทานและเรื่องเล่าในบ้านคนกะเหรี่ยงอาวุโส ไปพิพิธภัณฑ์ที่ภโวทัย บางคนก็ไม่ตั้งใจฟัง หรือบางคนก็ไม่ยอมไป เด็กพวกนี้ก็จะทำข้อสอบไม่ได้ งานกลุ่มก็ไม่ช่วยเพื่อนอะไรแบบนี้ แต่บางคนก็เฝ้าชอบนะ มันก็เหมือนการไปกระตุ้นทำให้เค้าได้เรียนรู้รากเหง้า ความเป็นมา เมื่อรู้ที่มาที่ไปเกิดความภาคภูมิใจแล้วพวกเค้าก็จะกล้าพูด กล้าทำ กล้าแสดง อย่างนักเรียนครูคนหนึ่งพอเค้าจบชั้นมัธยมปีที่ 6 จากที่นี้ไปแล้ว ก็ไปเข้ามหาวิทยาลัย เค้าก็กลับมาบ้านและมาเยี่ยมครู เค้าก็เล่าว่าจากที่ได้ทำโครงการกับอาจารย์ตอนสมัยเรียนเป็นประโยชน์มากเลย สามารถต่อยอดในการเรียนที่มหาวิทยาลัยได้ อาจารย์ที่มหาวิทยาลัยก็ชื่นชมเค้า เค้าก็บอกว่านึกถึงและรู้สึกดีใจมากที่ได้เรียน ได้ทำโครงการด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ครูสอน (สุรเศรษฐ์ บุญเกิด, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2559)

นางเบะ คุ่งลิ่งค์ หญิงกะเหรี่ยงวัย 78 ปี อาศัยอยู่กับลูกสาวและหลาน ซึ่งตอนนี้มีหลานให้กับยายทวดแล้ว 2 คน กล่าวถึงความห่วงใยที่มีต่อหลาน ที่ตอนนี้กำลังมีลูกในวัย 5 ขวบ และ 1 ขวบ 8 เดือน “เป็นห่วงเรื่องการเลี้ยงลูกนี้แหละ กลัวว่าจะทำไม่ถูก เด็กเล็กๆ เวลาป่วยมันร้องอย่างเดียวมันบอกเราไม่ได้ ต้องคอยสังเกตเอาเอง ส่วนพี่มันก็ชน ชอบไปเล่นกะเพื่อนที่ข้างบ้านโน้น เวลาเรียกมากินข้าวก็ไม่ค่อยอยากกลับมา อยากเล่นมากกว่า” (เบะ คุ่งลิ่งค์, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2559)

ในส่วนของการคิดเห็นของหลาน นางวิณารัตน์ กาพดิษฐ์ อายุ 24 ปี ก็สามารถรับรู้ได้ถึงความห่วงใย และความปรารถนาดีของยายที่มีต่อตนเองและลูกของตน

พี่ย (ยาย) เขาก็จะคอยถามว่า ลูกกินข้าวยัง กินนอนนอนได้แล้วอะไรประมาณนี้จะคะ เวลาลูกร้องเขาก็จะมาดูว่าเป็นอะไร ช่วยหาทางให้หยุดร้อง เวลานั้นทำข้าวห่อ พี่ยเขาก็จะสอนอะไรดีไม่ได้ อย่างแบบว่าลูกบ้านไหนที่ทำตัวเกรง ทำตัวไม่ดี เขาก็จะบอกว่าแบบนี้ไม่ดี อย่าทำ หรือลูกบ้านไหนที่ดีก็จะบอกให้ดูเป็นตัวอย่างที่ดี (วิณารัตน์ กาฬดิษฐ์, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2559)

5. เสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีของสมาชิกในครอบครัว และเครือญาติ

ในช่วงประเพณีกินข้าวห่อลูกหลานที่ไปเรียน หรือทำงานในต่างจังหวัดไม่ว่าจะอยู่แห่งใดในประเทศไทยจะกลับมายังถิ่นฐานบ้านเกิดอำเภอสวนผึ้ง หรือบางคนก็จะชวนเพื่อนฝูงต่างถิ่นเพื่อมาทำความรู้จักกับประเพณีกินข้าวห่อของชุมชนตนเองอีกด้วย

“ช่วงกินข้าวห่อนี้ ลูกที่อยู่นครสวรรค์ ก็กลับมา ที่อยู่หนองบัวลำพูก็กลับมา ปกติก็มาบ้างไม่มาบ้างถ้ามีวันหยุดยาว แต่พอกินข้าวห่อนี้จะมากันทุกปี หลานๆ ที่เรียนอยู่ที่กรุงเทพฯ ก็มา” (อ้าว เณยา, สัมภาษณ์, 20 มิถุนายน 2559)

“ต้องกลับมาสิลูกๆ นี่ มากันทุกคน พาพวกเพื่อนๆ มันมาด้วย บางทีมาเป็นสิบๆ คน เราก็กินกับข้าวเลี้ยงกันสิ มานอนที่บ้าน เราเป็นเจ้าบ้านก็ต้องเลี้ยงข้าวปลาอาหารให้อุดมสมบูรณ์ (หัวเราะ)” (ภูริ เนตีก, สัมภาษณ์, 27 กรกฎาคม 2559)

“ช่วงกินข้าวห่อนี้หลานๆ มากันทุกคน ต้องมากันทุกคน มันเป็นประเพณีของเราไวยังไงเราก็ต้องไปให้ครบ ให้พ่อแม่ปู่ย่าตายายเราได้เห็นได้คุยกับหลานๆ” (อารีย์ คงสิงค์, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2559)

จากการสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าลูกหลานกะเหรี่ยงแต่ละคนจะมีภาระหน้าที่ต่างถิ่นต่างที่ เมื่อถึงช่วงประเพณีกินข้าวห่อก็ต้องกลับไปยังบ้านเกิดเพื่อเข้าร่วมประเพณีกินข้าวห่อ จนถือเป็นหลักการปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน จากรุ่นสู่รุ่น

6. เชื้อมโยงคนรุ่นเก่า และคนรุ่นใหม่

พิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อเป็นสื่อพิธีกรรมที่มีมายาวนาน สืบทอดมาจากรบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น ปู่ย่าตายาย ได้กระทำมาก่อนแล้วจึงถ่ายทอด สอนลูกหลาน ให้กระทำตามที่ตนได้เรียนรู้มาจากรุ่นก่อนอีกที หลายครั้งที่ผู้วิจัยมักจะได้รับคำตอบจากผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเมื่อถามถึงความหมายของสิ่งต่างๆ ในพิธีกรรม มักจะได้รับคำตอบว่า “ทำตามพ่อแม่ พ่อแม่สอนมาเราก็ทำอย่างเขา” และจากการลงพื้นที่ก็มักจะพบว่า ลูกหลานจะช่วยเหลือพ่อแม่หรือคนในครอบครัวในการเตรียมงานแทบทุกบ้าน ยิ่งบ้านใดมีลูกสาวหลานสาวก็หายห่วง มีตัวช่วยที่คอยหยิบจับทุกสิ่งตามต้องการ แต่หากบ้านใดไม่มีลูกสาวหลานสาวเลย มีแต่ผู้ชาย บ้านนั้นก็มักจะเห็นคนแก่งนึ่งทำกันเอง หรือไม่ก็อาจจะมียุวกหรือหลานสะใภ้มาช่วยนั่นเอง

หากจะกล่าวถึงการเชื่อมโยงคนรุ่นและรุ่นใหม่ในประเพณีกินข้าวห่อนั้น มีหลายขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนการเตรียมงาน ที่ต้องช่วยกันห่อข้าวห่อ จัดเตรียมเครื่องเช่นไห้ต่างๆ และในช่วงประกอบพิธีกรรมที่ลูกหลานจะต้องมาให้ผู้ใหญ่ผูกแขน ล้วนแล้วแต่ประกอบไปด้วย การสื่อสารแบบสองทาง (Two-way communications) ทั้งสิ้น ในขณะที่สื่อมวลชนไม่สามารถทำหน้าที่นี้ได้ดีเท่ากับสื่อพื้นบ้าน

“สมัยก่อนพ่อแม่ทำแบบไหนเราก็ทำแบบนั้นบางทีอันไหนที่เขาไม่บอกเราก็ดถาม เราก็ทำตามเขา พอมารุ่นลูกเราก็สอนลูกตามอย่างที่เราบอกนั่นแหละ ไม่ได้ยากเย็นอะไร ” (น้อม คุ่งลิ่งค์, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2559)

“พ่อเขาจะเป็นคนบอกว่าอะไรใช้ได้ใช้ไม่ได้ พ่อเขาจะรู้ดีกว่าแม่ เขาจะรู้และอธิบายได้เยอะ ตอนนั้นก็ให้เขาสอนทำข้าวห่อตัวผู้ ยังทำไม่ได้เลยเนี่ย ยังจับไม่ถูกมันทำยาก ว่างๆ ก็ว่าจะให้พ่อเขาสอนสานกระบุง พ่อเขาทำงานจักสานได้ เรียนรู้เอาไว้ เวลาเราแก่ตัวกว่านี้จะได้มีรายได้เลี้ยงตัวเอง” (อารีย์ คุ่งลิ่งค์, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2559)

“ทำข้าวห่อกับแม่มาตั้งแต่เด็กๆ จ๊ะ ก็เลยทำได้ ปีนี้ใช้ข้าวเหนียว 15 กิโลกรัม เมื่อก่อนทำเยอะกว่านี้อีก ต้องนั่งห่อทั้งวันกว่าจะเสร็จไม่ได้ไปไหนเลย (วิณารัตน์ กาฬดิษฐ์, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2559)

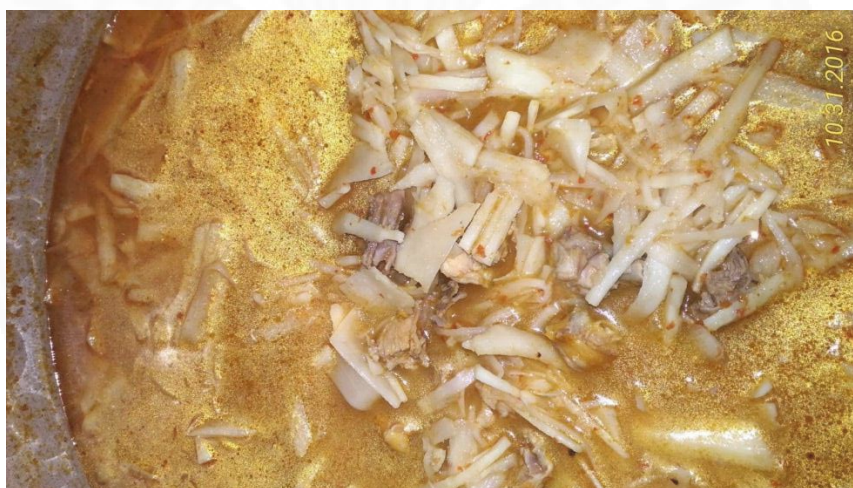
“ผมช่วยพ่อทุกปี พ่อเขาก็จะบอกให้ช่วยไปหาฟืน เตรียมปิบต้มข้าวห่อ ช่วยหาใบตอง หาดอก ชื่อมะพร้าว น้ำตาล อะไรพวกนี้ครับ ” (พิพัฒน์ บุญเชิญ, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2559)

7. เป็นพื้นที่นำเสนออาหารพื้นบ้านของกะเหรี่ยง

ในประเพณีกินข้าวห่อ ชาวกะเหรี่ยงจะตั้งใจประกอบอาหารอย่างสุดฝีมือเพื่อเลี้ยงต้อนรับลูกหลานญาติสนิท และมิตรสหาย ที่จะพากันไปมาหาสู่อย่างอิสระ วิถีชีวิตของคนกะเหรี่ยงที่กินอยู่กับป่ามาแต่เก่าก่อน ทำให้บางบ้านยังมีสัตว์ป่าคุ้มครองอาทิ ค่าง เก้ง เลียงผา สัตว์เหล่านี้ชาวกะเหรี่ยงยังคงมีความนิยมในการรับประทาน โดยจะใช้เครื่องแกงเหมือนแกงป่า แต่จะใส่วัตถุดิบอื่นๆ เพิ่ม คือ พริกพาน ผักไผ่ ขี้อ่อน นานๆ จะทำรับประทาน ขึ้นอยู่กับว่าจะมีใครนำมาขาย หากไม่มีก็มักจะทำอาหารทั่วไป อาทิ แกงข้าวคั่วต่างๆ แกงป่า ผัดเผ็ด และน้ำพริก สำหรับแกงข้าวคั่วนี้ ชาวกะเหรี่ยงสามารถดัดแปลงไปตามวัตถุดิบหลักได้นานาชนิด เช่น ผัก แดงล้าน แดงเปรี้ยว หน่อไม้ดอง หยวกกล้วย ขนุนอ่อน เนื้อสัตว์ที่อยู่ในแกงข้าวคั่วมักจะเป็นไก่บ้าน และใส่น้ำปลาร้าด้วย ส่วนแกงป่าก็จะนิยมใส่ไก่บ้าน เป็นหลักเช่นกัน ส่วนผสมเพิ่มเติมที่ทำให้แกงป่ากะเหรี่ยงแตกต่างออกไป นั่นก็คือ จะใส่น้ำปลาร้าลงไปด้วย วัตถุดิบอีกอย่างที่แปลกกว่าแกงป่าที่อื่นๆ คือ กล้วยน้ำว้าอ่อน ที่จะถูกหั่นเป็นชิ้นพอดีคำและใส่พร้อมกับเนื้อสัตว์ลงไป เวลารับประทานจะได้เนื้อสัมผัสหนึบๆ เข้ากันดีกับน้ำแกงที่มีกลิ่นหอมของน้ำปลาร้า รสชาติเค็มและเผ็ดช่วยทำให้เจริญอาหารและดื่มน้ำได้มากอีกด้วย

ภาพที่ 4.24 แกงซีฟะลิยะค่าง

ภาพที่ 4.25 แกงข้าวคั่วหน่อไม้ดองใส่ไก่บ้าน

ภาพที่ 4.26 แกงข้าวคั่วขนอ่อนใส่ไก่บ้าน

ภาพที่ 4.27 แกงข้าวคั่วบุกใส่ไก่บ้าน

ภาพที่ 4.28 แกงข้าวคั่วฝักอ่อนใส่ไก่บ้าน

ภาพที่ 4.29 แกงป่าไก่บ้านใส่กล้วยอ่อน

นอกจากนี้ยังมีแกงอีกหนึ่งชนิดที่นิยมทำกันมากในช่วงฤดูที่เห็ดโคนออก นั่นก็คือ แกงป่าหมูใส่เห็ดโคนและฝักทอง ลักษณะคล้ายกับแกงป่า แต่มีส่วนผสมเพียงพริกแกง เห็ดโคน ฝักทอง และหมู ที่สำคัญคือ ใส่น้ำปลาร้าด้วย รสชาติเผ็ดและเค็ม ย้อนกลับไป 10 ปี เห็ดโคนในอำเภอสวนผึ้ง ยังมีพอตามความต้องการบริโภค และว่ากันว่าอร่อยกว่าเห็ดจากที่อื่น เนื่องจากดินในอำเภอสวนผึ้งที่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของเห็ดโคน มักเป็นดินร่วนผสมขุยมะพร้าวตามธรรมชาติ ส่งผลให้เห็ดโคนของสวนผึ้งมีรสสัมผัสที่นุ่มเหนียว มีรสชาติดีกว่าที่อื่น การซื้อขายกันตกอยู่ที่กิโลกรัมละประมาณ 100-300 บาท ปัจจุบันเห็ดโคนมีปริมาณน้อยลงอย่างมาก เนื่องจากฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ป่าไม้

น้อยลง และมีความต้องการบริโภคสูงมาก จึงทำให้ราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 500-700 บาท นอกจากเห็ดโคนจะถูกนำมาทำแกงแล้วก็นำมาทำต้มเค็ม และผัดกับหมูสับ ในส่วนของการต้มเค็มนั้นเครื่องปรุงมีเพียงเกลือและน้ำปลา โดยนำเห็ดที่ล้างสะอาดแล้วมาเคล้าด้วยเกลือและน้ำปลา ทิ้งไว้สักครู่เห็ดจะคายน้ำออกมา หลังจากนั้นจึงนำเห็ดไปต้มโดยไม่ต้องใส่น้ำเพิ่มก็จะได้เห็ดเค็ม ซึ่งเวลานำมารับประทานจะบีบมะนาว ซอยพริก และหัวหอมลงไป ทำให้ได้รับรสชาติและรสสัมผัสของเห็ดโคนอย่างแท้จริง

ภาพที่ 4.30 น้ำพริกปลาร้าสับ

ในส่วนของอาหารกะเหรี่ยงประเภ้น้ำพริกก็นำน้ำพริกปลาร้า ลักษณะคล้ายกับแจ่วบองหรือน้ำพริกปลาร้าสับของภาคอีสาน แต่มักจะนำมาผัดให้สุก ใส่มะเขือเปี้ยวแทนมะนาว และรับประทานคู่กับข้าวเจ้า ผักต้ม อาทิ มะเขือ ถั่วฝักยาว ถั่วพู หน่อไม้ต้ม เรียกได้น้ำพริกปลาร้าเป็นอาหารที่ผู้เฒ่าผู้แก่ชาวกะเหรี่ยงนิยมทำทุกครัวเรือน

ภาพที่ 4.31 ผัดเผ็ดหมูใส่ใบขมิ้น

นอกจากนี้ยังมีอาหารกะเหรี่ยงอีกหนึ่งอย่างที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น นั่นก็คือ ผัดเผ็ดหมูสับใส่ใบขมิ้น บางบ้านจะใส่วุ้นเส้นลงไปด้วย แต่ต้นตำรับจะไม่ใส่ เมนูนี้มีรสชาติเค็มเผ็ดอีกเช่นกัน บริเวณบ้านของชาวกะเหรี่ยงส่วนใหญ่จะปลูกต้นขมิ้น ใบก็สามารถนำมาปรุงอาหารได้โดยจะนำมาซอยให้ละเอียด ใส่เครื่องแกงเหมือนพริกแกงเผ็ดทั่วไป เมื่อผัดเครื่องแกงให้หอมแล้วก็ใส่หมูสับ ตามด้วยใบขมิ้น เครื่องปรุงใส่น้ำปลาอย่างเดียว เป็นอาหารที่ทำง่าย แต่อร่อยมาก เพราะใบขมิ้นมีกลิ่นหอมเฉพาะตัว

จากการลงพื้นที่ในช่วงประเพณีกินข้าวห่อ ผู้วิจัยไม่พบเมนูที่มีส่วนผสมของเห็ดโคน ใดๆ ที่ ตามฤดูกาลแล้วจะต้องมีเห็ดโคนออกตามธรรมชาติ (เห็ดโคนได้ออกมาภายหลังในช่วงเดือนพฤศจิกายน) เมนูที่ทุกบ้านมีคือ แกงข้าวคั่วชนิดต่างๆ น้ำพริกปลาร้า และผัดเผ็ดหมูสับใบขมิ้น บางบ้านมีต้มจืดหน่อไม้ผัด ซึ่ง เป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชน

ภาพที่ 4.32 แกงผักทองใส่หมูและเห็ดโคน

ภาพที่ 4.33 ยำเห็ดโคน

ภาพที่ 4.34 เห็ดโคนสด

ภาพที่ 4.35 แกงปลาใส่ใบส้มป่อย

อาหารอีก 2 เมนูที่มีความเฉพาะตัวไม่เหมือนกับเมนูอื่นๆ นั่นก็คือ แกงไหลบอน และ แกงดอกบอน อาหารทั้ง 2 เมนูนี้ใช้วัตถุดิบจากต้นเดียวกัน แต่มีความต่างกันทั้งรสชาติ รสสัมผัส โดยสิ้นเชิง เมนูแรกคือ แกงไหลบอน ชื่อก็บ่งบอกอยู่แล้วว่าทำมาจากไหล คือ ส่วนราก ของต้นบอน การประกอบอาหารจากต้นบอนนั้นจะคันมาก มือต้องแห้งสนิทหากโดนน้ำหรือนำบอนไปล้างจะยิ่ง คันมากขึ้น คล้ายกับการทำเผือก จากประสบการณ์ของผู้วิจัยที่เคยช่วยคุณยายปอกบอนเพื่อทำแกง ไหลบอน คุณยายบอกว่าห้ามพูดว่าคัน เพราะจะยิ่งคันมากขึ้น ซึ่งผู้วิจัยก็รู้สึกว่ามันจริง เพราะยิ่งพูดก็

ยิ่งค้น ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นกุศโลบายของผู้ใหญ่ ที่อยากให้เราเอาใจออกจากสิ่งที่กำลังเป็นทุกข์อยู่ หรือ การวางแผนนั่นเอง แกงไหลบอนมีลักษณะคล้ายกับแกงส้ม มักนิยมใส่ปลาสด หากไม่ชอบสามารถ เปลี่ยนเป็นหมูย่างแทนได้ แกงไหลบอนบ้านบางจะใส่ส้มมะขามเปียกเพื่อความเปรี้ยว แต่บางบ้านจะ ใส่มะเขือเปรี้ยวแทน รสชาติจะเปรี้ยวนำและเค็มตาม ที่ขาดไม่ได้สำหรับเอกลักษณ์ของแกงกะเหรี่ยง คือ การใส่น้ำปลาร้าลงไปด้วย เนื้อของไหลบอนเมื่อสุกได้ที่แล้วจะเปื่อยยุ่ย ผู้เฒ่าผู้แก่ชอบรับประทาน เป็นอย่างยิ่ง อันที่จริงแกงไหลบอนนั้น จัดอยู่ในกลุ่มของแกงส้ม ซึ่งนอกจากชาวกะเหรี่ยงจะนิยมนำ ไหลบอนมาแกงแล้ว ยังสามารถใช้วัตถุดิบอื่นๆ ตามฤดูกาลได้ อาทิ มะเฟือง มะม่วงเปรี้ยว บุก ใบ ส้มป่อย เมล็ดที่กล่าวมาข้างต้นนี้นิยมใช้ปลาเป็นหลัก รสชาติของแกงมีรสเปรี้ยวนำ เพื่อดับความคาว ของปลานั้นเอง

ภาพที่ 4.36 แกงดอกบอน

ภาพที่ 4.37 ดอกบอนสด

ส่วนอีกเมนูหนึ่งก็คือ แกงดอกบอน ซึ่งใช้ในส่วนของดอก เมื่อทำเสร็จแล้วหน้าตาลายกับน้ำพริก วัตถุดิบหลักคือ ดอก ของต้นบอน ซึ่งมักจะเจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝน ไม่พบในฤดูแล้ง เพราะบอนเป็นพืชที่ชอบน้ำมักจะขึ้นใกล้แหล่งน้ำตามธรรมชาติ แกงดอกบอนนั้นเป็นแกงกะหรี่ที่ต้องใส่กะทิ โดยเครื่องแกงจะที่แตกต่างจากพริกแกงประเภทอื่น โดยจะประกอบด้วย พริกแห้ง ข่า ตะไคร้ ผิวมะกรูด พริกพาน ก่อนจะนำดอกบอนมาแกงจะต้องต้มสุกมากๆ จากนั้นนำมาตำให้ละเอียด แล้วนำมาผัดกับเครื่องแกง และกะทิพร้อมกับใส่ใบส้มป่อย ซึ่งทำให้แกงนี้มีรสชาติที่เปรี้ยวและเค็มตาม มีรสชาติเผ็ดแต่ไม่มาก

ตามธรรมเนียมของชาวกะเหรี่ยงมักจะยินดีเป็นอย่างยิ่งหากได้เลี้ยงข้าวแขกที่มาเยี่ยมเยียน ตามมารยาทแล้วหากเดินผ่านบ้านของชาวกะเหรี่ยงบ้านใด เมื่อเจ้าบ้านเชิญชวนให้ขึ้นมากินข้าวห่อ หรือกินอาหารที่เตรียมไว้ หากชวนแล้วไม่กิน แม้อ้างว่าไม่สะดวกหรือติดธุระ ชาวกะเหรี่ยงจะถือว่าไม่ให้เกียรติกัน นี่เป็นวัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยงโพล่งในอำเภอสวนผึ้ง ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ในการเป็นพื้นที่ของอาหารกะเหรี่ยงพื้นบ้านที่หาพบปะทานได้เฉพาะที่อำเภอสวนผึ้งเท่านั้น ปัจจุบันในหมู่บ้านบ้านบ่อยังมีการทำแกงกะหรี่ดังกล่าวอยู่ แต่ละบ้านจะทำวันละ 1 อย่างรวมกับอาหารไทยอื่นๆ เช่น ผัดผัก น้ำพริกอื่นๆ แกงจืด เป็นต้น แต่ในหมู่บ้านจะมีร้านที่ขายแกงกะหรี่ในแต่ละวันจะทำขายในตอนเช้าเพียง 3-4 อย่างเท่านั้น ส่วนใหญ่จะเน้นทำแกงข้าวคั่วเป็นหลักซึ่งเป็นแกงกะหรี่เพียง 1 อย่างเท่านั้น ส่วนอีก 2-3 อย่างมักเป็นอาหารไทยปกติ

บทบาทหน้าที่ระดับชุมชน

สำหรับการศึกษาบทบาทหน้าที่ในระดับชุมชน คือ การศึกษาบทบาทหน้าที่ของประเพณีกินข้าวห่อที่ส่งผลต่อกลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่อาศัยอยู่ร่วมกันในเขตท้องถิ่นเดียวกัน มีการติดต่อสื่อสารทำกิจกรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม ซึ่งประเพณีกินข้าวห่อมีบทบาทหน้าที่ดังนี้

1. อัตลักษณ์ชุมชน

ความโดดเด่นของประเพณีกินข้าวห่อในชุมชนคือ ชาวกะเหรี่ยงที่อาศัยรวมกันอยู่มากในอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ซึ่งมีความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” ความศรัทธาในสิ่งที่เชื่อถือ ก่อเกิดรากเหง้าแห่งประเพณีของชุมชน ที่ผ่านร้อนผ่านหนาวมาอย่างยาวนานถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันนี้ในอำเภอสวนผึ้งมีเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จัก เพราะมีเส้นทางในการปั่นจักรยานที่สวยงาม มีที่พัก หรือรีสอร์ทอันสวยงามเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ทำให้นักท่องเที่ยวในจังหวัดใกล้เคียง มาเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจในช่วงสุดสัปดาห์เป็นจำนวนมาก

ในส่วนของหน่วยงานราชการในท้องถิ่นหากมีการนำเสนออัตลักษณ์หรือการเผยแพร่วัฒนธรรมของชุมชนในเดือนสิงหาคมของทุกปี เชื่อว่าน่าจะเป็นแนวทางในการรักษาอัตลักษณ์ชุมชนยังเป็นการช่วยให้ชุมชนมีรายได้ และเกิดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชุมชนของตนอีกด้วย จาก การสัมภาษณ์ อาจารย์สุรเศรษฐ์ บุญเกตุ อาจารย์เป็นท่านหนึ่งที่แม้ว่าจะเป็นคนมาจากอำเภออื่น แต่ก็มี

ความรักอำเภอสวนผึ้งไม่น้อยกว่าคนในพื้นที่ อาจารย์ได้เสนอแนวคิดในการพัฒนารูปแบบของท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้กับชาวกะเหรี่ยงในอำเภอสวนผึ้ง

ตอนที่ครูไปเที่ยวที่ยูนนาน ประเทศจีนนะ ครูรู้สึกประทับใจมากเลย สถานที่ที่เขาเต็มไปด้วยศิลปะของจีน วัฒนธรรมแบบจีน เป็นหมู่บ้านที่ขายวัฒนธรรมที่สวยงามมากๆ เขาอนุรักษ์วัฒนธรรมของเขาไว้ดีมาก เราไปดูก็ชอบ อยากให้ที่บ้านของเราทำแบบนั้นบ้าง เวลามีคนมาท่องเที่ยวจะได้รู้ว่า อ้อที่นี่มีกะเหรี่ยงโพล่งนะ มีประเพณีวัฒนธรรมแบบนี้ มีชีวิตความเป็นอยู่แบบนี้ มีโฮมสเตย์ที่เป็นบ้านกะเหรี่ยง อาหารกะเหรี่ยง การทอผ้ากะเหรี่ยง เวลากลับก็มีผลิตภัณฑ์ของคนในชุมชนซื้อหาติดไม้ติดมือไป ครูว่ามันดี จัดที่ไว้ส่วนหนึ่งเลยในชุมชน อนุรักษ์เอาไว้ เช่นบ้านกะเหรี่ยง การทอผ้ากะเหรี่ยง อุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ เหมือนเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมกะเหรี่ยง มีคนแก่นั่งผูกแขนอยู่ในบ้านเล็กๆ ในชุมชน คนในชุมชนก็จะได้มีรายได้ เด็กๆ ก็จะได้ฝึกเป็นไกด์นำเที่ยวชุมชนของตนเอง ได้ฝึกฝนความกล้าแสดงออก ความคิดสร้างสรรค์ ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ จัดเป็นรอบ วันหนึ่งมีสัก 2-3 รอบต่อวัน ครูว่าเราทำได้นะ และน่าสนใจด้วย ถ้าทำได้ก็จะดี ตอนนี้อาจท่องเที่ยวแปลกๆ ที่ไม่เหมือนใครกำลังดังนะ (สุรเศรษฐ์ บุญเกตุ, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2559)

การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของยังคงมีอยู่ แต่เริ่มที่จะค่อยๆ เลือนลางหายไป ความหวงแหนใน อัตลักษณ์และวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าของชุมชน อันเกิดจากศรัทธา ความเชื่อของชาวกะเหรี่ยง จะมีในรุ่นลูกหลานต่อไปหรือไม่ ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนจะช่วยกันคิดหาทางรอดที่ดีที่สุดในการรักษาสืบพันธุ์บ้านนี้

2. คลื่นความขัดแย้ง

จากการสัมภาษณ์ ชาวบ้านท่านหนึ่งในชุมชนที่คลุกคลีอยู่กับประเด็นปัญหา และได้ร่วมประสานงานระหว่างชุมชนและหน่วยงานราชการต่างๆ ได้กล่าวถึงเปลี่ยนแปลงของสภาพทางสังคมของชุมชนที่มีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมโดยชาวกระเหรี่ยงในพื้นที่กึ่งนิคมออกไปหางานทำนอกพื้นที่มากขึ้น

สมัยก่อนกะเหรี่ยงเรารักกัน มีอะไรก็ช่วยเหลือ แบ่งปัน และถ้อยทีถ้อยอาศัยกันมาก ปัจจุบันพอเริ่มมีหน่วยงานราชการ มีคนนอกพื้นที่มาอยู่มากขึ้น คนก็เริ่มแบ่งเป็นฝักฝ่าย แบ่งกันกลุ่มนั้น กลุ่มนี้ ไม่สามัคคีกันเหมือนดังแต่ก่อน บางคนไม่ชอบกันเพราะทะเลาะกัน เคยมีเรื่องกัน เวลาถึงงานอะไรจะขอความช่วยเหลือก็ลำบาก เพราะเข้าหน้ากันไม่ติด เนี่ยแหละปัญหามันเป็นแบบนี้ มันน่ารำคาญนะ เวลาเราไปขอความช่วยเหลืออะไร เขาก็บอกว่า ไม่เอาหรือทำไมชอบคนโน้นคนนี้ ไม่ถูกกัน ไม่อยากไปช่วย แบบนี้ เราก็กังคับอะไรเขาไม่ได้ ผู้นำชุมชนพวกกำนันผู้ใหญ่บ้านนะ จริงๆ ต้องเป็นศูนย์รวมของ

ชุมชน สามารถขอความร่วมมือ หรือสั่งการได้ แต่นั่นมันไม่ใช่ แล้วคนในชุมชนก็ไม่ค่อยสนใจกัน เลือกทำแต่สิ่งที่ตัวเองอยากทำ จริงๆ ผู้นำจะต้องเอาจริงเอาจังในการแก้ปัญหา ต้องทำเพื่อส่วนรวมจริงๆ ไม่หวังผลตอบแทน และต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต ชาวบ้านจะนับถือ และไม่เกี่ยงเวลาขอความช่วยเหลืออะไร แต่เวลามีงานกินข้าวห่อสังเกตชาวบ้านจะช่วยเหลือกันดีขึ้นกว่าเรื่องอื่นๆ นะ เหมือนกับว่ามันเป็นประเพณีที่ดีงามของเรามาแต่รุ่นปู่ตายายเรา ใครช่วยอะไรได้ก็ช่วยกันไป ส่วนใหญ่จะเป็นกะเหรี่ยงด้วยกันเองนี่แหละ งานกินข้าวห่อสมัยก่อนสนุก มีร้องรำทำเพลงกัน คนจากบ้านอื่นเข้ามาเยาะ เดียวนี้น้อยลงมาก อีกหน่อยกลัวว่าจะหายไปเหมือนกัน เด็กสมัยนี้โตไปมันก็ไปทำงานที่อื่นกันหมด นานๆ กลับมาที (แดงโม (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 12 กรกฎาคม 2559)

เจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นไม่ค่อยมีส่วนร่วมในชุมชน เวลาชุมชนมีการจัดงานต่างๆ ทั้งในทางพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรม เหมือนกับว่าเขาไม่มีบทบาทที่ทั้ง ไม่สนใจเลย อันที่จริงไม่สนับสนุนเราไม่ว่านะ แต่พวกเจ้าหน้าที่บอกตรงๆ ว่า เราไม่เคยเห็นว่าเขามาคลุกคลีกับชาวบ้านในชุมชนนะ เพราะฉะนั้นเวลาชุมชนมีปัญหาเขาก็จะแก้ไม่ได้ เพราะเขาไม่เคยมาสัมผัส อย่างเวลามีประชุมหมู่บ้านก็มีแต่กำนันมาคนเดียว คนอื่นไม่เคยเห็นมีเลย ตอนประชุมเตรียมงานกินข้าวห่อ แต่ชาวบ้านเราช่วยกันดี พอถึงเวลาก็มาช่วยกันได้อยู่ ถ้าไม่มีงานกินข้าวห่อชาวบ้านก็อยู่บ้านใครบ้านมัน ไม่เคยได้มากินข้าวกินปลา เอาของมาให้กัน แต่พอมีงานกินข้าวห่อ แต่ละบ้านก็จะทำกับข้าวเลี้ยงแขก ทำข้าวห่อลูกหลานก็ได้ไปมาหาสู่กัน มีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น (พัชรพา (นามสมมุติ), สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2559)

จากการสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่า ในชุมชนเองก็มีปัญหา มีข้อขัดแย้ง ความไม่ลงลอยกันบ้าง แต่เมื่อประเพณีกินข้าวห่อมาถึง ความขัดแย้งต่างๆ ก็จะทุเลาลงไป แม้ว่าจะยังไม่หายจากไปซะทีเดียว แต่สถานการณ์ก็ดีขึ้นมากกว่าปกติ

3. สร้างความสามัคคี

เมื่อแต่ละครอบครัวเกิดความสัมพันธ์อันดี สมาชิกของครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตา ความเป็นชุมชนก็มีความแน่นหนา มันคงมากยิ่งขึ้น จะสังเกตเห็นได้จากความคึกคักของตลาดนัดในชุมชน หากมีคนพลุกพล่าน การค้าขายไม่ซบเซา ก็ทำให้เข้าใจได้ว่างานกินข้าวห่อปีนี้น่าจะกลับมาเยาะเหมือนดังเช่นทุกๆ ปี ในหมู่บ้านบ้านบ่อเป็นหมู่บ้านที่ไม่ใหญ่นัก เมื่อมีคนไปมาหาสู่กัน การสัญจรบนท้องถนนก็จะเห็นได้ชัดเจนว่ามีรถสัญจรไปมาหนาตาขึ้น

“ประเพณีกินข้าวห่อมีบทบาทหน้าที่ในการสร้างความสามัคคีนะ เพราะเมื่อถึงช่วงกินข้าวห่อ ลูกๆ หลานๆ จะมากันครบเลย เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้คนในครอบครัวกลับมายังบ้านเกิดของตน และเป็นการกลับมาที่เต็มใจด้วย” (วุฒิ บุญเลิศ, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2559)

“งานกินข้าวห่อเนี่ย เป็นตัวหลักที่ดึงคนมาอยู่รวมกัน เกิดความสมัครสมานสามัคคี เพราะบ้าน นั้นมีความสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นสังคมอะไร บ้านสำคัญที่สุด เพราะฉะนั้นประเพณีกินข้าวห่อ ก็เหมือนการกลับมาบ้านที่มีความสำคัญกับทุกคนในบ้าน ทุกคนในบ้านให้ความสำคัญในการกลับบ้านครั้งนี้” (สุรินทร์ เหลือลมัย, สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2559)

เรื่องความสามัคคีนี้เป็น เรื่องที่สำคัญของงานกินข้าวห่อก็ว่าได้ เพราะเมื่อถึงช่วงกินข้าวห่อลูกหลานแต่ละบ้านก็จะกลับมาเยี่ยมเยียนครอบครัว ทำแบบนี้เป็นประจำทุกปี เวลาที่วัดในชุมชนต้องการเจ้าภาพงานกฐินหรือผ้าป่า ก็จะบอกบุญกันในช่วงนี้ด้วย ระดมเงิน ระดมทุนมาช่วยเหลือ ก็ช่วยบอกต่อๆ กัน คนในชุมชนเราก็เอาของไปเพื่อคนที่ทำงานบ้าง ให้คนรู้จักที่อื่นๆ บ้าง พอถึงงานกฐินหรือผ้าป่าก็พากันมา ก็ได้ประโยชน์ตรงนี้ด้วย (เสรี คลังนาค, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2559)

ถ้าเรามองสื่อพื้นบ้านในเรื่องของบทบาทหน้าที่ เราก็มองในเรื่องของการสร้างความสามัคคีนะ เพราะสื่อเนี่ยเป็นตัวที่ทำให้คนในชุมชนกลับมายังบ้านเกิดของตนเอง เพราะคนกะเหรี่ยงจะให้ความสำคัญกับประเพณีนี้มาก เมื่อสมัยก่อนช่วง พ.ศ. 2535 สมัยที่ ททท.ส่งเสริมการท่องเที่ยว งานจัดยิ่งใหญ่มาก หลังๆ ชาวบ้านจัดกันเอง หน่วยงานต่างๆ ก็ช่วยเหลือบ้างเล็กน้อย แต่ก็ไม่มีผลกับการกลับมาร่วมงานกินข้าวห่อของคนกะเหรี่ยงนะ เพราะว่าเค้ามักกันเป็นประจำทุกปี เท่าที่ครูสังเกตนะนะ ครูว่าบทบาทหน้าที่ในส่วนนี้ยังอยู่ยังไม่หายไปไหนหรอก (บุญเทอด อรมุต, สัมภาษณ์, 8 พฤษภาคม 2559)

หน้าที่เพิ่มเติมในระดับชุมชน

บทบาทหน้าที่ที่เพิ่มเติม หมายถึง บทบาทหน้าที่ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองปัญหาใหม่ๆ ของชุมชน หรือสังคม เป็นบทบาทที่เป็นผลลัพธ์ (outcome) ที่มาจากผลผลิต (output) ของประเพณีกินข้าวห่อที่อาจจะไม่ได้เจตนาโดยตรง แต่เด่นชัดขึ้นมาในปัจจุบัน หรืออาจจะยังคงเป็นหน้าที่แฝงเร้นต่อไป (latent function) ก็ได้ จากข้อมูลที่ผู้วิจัยใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์พบว่า บทบาทหน้าที่ที่เพิ่มเติมในระดับชุมชน คือ การสร้างเครือข่ายเยาวชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ

การสร้างเครือข่ายเยาวชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ

การแข่งขันฟุตบอลประเพณีของชาวกะเหรี่ยงจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงกินข้าวห่อวัยรุ่นชายตั้งแต่อายุ 15-40 ปี ในแต่ละหมู่บ้านจะฝึกซ้อมเพื่อลงแข่งขันเพื่อมาชิงชัยกันในวันกินข้าวห่อ ในการแข่งขันมักจะจัดขึ้นทั้งหมด 3 วันตามการจัดเตรียมงานของประเพณีกินข้าวห่อตนเอง

จากการลงพื้นที่ผู้วิจัยพบว่า การแข่งขันฟุตบอลในประเพณีกินข้าวห่อนั้นเป็นสาเหตุที่ทำให้วัยรุ่นและวัยกลางคนเพศชายในชุมชนมาฝึกซ้อมฟุตบอลเป็นประจำทุกวันในช่วงก่อนการแข่งขัน 1 เดือน ณ สนามฟุตบอลของโรงเรียนชุมชนบ้านบ่อ ตั้งแต่เวลา 17.00-19.00 น. แต่เมื่อหลังจากการแข่งขันฟุตบอลประเพณีเสร็จ ณ สนามฟุตบอลที่เคยฝึกซ้อมกลับหลงเหลือวัยรุ่นชายและชายวัยกลางคน มาเล่นลิงชิงบอลกันอย่างบางตา บ้างเล่นฝึกยิงประตู บ้างเล่นลิงชิงบอลกันวงเล็กๆ ประมาณ 10 คน บ้างวิ่งในลู่อู๋ ต่างกับก่อนการแข่งขันฟุตบอลประเพณีที่จะมีผู้เล่นมากมายไม่ต่ำกว่า 30 คน

การออกกำลังกายเป็นการสร้างเสริมสุขภาพทั้งกาย และใจ เนื่องจากการออกกำลังกายช่วยให้รู้สึกคลายความกังวลต่างๆ ลดความตึงเครียดของระบบประสาท รวมถึงกล้ามเนื้อ (Muscle tension) ซึ่งอาจเกิดจากความเครียด ความกังวล ทำให้รู้สึกผ่อนคลาย นอนหลับได้สนิท และนานขึ้น ทำให้ร่างกายตื่นตัวอยู่เสมอ มีจิตใจที่ปลอดโปร่ง มีสมาธิในการทำงานหรือทำกิจกรรมต่างๆ ดีขึ้น ความสามารถในการรับรู้ สิ่งต่างๆ รอบตัวดีขึ้น ช่วยให้รู้สึกผ่อนคลาย เนื่องจากร่างกายมีการหลั่งสารเอนดอร์ฟิน (Endorphins) ซึ่งเป็นสารที่ช่วยให้รู้สึกผ่อนคลายและมีอารมณ์ที่ดีขึ้น การออกกำลังกายมีส่วนทำให้ได้ระบายความท้อแท้ ผิดหวัง หากเกิดความท้อแท้และผิดหวังซ้ำๆ อาจทำให้เกิดสภาวะเครียด ซึ่งจะเป็นผลเสียของร่างกายอีกหลายอย่างตามมา ทั้งโรคกรดไหลย้อน และโรคกระเพาะ และโรคซึมเศร้า การออกกำลังกายทำให้รู้สึกดีกับตัวเอง เมื่อมีความรู้สึกที่ดี รู้สึกว่าตัวเองมีคุณค่าก็สามารถช่วยเป็นเกราะป้องกันที่ดี และจัดการความเครียดต่างๆ ที่อยู่รอบตัวออกไปได้ การออกกำลังกายช่วยให้รับประทานอาหารได้ดีขึ้น ในคนที่มีการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอส่วนใหญ่แล้วจะรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย ซึ่งสารอาหารที่มีคุณค่าต่อร่างกายเหล่านี้จะเป็นตัวช่วยให้ร่างกายป้องกันและจัดการกับความเครียดต่างๆ ได้เป็นอย่างดี เมื่อออกกำลังกายแล้วจะรู้สึกเหนื่อยซึ่งเป็นกลไกของร่างกายที่ช่วยให้นอนหลับสบาย จากการที่กล้ามเนื้อส่วนต่างๆ ของร่างกายได้ออกแรงใช้พลังงาน รวมถึงจิตใจที่ปลอดโปร่ง (สมพัฒน์ จำรัสโรมรัน, 2558)

แม้ว่าหลังจากการแข่งขันฟุตบอลประเพณีเสร็จสิ้นจะทำให้ผู้ที่มาเล่นฟุตบอลมีจำนวนน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด แต่ก็มีอีกกล่าวได้ว่าประเพณีกินข้าวห่อมีได้ทำหน้าที่ในการสร้างเครือข่ายเยาวชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ งานกินข้าวห่อเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้มีคนกลุ่มหนึ่งเล็งเห็นความสำคัญของการแข่งขันฟุตบอลประเพณี และได้มาฝึกซ้อมเป็นระยะเวลากว่า 1 เดือนเพื่อการชิงชัยในการแข่งขันฟุตบอลระหว่างหมู่บ้านที่ไม่ได้มีรางวัลล้ำค่าอะไร หากแต่ได้ความภูมิใจที่เป็นส่วนหนึ่งของชัยชนะ และการแข่งขันเพื่อหมู่บ้านของตนเอง เหนือสิ่งอื่นใดคือ สุขภาพกายใจ ที่ดีและส่งผลต่อการดำรงชีวิตมวลรวมที่จะดีขึ้นอย่างแน่นอน ดังเช่นการสนทนาระหว่างผู้วิจัยและวัยรุ่นชายในหมู่บ้านคนหนึ่งซึ่งลงแข่งขันฟุตบอลประเพณีมาโดยตลอด และผู้วิจัยสังเกตว่าภายหลังจากการแข่งขันฟุตบอลประเพณีนี้เองคนนี้ก็ยังคงมาเล่นฟุตบอลที่สนามเป็นประจำ

ผู้วิจัย: “ทำไมถึงลงแข่งขันฟุตบอลในปีนี้”

นายพิพัฒน์: “ผมเล่นมาทุกปีอยู่แล้วครับ ลงกับเพื่อน”

ผู้วิจัย: “เห็นมาเล่นกันที่สนามโรงเรียนนี่คือ ซ้อมอะไร”

นายพิพัฒน์: “ก็ลงทีมก่อนแข่งจริงอะพี่”

ผู้วิจัย: “แข่งในงานกินข้าวหอนะหรอ”

นายพิพัฒน์: “ใช่ครับ”

ผู้วิจัย: “มาเล่นบอลบ่อยมั้ย”

นายพิพัฒน์: “มาทุกวันที่ไม่ต้องเข้าเวรอะพี่”

ผู้วิจัย: “ชอบเล่นบอลละสิ”

นายพิพัฒน์: “ก็ชอบอะพี่ ถ้าไม่ออกกำลังกายบ้างกลัวอ้วน แล้วก็กลัวเป็นโรคด้วย ยิ่งถ้าอ้วนมากทำอะไรก็อึดอัด เห็นคนที่อ้วนๆ แล้วดูลำบากอะพี่”

การแข่งขันกีฬานอกจากจะช่วยในด้านของ กาย คือ เสริมสร้างกล้ามเนื้อ ระบบไหลเวียนโลหิตดีแล้ว ทำให้ร่างกายแข็งแรงแล้ว ทางจิตใจก็ยังทำให้ผู้เล่นเกิดสมาธิ รู้จักยับยั้งชั่งใจ รู้แพ้รู้ชนะ รู้จักการให้อภัย ส่งผลต่อจิตวิญญาณที่จะสามารถเป็นผู้เล่นกีฬาที่ดี และรักในการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมออีกด้วย จากการสัมภาษณ์ นายพิพัฒน์ บุญเชิญ อายุ 27 ปี และบิดานายบุญช่วย บุญเชิญ อายุ 59 ปี ซึ่งได้กล่าวชื่นชมในตัวลูกชายว่า

“มันชอบเล่นบอลเราก็มั่นตินะ ลูกคนอื่นว่างก็เล่นแต่เกม แต่เราไม่ชอบและสั่งห้ามเด็ดขาดนะเรื่องการพนันไม่อยากให้เข้าไปยุ่ง แต่มันก็ไม่เอามันชอบไปเล่นบอล” (บุญช่วย บุญเชิญ, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2559)

“พอได้เล่นแล้วเหนื่อยตินะพี่ แต่ก็สนุก ผมไม่ว่ามันได้เพื่อน เวลาเตะบอลเราก็ได้เฮฮา กับเพื่อนๆ คลายเครียดได้ด้วย” (พิพัฒน์ บุญเชิญ, สัมภาษณ์, 6 กรกฎาคม 2559)

พ่อลูกอีกคู่หนึ่งก็กล่าวไม่ต่างกันว่า

“เขาเป็นเล่นบอลนะดีแล้ว ไม่เล่นเดียวอ้วนตุ้ต๊ะ ร่างกายก็แข็งแรง กระฉับกระเฉง บอกให้เข้ามาช่วยในไร่ไม่ค่อยมา แต่พอเพื่อนชวนไปเตะบอลนี่ไป (หัวเราะ) ก็ดี ดีกว่าไปมั่วสุม หรือไปเล่นแต่เกม แบบนั้นไม่ดีแน่ๆ เวลาแข่งในงานกินข้าวหอก็ได้เงินด้วยนะ พอแบ่งกันแล้วถึงจะไม่มากแต่ก็ดีกว่าอยู่เฉยๆ อะนะลุงคิดว่าแบบนี้” (ภุรี เนตึก, สัมภาษณ์, 27 กรกฎาคม 2559)

“เล่นบอลก็มันส์ดี คลายเครียด เล่นเสร็จแล้วรู้สึกผ่อนคลาย เวลานอนหลับก็หลับสนิท เพราะเพลียมาก ถ้าไม่เล่นบอลก็คงจะเล่นเกมตลอดทั้งวัน เลยหาทางออกให้ตัวเอง ไปเล่นบอลดีกว่า” (บารมี เนตึก, สัมภาษณ์, 27 กรกฎาคม 2559)

ครั้งอดีตอุปนิสัยใจคอของชาวกะเหรี่ยงเป็นผู้ที่มีน้ำใจ อ่อนโยน รักสงบ ซึ่งในปัจจุบันก็ยังคงสามารถสัมผัสสิ่งเหล่านี้ได้กับคนในชุมชน นอกจากคำพูดที่แสดงออกถึงความมีน้ำใจ จริงใจ

และหวังดีแล้ว น้ำเสียง สีหน้า แววตา อากัปกริยา ที่โดยรวมเรียกว่าอวัจนภาษา เวลาที่เก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายทำให้ผู้วิจัยสัมผัสได้ว่า บทบาทหน้าที่ของประเพณีกินข้าวห่อในด้านการเยียวยาและให้รากอดีตมันกำลังทำหน้าที่ของตัวมันเองอยู่ หากขาดประเพณีกินข้าวห่อไป ชุมชนคงเหี่ยวเฉาขาดน้ำหล่อเลี้ยงเยียวยาให้ชุมชนมีชีวิต หากขาดประเพณีกินข้าวห่อชาวบ้านคงต่างคนต่างอยู่ ไม่มีสิ่งยึดเหนี่ยว ไม่มีความสุขทางจิตวิญญาณในเรื่องของวัฒนธรรมแห่งตนเอง หรืออัตลักษณ์ความเป็นกะเหรี่ยงที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ

นอกจากคนสูงอายุแล้วเด็กๆ ที่ผู้วิจัยเข้าไปสัมภาษณ์ยังมีสีหน้าที่ยิ้มแย้ม และเป็นมิตร เวลาตอบคำถามก็จะแสดงตั้งใจในการตอบ บางคนกลัวว่าจะทำให้งานของผู้วิจัยเสียหาย เพราะตนอาจจะตอบไม่เก่งจะพยายามแนะนำให้ไปสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชน ที่ผู้วิจัยก็ได้ไปเก็บข้อมูลมาแล้ว และเมื่อสัมภาษณ์เสร็จเวลามีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องหรือพอจะเป็นข้อมูลให้กับผู้วิจัยได้ กลุ่มเด็กๆ เหล่านี้ก็จะมาบอกหรือชักชวนให้ไปเข้าร่วม แสดงให้เห็นว่าการที่ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์เรื่องประเพณีกินข้าวห่อเป็นการกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกที่ดีของการเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ความปิติในอัตลักษณ์ของตนเอง เป็นความสุขทางจิตวิญญาณผ่านการบอกกล่าวเล่าเรื่อง ที่ย้ำเตือนว่าตนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความสำคัญ และมีความสุขอยู่บนผืนแผ่นดินไทย

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน : กรณีศึกษาประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ในบทนี้ผู้วิจัยได้อภิปรายผลการศึกษาเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน ประเภทสื่อประเพณีกินข้าวห่อของประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง หมู่บ้านบ้านบ่อ ตำบลสวนผึ้ง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี โดยศึกษาบทบาทหน้าที่ของสื่อประเพณีที่มีต่อปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ในการศึกษาไว้ 2 ประเด็นคือ

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และองค์ประกอบของการสื่อสารในประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี
2. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง ที่มีต่อปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 การศึกษาประวัติความเป็นมา และองค์ประกอบของการสื่อสารในประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี

สำหรับประเด็นที่ศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณีกินข้าวห่อตั้งแต่อดีต ทำให้เห็นถึงบทบาท และความสำคัญของประเพณีกินข้าวห่อที่มีต่อความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อ ตลอดจนวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวกะเหรี่ยงดั้งเดิม และชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงในปัจจุบัน

5.1.1.1 ประวัติความเป็นมาของสื่อพื้นบ้าน ประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง

พิธีกรรมเรียกขวัญ เป็นพิธีกรรมที่อยู่ในประเพณีกินข้าวห่อ เกิดจากความเชื่อเกี่ยวกับขวัญประจำตัว ชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าทุกคนมีขวัญประจำตัวซึ่งเป็นสิริมงคลแก่ตัว หากใครที่ขวัญหายไม่อยู่กับตัว อาจทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บได้ ดังนั้นในเดือนสิงหาคมของทุกปี ชาวกะเหรี่ยงจึงจัดพิธีกรรมเรียกขวัญ เพื่อเป็นการเสริมขวัญกำลังใจให้กับครอบครัว

ประเพณีกินข้าวห่อจะมีทั้งหมด 3 วัน โดยจะต้องเตรียมของในพิธีกรรมเรียกขวัญทั้งหมดให้เสร็จภายใน 2 วัน ซึ่งในช่วงพลบค่ำ ของวันที่ 2 จะทำพิธีกรรมเรียกขวัญก่อน 1 รอบ

และวันที่ 3 จะทำพิธีกรรมเรียกขวัญกันอีกครั้งซึ่งจะประกอบด้วยการผูกแขนด้วยด้ายแดง, เรียกขวัญด้วย “ด้าย” หรือเครื่องเช่นไหว้ 5 อย่าง, เรียกขวัญด้วยเครื่องประดับประจำตัวของแต่ละคนในครอบครัว และการเรียกขวัญด้วยข้าวห่อพวงซึ่งจะทำกับเด็กเล็กเท่านั้น

ในช่วงเช้าของพิธีกรรมเรียกขวัญ หรือในวันที่ 3 ของประเพณีกินข้าวห่อ ชาวกะเหรี่ยงนิยมตักบาตรพระสงฆ์ด้วยข้าวห่อ โดยจะรอ ตักบาตรพระสงฆ์หน้าบ้าน แต่หากกินข้าวห่อปีใดตรงกับวันพระก็จะนำข้าวห่อไปทำบุญที่วัดด้วย ส่วนในช่วงเวลา 08.00 น. กำนันและลูกบ้านบางส่วน ก็จะนำข้าวห่อไปไหว้ศาลเจ้าพ่อบ้านบ่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน และในช่วงสายจะมีการแข่งฟุตบอลระหว่างหมู่บ้านเป็นรอบชิงชนะเลิศ หลังจากที่แข่งขันกันมาตั้งแต่วันแรกของประเพณีกินข้าวห่อ และในวันที่ 3 หรือวันกินข้าวห่อ การแข่งขันฟุตบอลจะถึงรอบชิงชนะเลิศพอดี

ในอดีตประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงมีลักษณะเหมือนกับในปัจจุบัน ต่างกันตรงที่ในอดีตนั้นหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงจะมีการเกี่ยวพาราสีกัน เพราะประเพณีกินข้าวห่อได้ดึงดูดคนต่างที่ต่างถิ่นให้มาพบปะ พูดคุยกัน ซึ่งในสมัยก่อนยังไม่มีเทคโนโลยีทางการสื่อสารที่สะดวกรวดเร็ว เช่น โทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต หรือการคมนาคมที่สะดวก รวดเร็วเช่นปัจจุบัน เมื่อถึงประเพณีกินข้าวห่อ ซึ่งจัดขึ้นเพียงปีละหนึ่งครั้ง ชายหนุ่ม และหญิงสาวจึงได้มีโอกาสอันดีได้พบเจอกัน ก็เป็นช่วงเวลาที่จะได้เกี่ยวพาราสี ด้วยการร้องเพลงเกี่ยวกัน โดยอยู่ในสายตาของพ่อแม่ และผู้ใหญ่ในครอบครัว

อย่างไรก็ตามแม้ว่าบทบาทหน้าที่ในการเกี่ยวพาราสี จะหายไปแล้วในปัจจุบัน แต่ก็มิได้กระทบกับแก่นแท้ของพิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อ ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่คนในชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี สืบทอดจากพิธีกรรมเรียกขวัญที่มีมายาวนานมากกว่า 100 ปี ทำให้ปัจจุบันประเพณีกินข้าวห่อได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนกะเหรี่ยง ที่ทุกคนในชุมชนให้ความสำคัญ ซึ่งจากการเข้ามาของความทันสมัย รสนิยมสากล และเทคโนโลยีการสื่อสารทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงในทุกวันนี้มีผลลัพธ์ (outcome) ใหม่เกิดขึ้น นั่นก็คือ “การแข่งขันฟุตบอลประเพณี” ที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงประเพณีกินข้าวห่อ ติดต่อกันมา มากกว่า 10 ปี มาแล้ว เมื่อถึงประเพณีกินข้าวห่อซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น (output) นอกจากคนในชุมชนจะมีส่วนร่วมในพิธีกรรมเรียกขวัญ ซึ่งเป็นแก่นแท้ของประเพณีกินข้าวห่อมาแต่อดีตแล้ว ก็เข้ามามีส่วนร่วมกันในการแข่งขันฟุตบอลประเพณีด้วย เด็กหนุ่มในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการฝึกซ้อม และแข่งขัน ส่วนฝ่ายหญิงตั้งแต่ยาย ป้า น้า อา แม่ ตลอดจนคนในครอบครัว เพื่อนหรือญาติสนิท เข้ามามีส่วนร่วมในการเชียร์ และให้กำลังใจผู้เข้าแข่งขัน ถือได้ว่า ผลผลิตของประเพณีกินข้าวห่อในอดีต (output) มีผลลัพธ์ (outcome) ใหม่เกิดขึ้นเป็นประเพณีกินข้าวห่อ ในยุคนี้ที่มีบทบาทหน้าที่เพิ่มเติมในการสร้างเครือข่ายเยาวชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพของชุมชนได้เป็นอย่างดี และมีประสิทธิภาพ

5.1.1.2 รูปแบบ และองค์ประกอบของการสื่อสารในประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี

“ประเพณีกินข้าวห่อ” เป็นสื่อพื้นบ้านประเภทหนึ่ง จัดอยู่ในประเภทของสื่อพิธีกรรม เนื่องจากมีพิธีกรรมเรียกขวัญเป็นแก่นแท้ของประเพณีกินข้าวห่อ มีรูปแบบที่เป็นพฤติกรรม (behavioral form) ซึ่งเกิดจากความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” และเรื่อง “ผี” ของชาวกะเหรี่ยง อีกทั้งสื่อพิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อ เป็นสื่อพิธีกรรมที่มีอายุยืนยาวมากกว่า 100 ปี และมีปฏิบัติสืบทอด ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมมาตลอดเป็นประจำทุกปี จึงทำให้พิธีกรรมเรียกขวัญได้กลายเป็น “ประเพณีกินข้าวห่อ” ที่ยังคงเป็นสื่อพิธีกรรมที่มีความเข้มแข็งและสมบูรณ์ การมีพื้นที่แห่งความศักดิ์สิทธิ์เดียวกันของคนในชุมชน การประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญ สะพานเชื่อมโลกมนุษย์และโลกศักดิ์สิทธิ์ให้ได้พบเจอกัน ยังคงเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวกะเหรี่ยงที่เชื่อมความสัมพันธ์ของโลกรทั้งสาม (มนุษย์/สิ่งศักดิ์สิทธิ์/ธรรมชาติรอบตัว) ในห้วงเวลาแห่งพิธีกรรม ที่สัมพันธ์กับห้วงเวลาทางสังคม (social time)

“ประเพณีกินข้าวห่อ” เป็นสื่อพื้นบ้านชนิดหนึ่ง ฉะนั้นแนวคิดพื้นฐานจึงเป็นชุดของการสื่อสารที่ว่าด้วยองค์ประกอบของการสื่อสารธาตุทั้ง 4 คือ แบบจำลอง SMCR ได้แก่ Sender (ผู้ส่งสาร) Message (สาร) Channel (สื่อ) Receiver (ผู้รับสาร) (กาญจนา แก้วเทพ, 2549, น. 157) เมื่อพิจารณาแล้วจะสามารถอธิบายได้ดังนี้

S - Sender คือ เจ้าพิธี ผู้อาวุโสที่สุดในบ้าน เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่

M - Message คือ คำพูดเรียกขวัญที่ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว เป็นคำพูดจากเจ้าพิธีที่ปรับตามสถานการณ์ ยุคสมัย ภูมิหลังของผู้รับสาร เพื่อต้องการให้ผู้รับสารได้ยินและรับสารที่เกิดจากความปรารถนาดี มีลักษณะทั้งเป็นวันจันภาษา และอวันจันภาษา

C - Channel คือ งานประเพณีกินข้าวห่อ ที่จัดขึ้นปีละ 1 ครั้ง ในเดือนสิงหาคม

R - Receiver

R₁ คือ ขวัญ ที่สิ่งสถิตอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน

R₂ คือ ผู้รับขวัญในพิธีกรรมมีทั้งคนในครอบครัว และญาติหรือเพื่อนฝูงที่ใกล้ชิด

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลในชั้นปฐมภูมิ ทำให้พบว่า พิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อยังมีสถานภาพที่แข็งแรง กล่าวคือ องค์ประกอบของธาตุทั้ง 4 ยังมิได้หดตัวหรือบกพร่องส่งผลกระทบต่อพิธีกรรม ผู้ส่งสาร (sender) ยังคงแสดงบทบาทหน้าที่ได้ดีในการเป็นเจ้าพิธีกรรมเรียกขวัญ สร้างกำลังใจให้กับผู้รับขวัญ หรือผู้รับสารในองค์ประกอบของการสื่อสาร รวมถึงการเป็นผู้ถ่ายทอดวัฒนธรรม เพื่อการผลิตซ้ำได้เป็นอย่างดี ส่วนของสาร (message) ซึ่งหมายถึง

คำพูดเรียกขวัญ ธรรมชาติของคำพูดที่มีความยืดหยุ่นได้ ผู้ส่งสารหรือเจ้าพิธีกรรมปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของผู้รับสาร ทำให้สารไม่ล้าสมัย ไม่แข็งกระด้าง แต่นุ่มนวล เข้าได้กับยุคและตัวผู้รับสารได้อย่างเหมาะสม ในส่วนของสื่อ (channel) แม้จะมีเพียงปีละ 1 ครั้ง แต่ก็เห็นว่าเพียงพอและเหมาะสมกับสภาพชุมชนและสถานการณ์โดยรวมและโดยทั่วไป เพราะ 1 ปีคือ ช่วงเวลาที่กำลังพอดี ทำให้คนเกิดความคิดถึงคะนึงหาไม่น้อยจนเกินไปจนเห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดา และไม่มากเสียจนหลงลืมกัน องค์ประกอบสุดท้ายคือ ผู้รับสาร (receiver) ยังคงทำหน้าที่ในการมีส่วนร่วมของพิธีกรรม มีความเข้าใจร่วมกันได้ดี ตลอดจนแนวโน้มของการสืบทอดประเพณีทั้งหมดที่หมายรวมถึงพิธีกรรมเรียกขวัญได้ เนื่องจาก พิธีกรรมเรียกขวัญ เป็นพิธีกรรมที่ทำกันในระดับครอบครัว ทุกคนในครอบครัวสามารถช่วยเหลือกันได้ง่ายกว่าในระดับที่ใหญ่กว่า เช่น ในระดับชุมชนหรือสังคม อีกทั้งการพึ่งพากันในครอบครัวเป็นเรื่องที่ง่าย และสามารถกระทำด้วยความเต็มใจ เชื่อมโยงความสัมพันธ์อันดีของครอบครัวให้แน่นแฟ้นอีกด้วย

5.1.2 บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน

จากการศึกษาบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อ โดยใช้วิธีสืบค้นข้อมูลจากแหล่ง ทูติยภูมิ (Secondary Data) ที่เป็นเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลอ้างอิงในการศึกษาครั้งนี้ สามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

5.1.2.1 บทบาทหน้าที่ของประเพณีกินข้าวห่อที่มีมาแต่อดีตและคงอยู่จนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษา สามารถสรุปบทบาทหน้าที่ ของประเพณีกินข้าวห่อได้ดังนี้

(1) เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน

พิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อ เป็นพิธีกรรมที่สำคัญของชาวกะเหรี่ยง ในอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี เป็นสื่อพิธีกรรมที่เป็นบ่งบอกความเป็นเชื้อชาติเผ่าพันธุ์กะเหรี่ยงที่มีมายาวนานนับ 100 ปี และมีความแข็งแกร่งสมบูรณ์ มิได้ผิดเพี้ยนหรือพิการ สื่อพิธีกรรมยังคงแสดงบทบาทหน้าที่ต่างๆ ที่เป็นแก่นแท้ได้เป็นอย่างดี โดยสามารถแสดงบทบาทได้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน เป็นสื่อพิธีกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ในพื้นที่ แสดงถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ วัฒนธรรมที่มีมาอย่างยาวนาน

(2) ให้การสื่อสาร

พิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อ ผู้ส่งสารจะสื่อสารภาษากะเหรี่ยงไปยังผู้รับสาร เป็นคำกล่าวเรียก ให้ขวัญกลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว ให้ปกป้องรักษาอย่าได้หนีไปไหนอีก ผู้ส่งสารจะแสดงความรัก ความห่วงใย และความปรารถนาไปยังผู้รับสาร ด้วยน้ำเสียง สนิทสนมที่รวมเรียกว่า อวัจนภาษา ที่สื่อสารว่าผู้ส่งสารมีความห่วงใยและความปรารถนาดีต่อผู้รับสาร

ในฐานะที่เป็นคนในครอบครัว ญาติสนิท และแขกผู้มาเยือน เป็นบทบาทหน้าที่ที่แสดงออกในระดับครอบครัว ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของพลังที่เข้มแข็งของชุมชนต่อไป นอกจากนี้ประเพณีกินข้าวห่อยังสามารถสื่อสารเรื่องของสุขภาพ กล่าวคือ การออกกำลังกาย ในทางอ้อมได้อีกด้วย เพราะในช่วงประเพณีกินข้าวห่อ ในชุมชนจะมีการแข่งขันฟุตบอลระหว่างหมู่บ้านทำให้นักกีฬาในหมู่บ้านต้องซ้อมก่อนการแข่งขันจริงประมาณ 1 เดือน ทำให้เกิดกลุ่มคนรักสุขภาพนัดซ้อมฟุตบอลกันหลังเลิกเรียน/งาน ในช่วงเย็นถึงค่ำ

(3) คลี่คลายความขัดแย้ง

คนในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นที่ทราบกันดีว่า เมื่อถึงช่วงประเพณีกินข้าวห่อลูกหลานของแต่ละบ้านจะกลับมามากันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตากัน มีการพูดคุย ถามสารทุกข์สุกดิบ ได้มีโอกาสปรึกษาปัญหาของกันและกัน การหันหน้าพบปะพูดคุยกัน บวกกับการเป็นสายเลือดเดียวกัน สามารถช่วยคลี่คลายปัญหาต่างๆ ทั้งเรื่องเรียน เรื่องงาน ความรัก อีกทั้งความสัมพันธ์อันดีครอบครัวจะช่วยให้ได้คำแนะนำที่ดี ด้วยความปรารถนาดีอีกด้วย

(4) เป็นที่พึ่งในยามวิกฤต

พ่อแม่ เป็นที่พึ่งที่ดีที่สุดสำหรับลูก คนในครอบครัวย่อมมีความรักและความหวังดีให้กับคนในครอบครัวเดียวกัน ยังผลถึงในระดับชุมชน สื่อพื้นบ้านย่อมเป็นของทุกคนในชุมชน เมื่อชุมชนเกิดปัญหาอาจด้วยความไม่เข้าใจกัน การสื่อสารที่ยังไม่ชัดเจน การได้เข้าร่วมพิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อ เป็นสะพานเชื่อมทางหนึ่งที่ดีสำหรับครอบครัวและชุมชน

(5) ชัดเกลตาทางสังคม

ผู้สูงอายุ วัยกลางคน วัยรุ่น ได้หันหน้าเข้าหากัน เชื่อมร้อยคนทุกระดับให้มีส่วนร่วมในประเพณี ในการทำข้าวห่อที่ต้องใช้สมาธิ ทำกับอาหาร และจัดเตรียมงานต่างๆ ในพิธีในรายละเอียดทุกขั้นตอนของประเพณีกินข้าวห่อมีการชัดเจนความดีของปัจเจกบุคคลอยู่ จากการได้พูดคุยกับพ่อแม่ หรือผู้อาวุโสกว่าในครอบครัวที่จะช่วยชี้แนะแนวทางการปฏิบัติปฏิบัติชอบให้กับลูกๆ หลานๆ ของตน

(6) เยียวยาและให้รากอดีต

ชาวกะเหรี่ยงหรือผู้ที่มีเชื้อสายกะเหรี่ยงรุ่นใหม่บางคนไม่รู้ประวัติความเป็นมาของประเพณีกินข้าวห่อ การเตรียมงาน รวมทั้งการประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญ เป็นการแสดงอัตลักษณ์ตัวตนของคนกะเหรี่ยงสื่อสารกลับไปยังรากเหง้า ความเชื่อ วัฒนธรรมที่ดงามที่ตกทอดมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ เป็นสื่อพื้นบ้านที่ทำหน้าที่เป็นที่อยู่ของภาพอดีต (nostalgia) ที่ฉายมาถึงปัจจุบันได้อย่างเป็นธรรมชาติมากที่สุด และทำหน้าที่ได้ดีกว่าสื่อมวลชน เพราะกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในประเพณีกินข้าวห่อ ไม่สามารถมีส่วนร่วม และเข้าถึงวัฒนธรรมได้ด้วยตนเองเสมือนสื่อพื้นบ้านเช่นนี้

(7) การอธิบายปรากฏการณ์

วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความเชื่อ ของคนโบราณส่งผลมาถึงปัจจุบันในรูปแบบของวัฒนธรรม หรือประเพณีที่คนในชุมชนถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น กะเหรี่ยงอยู่กับป่ามาช้านาน การเจ็บป่วยต่างๆ ย่อมผูกโยงกับป่า ว่าเป็นเพราะผีป่า ที่เป็นผีเร่ร่อนชอบจับขวัญของมนุษย์กินเป็นอาหาร คนกะเหรี่ยงจึงต้องมีการเซ่นไหว้บูชา เรียกให้ขวัญ กลับมาอยู่ประจำตัว เพื่อสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง หรืออยู่ดีมีแรง และถือเป็นการสร้างขวัญกำลังใจเพื่อต่อสู้กับทุกสิ่งที่จะเข้ามาในชีวิตประจำวันอีกด้วย

(8) การเสริมขวัญและกำลังใจ

บทบาทหน้าที่นี้เป็นบทบาทหน้าที่แกนหลัก หรือแกนแท่งแห่งพิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อ เป็นพระเอกของเรื่อง เพราะการเรียกขวัญนั้น เป็นพิธีกรรมที่ผู้ส่งสารส่งผ่านกำลังใจ และความเชื่อมั่นว่า “ขวัญ” จะกลับมาอยู่กับเนื้อกับตัวทำให้เกิดความสมบูรณ์ทั้งกายและใจของผู้รับสารผ่านคำพูดเรียกขวัญ หรือ “วจนภาษา” ตลอดจนน้ำเสียง อารมณ์ และความหนักเบาของเสียง ที่รวมเรียกว่า “อวัจนภาษา” ที่ผู้รับสารสามารถรับรู้ได้ด้วยสัมผัสทางกาย วาจา และใจ

(9) เสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีของสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ

การจากสัมภาษณ์และลงพื้นที่ทำให้สังเกตเห็นว่ากลุ่มคนในแต่ละครอบครัว ต่างให้ความสำคัญกับประเพณีกินข้าวห่อ ไม่ว่าจะเรียนหรือทำงานอยู่ที่ใด ก็จะต้องกลับมาร่วมงาน และช่วยคนในครอบครัวเตรียมงานในวันกินข้าวห่อ ประหนึ่งถือเป็นคำมั่นสัญญาว่าจะกลับมาให้พ่อแม่ผูกแขนเรียกขวัญ เพื่อความเป็นสิริมงคลต่อตนเอง ที่จะส่งผลดีต่อการดำเนินชีวิตในภายภาคหน้า และการได้กลับมาพบปะญาติพี่น้องที่เคารพ

(10) สร้างความสามัคคี

ในช่วงประเพณีกินข้าวห่อ บรรยากาศในหมู่บ้านจะคึกคัก สังเกตเห็นได้ชัดจากจำนวนผู้คนที่มาจับจ่ายใช้สอยซื้ออาหารในตลาดนัดของชุมชน และการสัญจรไปมาในหมู่บ้านความสามัคคีและความกลมเกลียวกันของคนในชุมชน เป็นพลังสำคัญของชุมชนที่สามารถต่อกรกับสิ่งต่างๆ ที่จะเข้ามาทำให้ชุมชนแตกแยก หรือเกิดความไม่ลงรอยกันได้ ภาพที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนของการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชนโดยไม่จำกัด เพศ วัย สถานภาพ หรือชาติพันธุ์ ในประเพณีกินข้าวห่อ คือ การแข่งขันฟุตบอลประเพณี กลุ่มผู้ชายในหมู่บ้าน คนดู และเสียงเชียร์ในระหว่างการแข่งขันที่ทำให้บรรยากาศของประเพณีกินข้าวห่อทุกๆ ปี มีความสนุกสนาน เชื่อมโยงคนทุกคนในชุมชนให้เกิดมิตรภาพ การรู้แพ้ รู้ชนะ รู้อภัย นอกจากนี้การที่ลูกหลานของแต่ละครอบครัวได้มาพบปะกันก็เป็นเรื่องง่ายหากชุมชนต้องการความช่วยเหลือในทุกๆ ด้าน อาทิ ด้านการทำนุบำรุงศาสนา เมื่อวัดภายในชุมชนต้องการหาเจ้าภาพกฐิน หรือหาเจ้าภาพเลี้ยงอาหารคาวหวานในงานกฐิน ชาวสารจะถูกส่งไปด้วยวิธีการสื่อสารระหว่างบุคคล ใช้สื่อบุคคลซึ่งเป็นสื่อที่ให้ผลลัพธ์ที่ชัดเจน เป็นการสื่อสาร

แบบสองทาง (Two-way communications) ชาวบ้านจะให้ความช่วยเหลืองานต่างๆ ของที่วัดเป็นอย่างดี และสม่ำเสมอ

(11) เชื่อมโยงคนรุ่นเก่า และคนรุ่นใหม่

ทุกๆ ขั้นตอนของการเตรียมงานกินข้าวห่อจะต้องประกอบไปด้วยคนหลายคนหรือคนในชุมชนช่วยกัน ทั้งปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ ลูก หลาน ที่จะมาช่วยกันคนละไม้คนละมือ ในระหว่างการทำงาน แต่ละคนก็จะมีเรื่องราวมาเล่าสู่กันฟัง ทั้งประสบการณ์ทั้งดีและร้ายปะปนกันไป การเล่าสู่กันฟังนี้ ก็เป็นเรื่องราวปกติของครอบครัวที่จะมีการพูดคุย ปรีกษาหารือกัน กิจกรรมในประเพณีกินข้าวห่อช่วยให้คนในครอบครัว ได้มาอยู่พร้อมหน้ากัน พบปะพูดคุยกัน เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนรุ่นเก่าอย่างปู่ย่าตายาย ลุงป้า กับลูกหลานที่เป็นคนรุ่นใหม่ ให้ได้รับคำแนะนำ คำสั่งสอนที่ดี จากผู้ใหญ่ที่รักและเคารพ

(12) เป็นพื้นที่นำเสนออาหารพื้นบ้านของกะเหรี่ยง

บ้านของชาวกะเหรี่ยงทุกบ้านจะจัดสำรับไว้ให้คนในบ้านและแขกที่มาเยือน ส่วนใหญ่ชาวกะเหรี่ยงนิยมทำอาหารกะเหรี่ยงไว้เลี้ยงต้อนรับ ซึ่งประกอบไปด้วยแกงหลักๆ ของชาวกะเหรี่ยงที่ทำทุกบ้านนั่นก็คือ แกงข้าวคั่ว แตกต่างเพียงวัตถุดิบหลักเท่านั้นว่าจะเป็หน่อไม้เปรี้ยว แตงเปรี้ยว หรือฝัก เป็นต้น ส่วนของแห้งก็จะมีหมูสับผัดใบขมิ้น หรือน้ำพริกปลาร้า ตามธรรมเนียมแล้วแขกที่ยิ่งกินมากนั้นก็หมายถึงความอร่อย ถูกปากและถูกใจมาก ชาวกะเหรี่ยงก็ถือว่าเป็นการชื่นชมว่าบ้านนี้ทำกับข้าวอร่อย สะอาด น่ารับประทาน ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชนอีกด้วย

(13) สร้างเครือข่ายเยาวชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ

จากการสังเกตการณ์ทำให้พบว่า วัยรุ่นชายถึงวัยกลางคนเพิ่มจำนวนมากขึ้นกว่าเท่าตัวก่อนมีการแข่งขันฟุตบอลประเพณีกินข้าวห่อ 1 เดือน และหลังจากที่การแข่งขันฟุตบอลประเพณีเสร็จ จำนวนของผู้เล่นฟุตบอลก็ลดลงอย่างเห็นได้ชัดเช่นเดียวกัน ทำให้เกิดข้อสังเกตว่า ฟุตบอลประเพณีสามารถดึงดูดผู้เล่นหน้าใหม่เข้ามาฝึกซ้อมฟุตบอลก่อนการลงแข่ง ในระยะ 1 เดือน ทำให้ผู้เล่นหน้าใหม่เหล่านั้นได้มาออกกำลังกาย ซึ่งเป็นผลดีต่อสุขภาพของตนเอง ได้เพื่อนในระดับชุมชน ได้รู้จักกับคำว่ากีฬาเป็นยาวิเศษ รู้จัก แพ้ ชนะ และอภัย ซึ่งเป็นการสร้างเครือข่ายเยาวชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพที่ดีต่อไป

(14) สร้างรายได้

บทบาทหน้าที่นี้เป็นบทบาทหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ แต่สามารถสร้างรายได้หลักหมื่นให้กับผู้ที่รับทำข้าวห่อ ในเดือนสิงหาคมของทุกปี การทำหน้าที่สร้างรายได้ของข้าวห่อนี้อาจจะไม่ใช่ว่าได้ที่แน่นอนตายตัว แต่ก็ใช่ว่าอาชีพเสริมที่ทำให้ครอบครัวนี้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและ

สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างครอบครัว สามารถเชื่อมโยงคนรุ่นเก่า รุ่นใหม่ และรุ่นเดียวกันได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

5.1.2.2 บทบาทหน้าที่ในประเพณีกินข้าวห่อที่สูญหาย

แม้ว่าความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยใหม่จะทำให้บทบาทหน้าที่การเกี่ยวพาราสิ ที่เปรียบเสมือนดอกใบผลนั้นสูญหายไปแล้ว แต่ยังไม่กระทบต่อแก่นแท้ของพิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อ

“ต้นไม้แห่งคุณค่า” แนวคิดการวิเคราะห์สื่อพื้นบ้านของกาญจนา แก้วเทพ ที่ให้ภาพของต้นไม้เป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ ส่วนที่มองเห็น (visible part) คือ ส่วนของ ดอกใบผล และ ส่วนที่มองไม่เห็น (invisible part) คือ ส่วนของ แก่น และราก หรือคุณค่าและความหมายหลักของพิธีกรรม ซึ่งเป็นส่วนที่บอบบางที่สุด เสี่ยงต่อการสูญสลายหายไป เพราะเป็นส่วนที่มองไม่เห็นและอาจหลงลืมได้ง่าย บทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวพาราสิที่สูญหายไปเปรียบได้กับส่วนที่มองเห็น กล่าวคือ ส่วนดอกใบผล ที่ไม่ใช่แก่นแท้หรือรากของพิธีกรรมเรียกขวัญ และสิ่งที่สูญหายไปพร้อมกับการเกี่ยวพาราสินั่นก็คือ บทเพลงกะเหรี่ยง และเสียงแคนที่แว่วดังในชุมชนกะเหรี่ยงสวนผึ้ง ที่ครั้งหนึ่งเคยบอกเล่าเรื่องราว วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมของกะเหรี่ยงตั้งแต่การอพยพเข้ามาในประเทศไทย และบอกกล่าวเล่าขานว่าตนเองเป็นใครมาจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งคนเป่าแคนที่ล้มหายตายจากไปหลงเหลือผู้สืบทอดวัฒนธรรมเรื่องเพลงของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงอยู่เพียงน้อยนิด แลว่าจะผลิตซ้ำต่อนั้นได้น้อยลงหากไม่ช่วยกันธำรงรักษาไว้

5.1.2.3 บทบาทหน้าที่ในประเพณีกินข้าวห่อที่เพิ่มใหม่

จากความเปลี่ยนแปลงทางวาระ และโอกาสที่ทำให้การเกี่ยวพาราสิของหนุ่มสาวชาวกะเหรี่ยงหายไป และความเปลี่ยนแปลงอีกเช่นเดียวกันที่สรรสร้างให้เกิดบทบาทหน้าที่ใหม่คือ บทบาทหน้าที่การสร้างเครือข่ายเยาวชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ ที่จะส่งผลต่อทุกคนในชุมชนซึ่งมีจุดเริ่มต้นมาจากการแข่งขันฟุตบอลประเพณีของกลุ่มเยาวชนในชุมชนนั่นเอง

ฟุตบอลถือเป็นกีฬาสากลซึ่งเป็นที่นิยมของคนทั่วไป โดยเฉพาะเพศชาย เป็นส่วนใหญ่ ความเปลี่ยนแปลง หรือการเข้ามาของวัฒนธรรมต่างชาตินี้ จึงเป็นสาเหตุที่ ผลลัพธ์ (outcome) ของพิธีกรรมเรียกขวัญในบทบาทของการเป็นจุดตั้งต้นของการเสริมสร้างสุขภาพร่างกายให้แข็งแรงของคนในชุมชน ในบทบาทหน้าที่ที่เพิ่มใหม่นี้ แม้ว่าจะเกิดขึ้นจากความทันสมัยของยุคปัจจุบัน แต่ก็เป็นเรื่องที่ชาวบ้านในชุมชนจะได้ประโยชน์อย่างถ้วนหน้าซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี ที่ช่วยเสริมให้ควมสามัคคีของคนในชุมชน ได้ประโยชน์จากการเล่นกีฬา ที่ซึ่งเป็นยาวิเศษในตัวเอง อีกทั้งยังช่วยขัดเกลาจิตใจในระดับปัจเจกบุคคล ช่วยยกระดับจิตใจของผู้เล่นกีฬาให้ดีขึ้น ทั้งด้านการมีระเบียบวินัย เคารพกฎกติกา คุณธรรมในด้านการรู้แพ้ รู้ชนะ และรู้ถ้อย ซึ่งเป็ณคุณธรรมที่หากผู้ใดมีแล้ว ความสงบสุข และความไม่เดือดเนื้อร้อนใจย่อมบังเกิดขึ้น

5.2 อภิปรายผล

จากผลการศึกษาที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ส่งสาร และผู้รับสารในประเพณีกินข้าวหอมหมี่ที่ 1 บ้านบ่อ ตำบลสวนผึ้ง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี เพื่อศึกษาถึงการทำหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านที่มีต่อปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน มีข้อค้นพบที่สามารถนำมาอภิปรายผลได้ในประเด็นต่อไปนี้

1. สื่อพิธีกรรมกับการแสดงอัตลักษณ์ของชุมชนกะเหรี่ยงสวนผึ้ง
2. บทบาทหน้าที่เพื่อหนุนเสริมการธำรงรักษาสื่อพื้นบ้านกะเหรี่ยงสวนผึ้ง
3. ความเปลี่ยนแปลงที่กระทบต่อบทบาทหน้าที่ในกาลเก่าที่หายไป และเพิ่มใหม่ในยุค

2559

5.2.1 สื่อพิธีกรรมการแสดงอัตลักษณ์ของชุมชนกะเหรี่ยงสวนผึ้ง

อัตลักษณ์ (identity) เป็นอำนาจที่เราจะนิยามตัวตนว่าเราเป็นใคร ซึ่งการประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้พิธีกรรมกลายเป็นประเพณีที่ทุกคนเรียกกันว่า “ประเพณีกินข้าวหอม” ประเพณีที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชุมชน เป็นหลักฐานแสดงตัวตนว่าเราเป็นกลุ่มกะเหรี่ยง ชาติพันธุ์หนึ่งในประเทศไทยที่มีความสำคัญกับผืนแผ่นดินไทย และรับใช้ประเทศด้วยการปกป้องไทยให้พ้นอริราชศัตรูมายาวนานตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กล่าวได้ว่า บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ประเพณีกินข้าวหอมของชาวกะเหรี่ยงในอำเภอสวนผึ้งนั้นสามารถแสดงถึงอัตลักษณ์ของชุมชนกะเหรี่ยงสวนผึ้งได้อย่างชัดเจนที่สุด ดังเช่นที่ กาญจนา แก้วเทพ (2549) ได้กล่าวว่า สื่อพื้นบ้านเปรียบประดุจเพชร 16 เหลี่ยม กล่าวคือ มีหน้าที่มากมายหลายประการ แต่ทว่าในปัจจุบันนี้ บรรดาเหลี่ยมเหล่านั้นมุมเหล่านี้ได้ถูกลบเงาปิดบังให้มองไม่เห็นผู้คนโดยทั่วไปอาจมองว่าสื่อพื้นบ้านเป็นเรื่องที่มลายไร้สาระ การศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ประเพณีกินข้าวหอมของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี” ในครั้งนี้จึงเป็นเสมือนการ “คืนเหลี่ยมมุมให้เพชร” โดยนำมาเช็ดล้างฝุ่นบางๆ ที่เกาะอยู่ออกไป ให้เพชรสามารถเปล่งประกายแวววาวได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยดังเดิม

บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวหอม ของอำเภอสวนผึ้งนั้น มีมากมายหลายประการเปรียบประดุจเพชร 16 เหลี่ยมเช่นเดียวกัน หากแต่ประเพณียังคงดำเนินไปตามการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น หากเปรียบเป็นเพชรแล้วก็ยังสามารถเปล่งประกายได้ดังเดิม อาจเพิ่มเติมหน้าที่บางสิ่งบางอย่างมาใหม่ด้วยเหตุแห่งยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ ดาวสีน้ำเงิน หรือโลกที่เราอาศัยอยู่หมุนวนไปทุกเข้าค่านั่นเอง

ถึงแม้ว่าโลกจะเปลี่ยน หมุนเวียนไปสักเท่าใด ประเพณีกินข้าวห่อก็ยังสามารถทำหน้าที่ในการบอกกล่าวถึงอัตลักษณ์ของชุมชนได้ โดยบทบาทหน้าที่ที่ค้นพบเหล่านั้นล้วนแล้วแต่ต่อยอดเรื่องราวของวัฒนธรรมกะเหรี่ยงแต่ครั้งบรรพบุรุษ ทั้งเรื่องความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนที่เต็มไปด้วยความเชื่อ รากเหง้าของชุมชนการอธิบายปรากฏการณ์ของวิถีชีวิต หรือแม้กระทั่งอาหารพื้นบ้านผ่านประเพณีที่ทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของวัฒนธรรม เป็นผู้สรรสร้างขึ้น ประเพณีจึงเป็นเครื่องมือที่คอยรับใช้ชุมชนในการสร้างและบอกนัยแห่งอัตลักษณ์ร่วมกันได้อย่างมีศักดิ์ศรี สอดคล้องกับ เกียรติศักดิ์ ม่วงมิตร (2548) ที่ได้กล่าวไว้ใน “จากไร่หมุนเวียนสู่บุญสัจจอร์ : กระบวนการผลิตซ้ำจิตวิญญาณปกากะญอ” ที่กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของงานบุญสัจจอร์ของชาวปกากะญอ ในตำบลบ้านจันทร์ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ว่า ภาษา เสื้อผ้า อาหาร ในงานบุญสัจจอร์ แม้จะเป็นเพียงช่วงเวลาวันเดียวของเดือน แต่ก็เป็วันที่สิ่งเหล่านี้ทำหน้าที่ได้มากกว่าแค่เป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรม ปกากะญอ หากแต่เป็นระบบสัญลักษณ์ที่แสดงออก และต่อยอดการมีตัวตน และอัตลักษณ์ของกลุ่มที่เป็นสมบัติร่วมกันของชุมชน ผ่านความรู้สึกและการดำรงอยู่ของปัจเจกเป็นฐานไปสู่ความรู้สึกร่วมทางสังคม (collective conscience)

บทบาทในการแสดงอัตลักษณ์ ยังเป็นการแสดงความเคลื่อนไหวของแนวคิดต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์การรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ในฐานะพิธีกรรม ซึ่งย่อมจะต้องมีบทบาทหน้าที่ต่อวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของชาวกะเหรี่ยงทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน ในด้านการแสดงออกถึงอัตลักษณ์เฉพาะตัวของอาหารพื้นบ้านกะเหรี่ยงยังมีลักษณะคล้ายกับ ค่านิยมการเห็นความสำคัญของผู้อื่นอยู่เสมอ ผ่านประเพณี “เรียกแขกกินข้าว” ที่ช่วยเปิดพื้นที่ของผู้หญิง ในการแสดงฝีมือการทำกับข้าว ที่โดยปกติแล้ววิถีชีวิตของผู้หญิง นอกเหนือจากการช่วยงานในไร่นาในช่วงปกติ การทำอาหารเลี้ยงคนในบ้านเป็นหน้าที่ที่ผู้หญิงทำอยู่แล้วโดยปกติ แต่เมื่อถึงงานบุญสัจจอร์ การทำอาหารได้สร้างความรู้สึพิเศษให้กับแม่บ้านชาวปกากะญอ เพราะอาหารมิได้เป็นเพียงหนึ่งในปัจจัยสี่ แต่เป็นความภาคภูมิใจและเป็นหน้าเป็นตา เมื่อแขกแวะเวียนมา กินข้าวที่บ้านไม่ขาดสาย ซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์ของสื่อพื้นบ้านในชุมชน ที่สามารถสื่อสารได้ถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ และแสดงตัวตนของเจ้าของวัฒนธรรมได้ และมีความสอดคล้องกับ วนิดา ตรีสวัสดิ์ (2543, น. 48-59) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “วัฒนธรรมกะเหรี่ยง: การสื่อสารผ่านบทเพลง” ซึ่งพบว่า วัฒนธรรมในท้องถิ่นต่างๆ ของกะเหรี่ยงอำเภอสวนผึ้งนั้น แสดงออกถึงศักยภาพของมนุษย์ที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และมีเอกลักษณ์เฉพาะตนที่บ่งบอกความเป็นเชื้อชาติ เช่น บทเพลงของกะเหรี่ยงที่นิยมร้องกันทั่วไปในงานรื่นเริงต่างๆ มีเนื้อหาที่สะท้อนถึงภาพวิถีชีวิต และความผูกพันของคนในสังคม วิธีการสื่อสารให้สมาชิกเข้าใจกัน ทำแบบเดียวกัน มีระเบียบแบบแผนนำไปสู่ความร่วมมือเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สื่อพื้นบ้านในพื้นที่ใดย่อมแสดงถึงอัตลักษณ์ของคนในพื้นที่นั้น ดังเช่นการปั้นปูนของช่างในจังหวัดเพชรบุรีที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว จากการศึกษาของ ชนิษฐา นิลผึ้ง (2549) ที่ศึกษาวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านประเภทงานปูนปั้นจนพบว่า ปูนปั้นเมืองเพชรมีบทบาทหน้าที่ในการสืบทอดอัตลักษณ์ และภูมิปัญญาของคนในชุมชน เหนือเช่นเดียวกับการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านประเภทเพลงขอในจังหวัดลำปางของ ณิชรัตน์ สุขโชติ (2556) ที่พบว่า หน้าที่ที่สืบเนื่องของเพลงขอในระดับชุมชนคือ การทำหน้าที่ในการสร้างอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจในท้องถิ่นได้

ตามแนวคิดโครงสร้างหน้าที่นิยมของสำนักหน้าที่นิยม (Functionalism) ได้อธิบายว่าโครงสร้างและหน้าที่ต่างเป็นเหตุเป็นผลกัน กล่าวคือ หน้าที่ต่างๆ ในสังคมที่ถูกค้นพบนั้นย่อมต้องมีผู้ทำหน้าที่ ซึ่งก็คือ “โครงสร้าง” ขององค์ประกอบต่างๆ ในสังคมที่เป็นตัวต้นของการทำหน้าที่ โดยมองว่าโครงสร้างดำรงอยู่ได้เพราะมีหน้าที่ หากไม่ทำหน้าที่ก็จะเลือนหายไปจากสังคม โครงสร้างทำหน้าที่ใดมาก โครงสร้างนั้นก็จะมีรูปร่างที่สอดคล้องกับหน้าที่ที่ทำนั้น ประเพณีกินข้าวห่อได้ทำหน้าที่ต่างๆ มากมาย ช่วยขยายภาพความเชื่อ วิถีชีวิต รากเหง้าในอดีตของชุมชนกะเหรี่ยงที่มีมาอย่างยาวนานให้แก่ชนรุ่นหลังได้รับรู้ได้ด้วยสื่อประสาทต่างๆ ด้วยการกระทำและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) โดยแท้จริง มิใช่แต่เพียงการบอกเล่าถึงอัตลักษณ์ด้วยลมปากเพียงอย่างเดียวเท่านั้น นอกจากนี้บทบาทหน้าที่ในการเป็นอัตลักษณ์ของสื่อประเพณีกินข้าวห่อยังสอดคล้องกับทฤษฎีระบบสัญลักษณ์ (Symbolic Theory) ของ วิคเตอร์ เทิร์นเนอร์ กล่าวคือ เครื่องเช่นไห้วในพิธีกรรมเรียกขวัญ ซึ่งมีทั้งสิ้น 12 อย่างนั้น ล้วนแล้วแต่มีความหมายถึงความเหนียวแน่น ไม่แยกออกจากกัน และการแตกหน่อขยายชาติพันธุ์เพื่อการดำรงอยู่ของชาติพันธุ์กะเหรี่ยง และประเพณีอันเป็นอัตลักษณ์แห่งตน คล้ายกับความเชื่อเรื่องดอกกลิ่นหมในพิธีกรรมการรำผีฟ้าของชาวส่วยบ้านศาลา กลัปพฤกษ์จากการศึกษาของ ฐพัชร โคตะ (2553) ซึ่งเป็นดอกไม้ที่ต้องใช้ในการประกอบพิธีกรรมการรำผีฟ้า ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าดอกกลิ่นหมให้ความรู้สึที่อ่อนช้อย และมีกลิ่นหอมหวานเย็น เป็นที่ชื่นชอบของผีฟ้า และต้องแช่น้ำขมิ้นก่อนนำมาใช้ในพิธีกรรมเพราะทำให้ดอกกลิ่นหมมีกลิ่นหอมมากขึ้น

หากนำบทบาทหน้าที่ในการแสดงอัตลักษณ์ของชุมชนกะเหรี่ยงสวนผึ้งไปเปรียบเทียบกับสื่อมวลชน หรือสื่อสมัยใหม่ อาทิ สื่อโทรทัศน์ สื่ออินเทอร์เน็ต จะเห็นว่าสื่อสมัยใหม่เหล่านี้ อาจไม่สามารถทำหน้าที่ได้ดีเท่าประเพณีกินข้าวห่อโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่ต้องสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะที่อาจมีวัฒนธรรมเฉพาะ ดังเช่นกลุ่มกะเหรี่ยงที่มีวิถีทางสังคมวัฒนธรรมบางอย่างแตกต่างจากวัฒนธรรมมวลชนที่เหมาะสมกับการสื่อสารผ่านสื่อสมัยใหม่ อาจกล่าวว่า สื่อแต่ละประเภทจะมีคุณลักษณะที่แตกต่างกันและ สามารถทำหน้าที่ได้ต่างกัน กล่าวคือ สื่อสมัยใหม่ถึงแม้ว่าจะมีความรวดเร็ว กระชับ และฉับไว ยกตัวอย่างการใช้สื่ออินเทอร์เน็ตบนเว็บไซต์ยอดฮิต ไม่ว่าจะเป็นการดูละคร ซีรีส์ต่างประเทศ รายการวาไรตี้ หรือแม้กระทั่งรายการเรียลลิตี้ สามารถค้นหาได้อย่าง

ง่ายตาย และรวดเร็วตามใจนึก แต่เมื่อเข้าถึงง่ายจึงอาจทำให้อยู่กับผู้รับสารได้ไม่นาน ผู้รับสารอาจเปลี่ยนความต้องการรับข้อมูลข่าวสารไปเรื่อยๆ ตามรสนิยม อีกทั้งในปัจจุบันยังเมื่อการค้นหาเพียงคำหนึ่งคำนั้น ผลของการค้นหาสามารถออกมาได้อย่างมหาศาล สิ่งเร้าที่เห็นตรงหน้าทำให้ผู้รับเกิดการเลือกรับชมสารด้วยรสนิยม อารมณ์ ความรู้สึก ได้อย่างหลากหลายแต่อาจขาดมิติเชิงความลึกของข้อมูลที่จะทำให้เข้าใจบริบทที่เกิดขึ้น ดังเช่นกรณีของการสื่อสารเรื่องประเพณีกินข้าวห่อที่หากต้องการค้นหาข้อมูลที่สะท้อนอัตลักษณ์เฉพาะของกะเหรี่ยงสวนผึ้งในเชิงลึกแล้ว ก็ไม่อาจหาข้อมูลเพื่อให้นักรูลงลึกเกิดความเข้าใจในวิถีประเพณีดังกล่าวผ่านสื่อสมัยใหม่ จึงอาจกล่าวได้ว่า ในส่วนของการสื่อสารผ่านสื่อพื้นบ้านนั้นอาจยังมีความเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีทางของกลุ่มกะเหรี่ยงอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับชาวกะเหรี่ยงสวนผึ้งเองนั้น ข้อมูลจากการวิจัยระบุว่า การเปิดรับข้อมูลด้านอัตลักษณ์ตัวตนที่ดีที่สุดคือ การสื่อสารผ่านสื่อพื้นบ้าน โดยสร้างการมีส่วนร่วมกับคนในชุมชน ซึ่งจะทำให้สามารถ ซึมซับและรับรู้เข้าใจในประเพณีเก่าแก่นี้ได้ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน ในทุกระดับ

5.2.2 บทบาทหน้าที่เพื่อหนุนเสริมการธำรงรักษาสื่อพื้นบ้านกะเหรี่ยงสวนผึ้ง

สื่อพิธีกรรม สื่อพื้นบ้าน หรือสื่อประเพณี ไม่ว่าจะเป็นสื่อประเภทใดดังที่กล่าวมานี้ ยุคหนึ่ง เคยมีหน้าตาไม่สวยงาม ถูกดูถูกว่าเขย บ้านนอก และล้าสมัย ซึ่งในปัจจุบันคนบางกลุ่มก็อาจจะคิดแบบนั้นอยู่ ซึ่งหากคนรุ่นหลังไม่ช่วยกันสืบทอด สื่อพื้นบ้านเหล่านี้ย่อมถึงกาลอวสาน สิ่งหนึ่งที่ช่วยดึงให้ การอวสานมาถึงช้าลงอาจกล่าวได้ว่ามาจากตัวสื่อพื้นบ้านเอง ที่มีบทบาทหน้าที่มากมายหลายประการ ช่วยหนุน และให้ประโยชน์แก่ชุมชน และยกระดับของจิตใจคนในระดับปัจเจกบุคคลตามที่ Robert Merton ได้กล่าวไว้ว่า สื่อพื้นบ้านย่อมดำรงอยู่ได้เพราะหน้าที่ สื่อพื้นบ้านใดทำหน้าที่หรือความสามารถในการสร้างคุณประโยชน์แก่ผู้เกี่ยวข้องได้มาก สื่อนั้นย่อมดำรงอยู่ได้ และในทิศทางเดียวกัน หากสื่อพื้นบ้านใดมีหน้าที่น้อยหรือสร้างคุณประโยชน์แก่ผู้เกี่ยวข้องได้น้อยก็จะเลือนลางไปจากสังคมได้ง่าย สรุปได้ว่าสื่อและหน้าที่ของสื่อต่างทำงานควบคู่เป็นเหตุเป็นผลกัน

เชียรชัย อิศรเดช (2546, อ้างถึงใน ประรณนา จันทรพันธุ์, 2548, น. 64) ได้กล่าวถึงความสำคัญเกี่ยวกับโครงสร้างและหน้าที่ในสื่อพื้นบ้าน ที่มีความสอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ของประเพณีกินข้าวห่อในด้านบทบาทหน้าที่หนุนเสริมการธำรงรักษาสื่อพื้นบ้านกะเหรี่ยงสวนผึ้งไว้ดังนี้

ประการแรก สื่อพื้นบ้านมีคุณลักษณะของสื่อพื้นบ้านเอง คือ เกิดด้วยตัวโครงสร้างเองส่วนหนึ่ง แต่อีกส่วนหนึ่งที่สำคัญคือ ผู้ใช้สื่อ ในประเพณีกินข้าวห่อก็คือ เจ้าพิธีหรือผู้ส่งสารในระดับปัจเจกบุคคล และผู้รับสารในระดับครอบครัวและชุมชน ที่ทำให้สื่อพื้นบ้านนั้นประกอบไปด้วยหน้าที่มากมายหลายประการ สื่อพื้นบ้านยังสามารถดำรง มีลมหายใจ และเลือดที่สูบฉีดให้มีชีวิตอยู่ได้ด้วยผู้ใช้สื่อที่จะใช้ไปในทิศทางใด ซึ่งสำหรับกรณีของประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงสวนผึ้งนั้น นับว่าผู้ใช้สื่อทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชนมีส่วนช่วยในการธำรงรักษาสื่อ

พื้นบ้านไว้เป็นอย่างยิ่ง เนื่องด้วยตัวสื่อพื้นบ้านนั้นมีพลังหลักในการดึงคนไกลบ้านให้กลับบ้านได้อย่าง ง่ายดาย จากการสัมภาษณ์ผู้ส่งสารพบว่า ลูกหลานหรือคนในครอบครัวจะกลับมาพร้อมหน้าพร้อมตา กันเสมอในประเพณีกินข้าวห่อ เมื่อการที่คนในกลุ่มชาติพันธุ์ได้มาพบปะกันพูดคุยกัน ย่อมเกิด ความสุข สนุกสนาน ความบันเทิง ความผ่อนคลาย การมีปฏิสัมพันธ์กัน เมื่อผู้ใช้สื่อเกิดความสุข ใน การใช้สื่อทั้งทางใจและจิตวิญญาณจึงส่งผลให้การสืบทอดประเพณียังคงอยู่ยาวนานและต่อเนื่องมา จนถึงปัจจุบัน

ประการที่สอง หน้าที่แต่ละด้าน อาจมีโครงสร้างมากกว่าหนึ่งโครงสร้างร่วม ประสานอยู่ในโครงสร้างหน้าที่ของประเพณีกินข้าวห่อนั้นประกอบไปด้วย การสร้างความสามัคคี การเสริมสร้างขวัญกำลังใจ ให้การสื่อสาร เป็นที่พึ่งในยามวิกฤต ชัดเจนทางสังคม เชื่อมโยงคนรุ่น เก่าและใหม่ คลี่คลายความขัดแย้ง จะเห็นได้ว่าหน้าที่ในแต่ละด้านของประเพณีกินข้าวห่อล้วน แล้วแต่เป็นหน้าที่ที่สอดคล้องกัน กล่าวคือ เมื่อการเชื่อมโยงคนรุ่นเก่าและใหม่ในระดับปัจเจกบุคคล เกิดขึ้นแล้ว ฉะนั้นในระดับครอบครัวและระดับชุมชนก็จะบังเกิดผลตามมา นอกจากนี้หน้าที่ในการ เป็น “สื่อ” ที่ชัดเจนทางสังคม และคลี่คลายความขัดแย้งก็มีลำน้ำสายเดียวกัน เพราะการเชื่อมโยง ด้วยการสื่อสารในทางที่ดีระหว่างกันย่อมยังผลที่ดีให้เกิดตามมา และด้วยความเชื่อ ที่มีต้นทางจาก ความรัก และความห่วงใยระหว่างคนในกลุ่มชาติพันธุ์และอัตลักษณ์เดียวกัน ความเชื่อเดียวกันทำให้ การธำรงรักษาสื่อพื้นบ้านเป็นเรื่องที่ในชุมชนยังคงรักษาอยู่ได้ เฉกเช่นเดียวกับปัจจัยสำคัญที่ช่วย ดำรงการทำหน้าที่ทั้งปวงของงานบุญบั้งให้สืบทอดมา นั่นคือ ความเชื่อ ลงไปในกระบวนการสื่อสาร เพราะบุญบั้งมีความเชื่อกำกับอยู่เบื้องหลัง เช่น พิธีไหว้ครู ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เป็นรหัสทางวัฒนธรรม (Cultural Code) ที่ทำให้ผู้บั้งไม่กล้ากระทำการใดๆ เพราะเกรงว่าจะเป็นการลบหลู่ เป็นความเชื่อที่ ส่งต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เป็นพลังควบคุม ดูแล และบังคับสืบทอดอยู่ในตัวเอง อีกทั้งยังสอดคล้องกับการ นับถือผีของชาวลัวะที่บ้านก่อแก้ว จังหวัดน่าน จากการศึกษาของเอกสิทธิ์ ไพศุนย์ (2552) ที่พบว่า ชาวลัวะมีความเชื่อเรื่องผี และเคารพนับถือผีมาก เพราะผีสามารถรักษาความเจ็บป่วยได้ จึง แสดงออกผ่านทางความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม ที่ยังคงปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น โดยมี หมอฮีดและหมอทำขวัญเป็นผู้นำทางประเพณี และพิธีกรรม ชาวบ้านก็มีส่วนร่วมในการนับถือผี ร่วมกัน เนื่องจากชาวบ้านรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของวัฒนธรรมที่ดิดาม และช่วยกันอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ สืบไป

ประการที่สามโครงสร้างทำหน้าที่แตกต่างกันเป็นชั้นๆ เรียงตามลำดับความสำคัญ ของโครงสร้างหน้าที่แต่ละอย่าง การรื้อส่วนใดอาจกระทบเป็นลูกโซ่ ดังนั้นการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน จึงเป็นการสืบทอดทางความคิด จิตวิญญาณ เมื่อจิตวิญญาณพื้นก็สามารถนำไปสู่การไต่บันไดสู่ ปลายทางได้ เช่นเดียวกับประเพณีกินข้าวห่อ ที่มีบทบาทหน้าที่หลายอย่างที่เรียงร้อยต่อกันเป็นลูกโซ่ ที่ช่วยส่งเสริมการธำรงรักษาสื่อพื้นบ้านกะเหรี่ยงสวนผึ้ง หากขาดหน้าที่ใดหน้าที่หนึ่งไป หน้าที่อื่นๆ

ก็จะถูกทำลายไปด้วย ตัวอย่างเช่น หน้าที่ในการเชื่อมโยงคนรุ่นเก่า และคนรุ่นใหม่หากขาดหายไป จะกระทบต่อการมีปฏิสัมพันธ์หรือการให้สื่อสารการทำหน้าที่ในการขัดเกลาทางสังคม คลีคลาย ความขัดแย้ง เป็นที่พึงในยามวิกฤต และเสริมสร้างความสามัคคี ทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน จะเห็นได้ว่าหากขาดหน้าที่ใดหน้าที่หนึ่งไป หน้าที่อันหลากหลายของสื่อพื้นบ้านจะถูกดึงหลุดตามไปด้วย การให้ความสำคัญและการธำรงรักษาก็จะไม่บังเกิดขึ้นอย่างแน่นอน

ประการสุดท้าย คือ สื่อพื้นบ้านมีหน้าที่บำรุงกัน พึ่งพาอาศัยกัน สื่อพื้นบ้านแต่ละหน่วยก็ทำหน้าที่บำรุงกันด้วย หรือประคับประคองเสริมทางกันและกัน ในส่วนของบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในประเพณีกินข้าวห่อก็เช่นเดียวกัน แต่ละบทบาทหน้าที่ต่างก็เกี่ยวเนื่องกัน เช่น บทบาทหน้าที่ที่ในการสร้างขวัญกำลังใจ และสร้างความสามัคคี เมื่อคนในชุมชนมีขวัญกำลังใจ ได้ผ่อนคลาย ความวิตกกังวลในใจ ได้อยู่ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมเรียกขวัญ ซึ่งเป็นแนวคิดทางสื่อพิธีกรรมได้กล่าวว่า พิธีกรรมเป็นพื้นที่เชื่อมโยงโลกศักดิ์สิทธิ์และโลกมนุษย์ トラบใดที่พื้นที่นี้ยังสมบูรณ์ดีอยู่ トラบนั้นสะพานเชื่อมโยงระหว่างโลกมนุษย์และโลกศักดิ์สิทธิ์หรือพิธีกรรมก็จะยังคงทำหน้าที่สร้างพลังทางจิตวิญญาณให้แก่คนในชุมชนได้ฉันใดฉันนั้น แต่ทว่าพิธีกรรมนั้นพิการหรือสูญหายไป มนุษย์ก็จะขาดช่องทางเชื่อมตนเองกับโลกศักดิ์สิทธิ์เบื้องต้นนั่นเอง อย่างไรก็ตามหากจะกล่าวในทางวิทยาศาสตร์ ความรู้สึกของผู้รับสารในพิธีกรรมเรียกขวัญ เป็นความรู้สึกร่วมกัน (understanding) ระหว่างคนในครอบครัว หรือญาติสนิทมิตรสหายที่ติดต่อกัน ทำให้ได้รับความสุขและพลังตั้งแต่ระดับใจ และจิตวิญญาณ ส่งผลต่อเนื่องมาถึงความสามัคคีตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงชุมชน สอดคล้องกับบทบาทของสื่อพื้นบ้านในวัฒนธรรมมอญในอำเภอพระประแดง ของ รัตติกาลชาลากร ศรีปาน (2538) ที่มีบทบาทเด่นชัดในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ภายในชุมชนและสังคมของชาวมอญ ซึ่งเป็นหน้าที่ที่เกื้อหนุนให้เกิดความสุขกายสบายใจแก่คนในชุมชนและสังคมสืบมา

จะเห็นได้ว่าการแสดงบทบาทหน้าที่ต่างๆ ของประเพณีกินข้าวห่อนั้น สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่อันหลากหลายของสื่อพื้นบ้านที่มีคุณลักษณะเฉพาะในตัวเอง ทั้งการมีโครงสร้างหน้าที่ร่วมประสานทำให้เกิดหน้าที่โอบล้อมชุมชนให้อยู่ด้วยกัน การทำหน้าที่เป็นลูกโซ่เชื่อมร้อยโลกศักดิ์สิทธิ์และโลกมนุษย์ ได้อย่างที่สื่อใดมีอาจจะกระทำได้อย่างเสมอเหมือน การพึ่งพาอาศัย บำรุงซึ่งกันและกันของบทบาทหน้าที่ในด้านต่างๆ และสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ บทบาทหน้าที่ต่างๆ ที่ยังคงเกื้อหนุนให้การรักษาแก่นแท้ของพิธีกรรมเรียกขวัญในประเพณีกินข้าวห่อ เป็นไปได้อย่างราบรื่น ปัจจัยเหล่านี้ช่วยหนุนเสริมให้ชุมชนนำไปสู่บันไดปลายทาง คือ การธำรงรักษาสื่อพื้นบ้านของกะเหรี่ยงได้อย่างชัดเจน

5.2.3 ความเปลี่ยนแปลงที่กระทบต่อบทบาทหน้าที่ในกาลเก่าที่หายไป และเพิ่มใหม่ในยุค 2559

เมื่อไม่อาจปฏิเสธได้ว่าสื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อคนในชุมชนเนื่องด้วยการไหลของข่าวสารจากบนลงล่าง ผู้รับสารมักคล้อยตามและเกิดการเลียนแบบกลุ่มชนชั้นที่สูงกว่าที่มาจากสื่อโทรทัศน์ หรืออินเทอร์เน็ตผู้หญิงสวยต้อง ขาว ใส หรือคนรวย ต้องมีบ้านหลังใหญ่และรถรุ่นใหม่ เราไม่อาจกล่าวได้ว่าสิ่งเหล่านี้ไม่มีอิทธิพลเลยต่อผู้รับสาร ในทางตรงกันข้าม อิทธิพลจากสื่อกระแสหลักมีมากกว่านั้นหลายเท่า และแน่นอนที่สุดต้องกระทบกับสื่อพื้นบ้านในท้องถิ่นที่เป็นสื่อโบราณเก่าแก่อย่างแน่นอน

ด้วยภาพลักษณ์ของชนชั้นกลางที่ถูกมองว่าต้องดูดีตามแบบจากสื่อกระแสหลัก ทำให้กะเหรี่ยงหรือเชื้อสายกะเหรี่ยงในปัจจุบันมีค่านิยมที่เปลี่ยนไป จากคนที่สมถะก็กลายเป็นคนที่ต้องมีเพื่อทัดเทียมกับคนที่อยู่เหนือกว่า การประกอบอาชีพเลี้ยงปากท้องจากแค่ออมนอนอุ่นก็แปรสภาพเป็นกินอิมหมีฟิ้นและนอนนุ่มอุ่นสบาย ในบ้านหลังใหญ่ดีไซด์สวย เมื่อต้องทำงานหนักย่อมมีเวลาน้อยลง ลูกหลานกะเหรี่ยงบางคนจึงจำเป็นต้องซื้อข้าวห่อเพื่อรับประทานเอง รวมถึงแจกจ่ายผู้ติดตามแบบประเพณีดั้งเดิม แต่ก็เป็นที่น่ายินดีเพราะจากการสัมภาษณ์ผู้ที่รับทำข้าวห่อขายในช่วงประเพณีกินข้าวห่อ บอกว่าลูกหลานกะเหรี่ยงมีมาสั่งทำบ้างแต่ไม่มาก ไม่ถึง 5 รายต่อปี อีกทั้งการคล้อยตามสิ่งเร้าต่างๆ จากสื่อมวลชนยังทำให้เกิดค่านิยมและการแสดงออกบางประการ ดังที่พบในการศึกษาครั้งนี้คือ เรื่องการแสดงออกเรื่องเพศแตกต่างออกไปจากในสมัยก่อน ที่นิยมเขียนจดหมายส่งรัก ต่างจากปัจจุบันที่ส่งรักทางไลน์ หรือโซเชียลมีเดีย หากคิดถึงอยากเห็นหน้าก็ได้ปั่นจักรยานหรือนั่งรถเมล์มาดูหลังคาบ้านแล้ว กลับกดโทรศัพท์ facetime มาอย่างทันท่วงทีแบบ real time เลยก็ได้ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นบริบทแวดล้อมที่ทำให้การเกี้ยวพาราสีในประเพณีกินข้าวห่อของกะเหรี่ยงสวนฝั่งหายไปจากชุมชน แม้ว่าการเกี้ยวพาราสีผ่านประเพณีกินข้าวห่อของชาวกะเหรี่ยงในสมัยก่อนจะมีหน้าที่ที่เปิดเผย (Manifestations) ว่าฝ่ายหญิงเริ่มเกี้ยวฝ่ายชายก่อน แต่หน้าที่ที่ซ่อนเร้น (Latent Functions) กลับแสดงออกถึงการพูดคุยกับชายหนุ่มในสายตาของผู้ปกครอง ที่ต่างจากสื่อในสมัยนี้ที่สามารถพูดคุย เห็นหน้ากันได้ตลอดเวลา และห่างจากสายตาของพ่อแม่ผู้ปกครองอย่างสิ้นเชิง ผลการศึกษาในประเด็นนี้เทียบเคียงได้เช่นเดียวกับสื่อพื้นบ้านทางภาคเหนืออย่างเพลงขอ ในจังหวัดลำปาง โดย นิษรัตน์ สุขโชติ (2556) กล่าวถึงหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านที่ทำหน้าที่ที่หายไป ได้แก่ การแ้วสาว เนื่องจากค่านิยมและวัฒนธรรมตะวันตกที่เข้ามา ประกอบกับการสื่อสารและคมนาคมที่สะดวกรวดเร็วขึ้น การเกี้ยวพาราสีกันเหมือนในสมัยก่อนจึงไม่สามารถทำหน้าที่ดังกล่าวได้ อีกทั้งยังมีความสอดคล้องกับการศึกษาเรื่อง “ประเพณีเดือนเก้า กินข้าวห่อกะเหรี่ยง” ของ สุรินทร์ เหลือลมัย (2544) ที่ได้กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบันอาจทำให้พลังและจิตวิญญาณของวัฒนธรรมจืดจางลง ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ประเพณีกินข้าวห่อยังไม่ถูกบิดเบือนไปมากนัก トラบไตที่

ชาวกะเหรี่ยงเองยังทำได้ พิธีกรรมเรียกขวัญกินข้าวห่อเดือนเก้าก็ยังคงความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยงอยู่ตราบนั้น

อย่างไรก็ตาม ผลจากการศึกษาพบประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับบทบาทของสื่อพื้นบ้านในประเพณีกินข้าวห่อกล่าวคือ มีพบการขยายปริมาณผลในการสื่อสารเชิงประเพณีไปสู่การสร้างเครือข่ายของคนกะเหรี่ยงรุ่นลูกหลาน การศึกษาครั้งนี้พบว่า การนำเอากีฬาสาธิตอย่างฟุตบอล มาเป็นประเพณีในการจัดการแข่งขันเป็นประจำทุกปี ทำให้สื่อพื้นบ้านมีหน้าที่เพิ่มเติมในการสร้างเครือข่ายเยาวชนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ เป็นการขยายขอบเขตบทบาทของสื่อประเพณีที่สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของชาวกะเหรี่ยงให้สอดคล้องกับบริบทความเป็นจริงของสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งถือว่าได้ประโยชน์กันทุกฝ่าย ทั้งปัจเจกบุคคลซึ่งก็คือ ตัวผู้เล่นเอง ที่ได้ทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ ส่วนในระดับครอบครัวคือ จะมีลูกหลานใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และระดับชุมชนที่จะมีเยาวชนที่ไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดหรืออบายมุข ไม่สร้างความเดือดร้อน และคุณธรรมในด้านน้ำใจนักกีฬา การเพิ่มเติมของบทบาทหน้าที่ดังกล่าวเชื่อมโยงกับการศึกษาบทบาทหน้าที่สื่อพื้นบ้านประเภทเพลงขอ ในจังหวัดลำปางของ นิชรรัตน์ สุขโชติ (2556) ที่พบว่า เพลงขอที่ ณ ปัจจุบันเป็นสื่อพื้นบ้านที่ช่วยดึงให้คนรุ่นใหม่มาสนใจสื่อพื้นบ้านเก่าแก่นั้น นอกจากจะเป็นการช่วยสืบสานสื่อพื้นบ้านของชุมชนแล้ว ยังทำหน้าที่ในการสร้างสัมพันธ์อันดี สามัคคีปรองดอง เนื่องจากสมาชิกในวงดนตรีทั้งครูและศิษย์จะต้องทำงานร่วมกัน ผูกซ้อมดนตรีด้วยกัน เกิดการถ่ายทอดความรู้ ความเชี่ยวชาญ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม เมื่อใครมีปัญหาจะช่วยเหลือเอื้ออาทรกัน ไม่ต่างจากการรวมกลุ่มกันเล่นฟุตบอลประเพณีกินข้าวห่อของชาวบ้านในหมู่บ้านบ้านบ่อ ตำบลสวนผึ้ง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรีที่ ณ วันนี้สามารถกล่าวได้ว่า คนในชุมชนได้มีความใกล้ชิดกันทั้งในเชิงของความสัมพันธ์ที่ดี และในด้านสุขภาพพลานามัย ก็เป็นผลพลอยได้จากบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านในชุมชนที่สามารถ สร้างสร้างสุขภาพดีได้ ดั่งนิยามของ สมสุข หินวิมาน ที่ได้กล่าวถึงนิยามของการมีสุขภาพดีไว้ว่า “สุขภาพ คือ การมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี” เนื่องจากในสังคมหรือชุมชน ย่อมประกอบไปด้วยบุคคลที่หลากหลายเพศ วัย และชนชั้น ชุมชนหรือสังคมนั้นจะอยู่ร่วมกันอย่างดีได้ ต้องเกิดจากการมีสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน หรือความสามารถในการจัดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันได้นั่นเอง

บทบาทหน้าที่ที่หายไปและเพิ่มเติมตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น มีหน้าที่ตั้งอยู่บนบริบทของสังคม ตามคำกล่าวของ เจียรชัย อิศรเดช (2546, อ้างถึงใน ประรณนา จันทพันธ์, 2548, น. 64) ที่ได้กล่าวว่า เมื่อบริบทเปลี่ยนอันหมายถึง การเปลี่ยนสภาพของหมู่บ้านหรือการเข้ามาของโครงสร้างอื่น ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อการทำหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ซึ่งบางอย่างอาจทำหน้าที่ควบประสานกันไป บางอย่างมีการโยกย้ายไปทำหน้าที่อื่น ซึ่งอาจจะเกิดจากต้นสายเดียวกัน แต่ปลายเหตุต่างกัน ดังเช่น อิทธิพลของสื่อมวลชนที่ก่อให้เกิดค่านิยมคนรวย คนจน ทำให้คนต้อง

ปากกัด ตีนถีบ จนไม่มีเวลาสนใจเรียนรู้ ลองผิดลองถูกห่อข้าวห่อเพื่อสืบสานภูมิปัญญา สั่งทำสะดวกกว่า อย่างนี้เป็นปลายเหตุหนึ่ง ส่วนอีกปลายเหตุหนึ่งก็คือ ทำให้การเกี่ยวพาราสีหายไปจากประเพณีกินข้าวห่อ ซึ่งมาจากสาเหตุเดียวกันคือ อิทธิพลของสื่อสมัยใหม่ทำให้ความสะดวก รวดเร็ว และสบาย อยู่เหนือการตัดสินใจสืบทอดวัฒนธรรมแห่งตนและบรรพบุรุษ และอาจส่งผลทำให้การสืบทอดพิธีกรรม ที่ถือเป็นสื่อพื้นบ้านของชุมชนอย่างหนึ่งนั้นจืดจางลง จนกระทั่งหายไปที่สุดในที่สุด

ผลการศึกษาในครั้งนี้ทำให้ได้ทราบว่าประเพณีกินข้าวห่อนั้น ยังคงสร้างคุณประโยชน์ให้แก่ทุกคนในหมู่บ้านบ้านบ่อ ตำบลสวนผึ้ง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน สื่อพื้นบ้านนี้ยังคงเป็นสื่อที่มีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ดี หากทว่าความแน่นอนคือ ความไม่แน่นอน แม้ว่าแก่นแท้ของประเพณีกินข้าวห่อ กล่าวคือ การสร้างขวัญกำลังใจ และสร้างความสามัคคีนั้นยังอยู่ แต่หากวันใดที่เราทุกคนยังเพิกเฉยกับการรักษาสื่อพื้นบ้านซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมชาติ และมีลักษณะเป็นพลวัตรไม่หยุดนิ่ง ดุจดังเสียงเพลงที่ว่า “น้ำหยดลงหิน ทุกวันหินมันยังกร่อน” แล้วจะนับประสาอะไรกับสื่อพื้นบ้านที่มีรื้อรอยแห่งความอ่อนแอมาประทับได้อย่างง่ายดาย

จากการศึกษา ลงพื้นที่ และลงมือทำ ผู้วิจัยพบว่า เครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมเรียกขวัญที่สำคัญมากที่สุดคือ “ข้าวห่อพวง” ซึ่งมีวิธีการทำที่ง่าย ไม่ยุ่งยากซับซ้อน และไม่ได้ต้องใช้ความสามารถขั้นพิสดารเลยในการเตรียมการ อีกหนึ่งสิ่งในเครื่องเซ่นไหว้ที่แต่ละครอบครัวมีการทำน้อยลง คือ “ข้าวห่อตัวผู้” ที่หลายคนมองว่ามีวิธีการทำยากที่สุดนั้น หากคนรุ่นใหม่ หรือลูกหลานในครอบครัวมีความตั้งใจและฝึกหัดจากผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะสามารถทำได้ภายใน 1 วันเท่านั้น ความสำคัญหรือคุณค่าในความหมายของ “ข้าวห่อตัวผู้” นั้นเปรียบได้กับความเป็น “พ่อ” หรือผู้นำครอบครัว หากขาดพ่อครอบครัวก็ไม่ใช่ครอบครัว ความสมบูรณ์ของครอบครัวก็จะหายไป ความรู้สึกสมบูรณ์ในการประกอบพิธีกรรมก็จะสะดุด แม้ว่าพิธีกรรมนั้นจะยังคงดำเนินต่อไปได้ แต่การผลิตซ้ำนั้นสำคัญยิ่งกว่า กล่าวคือ หากปล่อยให้ “ข้าวห่อตัวผู้” หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดในพิธีกรรมขาดหายไปสองอย่างวันหนึ่งอาจจะสูญหายไปจากพิธีกรรม ทำให้ชนรุ่นหลังไม่ทราบว่าเคยมีอยู่ คนที่ทำเป็นนับวันจะมีน้อยลงทุกขณะ หากไม่มีการสืบทอดพิธีกรรมเอาไว้ อาจจะถึงคราวอวสาน ไม่สามารถแสวงหาผู้สอนหรือเรียนรู้จากใครได้ อนาคตของสื่อพื้นบ้านในชุมชนก็จะตกอยู่ในสภาวะน่าเป็นห่วง เมื่อถึงคราวย่าแยะแพ้ความทันสมัย เป็นเรื่องที่ยากนักที่จะกอบกู้เอาความสมบูรณ์ในสื่อพื้นบ้านกลับมา มิหนำซ้ำในหมู่บ้านก็มีตัวเลือกคือ การจ้างทำข้าวห่อได้แล้ว ต่อไปลูกหลานกะเหรี่ยงอาจจะไม่สืบทอด และปล่อยให้เป็นเรื่องของคนอื่นให้ช่วยทำแทน เมื่อถึงเวลานั้น “ข้าวห่อ” ก็จะตกอยู่ในสถานะเพียง “อาหาร” คาวหวานอย่างหนึ่งเท่านั้น มิได้ทำหน้าที่ของการเป็นหนึ่งในเครื่องเซ่นไหว้ที่สำคัญในพิธีกรรมเรียกขวัญ ที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการสร้างขวัญกำลังใจ สร้างความสมัครสมานสามัคคี และเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เชื่อมโยงโลกมนุษย์และโลกศักดิ์สิทธิ์ให้สื่อสารต่อกันได้ ไม่สามารถสืบทอด

คุณค่าทั้งมิติทางโลก (sacred) และทางธรรม (secular) ได้อีก รวมทั้งการเป็นพื้นที่ที่สามารถสร้างพลังเชื่อมคนกับคนให้รู้จักรากเหง้าแห่งตนเอง และดำรงบทบาทหน้าที่มากมายหลายประการของสื่อพิธีกรรมเหล่านี้ไว้ตราบนานแสนนานได้สืบไป

5.3 ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นบทบาทหน้าที่ของประเพณีกินข้าวห่อเป็นสำคัญ และเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นการศึกษาดังกล่าวของประเพณีกินข้าวห่อในรูปแบบของงานวิจัยเชิงปริมาณก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ ทั้งการสำรวจทัศนคติของกลุ่มคนรุ่นใหม่เกี่ยวกับการรับรู้ความเป็นมาของประเพณีกินข้าวห่อ หรือการรับรู้ในบทบาทหน้าที่ที่สืบเนื่องจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันว่ากลุ่มคนรุ่นใหม่คิดอย่างไรกับสื่อในชุมชนของตนเอง

2. การผลักดันสื่อพื้นบ้านให้เป็นพื้นที่สำหรับการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวในเชิงรุกที่จะสามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน เป็นอีกบทบาทหน้าที่ที่ผู้วิจัยคิดว่าประเพณีกินข้าวห่อสามารถทำได้ ซึ่งอาจจะต้องอาศัยการส่งเสริมจากภาครัฐในการให้ความร่วมมือแก่ชุมชนด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวหรือกฎระเบียบต่างๆ ที่เหมาะสมด้วย

3. การส่งเสริมการท่องเที่ยวสื่อพื้นบ้านและวัฒนธรรมของชุมชนควรจะเป็นประจำทุกปี ควรให้อยู่ในรูปแบบเดียวกัน และควรที่จะรักษาแก่นของสื่อพื้นบ้านหรือวัฒนธรรมนั้นอย่างแท้จริง

4. อันที่จริงแล้วการจัดประเพณีกินข้าวห่อเมื่อหลายปีก่อนชุมชนมีความบันเทิง ความสนุกสนานด้วยการแข่งขันกีฬาพื้นบ้าน อาทิ วิ่งกระสอบ เดินบนไม้ค้ำถ่อ วิ่งโง่ ทอยสะบ้า น่าจะนำกีฬาพื้นบ้านเหล่านี้กลับมาสร้างความสนุกสนานให้กับชุมชนอีกครั้งจะทำให้คนในชุมชนมีความสุขและความสามัคคีมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์กีฬาพื้นบ้านของชุมชนอีกด้วย

5. สถานศึกษาในระดับประถมศึกษาควรบรรจุให้มีการศึกษาค้นคว้าประวัติความเป็นมาของสื่อพื้นบ้านของอำเภอสวนผึ้งทุกประเภท รวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเพื่อเป็นการส่งเสริมให้เยาวชนรุ่นใหม่รู้คุณค่าของสื่อพื้นบ้าน และเข้าใจรากเหง้าของบรรพบุรุษตนเอง

6. การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำข้อมูลเรื่องอาหารพื้นบ้านกะเหรี่ยงมาบางส่วน ซึ่งยังไม่ได้ลงรายละเอียดในเชิงลึก หากมีการศึกษาวิจัยเรื่องอาหารพื้นบ้านกะเหรี่ยงเพื่อเก็บเป็นคลังข้อมูล หรือ ใช้การเปรียบเทียบกับชาวกะเหรี่ยงโพลงนในชุมชนอื่นๆ ก็นับว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการรักษาอาหารพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในประเทศไทยต่อไป

รายการอ้างอิง

หนังสือ

- กาญจนา แก้วเทพ. (2545). *เมื่อสื่อส่องและสร้างวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: ศาลาแดง.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2548). *สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาภาพรวมจากงานวิจัย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2549). *ขับเคลื่อน คัดกรอง ตรงดู: สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข*. นนทบุรี: โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2552). *การวิเคราะห์สื่อ: แนวคิดและเทคนิค*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะนิเทศศาสตร์.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2553). *การบริหารจัดการวัฒนธรรมพื้นบ้านแบบมีส่วนร่วมด้วยนวัตกรรมการวิจัย*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- ดวงพร คำณูวัฒน์, เนตร หงษ์ไกรเลิศ, กุลธิดา จันทร์เจริญ, ดวงแข บัวประโคน, สุนิดา ศิวปฐมชัย และสิรินทร์ พิบูลภานุ. (2553). *สื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาวะเยาวชน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล, สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเซีย.
- บรรเทิง พาพิจิตร. (2549). *ประเพณีวัฒนธรรมไทยและคติความเชื่อ*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- บุหลัน รันตี. (2552). *กะเหรี่ยง ผู้พิทักษ์หัวเมืองตะวันตก*. นนทบุรี: บ้านหนังสือ.
- ปรารณา จันทุพันธุ์. (2548). *สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข*. นนทบุรี: โครงการสื่อพื้นบ้านเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพชุมชน.
- วนิดา ตรีสวัสดิ์. (2550). วัฒนธรรมกะเหรี่ยง: การสื่อสารผ่านบทเพลง. ใน *รวมบทความกะเหรี่ยงราชบุรี* (น. 71). กรุงเทพฯ: เพชรเกษม พรินติ้ง กรุ๊ป.
- ศิริชัย ศิริกายะ และ กาญจนา แก้วเทพ. (2531). *ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะนิเทศศาสตร์.
- เสนาะ ตีเยาว์. (2543). *หลักการบริหาร*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุรินทร์ เหลือลมัย. (2544). *กะเหรี่ยงโพลง: เขตวัฒนธรรมราชบุรี*. ราชบุรี: สภาวัฒนธรรมกิ่งอำเภอบ้านคา.
- หลวงธรรมาภิมณฑ์. (2510). *ประชุมเชิงวิจัย*. พระนคร: สุจินต์การพิมพ์.
- อาภรณ์ สุนทรวาท. (2551). *รวมบทความกะเหรี่ยงราชบุรี*. ราชบุรี: สำนักศิลปะและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง.

บทความ

- รุ่งตะวัน อ่วมอินทร์. (กรกฎาคม-กันยายน 2558). 5 ปี มติคณะรัฐมนตรีเพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวเลและกะเหรี่ยง. *จดหมายข่าว ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)*, 17 (86), 5.
- วนิดา ตรีสวัสดิ์ (2543). วัฒนธรรมกะเหรี่ยง: การสื่อสารผ่านบทเพลง. *ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นราชบุรี ปีที่ 3* (3), 48-59

วิทยานิพนธ์

- ชนิษฐา นิลผึ้ง. (2549). *การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน: ศึกษากรณีงานปูนปั้น จังหวัดเพชรบุรี*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน, สาขาสื่อสารมวลชน.
- ศรียาน รัตติกาลชลกร. (2538). *บทบาทของสื่อพื้นบ้านในวัฒนธรรมมอญในอำเภอพระประแดง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะนิเทศศาสตร์, ภาควิชาการประชาสัมพันธ์

เอกสารอื่น ๆ

- ฐพัชร โคตะ. (2553). *การรำผีฟ้าของชาวลัวะ บ้านศาลาลักพฤษ์ ตำบลปราสาท อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ: สัญลักษณ์ พิธีกรรม และความเชื่อ*. (สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร.
- ณัฐญา สุริต. (2555). *วิถีชีวิต ความเชื่อ ผ่านเนื้อเพลง (แท้): บ้านหนองอ้อใต้ หมู่ 7 ตำบลนาเกียน อำเภอบึงสามพัน จังหวัดชัยภูมิ*. (สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร.
- ณิชารัตน์ สุขโชติ. (2556). *การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่สื่อพื้นบ้านประเภทเพลงขอ กรณีสืบศึกษาจังหวัดลำปาง*. (การค้นคว้าอิสระปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน, สาขาสื่อสารมวลชน.
- วุฒิ บุญเลิศ และคณะ. (2543). *โครงการวิจัย เรื่อง เมื่อกะเหรี่ยงสวนผึ้งลุกขึ้นพูด*. กลุ่มโครงการวิจัยประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคกลาง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- อุสา จันทรลอย. (2545). พิธีกรรมของชาวเขาเผ่าลีซอ : กรณีศึกษาพิธีกินข้าวใหม่และพิธีกินข้าวโพดใหม่ บ้านปางสา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย. (สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร.
- เอกสิทธิ์ ไพศุนย์. (2552). ลัษณะคนนับถือผี : กรณีศึกษาบ้านกอกวงใน หมู่ที่ 11 ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน. (สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

- สมพัฒน์ จำรัสโรมรัน. (2558). งานหนัก... เครียด...ไปออกกำลังกายดีกว่า. สืบค้นจาก http://www.healthtoday.net/thailand/fitness/fitness_68.html
- สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง. (2555). สนเทศน่ารู้: วัฒนธรรมไทยภาคตะวันตก. สืบค้นจาก <http://www.lib.ru.ac.th/journal/western-culture/about-rachburi.html>

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ

นางสาวรัฐธยา สารศาลิน

วันเดือนปีเกิด

15 ธันวาคม 2529

วุฒิการศึกษา

ปีการศึกษา 2551: นิเทศศาสตรบัณฑิต
มหาวิทยาลัยนเรศวร

